१–दरेकमां रहेलुं सर्वशक्तिमान अनंत चैतन्य

("સુખ-સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ"ના આધારે)

આપણે સઘળા જાણીએ છીએ કે, આપણા અંતરના ઉંડા ભાગમાં એક એવો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે કે જે સીધો પરમાત્મામાંથી આવે છે; વિવિધ માહિતીઓ અને શક્તિઓનો અખૂટ ભંડાર છે અને ગરીબમાં ગરીબ પણ એ અખૂટ ભંડારરૂપ સર્વશક્તિમાન પ્રભુમાંજ રહે છે છતા આપણે કેવા કે તેનો લાભજ લેતા નથી!

જે મનુષ્ય આ સુખ-સામર્થ્યનો પ્રવાહ ગ્રહણ કરવા અને બીજાઓ તરફ વહેવરાવવા માટે હૃદયના આગલા અને પાછલા કમાડ ખુલ્લા રાખે છે; તેને કદી પણ તંગી અથવા દુઃખ જણાશે નહિ.

કેટલીક વાર એમ બને છે કે, માણસો પોતાના ખેતરમાં કૂવા ખોદાવે છે, પણ પાણી નહિ નીકળવાથી તેને વેચી નાખે છે. આથી પછી વધારે સાહસિક માણસો તે કૂવા ખરીદે છે; વધારે ઉંડા ખોદે છે અને પાણીનો અખૂટ ઝરો મેળવે છે! આ પ્રમાણે ઘણા માણસો ઉપરોક્ત આંતરિક પ્રવાહ મેળવવા માટે અંતરમા ઉંડા ઉતરતા નથી તેથીજ આ સંસારક્ષેત્રમાથી વીલે મોઢે ચાલ્યા જાય છે. આપણે એવું ન કરતાં જો અંતરમા ઉંડા ઉતરીએ તો એ મહાન પ્રવાહ જરૂર મળે; અને એ અખૂટ ઝરામાથી એક વાર પણ પરમામૃત પી શકીએ તો પછી આપણને તૃષા જ લાગે નહિ–કદી પણ તંગી જણાય નહિ.

પ્રિય પાઠક! જરા ઉંડાણથી વિચારી જો અને નોંધ કરી લે કે, તે અનંત ચિત્શક્તિ જ્યારે આપણ સર્વને આલિંગન દઇને ઉભેલી છે; આપણે સર્વ જ્યારે એ શક્તિના મહાન ભંડારની વચ્ચે-એ સર્વ પદાર્થોના મૂળ પાસે વસીએ છીએ; જ્યારે એ સર્વેશ્વરના ખોળામા રહીએ છીએ; ત્યારે પછી કોઈ પણ મનુષ્ય દીનદુઃખી શામાટે રહેવો જોઇએ?

જે ચિત્શક્તિ સમસ્ત વસ્તુઓમાં રહેલી છે; જે ચિત્શક્તિ ગુલાબનું પુષ્પ બહાર દેખાવા પૂર્વે તેનું સ્વરૂપ ઘડે છે અને જે ચિત્શક્તિ પ્રત્યેક પુષ્પ, પ્રત્યેક છોડ, પ્રત્યેક વૃક્ષ અને ઘાસના અંકુરનું સુદ્ધા સ્વરૂપ ઘડે છે; તે સર્વવ્યાપક પરમાત્માનાજ તમે અંશ છો; એ વાતની પ્રતીતિ તમે કદી પણ કરી છે? આ સચ્ચિ-

દાનંદરૂપ અગાધ મહાસાગર કે જે સમગ્ર વિશ્વમા અને ખુદ તમારા-મા સુદ્ધા પોતાના સર્વ મહત્ત્વ અને સામર્થ્ય સાથે વિરાજમાન છે; તથા જે સર્વશક્તિમાન અને વિશ્વંભર છે; તેની અપાર દયા, ઉદારતા અને સુ-હૃદયતા શું હજી પણ તમારા જાણવાસમજવામાં નથી આવી? જો એમજ હોય તો કેવી ભારે ભૂલ! કેવી ગફલત!!

એક માણસ આ ચિત્શક્તિને એકાદ એવી પ્રતિમા કે ચિત્ર પાછળ વાપરે છે કે જે જોઇને લોકો મુગ્ધ બની જાય છે; બીજો માણસ તેને એક અદ્દ્ભુત ઇમારત બાંધવામા વાપરે છે; ત્રીજો રેલ્વે બાંધવામા, ચોથો ટેલીફોન અથવા સીવવાનો સાચો બનાવવામા અને પાંચમો પ્રેક્ષકોને ભ્રષ્ટ અને અનીતિમાન બનાવનારી હલકટ મૂર્તિઓ, વાર્તાઓ કે નાટકો બનાવવા કે ભજવવા પાછળ તેને વાપરે છે.

મગજરૂપી જે અદ્દ્ભુત અને સૌથી વધારે આશ્ચર્યકારક વસ્તુ ઇશ્વરે આપણને આપી છે; તેને માટે દરરોજ તેનો આભાર માનીને તથા તેને સ્વસ્થ અને સદુપયોગમા રાખ્યા કરીને કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને બદલે આપણે તેનો એટલો બધો દુરૂપયોગ કરીએ છીએ કે જેથી, તેના વડે જે અતિ મહત્ત્વનું અને ખાસ કર્તવ્ય સિદ્ધ થઇ શકે તેમ છે તેનો લાખમો ભાગ પણ આપણે સિદ્ધ કરી શકતા નથી!

કેટલું બધું પરમસુખ પામવા માટે અને કેવું ભવ્ય જીવન ગાળવા માટે આપણા મગજની રચના કરેલી છે! છતાં આપણે તેને વગર સમજ્યે એવી અનાડી અને પાશવ રીતે વાપરીએ છીએ કે જેથી તે પરમસુખ અને ભવ્ય જીવન આપણી કલ્પનામા પણ આવી શકતું નથી!

જેઓ પામરતા અને વિષયીપણાના ભારે પરિશ્રમ તથા અ-નિત્યતાના ભારે આચકાઓ ખમ્યા પછીજ તેમાથી સુખબુદ્ધિ છોડે છે; તેમના કરતાં તો જેઓ મહાન અવતારો, પેગંબરો અને ઋષિ-મુનિઓના અનુભવસિદ્ધ આદેશ માની લઇને સવેળાજ સત્યનો માર્ગ પકડે છે અને આંતરિક શક્તિઓ સમજી તથા જગાડીને તેનીજ પાછળ વાપરે છે; તેમનો માર્ગ અવશ્ય ઘણો ટુંકો અને સરળ થઇ રહે છે.

જ્યારે મનુષ્યના જીવનમાં એ પરમ સત્યના અસ્તિત્વ અને

ન્યાયનો મહાન સિદ્ધાન્ત ઓતપ્રોત થઇ જાય છે, ત્યારે આખા જગતનો વિરોધ હોય તોપણ તે તેને વળગી રહેવા શક્તિમાન થાય છે

જગતમા થઇ ગયેલા મહાત્માઓ કાઇ અસાધારણ મગજશક્તિને લીધે મહાપુરુષ બન્યા નહોતા; પણ મગજશક્તિનો મુખ્ય મુદ્દા પાછળ સદુપયોગ કરી ન્યાય અને સત્યના મહાન સિદ્ધાન્તો સમજી શકવાથી તથા એ સમજણને અનુસરી શકવાથી બન્યા હતા.

એક તો પોતાના આળસ, અજ્ઞાન વગેરેને લીધે પગણે વેઠવી પડતી નિર્ધનતા, અને બીજી ઉચ્ચ જીવન અને સર્વોત્તમ લક્ષ્ય સાધવા માટે ધનવૈભવમાથી આસક્તિ તજી ઇરાદા અને ઉત્સાહપૂર્વક ભોગવાતી નિર્ધનતા છે. આ બીજા પ્રકારની નિર્ધનતા એ કાઈ દુર્દશા નથી પણ કરોડાધિપતિઓને શરમાવે અને નમાવે એવી અસામાન્ય સબળતા–સધનતા–છે; કે જે દ્દષ્ટા બુદ્ધ, શંકર, ગૌરાગ, કબીર, હ૦ મહમદ સલ૦, હઝરત અલી, ખ્રીસ્ત, જરથોસ્ત, મીરા, તુલસીદાસ, રામદાસ, તુકારામ, જ્ઞાનેશ્વર, લિંકન, ગારફીલ્ડ, રામકૃષ્ણ, દયાનંદ, વિવેકાનંદ, રામતીર્થ વગેરે અનેક દિવ્યાત્માઓ ભોગવીને પૂજાઇ ગયા છે.

તેઓ જાણતા હતા કે, તેમના આત્મામા (તેમના શરીરરૂપી પડદા પાછળ) ટાઇક એવી અગાધ શક્તિ રહેલી છે, કે જે સામાન્ય માનવશક્તિ કરતા અસંત ઉચ્ચતર છે, અને જો એ દિવ્ય શક્તિની અવજ્ઞા થઇ તો તેની સાથેનો સબધ તૂટી જશે તેઓ આ વાત પણ જાણતા હતા કે, સિદ્ધાન્તરૂપમા તેમના ઉદ્દેશરૂપે પણ તે પરમ સત્યજ પ્રવર્તે છે, અને તેઓ તો તેમા સાધનમાત્ર–નિમિત્તમાત્રજ છે.

૨–વિચારશક્તિના ચમત્કાર જરૂર જાણો.

("સુખ સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ"ના આધારે)

પ્રેરેલા વિચારમા'કેવી અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે તેના કેટલાક દ્દષ્ટાતો ડૉ૦ ફ્રેડરિક વાન ઇડને આપ્યા છે તેઓ વર્કના ગ્રૅજ્યુએટ અને આતરિક પ્રભાવથી વ્યવસ્થિત મટાડનારા હિમાયતી છે તેમને આ બાબતમા પ્રમાણભૂત ગણાતા પૅરિસવાળા અધ્યાપક ડેબોવે કે '

ઍન્ડ્રૂલની હૉસ્પિટલમા નીચેના પ્રયોગ બતાવ્યા હતા.

તેમણે એક દર્દીને પાણીનો પ્યાલો આપીને કહ્યું કે 'આ દારૂનો પ્યાલો છે' આથી તે દર્દીએ તેને દારૂનોજ પ્યાલો માની પીધો! તેમણે બીજા એક માણસને એક ઠંડો ચાદીનો ચમચો આપીને કહ્યુ કે 'લ્યો આ ચમચો ગરમ છે.' આથી જાણે દાઝતો હોય એમ તેણે એ નાખી દીધો! ત્રીજા એક માણસને તેમણે પુસ્તક આપીને કહ્યુ કે 'જુઓ, આમા બધા પાના કોરાં છે' એટલે તેને કોરાંજ દેખાયા. પછી કહ્યું કે 'હવે એ પર ફૂંક મારો અને ફરી જુઓ કે, એમા બધે ચિત્રો અને છબીઓ છે.' આથી એમા તે માણસે આશ્ચર્યપૂર્વક તે વસ્તુઓ જોઇ અને ચિત્રોનું વર્ણન પણ કર્યું! પરંતુ એના સિવાય એમાં બીજા કોઇને ચિત્રો જણાયાં નહિ; જેથી તે બોલ્યો કે 'આવું જાદુ મેં કદી જોયું નથી.'

પછી મિ૰ ડેબોવ બોલ્યા કે "હજી એથી પણ વધુ ચમત્કારિક જાદુ હું તમને બતાવીશ. તમારી આંખો બંધ કરો અને પછી ઉઘાડો એટલે તમને મારૂં મસ્તક જણાશે નહિ!" પછી તેણે આખ બંધ કરી અને ઉઘાડી ત્યારે તે મિ૰ ડેબોવ તરફ આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યો! મિ૰ ડેબોવ બોલ્યા કે 'મસ્તક વિના હુ કેવો લાગું છું?' આથી તે બિચારો જોરથી પોતાને માથે હાથ પછાડીને બોલ્યો કે 'ખરેખર, હું દિવાનો બની ગયો છું!'

ડૉ૰ ફ્રેડ્રિક વધુ લખે છે કે—પોતે બિમાર છે એવી માન્યતા એક ઘોડામાં ઉપજાવવા માટે તેની ઉપરનો એક પ્રયોગ મેં જોયો છે. તેને ધાબળીઓ ઓઢાડવામાં આવી; દવાઓ ચોળવામા આવી અને કરુણાજનક શબ્દોથી સબોધી થાબડવામા આવ્યો. આથી પછી તેની ભૂખ મરી ગઇ અને તે ખાઇ પી શક્યો નહિ! પછી બીજા એક સંપૂર્ણ સાજા ઘોડાનો પગ ઉંચો રાખીને, તેને પંપાળીને તથા તે પર પાટા બાંધીને અને દવા ચોળીને લંગડાપણા વિષે તેની પૂરી ખાત્રી કરી આપવામાં આવી. આથી પછી તે લંગડો બની ગયો અને ચાલવાનો પ્રયત્ન કરતી વખત લંગડાવા લાગ્યો!

૩–પ્રભુપ્રેમ અને પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણદેવ
(રામકૃષ્ણ પરમહંસના ચરિત્ર અને કથામૃત ઉપરથી)

"પોતાને ડાહ્યા સમજનારાઓ એમ માનીને ફૂલાયા કરે છે કે, 'આપણે કેવા ચતુર છીએ! ધન, કીર્તિ અને સંસારસુખની કેવી મોજ આપણે લૂંટીએ છીએ!' કાગડો પણ પોતાને ભારે ચતુર સમજે છે; પણ ખરું જોતા તો સવારથી સાંજ સુધી તે વિષ્ટાજ શોધતો ફરે છે અને તેની આંતરિક અશાંતિનો પાર નથી હોતો!"

"માણસ જો પ્રાણીમાત્રમાં રહેલા પ્રભુનીજ સેવા કરતો હોય, અને નામ–કીર્તિ કે સ્વર્ગની ઇચ્છા ન રાખતો હોય તથા જેમની સેવા કરે તેઓ પાસે પણ કશો બદલો ઇચ્છે નહિ, તો તો તે નિષ્કામ કર્મ એટલે કર્મયોગજ કરે છે અને પરમ લાભ સાધે છે કેમકે એ પણ પરમાત્મદર્શન, પરમધામ અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ છે."

"બાળક મા માટે રડે છે, તેમ પ્રભુ માટે પણ જેને એટલી તાલાવેલી જાગી ઉઠે કે મનુષ્ય રડી પડે, તો તે પણ જરૂર તેને મળે."

"મોતીની ઇચ્છાવાળાએ તો ઉંડે ડૂબકી મારીને બહારથી ગુમ થવું જોઇએ. × × જેઓ લોકો જુએ તેમ સપાટી ઉપર તર્યા કરીને વાહવાહ બોલાવવા ઇચ્છે; તેમને પરમપદાર્થરૂપી મોંઘા મોતી ક્યાંથી મળે અને સદા માટે દુઃખદારિદ્ર ક્યાંથી જાય?"

"પરમાત્માના નામ પર જે બધી વસ્તુઓ વારી જાય છે તેજ તેનો સાક્ષાત્કાર પામી શકે છે; અને જે ભૂખજેગું ખાઇ લઇ વધુ વિંઢાળ્યા વિના ખાલી હાથે ચાલ્યો જાય છે તેજ તેની સમીપ રહી શકે છે."

"વહાલામાં વહાલાના વિયોગની પેઠે, જે કોઇ પરમાત્મા માટે તલસે છે ને આક્રંદ કરે છે તે અવશ્ય તેનું દર્શન પામે છે."

"હું ખુલ્લે મોઢે રડી પડતો અને પ્રાર્થના કરતો કે 'ઓ મા! વેદોમાં, વેદાંતમાં, પુરાણોમાં અને તંત્રોમાં જે જે લખ્યું હોય તે તુંજ મને શીખવ' એટલે પછી તેણે એકેએક બધું બતાવી દીધું."

૪–સુધારકો, ધનવાનો અને ધર્મગુરુઓ

(વિવેકાનંદજીના થોડા વચન સારાશરૂપે)

"આખો દેશ સંસારસુધારાની સભાઓથી ભરપૂર છતાં એક પણ સભા એવા લોકોના સુધારા માટે થયેલી જોઇ નહિ કે જે લોકો લોકોના લોહી ચૂસીને હાલના 'ગૃહસ્થ' બન્યા છે અને હજી તેવાજ રહેવા માગે છે."

"લાખો ગરીબો અને દીનદુઃખીઓના લોહી ચૂસીને પોતે વૈભવ ભોગવે અને એ ગરીબ, લાચાર તથા જુલ્મથી છુંદાયેલાઓના ભલાનો વિચારજ ન કરે, એ પણ ધનવાનોને. દેશદ્રોહ અને દગાબાજી છે."

"જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધા ભૂખે મરે છે અને જ્યાં લાખો સાધુઓ અને બીજા અનેકો ગરીબોના લોહી ચૂસી-ને પેટ ભરી રહ્યા છે, છતાં જ્યાં તેમના ઉદ્ધારનો વિચાર થતો નથી; એ તે દેશ કે દોઝખ? એ તે ધર્મપાલન કે સેતાનનું તાંડવ નૃત્ય?"

"પણ એ નીચ લેખાતો જનસમાજ જાગ્રત થઇને જ્યારે તમારો જુલ્મ સમજવા લાગશે, ત્યારે તેમની એક ફુંકમાત્રથી તમે ઉડી જવાના."

"જે ધર્મ કે ઈશ્વર વિધવાના આંસુ લૂછી ન શકે, અથવા મા-બાપ વગરના નિરાધાર બાળકોના મુખમાં રોટીનો કટકો મૂકી શકે નહિ, તેવા ધર્મ કે ઈશ્વરમાં મને શ્રદ્ધા નથી."

"મરદ બનો તમારી ઉન્નતિમાં–તમારા કલ્યાણમાં આડે આવતા આચાર્યોને, ભટ્ટાચોર સાધુઓને અને મહંતો ૪૦ ને ઉચકીને ફેંકી દો. કારણ કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી; તેમના હૃદય કદી વિશાળ થવાના નથી. તમારા વહેમ અને અજ્ઞાન ઉપર એ લોકો મોજ માણે છે તેથીજ તમને લૂખું વેદાંત, વામમાર્ગ જેવી ભક્તિ તથા ગુરુસેવા ઇત્યાદિનો ઉપદેશ કરે છે, અને સાચી સાધના–ઉત્તમ ચારિત્ર્ય એના પાયાભૂત એવું ખરૂં જ્ઞાન તેમને મળે એમ તેઓ કદી ઇચ્છતા નથી."

"જે પ્રજા આધ્યાત્મિક ભાવોમાં જેટલી આગળ વધે તેટલેજ અંશે તે વાસ્તવ સુધરેલી લેખાય જે પ્રજા અનેક જાતના કારખાના તથા યંત્રો નીપજાવવા સાથે, સાંસારિક સ્વચ્છંદતાઓ અને વિલાસ વધાર્યો જતી હોય તેને હું સુધરેલી પ્રજા કહેતો નથી."

૫–લોકસેવાની સમજણ અને ચાવીઓ

(વિવેકાનંદજીની સલાહ અને ભાવના)

અદ્ભુત પરિણામ—નાનુ કાર્ય પણ જો લાગણી અને નિ-સ્વાર્થપણે કરવામા આવે છે તો તેનુ અદ્ભુત પરિણામ આવે છે

અવદશાનું કારણ—કોઇ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી નહિ પણ અધર્મથી થાય છે; માટે ધર્મને દોષ આપવો વૃથા છે.

મનુષ્ય એટલે ?—કોઈને પણ વિપત્તિમા જોઇ તમારું હૃદય તેના ભાઇ કે પિતાની પેઠે દ્રવી જાય તોજ તમે મનુષ્ય કહેવાઇ શકો.

પ્રકાશ અને અંધકાર—અજ્ઞાનીઓને જ્ઞાનપ્રકાશના લહાણા આપો અને ભણેલાઓને એથી પણ વધુ પ્રકાશ આપો × × × ગરીબો પાસે જ્ઞાનનો પ્રકાશ લાવો અને ધનવાનો પામે તો વધુ પ્રકાશ લાવો. × × કારણ કે તેમના હૃદયમા અંધારૂં વધુ હોય છે.

પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય—એમા અહીં તહીં સર્વત્ર જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ ફરીથી લખી પ્રજાપ્રિય બનાવવામા તમે ધારો તે કરતા ઘણી વધારે લોકસેવા રહેલી છે, અને એને વિદ્દ્ભોગ્ય બનાવવાનુ જવા દઇ ભાષા સાદી રાખજો એટલે જરૂર ફતેહ પામશો

આદર્શ રાજવ્યવસ્થા—જો કોઇ એવી રાજવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમા બ્રાહ્મણ અમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિય અમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ વૈશ્ય અમલના પ્રચારનો ઉત્સાહ અને શૂદ્ર અમલનો સમભાવ, એ બધાનુ સંગઠન થાય યાને એ પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે રાજવ્યવસ્થા આદર્શરૂપ નીવડે

દરેક માનવીને શીખવાડો કે—આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવો માત્ર છે અને તેથી દરેક જણ ભલે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.

ભાવી ભારત—વેદાન્તરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીર-વડે હાલની અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણમાથી કીર્તિમંત, અજિત અને સંપૂર્ણ ભારતની ભાવિ મૂર્તિને ઉપજતી જોઉં છું

ક્યારે સાંભળશે ?—જ્યારે તમારામા કાર્યક શક્તિ જોશે ત્યારેજ પ્રજાઓ તમારો સત્કાર કરશે અને તમારૂ બોલવુ સાભળશે.

૬–આ તે તમારૂં ભણતર કે સત્યાનાશ!

(વિવેકાનંદજીના ગ્રંથોને આધારે)

"શાળામાં વિદ્યાર્થી હવે ખરૂં શિક્ષણ પામતો નથી, પણ ઉલટી આત્મશ્રદ્ધાદિ દૈવી સંપત્તિ હોય તે પણ જતી રહીને અશ્રદ્ધા આવે છે. વેદ અને વેદાન્તની કુંચીરૂપ જે આત્મશ્રદ્ધાએ નચિકેતાને યમની સામે થવા શક્તિવાન કર્યો હતો; અરે જે આત્મશ્રદ્ધા આખા જગતને ગતિમાન કરે છે તે આત્મશ્રદ્ધાનોજ નાશ!"

"જે વિદ્યા વડે લોકો જીવનસંગ્રામમાં સમર્થ થઇ શકે નહિ; જે વિદ્યાથી મનુષ્યોનું ચારિત્ર ખીલે નહિ, અને જે જ્ઞાનથી મનુષ્યો પરોપકારપ્રેમી અને સિંહ સમાન પરાક્રમી બને નહિ, એનું નામ વિદ્યા નથી."

'તમો હાલના ભણેલાઓ કરતા તો તમારા દેશના ખેડુતો, મજૂરો અને ફેરીઆઓમાં પણ ઉદ્યમ અને આત્મનિષ્ઠા વધુ તથા દેહાભિમાન ઓછું જણાય છે. કેમકે તેઓ બિચારા મૂંગે મોઢે આખી જીંદગી કામ કર્યા કરે છે અને ધનધાન્ય ઉપજાવવા છતા એક પણ શબ્દ તે વિષે બોલતા નથી. યાદ રાખજો કે, એક વખત તેઓજ તમારા કરતા આગળ વધી જશે અને તમે આંખો ફાડીને જોઈ રહેશો! × × તમારામાં વિદ્યા અને જ્ઞાનનું અભિમાન બહુ ભયંકર રૂપ લઇ બેઠું છુ."

"અરે! શું સમુદ્રમા એટલું પાણી નથી કે તમારા (કૉલેજ દિના) પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના ઝભ્ભાઓને, ડીપ્લોમાને અને તમને બધાને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જો એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો."

અનુભવ અને પ્રકૃતિ

"જેને માટે તેઓએ કંઇ કર્યું નથી, પણ જેણે તમને માટે બનતું બધું કર્યું છે તેને 'તું આમ કર ને તેમ કર" એવા એવા આદેશો આપે છે! આવી કૃતઘ્ની દુનિયા છે."

"પણ હું નિર્વીર્ય માણસો(કમિટિ ઇત્યાદિ)ના હાથમાં મને

મૂકવા માગતો નથી. મારે તો પહેલેથી તે છેડા સુધી પડેજ કાર્ય કરવાનુ રહ્યું છે. હમણા વિશ્રામની વાત? વિશ્રામ તો શરીર છૂટશે ત્યારે મળશે."

"હું પોતાને સર્વપ્રિય બનાવી નથી શકતો અને જૂઠને આધીન નથી થઇ શકતો તેને માટે લાચાર છુ. જીદગીભર મે એવા ધોરણુ માટે વેઠયુ છે, છતા તેમ તો નથીજ કરી શકતો."

"મારી રીતો અસંત કડક છે. કહેવા બેઠો એટલે એટલું બધું કહેવાઈ જાય કે તે બિચારાની શાતિ માટે બહુ ભારે થઈ પડે."

૭–દૃઢ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"માથી થોડો ભાવાર્થ)

જ્યારે એક દૃઢ નિશ્ચયવાળો મનુષ્ય સસારરૂપી પ્રચડ રાક્ષસને હિમતપૂર્વક ગળચીમાથી પકડે છે ત્યારે તે લાચાર બની જાય છે અને તે પકડનાર મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે, આ રાક્ષસમા તો માત્ર કાયરોનેજ ડરાવીને નસાડવાની શક્તિ છે!

એક મજબૂત અંતઃકરણની દૃઢ ઇચ્છા હજારોને ધ્રુજાવી શકે છે. એક સુકલકડી ઠીંગુજી પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી સઘળી બાજી ફેરવી નાખે છે અને પલાયન કરી ગયેલા પ્રચડ માણસોને પાછા એકત્ર કરી તેમની પાસે ઉત્તમ યુદ્ધ કરાવે છે.

એ પ્રમાણિક પુરુષ! હમેશા કોઈ ને કોઇ કૂતરો તો તમારી પાછળ ભસ્યાજ કરવાનો. જે માણસ જગતરૂપી કૂતરો ભસવાથી ડરે છે, તેની ઉપર લોકો પણ કૂતરાની પેઠે તૂટી પડે છે, અને જો તે નીડરપણે તેની સામે ઉભો રહે છે તો તેઓ ભસતા અટકે છે.

કોઇની નિદા સાભળો તો તેનો અર્ધો ભાગજ સાચો માનજો અને કોઇના વખાણ સાભળો તો તેને તેથી બમણો માનપાત્ર સમજજો.

८–नानी देखाती वावतनां मोटां परिणाम

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ" ઉપરથી)

નાની બાબતોજ સપૂર્ણતા આણે છે ; જે નાની વસ્તુ નથી પોતાના હાથ નાચેના અમલદારો જે વિગતોને જરા પણ લેખવતા નહિ તેવી નની બાબત ઉપર પણ નેપોલિયન સપૂર્ણ લક્ષ્ય આપ્યા વિના રહેતો નહિ·

વેલિગ્ટન પણ નાની વિગતો પર સપૂર્ણ ધ્યાન આપવાથી મહાન થયો હતો તે કોઇ વસ્તુને વિસાત વિનાની ગણતો નહિ. જ્યારે અન્ય સેનાધિપતિઓ પોતાના હાથ નીચેના માણસો પર આધાર રાખતા હતા, ત્યારે તે નાનામા નાની બાબત પર પણ પડે ધ્યાન આપતો ઘણી ખરી નિષ્ફળતાઓનો ઇતિહાસ 'વિગત તપાસવાનો અભાવ' એ ત્રણ શબ્દોમા રહેલો હોય છે

ધર્મ માટે પ્રાણ આપનાર એક પાદરી દક્ષિણના દ્વીપોમાથી એકજ કેળ લઇ ગયો પણ એ એક કેળ વડે હાલ એ સર્વ દ્વીપો કેળાના વાવેતરોથી છવાઇ ગયા છે'

વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ગુનામોને છૂટા કરવા પહેલા સૈનિકોની એક પલટણે એક ખેતર પાસે મુકામ કર્યો હતો એ ખેતરમા કામ કરનારા એક ગુલામને આ પલટણમાનો એક સૈનિક એવી શરતે વાચતા શીખવવા તૈયાર થયો કે 'તારે બીજાને જરૂર શીખવવુ, બીજાએ ત્રીજાને શીખવવુ અને આ રીતે કેળવણીનો પ્રચાર કરવો પેલા ગુનામે આ કાર્ય પ્રમાણિકપણે પાર પાડયુ પેલા ખેતરના માલિકે તેને પુષ્કળ માર માર્યો અને બીજા ખેતરમા મોકલ્યો, પણ તેણે ત્યા પણ તેજ કાર્ય કર્યુ અને તેજ શરત કરી પછી આખા દ્વીપમા સ્વતત્રતા જાહેર થતા બાઇબલ સોમાયટીએ વાચી શકે એવા પ્રત્યેક સીદીને બાઇબલની એકએક પ્રત આપી ત્યારે જણાયુ કે, પેલા ગુલામના પ્રતાપે તો છસો સીદીઓને શિક્ષણ મળ્યુ હતુ'

એક વાર એક ઝુપડામા એક માણસ ફાનસ મૂકીને ચાલ્યો ગયો પછી એક ગાયે તે ફાનસને લાત મારી આ એક સાધારણ બનાવ હતો, પરતુ તેણે આખા ચિકાગો નગરને બાળી ભસ્મ કર્યુ અને એક લાખ માણસોને ઘરબાર વિનાના કરી મૂકયા'

,૧–ઉત્તમ ગ્રંથોનાં મૂલ્ય અને ઉપકાર

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"માંથી થોડો સારાંશ)

આ જમાનામાં છાપખાનાં તમને મહત્ત્વના ગ્રંથો જૂજ કિંમતે આપે છે; પણ તમે તેમાંના અખૂટ દિવ્ય જ્ઞાનભંડારનો જેટલી સહેલાઇથી લાભ લઇ શકો અને તેથી તમને તથા આસપાસનાઓને જે દિવ્ય અસર થાય તે ઉપરથી તેની કિંમત આંકો તો તે કેટલી થવા જાય?

છાપખાનાના પ્રતાપે સદ્ગ્રંથોના રૂપમાં હવે આપણે બહુ નજીવા ખર્ચે સમર્થ ઋષિમુનિઓ અને વિદ્વાનોનું એક આખું સૈન્ય આપણી સેવામાં હાજર કરી શકીએ છીએ! ખર્ચેલા પૈસાનો આવો મહાન બદલો આપણને બીજે ક્યાંય મળે ખરો, કે જેનો ઉપયોગ આપણે જેટલા વિચાર ને લક્ષ્યપૂર્વક કરીએ તેટલો આપણને વધુ લાભ થાય?

ઉત્તમ પુસ્તકોમાં જ્ઞાનરૂપી જે બહુ ઉપકારક દ્રવ્ય ભરેલું છે તે જોતાં ગરીબ માણસ પણ કેટલા થોડા ખર્ચમાં એ પુસ્તકો લઇ શકે છે! અને પોતાના જ્ઞાનમાં, ચારિત્ર્યમાં અને સામર્થ્યમાં કેટલો બધો વધારો કરી શકે છે! વ્યાસ અને વાલ્મીકિ, જ્ઞાનેશ્વર અને તુકારામ, શ્રીકૃષ્ણ અને રામચંદ્ર, ગૌરાંગ અને કબીર, નાનક અને તુલસીદાસ, રામતીર્થ અને વિવેકાનંદ, હ૦ મહમ્મદ સલ૦ અને ગઝાલી, ખ્રીસ્ત અને પ્લેટો, દત્તાત્રય અને રંતિદેવ, ભગીરથ અને હનુમાન, બલિ અને પ્રહ્લાદ, હરિશ્ચંદ્ર અને શીબી, ગાર્ગી અને સાવિત્રી, તથા રામદાસ અને સૉક્રેટિસ જેવા દિવ્યાત્માઓના અલૌકિક બુદ્ધિ-વૈભવ તથા ચારિત્ર્યચંદ્રોદયમાં હવે તે સહેલાઇથી આળોટી શકે છે; સઘળા યુગના મહાત્માઓ, મહાકવિઓ, તત્ત્વવેત્તાઓ, વિજ્ઞાનવેત્તાઓ, રાજદ્વારીઓ, મહાવીરો અને ગ્રંથકારો સાથે તે વાતચીત કરી શકે છે; શ્રીરામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ, ભીષ્મ, અર્જુન, પ્રતાપ, શિવાજી, સીઝર, સિકંદર અને નેપોલિયન જેવાઓની પાછળ પાછળ તેમનાં યુદ્ધક્ષેત્રોમાં પણ જઇ શકે છે, અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં ગૂઢ રહસ્યો પણ ઉકેલી શકે છે.

વ્યાસ, વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસ ઇત્યાદિ પરમસિદ્ધો તો પુસ્તકોના રૂપમાં ગરીબમાં ગરીબની ઝુંપડી સુધી જરાએ માન–મોટપ વિના પહોંચી જઇને રામાયણ તથા મહાભારત ઇ૦ ની અતિ

ઉપકારક અને અમરકારક કથાઓ ચિંથરિયા માણસો પાસે પણ રજુ કરે છે–ગાય છે!

ભલે તમારૂ ઘર કિંમતી રાચરચીલા, ચિત્રો, પડદા, ગાલીચા વગેરેથી ભરેલું હોય પણ જો તેમા ઉત્તમ ગ્રંથો ન હોય તો તે કેવુ ખરાબ! છતા અફસોસ છે કે, એવા ઘણાયે ઘરોમા સારા પુસ્તકોજ હોતા નથી!

માટે જો સઘળી વસ્તુઓ ખરીદવાની શક્તિ ન હોય તો તમે બીજી વસ્તુઓ પછી લેજો, પણ સારા પુસ્તકો તો તરત ખરીદજો. જો જરૂર પડે તો થીંગડા દીધેલા કપડા અને સાંધેલા જોડા પહેરજો, પણ પુસ્તકો લેવામા કંજુસાઇ કરશો નહિ.

તમારા બાળકોને પણ ઉત્તમ પુસ્તકો તો જરૂર આપજો, કે જેના સદુપયોગથી તેઓ ઉન્નત થઇ માન મેળવે. જે બાળકોના હાથમા ઉત્તમ ગ્રથો આવે છે તેઓ હાલની શાળાઓ કરતા તો ઘણુ ઉત્તમ અને વધારે શિક્ષણ મેળવી શકે છે.

१०–एकान्त अने एकाग्रता एटले शुं ?

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"માથી થોડો ભાવાર્થ)

મિચલ ઍન્જેલોને એક મિત્રે પૂછ્યું કે "તમે આવુ એકાત જીવન શામાટે ગાળો છો?" તે કલાવિધાયકે કહ્યું કે "કલા અને અસાધારણતા એ ઈર્ષ્યાળુ પ્રિયા છે તે મનુષ્યનો અનન્ય પ્રેમ માગે છે." ડિઝરાયલીના જણાવવા પ્રમાણે જ્યારે તે સિસ્ટાઇન મંદિર પર કામ કરતો હતો ત્યારે તેણે ઘરના પણ કોઇને મુલાકાત નહિ આપવાનો નિયમ રાખ્યો હતો

સઘળા મહાપુરુષોની મહત્તા, સફળતા અને કીર્તિનુ મુખ્ય રહસ્ય એજ છે કે, પોતાની સઘળી શક્તિઓને તેઓ એકજ બાબત પર એકાગ્ર–એકઠી કરતા તથા વાપરતા અને પોતાના લક્ષ્ય સિવાયની બીજી દરેક બાબત પોતાના મગજમાથી હાંકી કાઢતા.

આ ટુંકા માનવજીવનમા જેને કાંઇ પણ અગત્યનુ કાર્ય કરવું હોય તેણે પોતાની સર્વ શક્તિઓ વડે એવી એકાગ્રતાપૂર્વક કામ કરવું જોઇએ કે જેથી મોજશોખ માટે જન્મેલા આળસુ માણસોને તો તે ગાડા જેવોજ લાગે!

११–खराब पुस्तकोनां नुकसान

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ" ઉપરથી)

ન્યૂ ગેટની જેલના ધર્મોપદેશકે પોતાના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં ઘણા માનવંત કુળના અને સુંદર દેખાવના છોકરાઓ વિષે લખ્યું છે કે "તરુણ સ્ત્રીપુરુષોની ગમ્મતને ખાતર પ્રકટ થતા હલકાં વર્તમાનપત્રો વાંચવાનો નાદ એક પણ અપવાદ સિવાય આ છોકરાઓને લાગ્યો હતો અને તેથીજ તેઓને જેલમા જવું પડતુ. આ દેશમાં એવી કોઇ પણ ફોજદારી કોર્ટ વા જેલ નથી કે જ્યાં આવા પ્રકારના ગુન્હાઓ ન જણાય. આ સમયમાં ખરાબ પુસ્તકોની અસરથી નીતિનો કેટલો નાશ થયો છે તેનું માપ ભાગ્યેજ કાઢી શકાય."

એક વાર એક છોકરાએ બીજા છોકરાને બીભત્સ ચિત્રો અને શબ્દોવાળું એક પુસ્તક બતાવ્યું અને તેણે તે માત્ર થોડીજ પળો હાથમાં લીધું હતું છતા પાછળથી તે શ્રેષ્ઠ ધર્માચાર્ય થયા પછી એક મિત્ર આગળ બોલ્યો હતો કે 'એ પુસ્તક જોવા કરતા તો મેં અર્ધી મિલ્કત આપી દીધી હોત તો વધારે ઠીક થાત. કારણ કે તેમાંના અપવિત્ર ચિત્રો કેટલીક વાર પવિત્ર સમયે પણ વગર તેડયે મનમા આવીને ઉભાં રહે છે'"

જેમ્સ ટી. ફીલ્ડઝ એક ખૂની બાળકને જેલમાં મળ્યો ત્યારે બોલેલો કે, ખૂન અને બીજાં ભયંકર કામોના વર્ણનથી ભરેલી નવલકથાઓનો મને ઘણો નાદ લાગ્યો હતો. મેં તે ખૂબ વાચી હતી અને તેથી એ પુસ્તકોએજ મારા મગજમાં ભયંકર વિચારો મૂકી મને ખુની કામો કરવાને પ્રેર્યો હતો એમા જરાયે શક નથી."

બિશપ પૉટરે કહ્યું છે કે "માણસ જે કક્ષાના પુસ્તકો વાચે છે તેથી ચઢતી કક્ષાનો તે થઇ શકતો નથી; એ એક સિદ્ધ વાકય છે."

દુર્ભાગ્યની વાત છે કે, આજકાલ તો આ દેશમા કેટલાક બીભત્સ અને ક્રૂર વર્ણનવાળા લેખો લખવા અને છાપવા મંડી પડયા છે!

१२–सुधारको जोइए छे

કોને સુધારવાને? —પોતાની જાતને સુધારવાને.
કેવા જોઇએ? —યુનિવર્સિટીની પદવી ઇચ્છનારા
નહિ પણ પોતાનું મન જીતવા ઇચ્છનારા જોઇએ.
કેટલી ઉમ્મરવાળા જોઇએ? —જિજ્ઞાસારૂપી સૌંદર્ય-
વાળા અને આનંદરૂપી યૌવનવાળા જોઇએ.
શું મળશે? —ઈશ્વરપ્રાપ્તિ!

અરજી કેવી કરવી? ઉત્તર–દીન યાચનાઓવાળી નહિ, પણ યોગ્યતારૂપી આજ્ઞાવાળી અને પરમપ્રાપ્તિના દૃઢ નિશ્ચયવાળી તરતજ મોકલો—

તમારા પોતાના આત્મા—પરમાત્માજોગ
ઠેકાણું–મુખ્યત્વે તમારા પોતાના હૃદયમાં.

મુકામ, સર્વત્ર.

ॐ ॐ ॐ

૧૩–સ્વામી રામતીર્થનાં થોડાંક વચનામૃત

(સ્વામી રામતીર્થ–ભાગ ૬ થી ૯ ના કવરને આધારે)

જે બાબતને માટે પુરુષાર્થ કરવાની ખાસ જરૂર છે, તે બાબતને લોકો ભાગ્ય ઉપર છોડી દે છે, અને જે બાબત ભાગ્ય ઉપર છોડી દેવા જેવી છે, તેનેજ માટે ચિંતા કર્યા કરે છે!

અંધારા ઓરડામાંનું ફરનીચર આમથી તેમ મૂકવાથી કાંઇ અંધારૂં ટળતું નથી, તેમ સંસારના પદાર્થો આમ તેમ ફેરવ્યા કરવાથી–અર્થાત્ ધન ભેગું કરવાથી, મહેલો બાંધવાથી અથવા બુદ્ધિબળે બીજાની મહેનતનો લાભ લેવાથી અજ્ઞાન અને પાપના પોટલા છોડે તેમ નથી

ભવ્ય ભવનો અને મોટા મહેલોમાં રહેનારા કાંઇ સુખી હોતા નથી એમ તો કીડા, જીવડા અને સાપો પણ મહેલોમાં રહે છે

દુનિયાઇ ભોગરૂપી ગુલાબ એવું નથી હોતું કે જેમાં દુ ખરૂપી કાંટો અથવા મધમાખ રહેલા ન હોય અને વિષયતૃષ્ણા બદલ તેના દુ ખની વેદનારૂપી દંડ ખમવો પડે નહિ

મનુષ્ય ઉત્તમ કાર્યમાં રોકાય છે, ત્યારે એના નીચલી શ્રેણીનાં કામ બીજાઓ ઉઠાવી લે છે, તેમ મનુષ્ય પોતાના ધ્યેય તરફ આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેના સાંસારિક અને શારીરિક કાર્ય કુદરતના નિયમ પ્રમાણે ઉલટા વધારે સારી રીતે થયા કરે છે

જગત એટલા માટેજ દુ ખી છે કે તે ખરી વાત સમજતું નથી

જગતમાં જો દુ ખ ન હોય તો સત્ય શોધાઇ પ્રગતિજ થાય નહિ

તમે આદર્શ જીવન ગાળી શકતા ન હો તો તમારૂં ચારિત્ર્ય તદ્દન સરળ અને સહૃદય તો જરૂર બનાવો

ધર્મની ભાવના આપત્તિમાંથીજ જાગે છે

આપત્તિનો ઉદ્દેશ આત્મરવિનો સાક્ષાત્કાર કરાવવાનો હોય છે.

જેણે હાથ, માથું અને અંત કરણ, એ ત્રણે દ્વારવડે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તેનામાંજ ક્રિયાત્મક, બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક ત્રિવેણીનો સંગમ થાય છે, એવા હોય તેજ સાચા ભણેલા છે, ખરૂ

શિક્ષણ પામેલા છે અને એનાઓનોજ જગતને અત્યંત ઉપયોગ છે

નાના વિચારવાળા મોટા માણસોથી નહિ પણ મહાન વિચારવાળા નાના માણસોથી લોકોનુ કલ્યાણ-ખરો પરોપકાર થઇ શકે છે

યુદ્ધક્ષેત્ર જીતી લેવુ, એ તમારા એકલાના હાથની વાત નથી, પણ મનને જીતવુ એ તો તમારાજ હાથમા છે અને એ વાત પણ ખરી છે કે, જે મનનો સ્વામી બન્યો તે સસારનો પણ સ્વામી બન્યો

જો શરીરમા રહેતુ હૃદય સ્વચ્છ-પાપરહિત ન હોય તો તો એને જમીનમાજ દાટી દ્યો. કારણ કે રાત્રિના ગાઢ અધકારમા દીવા વગર ના ખાલી ફાનસની કશી કિમત નથી પણ ઉલટુ બોજારૂપજ છે

સસારના ભય અને આશકા તમને ત્યાસુધીજ ચલાયમાન કરશે કે જ્યાસુધી એમાના નામરૂપવાળા પદાર્થો તમને આકર્ષતા હશે જ્યારે તમે (પરમ સમર્થની સહાય પામી) પ્રલોભનો અને ભયોથી ચળશો નહિ, ત્યારે તો તમે પોતેજ સમસ્ત સસારને હચમચાવી શકશો, અને આ સિદ્ધાન્તમા જે શકા રાખે તેજ કાફર છે-નાસ્તિક છે

પવિત્રતા અને સત્ય, વિશ્વાસ અને ભલમનસાઇ, ઇસ્લામ (શ્રદ્ધા) અને અકબરદિલી (વિશાળ-હૃદય)થી ભરપૂર મનુષ્ય જ્ઞાનરૂપી ફાનસ લઇને જ્યારે આગળ વધવા માડે છે, ત્યારે કોની મગદૂર છે કે એની આડે ઉભુ રહે? તમારા અતઃકરણમા જો એ વિશ્વાસ અને સત્ય ભર્યા હશે, તો તમારી દૃષ્ટિ લોખડની દિવાલો પણ ચીરી નાખશે અને માત્ર તમારા વિચારની ઠોકરથી પર્વતોના પણ ચૂરેચૂરા થઇ જશે

(સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦-૧૧ ના કવરને આધારે)

આ બાળવિધવાની સુદર આખોમા આસુ જોઇને આપણુ કાળજુ ફાટી નથી જતુ તો પછી આપણે ઋષિઓની સતતિ કેમજ કહેવાઈ શકીએ? આ વિધવાઓની હાય જો આપણને કાળી ભમાનીની પેઠે ભક્ષી નહિ જાય તો બીજુ શુ થવાનુ છે?

હે માનવીઓ, આ ખુશખબર સાભળો! હે લક્ષ્મીની લાલચમા ડૂબી રહેનારા! હે હાવભાવ ઉપર મરી પીટનારા અને નયન કટાક્ષ ઉપર ઓવરાઇ જનારાઓ! જેના એકાદ માત્ર છૂટાછવાયા

કિરણ વડે અનેક સૂર્ય અને ચંદ્ર પ્રકાશમાન થાય છે; આ તમામ પુષ્પોના રંગ અને સુવાસ જેના એકાદ પ્રશ્વાસને લીધે ઉપજે છે, અને મગરૂર રમણીઓના સ્મિત જેના માત્ર એકાદ કૃપાકટાક્ષને આભારી હોય છે, તે પ્રકાશોનો પ્રકાશ, તે આનંદોનો આનંદ અને તે સુંદરતાઓનો આત્મા તો ખુદ તમારો પરમાત્મદેવ છે.

કોમળ હૃદયવાળો મનુષ્ય તો બીજાના દુઃખને ચેપી રોગની પેઠે તરત ગ્રહણ કરી લે છે; અને પછી પોતે વહોરી લીધેલા એ દુઃખ અને શોકને ટાળવા સારૂજ તે બીજાઓની સેવા-સહાયતા કરે છે.

ઓ ભારતવાસીઓ ! અંધાર કોટડીઓમાં પેસીને કાળી રાત્રિને દારૂખાના અને કૃત્રિમ ઝાડો વડે શણગાર કરવાનું તો તમે વિદેશીઓ પાસે શીખો છોજ; પરંતુ હાય ! પોતાના દેશના સૂર્યને (બ્રહ્મવિદ્યાને) તો મો બતાવવાથી પણ દૂર રહો છો !

તમે જેમ સંસારના ક્ષણભંગુર બખેડાઓમાંથી પાછા નથી પડતા; તેમ જો તમે આ આર્યોના જ્ઞાન-ચારિત્રમાં પણ કમર કસીને વળી જશો તો જરૂર અક્ષય જીવન મેળવી નિત્યાનંદ અનુભવશો.

જે વ્યક્તિ અથવા જાતિ આગળ વધવાની ના પાડે છે તેને દૈવ અથવા પ્રકૃતિનો નિયમ ફટકા મારીને ધકેલે છે.

૧૪—अमारूं पायाभूत साहित्य अने संस्कृति

"હરકોઇ જાતિની સંસ્કૃતિજ તેનું જીવનસર્વસ્વ હોય છે અને કોઇ પણ જાતિ પોતાની સસ્કૃતિ ખોઇ દઇને જીવી શકતી નથી. આ પાયારૂપ સંસ્કૃતિરૂપી આધારશિલા ઉપરજ જાતિજીવનનો વિશાળ મહેલ બંધાય છે; અને જ્યારે આ આધારશિલા હાલી ઉઠે ત્યારે તો એ મહેલ ગમે તેટલો મજબૂત હોય તોપણ તે જરૂર તૂટી પડવાનો."

"રામાયણ અને મહાભારતની પવિત્ર સંસ્કૃતિનાજ બળથી હિંદુ ધર્મ આજ સુધી જીવે છે. કવિકુલપુંગવ વાલ્મીકિની મહિમામયી કલમ જેમ આ આર્ય સંસ્કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કરીને ધન્ય થઈ છે; તેમ ગોસ્વામી તુલસીદાસની પણ કલામયી કવિતામાં આર્ય સંસ્કૃતિનો અલૌકિક ચમત્કાર દેખાય છે." પંડિત અયોધ્યાસિંહજી

"અમારૂં રાજ્ય છીનવી લેવાય; ઐશ્વર્ય ધૂળમાં મળી જાય; વિભવ કચરાઇ જાય; બધી સંપત્તિ લૂટાઇ જાય; ટૂંકમા અમે સર્વ પ્રકારે નિર્બળ બની સર્વસ્વ ગુમાવી બેસીએ; ત્યારે પણ જો અમારાં રામાયણ અને મહાભારત જેવા અલૌકિક રત્ન સુરક્ષિત રહ્યા હોય તો અમે નષ્ટ તો થવાનાજ નહિ." **શિવસ્વામી ઐયર**

"રામાયણ એ કહેવામા તો એક મહારાજાનું જીવનચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમા તો એ ગ્રંથ આ સંસારના મળનો નાશ કરનારા અગ્નિરૂપ છે. એ અંધકારમાં પ્રકાશરૂપ, સ્ત્રીઓનો ધર્મ, પુરુષોનું પૌરુષ, બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતેજ, ક્ષત્રિયોનો ક્ષાત્રધર્મ, વૈશ્યોનું ધન, શૂદ્રોનો ધર્મ અને ગૃહસ્થાશ્રમી નરનારીઓનો સુખદીપક છે. એ ગ્રંથરૂપી તેજસ્વી દીપક પાસે રાખીને જે કોઇ તેના પ્રકાશમાં ચાલે તે જીવનયુદ્ધમા કદી પણ હારે નહિ." **સંતરામ શર્મા**

"રામાયણને વાંચીને અમે કંઇકના કંઇક બની રહીએ છીએ. અમારામાં ઉંચા ઉંચા ખ્યાલ ઉપજી મનુષ્યના ભૂષણરૂપ સદ્ગુણો આવી ખડા થાય છે. સત્યાચરણ, પુત્રોની ભક્તિ, પતિવ્રતાધર્મ, પતિકર્તવ્ય, પિતામાતાનો સ્નેહ, વિનય, ધીરજ, દયા, સારાંશ કે માનુષી ગુણોનું એવું કયું ચિત્ર છે કે જેનું યથાર્થ રૂપ કવિએ પોતાની જાદુભરી કલમ વડે આમા નથી આલેખ્યું?" **મિ. ગ્રેફ્ટ**

"એમા સ્ત્રીસમાજની પવિત્રતા, શક્તિ અને મહાનતા વિષે જેવો પ્રકાશ સમાયેલો છે; તેવો બીજા કોઈ પણ ગ્રંથમાં નથી દેખાતો.

"મેં મારી કોમના કેટલાય વિવાહોમાં કન્યાઓને રામાયણ દહેજમા આપી છે; કે જેથી તે પતિવ્રત ધર્મ પાળનારી થઇને સ્ત્રીજાતિની મહત્તા માટે ગર્વ રાખે. આથી કરીને મારી જ્ઞાતિએ તો મને કલંકિત કરવાનું બીડું ઉઠાવેલું; પરંતુ મેં સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, રામાયણ કંઇ માત્ર હિંદુસમાજનો ગ્રંથ નથી પણ સમસ્ત માનવસમાજની સંપત્તિ છે. × × હાલમા પશ્ચિમની સભ્યતાએ ભારતીય આદર્શની ભવ્યતાને ટાળવા–ભૂંસવામાં કસર નથી રાખી; અને તેથી અમારી નૈતિક શક્તિ પ્રાયઃ બધાંજ ધર્મકાર્યોને માટે ક્ષીણ થતી ચાલી છે." **સૈયદ કાસીમઅલી**

તો તેમા નડતરરૂપ થવાનુ પાપ તો નજ કરતો   સ'પાદક)

(વિવેકાનંદ-ભાગ ૪-૫ નો થોડો ભાવાર્થ)

ઓ હિંદુ સંતાન! સીતા સાવિત્રી અને દમયંતી, એ તારી સ્ત્રીજાતિનો આદર્શ છે એ તુ ભૂલતો નહિ, તારો ઇષ્ટદેવ યોગીઓનો યોગી, અને ત્યાગીઓનો ત્યાગી ઉમાપતિ શંકર છે તે તુ ભૂલતો નહિ, તારૂ લગ્ન, તારી દોલત અને તારી જીંદગી ઇન્દ્રિય-વિલાસ માટે કે અંગત સુખને માટે નથી, એ તું ભૂલતો નહિ, જગદંબાની વેદીમા હોમાવા માટે તુ જન્મ્યો છે એ તું ભૂલતો નહિ, તારા દેશનુ સામાજિક બંધારણ અનંત વિશ્વવ્યાપી માતૃતંત્રનોજ પડઘો છે, એ તુ ભૂલતો નહિ, અત્યજો, અજ્ઞાનીઓ ગરીબ લોકો અને ભંગી લોકો પણ તારા ભાઇઓ છે એ તુ ભૂલતો નહિ

ઓ હિંદના વીર પુત્ર! તું બહાદુર થા, હિંમતવાન થા, હિંદવાસી હોવા માટે મગરૂર થા, અને જગતને કહે કે "હુ હિંદી છુ, હિંદમા જન્મ્યો છુ અને દરેક હિંદવાસી-હિંદનો ભંગી પણ-મારો ભાઇ છે"

ઓ હિંદવાસી! તારી પાસે માત્ર લંગોટી હોય તોપણ તુ ગર્વથી મોટે સાદે કહેજે કે "હિંદનુ જીવન એજ મારૂ જીવન છે, હિંદનાજ દેવો મારા ઉપાસ્ય છે, હિંદનોજ જનસમાજ મારૂ બચપણનુ પારણુ, જુવાનીનું વિલાસક્ષેત્ર અને ઘડપણનુ સ્વર્ગસમુ કાશી છે'

ઓ મારા ભાઈ! તુ જગતને કહેજે કે "હિંદની પવિત્ર ભૂમિજ મારૂ સ્વર્ગ છે અને હિંદનુ કલ્યાણ એજ મારૂ કલ્યાણ છે"

હે ભારતીય! આ મહામંત્રનો તું રાતદિવસ જપ કરજે કે "હે લક્ષ્મીપતિ ! હે ગૌરીપતિ ! હે જગદંબા ! મને ખરૂ પુરૂષત્વ આપજો હે સર્વ બળ ઐશ્વર્યના ભંડાર ! મારી નિર્બળતાનો, મારી બીરુતાનો નાશ કરજો અને મને ખરો મર્દ બનાવજો"

આપણે હાલ જેવા છીએ તેવા આપણને બનાવનાર આપણી ભૂતકાળની ભાવનાજ છે, અને તેથી ભવિષ્યમા જેવા થવુ હોય તેવા થવાનો આધાર પણ આપણી હાલની ભાવના ઉપરજ છે

ઉમદા ભાવનાને પોતાના જીવનમાં ઉતારી શકનારો એક મનુષ્ય, બીજા તેવી ભાવનાનું ભવ્ય વર્ણન કરી કલ્પનાના તથા બુદ્ધિબળથી મોટા સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરનારા હજારો મનુષ્યો કરતા પણ વધુ બળવાન છે.

આપણી વર્તમાન શક્તિ અને બીજા સંયોગોનો પૂર્ણ સદુપયોગ કરીને આપણા વર્તમાન કર્તવ્ય જેટલા પણ સારામા સારી રીતે બજાવીએ, તેટલાજ પ્રમાણમા આપણે ઇચ્છેલી સ્થિતિ અને આપણી વર્તમાન સ્થિતિ વચ્ચેનું છેટું ઓછું થઇ શકે છે.

'અત્યંત સૂક્ષ્મ અને નિરપેક્ષ બુદ્ધિની પ્રેરણા સિવાય કોઇ પણ મહાન કાર્ય સારી રીતે થઈ શકતું નથી.

કાર્ય જેમ વિશેષ મહત્ત્વનું હોય છે, તેમ તે કાર્યનો પ્રેરક આત્મા પણ વિશેષ બળવાન હોય છે.

કાર્ય ગમે તેવું પણ હોય, પરંતુ તે કેવી નીતિથી અને કેટલા ઉત્સાહ તથા કાળજીથી કરવામા આવે છે, તે ઉપરથીજ કર્તાની યોગ્યતા નક્કી કરવી જોઇએ.

અમુક સંયોગોને લીધે સામાન્ય મનુષ્ય પણ મહાન કાર્યો કરી શકે પણ ખરો મહાત્મા તો તેજ છે, કે જેના ખૂણે બેસીને કરવાના કાર્યો તો ઉલટા વિશેષ કાળજી અને રહસ્યવાળા હોય છે.

આપણને આપણી ઉદારતાનો પ્રયોગ કરવાની તક આપનારનો આપણે ઘણોજ આભાર માનવો જોઇએ. (કેમકે) પ્રત્યેક પરોપકારનું કૃત્ય આપણી ક્ષુદ્ર વૃત્તિ દૂર કરી ઉચ્ચ વૃત્તિ જગાડવામા મદદ કરે છે અને આપણને પવિત્ર કરી પૂર્ણાવસ્થા તરફ લઇ જાય છે.

જે પરમ જ્ઞાન આપણને એક એવું પરમતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવે છે, કે જેને જાણવાથી બાકીનું બધુંજ જાણી શકાય છે, જે જ્ઞાનનું પણ જ્ઞાન છે; અને જેના પ્રભાવથી ભૌતિક વિજ્ઞાનમા ચેતના આવે છે, તે "પરાવિદ્યા"જ ઉંચામા ઉંચા પ્રકારનું જ્ઞાન છે.

જેનામા સત્ય છે, પવિત્રતા છે અને નિસ્વાર્થતા છે, તેને કચરી નાખવાને સમર્થ હોય એવું એક પણ બળ આ લોકમા કે

પરલોકમાં નથી. આ ત્રણે ગુણો વડે બળવાન થયેલો એકજ આત્મા તેની સામે આખું જગત હોય તો પણ તેની સાથે ટક્કર લઈ શકે છે.

તમારા કાર્યમાં સહાય કરનારા લોકો કદાચ હમણાં નાહ હોય તો વખત આવે પણ તમને તેવા માણસો મળી આવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. આપણે ઉતાવળા શા માટે થવું જોઈએ ? કેમકે મહાન કાર્યોને ગતિમાં મૂકનારૂં મહાન બળ શરૂમાં તો લગભગ અદૃશ્યજ રહે છે.

કર્મનાં સાધન અને સાધના તરફ પણ કર્મના પરિણામ જેટલું ધ્યાન આપી કાળજી રાખવાની જરૂર છે.

આપણી સોમાંથી નવાણું નિષ્ફળતાઓનું એજ કારણ જણાશે કે, આપણે તેનાં સાધન અને સાધના તરફ પૂરતું લક્ષ આપેલું ન હતું.

કિંચિત્ પણ ધર્મઘેલાપણું આપણામાં હશે ત્યાંસુધી ખરાં શુભ કાર્ય આપણા હાથે થઇ શકનાર નથી.

તમે ખ્રિસ્તી હો, બુદ્ધિસ્ટ હો, જરથોસ્તી હો, જ્યૂ હો વા ગમે તે પંથના હો, પણ તમે દેહાધ્યાસ અને લૌકિક સ્વાર્થ છોડયો છે કે નહિ ? એજ પ્રશ્ન છે.

કર્મો વડે આપણી શક્તિને કેમ ખીલવવી અને તે શક્તિનો ઉપયોગ મુક્તિ તરફ કેવી રીતે કરવો, એ જ્ઞાન કર્મયોગથીજ મળે છે.

કર્મ કર્યો કરો, પણ તે અનાસક્તપણે-નિઃસ્વાર્થપણે કરો.

૧૬—ભારતસંતાનો ! તમારી શ્રેષ્ઠ સંસ્કૃતિ સંભાળો.

સાધુ વસવાણીની ભિક્ષા

("મુસ્લીમ મહાત્માઓ"ના કવરપર "સૌરાષ્ટ્ર"માંથી લીધેલા લેખમાંથી)

મારી દૃષ્ટિ આજે ભૂતકાળમાં ભમે છે. મારાં અંતરચક્ષુ સમીપ એ ભવ્ય અને ધર્મશીલ આર્યાવર્તની આકૃતિ ખડી થાય છે, કે જે આર્યાવર્તમાં, આજથી પચીસો વર્ષ પૂર્વે, પીતામ્બરધારી બુદ્ધદેવ પરિભ્રમણ કરી રહ્યા હતા અને જનપદે જનપદે કર્તવ્ય-બોધ આપી રહ્યા હતા. એ બુદ્ધદેવ ભગવાનના સંબંધમાં એક નાનું પણ અતિબોધક કથાનક છે.

એક દિવસ બુદ્ધદેવ તેમના શિષ્યસમુદાયથી વિંટળાઇને બેઠા

હતા દેહાન્તનો સમય નજીક હોવાનુ પોતાને ભાન થયુ હોય તેમ તે શિષ્યોને પોતાના ધર્મસૂત્રોના નિતારની ભેટ કરી રહ્યા હતા ઉપદેશકાળ પૂરો થયા પછી, એક ના ॥ શિષ્યે ગુરુદેવની પાસે પ્રશ્ન મૂક્યો "ગુરુદેવ ! આપે સદ્બોધ આ ી લીધો આપે સત્ય જ્ઞાન અને પ્રેમનું સેવન કરવાનુ કર્તવ્ય બતાવી દીધુ, પણ અમને કહો કે, આપના શિષ્યતરીકે, અમારે શ્રાવક જનોને શો સ દેશ પાઠવવો ?"

અને કથાનક આગળ વહે છે કે બુદ્ધદેવે, તેમના કમળસમા લોચન લગીર ઉચ્ચા કરી, સ્મિતનો સૌમ્ય પ્રકાશ પ્રસારતા ઉત્તર આપ્યો 'આત્મજનો !' આર્યાવર્તના જનપદે જનપદે ભટકજો અને તમારી સ ગાથે ધર્મપદનો સદેશ લઇ જજો કોઇ ગામે, કોઇ નગરે, તમને જનસમુદાય સાપડે, ત્યારે એકજ પ્રશ્ન પૂછજો કે, સસ્કારનુ જતન કરો છો કે નહિ? 'સસ્કારનુ જતન કરો' એ મારો સ દેશ છે × × × ×

હુયે આજે ભારતવર્ષના પુત્ર-પુત્રીઓને, એજ જુગજૂનો પ્રશ્ન પૂછુ છુ કે 'સસ્કારનુ જતન કરો છો કે નહિ?' હુયે ભિક્ષુ છુ, યાચક છુ ગામેગામ ભટકુ છુ અને મારા દેશના ભિક્ષુતરીકે-યાચક તરીકે સર્વત્ર એકજ સદેશ આપુ છુ કે -"સસ્કારનુ જત ા કરજો"

તમને તમારી માતાના ઉજ્જ્વળ ભૂતકાળની, ભારતવર્ષના પરમ પ્રેરણાદાયી ભૂતકાળની સ્મૃતિ છે કે નહિ? તમને ભારતવર્ષના વીરો અને સ તોની સ્મૃતિ છે કે નહિ? તમને ભારતવર્ષના વિધાયક રામચ દ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ, યુધિષ્ઠિર અને ભીષ્મ, પવનસૂત અને પ્રહ્લાદ-અહો, એ નામાવલી તો અનત છે !-એમની સ્મૃતિ છે કે નહિ? તમને ભારતકુમારોના આદર્શ, ધ્રુવકુમારના વચનોની સ્મૃતિ છે કે નહિ? પિતાને નામે પ્રભુને ચરણે હુ બલિ બની કૃતાર્થ થઇશ એ ધ્રુવવાણીના રણકાર તમારા મનમા ગુજે છે કે નહિ? સ્મૃતિમાથી નીપજતા સસ્કારનુ તમે જતન કરો છો કે નહિ?

ભારતકુમારો ! વિનમ્ર અનુયાયીતરીકે, મારો પણ તમને એજ પ્રશ્ન છે

૧૭–ધર્મરૂપી પ્યાલા–કોણ કોનો શત્રુ છે ?

(સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨-૧૩ ઉપરથી થોડો ભાવાર્થ)

આ પ્રતીત થતું હિંદુપણું, મુસલમાનપણું અને ઇસાઇપણું, એ તો જુદા જુદા પ્યાલા જેવું છે; કે જે પ્યાલાઓવડે પવિત્ર વિશ્વપ્રેમરૂપી દૂધ પીવરાવવાના યત્ન વખતોવખત થયા કરે છે. × × × એવા પ્યાલા તો આગલા વખતના પણ આપણી સામે અનેક પડયા છે. આપણે તો કોઇ રીતે દૂધજ પીવું જોઇએ. હૃદયની જ્વાલા જેથી શાંત થાય એવું પીણુંજ અમને તો જલદી જલદી આપો.

અમારે તો અકબરદિલીની(હૃદયની વિશાળતાની)જ જરૂર છે. પછી તે ગમે તે પ્યાલામાં ભરીને પાઓ! ચાહે તો તે પ્યાલો નવો હોય કે જૂનો, ચીતરેલો હોય કે સાદો અને સોનાનો હોય કે માટીનો!

પણ માત્ર એ ખાલી પ્યાલાનીજ ઉપાસના કરવાથી તો વિરોધજ વધે છે. આ બધા પ્યાલાઓ (સંપ્રદાયો અને મનમતાંતરો) તો કેવળ મૂર્તિઓજ છે. જે સાચો સાધક એ બધી મૂર્તિઓમાથી અમૂર્ત આત્મામાં પહોંચી ગયો હોય તેને ધન્ય છે! મિથ્યા નામરૂપથી ઉપરામ થઇ સાચો પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થતાંજ એ પ્યાલો એના હાથમાથી છૂટી ગયો, ફૂટી ગયો, ભાગી પડયો!

અમે તો ધર્મગ્રંથમાંથી અંદરનો મગજ (તત્ત્વ) લઇએ છીએ અને શબ્દરૂપી શુષ્ક હાડકાં તો કૂતરાં તરફ ફેંકી દઇએ છીએ.

કોઇ પણ ધર્મ કે સંપ્રદાયની સાથે તમને વિરોધ હોય તો તેને કાપવાનું–અર્થાત્ ખંડન કરવાનું કાર્ય ન કરો. સીધો માર્ગ એજ છે કે, તમે તેમના હૃદય કરતાં તમારા હૃદયને (અર્થાત્ ચારિત્રને) વધારે વિશાળ–મહાન બનાવો; તમારી પ્રેમભક્તિને એના પ્રેમ કરતા વધારી દો; તમારી માનવપ્રીતિને એની પ્રીતિ કરતાં વધારે વિશાળ કરો; તમારા સાહસને ઉચ્ચતર બનાવો અને સત્યસ્વરૂપ (પરમેશ્વર) ઉપરના તમારા વિશ્વાસને વધારે મહાન (અકબર) બનાવો. સંસારનાં નામરૂપ, એનો બાહ્ય ચળકાટ, દશ્યજગતની વિચિત્રતા,

અસંખ્ય સ્વરૂપોની વિવિધતા, એ બધા રાગરંગ ભલે બીજાઓની આંખોને આંજી નાખે; આ શિક્ષકો અને પ્રોફેસરો ભલે એ મૃગ તૃષ્ણાની જાળમાં ફસાય; અધિકારી અને અમીરવર્ગ ભલે એ કરોળી આની જાળમાં જકડાઇ જાય; પંડિતો અને સાક્ષરો ભલે એ લહરિ-ઓમાં જઇ પડે; યુવકે અને વૃદ્ધ ભલે એ સ્વપ્નમાં મોહિત થઇ જાય; પરંતુ તમારે તો એ સત્યસ્વરૂપ પરમાત્માને કદી પણ ન ભૂલવો જોઇએ. તમારે તો તમારા નેત્ર એ સત્યાત્મા તરફથી નજ ખસેડવા જોઇએ; અને પછી ઓ શ્રદ્ધાશીલ પુરુષો ! ઓ સમ્યગ્દર્શી-ઓ ! જોઇ લ્યો કે, એ આનંદ નથી પ્રાપ્ત થઇ શકતો ! અને કોણ કોનો શત્રુ છે !

૧૮—ગીતાજી વિષે મનહર છંદ

મોહને મટાડે પ્રગટાવે આત્મબોધ શુદ્ધ
ભીરતા ભગાડે યુદ્ધવીરતા જગાવે છે.
ક્ષણમાં મુકાવે અકર્મણ્યતાથી અકર્મીને
કોણ તૂં, વિશ્વ શૂં, કર્તા કોણ તે બતાવે છે.
વ્હાલી બહુ જોગીઓવિજોગીઓને ભોગીઓને
જીવતાં ને મૂવા પછી મોક્ષ દરશાવે છે.
જીવનમાં જગ જીતવાનો એ પઢાવે પાઠ
સુખશાન્તિદાતા ગીતા માતાજ કહાવે છે.

(વિદ્યાભાસ્કર શુક્લના હિંદી ઉપરથી)

અગ્નિને તણખે બળે, મોટાં જંગલ જેમ;
ગીતા-જ્ઞાન પાળ્યે ટળે, પાપ તાપ સૌ તેમ.

१९—धर्मज्ञान अने पदार्थविज्ञान

("મહાન સાધ્વીઓ'ના કવરપેજ ઉપરથી)

વિદ્વાનો ભલે આ આખી પૃથ્વીને છિન્નવિચ્છિન્ન કરાને જોશે તોપણ તેઓ આપણને એવી શક્તિ તો નહિજ આપી શકે કે જે શક્તિવડે ઈશ્વરને ઓળખી શકાય આપણે જો ઈશ્વ નો અપૂર્વ પ્રેમ અને પવિત્રતા ઇચ્છતા હોઇએ, તો આપણે તેના મહત્ત્વનેજ જાણવા અને પાળવા પાછળ મંડી પડવુ જોઇએ

આપણે આ જડવાદ અને અજ્ઞેયવાદની વચમા થઇને જતા જતા જ્યારે એક પરમાત્મશ્રદ્ધારૂપી પ્રકાશ મેળવી શકીએ છીએ, ત્યારેજ જાણી શકીએ છીએ કે, ધર્મ વિશ્વાસ એ કેવી મૂલ્યવાન વસ્તુ છે એ વિશ્વાસ ઉપજે નહિ ત્યાસુધી આપણે સમજી શકતા નથી કે, એ પરમાત્માનુ અને તેના ઉપરના વિશ્વાસનુ મૂલ્ય કેટલુ બધુ છે મનુષ્યના અંતરમા ઈશ્વરે આગલા મહાપુરુષોદ્વારા જે પ્રકારે પોતાને પ્રગટ કર્યો છે, તે પ્રમાણે અથવા બીજા પ્રકારે અત્યારે પણ તે પોતાનો પ્રકાશ પ્રકટાવવાને શક્તિમાન છે યુરોપના વિજ્ઞાન વેત્તાઓ જોરપૂર્વક બોલે છે કે, પૃથ્વી કેવળ જડ પદાર્થથી ભરપૂર છે, પરતુ હુ તો મોટે સાદે કહી શકુ છુ કે ઈશ્વર પણ છે અને સ્વર્ગ પણ છે તેમની નાસ્તિકતા તરતમા આપણા ઉપર માયાજાળ ફેલાવી શકે, પણ છેવટે તો હૃદય ઉપર ધર્મનુજ રાજ્ય સ્થપાઇ જઇ એકે શ્વરવાદનોજ જય થશે ઈશ્વર એક છે, પ્રેમસ્વરૂપ છે ન્યાયવાન છે, અને મૃત્યુ પછી પણ માણસનુ જીવન કાયમ રહે છે એ સત્ય સિદ્ધાંતનાજ પાયા ઉપર બધા ધર્મનો આધાર છે, અને એજ સત્ય હમેશા કાયમ રહેશે

× × × ×

એમ મહાન સાધ્વી કહે છે કે–' મને ધર્મનુ શિક્ષણ સૌથી પહેલુ માતપિતા પાસેથી મળ્યુ છે મને યાદ છે કે, હુ માતાની સાથે બેસીને પ્રાર્થના કરતી. પિતાની આગળ ધર્મસંગીત ગાતી.

રવિવારને દિવસે અમારા ઘરમા કોઇને પણ ધર્મપુસ્તક સિવાય બીજી કોઇ ચોપડી વાચવા દેવાતી નહિ. દરરોજ પ્રાતઃકાળે અમારા ઘરમા પુસ્તકાલયવાળા ઓરડામા ઉપાસના થતી. પછી ધર્મગ્રથનો પાઠ થતો. ત્યારપછી ધર્મસબધી વાતચીત થતી. એ ધર્મચર્ચા મને બહુજ ગમતી. એમ નાની વયથીજ હું તેમા આનંદ મેળવતી હતી. અને ઇશ્વરનો પવિત્ર ભાવ મારા ચિત્તને બહુ ખેંચતો. મને યાદ છે કે, એક દિવસ એ ભાવની એક કવિતા વાચીને હું આનંદમા ઘેલી થઇ ગઇ હતી.

२०–अंग्रेजी शिक्षा का कुप्रभाव

(શુભસગ્રહ-ભાગ સાતમાના કથનના આધારે)

સિદ્ધ ભી હો ચુકા હૈ કિ અંગરેજી ભાષા હમેં અંગરેજ તો ન બના સકેગી, પર ભારતીય ભી ન રહને દેગી

અગરેજી શિક્ષા હમારે ઇતિહાસ કો તોડ મોડ કર ઇસ પ્રકાર હમેં સિખાતી હૈ કિ ઇસસે લાભ કી અપેક્ષા હાનિ હોતી હૈ. ઘટનાઓ સે હમ ઠીક પરિણામ નહી નિકાલ સકતે. સેથબ્રિજ ઔર હંટર જૈસે ઇતિહાસલેખક હમેં અપની પ્રાચીન સભ્યતા, ગૌરવ ઔર પ્રતિષ્ઠા ક્યો બતાયેગે?

જબ ભાષા ન રહી તો સાહિત્ય ભી સાથ હી નષ્ટ હો જાતા હૈ × × અગરેજી શિક્ષા ને હિંદી સાહિત્ય કો ભી નષ્ટ કર દિયા!

હમારે સામાજિક જીવન પર ઇસકા ઐસા પ્રભાવ પડા હૈ કિ હમ સદાચાર કો ભી ખો બૈઠે ઔર પાશ્ચાત્ય સભ્યતા કી દિખલાવે કી વસ્તુઓં કો હમને ગ્રહણ કર લિયા. હમ ન ઘર કે રહે ન ઘાટ કે, ન ઇધર કે ન ઉધર કે. અગરેજી શિક્ષા ને હમારે આચારવિચાર કો નષ્ટ કર દિયા. સચ્ચી ચેતનતા ઔર વિચારશક્તિ હી હમારા જાતીય ગૌરવ કી રક્ષા કર સકતી હૈ.

૨૧–અવજોના ખર્ચે ચાલતો ખ્રિસ્તીઓનો પ્રચાર

એ જોવા છતાં પણ ચેતવાની અક્કલ આપણામાં નહિ આવે !

(શુભસંગ્રહ–ભાગ પાચમાના કવરપેજ ઉપરથી)

ભારતવાસીઓને ખ્રિસ્તી બનાવવાનું પ્રચારકાર્ય કેટલું જોર-શોરથી ચાલી રહ્યુ છે, તેનો ખ્યાલ બહુ થોડા ભારતવાસીઓને હશે બ્રિટન, અમેરિકા, જર્મની વગેરેના અનેક ખ્રિસ્તી મિશનોને એ કાર્ય માટે પોતપોતાના દેશોમાથી જે થોકબધ પૈસા મળે છે, તે વગેરેનો થોડોક અહેવાલ હિંદુ સમાજની માહિતી માટે નીચે આપેલો છે.

ભારતવર્ષમા જે ૭૦૦ ખ્રિસ્તી સંસ્થાઓ મોટા પાયા ઉપર કામ કરી રહી છે; તેમાની મુખ્ય આ પ્રમાણે છેઃ—બ્રિટિશ મિશન પોતાના દેશમાથી ભારતમાં ખ્રિસ્તીધર્મના પ્રચાર માટે દર વર્ષે પોણાત્રણ કરોડ પૌંડથી કંઈક વધુ રકમ મેળવે છે; અમેરિકન મિશન લગભગ ૫ કરોડ પૌંડ મેળવે છે; સ્વીડન, નોર્વે અને સ્વીટ-ઝર્લૅન્ડનાં મિશનો ૮ લાખ પૌંડ તથા જર્મનીનું મિશન ૭૦૦૦ પૌંડ મેળવે છે. આવી મદદ તેમને દર વર્ષે મળ્યા કરે છે અને એ ધનવડે અનેક ઉપાયોદ્વારા ખ્રિસ્તી બનાવવાનું કામ ચાલ્યા કરે છે.

એ મિશનોમા સાત હજારથી વધારે દેશી ખ્રિસ્તીઓ તથા અઢારહજારથી વધારે વિદેશી પાદરીઓ કામ કરે છે. એ પાદરીઓમાં પુરુષો ઉપરાત ૧૪૮૧ વિવાહિત સ્ત્રીઓ તથા ૨૪૦૮ કુમારિકાઓ છે. હિંદુસ્તાનમા આ મિશનોના ઉપદેશકો તૈયાર કરનારા ૬૧ વિદ્યા-લયો, ૧૪૧ અનાથાલયો, ૧૭૦ શિલ્પવિદ્યાલયો, ૭૧૭ હાઇસ્કૂલો, ૧૫૦૦૦ થી વધારે રવિવારની નિશાળો, ૯૮ ખેતીની શાળાઓ, ૫૦ કૉલેજો, ૯૪ ટ્રેનિંગ સ્કૂલો અને ૪૩ છાપખાનાંઓ ચાલે છે; અને દેવળોના અધિકારીઓ તરફથી ૬૫ સ્કૂલો, ૯૯ વર્તમાનપત્રો અને ૪૦૦ થી વધારે દવાખાના કાયમનાં ચાલે છે. આ મિશનો તરફ-થી ૧૫૦૦ ડૉક્ટરો અને નર્સો જનસમાજની મફત સેવા કરે છે તથા ૫૦,૦૦૦ શિક્ષકો શિક્ષણ આપે છે. આ મિશનોની સ્કૂલો અને

કૉલેજોમાં પાંચ લાખથી વધારે વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ મેળવે છે. આ મિશનોની સભાઓમાં લગભગ ૮ લાખ સભાસદો છે અને તેમના તરફની આવક લગભગ ૧૯ લાખની થાય છે.

શું આપણા સમજુ હિંદુ શ્રીમાનોએ, ધર્મપ્રેમીઓએ, દેશાભિમાનીઓએ, અગ્રેસરોએ અને વિદ્વાનો વગેરેએ આ બાબત તરફ ધ્યાન નહિ આપવું જોઇએ કે આ બધા ખ્રિસ્તી અનાથાલયો, સ્કૂલો, કૉલેજો અને ઇસ્પિતાલો વગેરે **ભારતવાસીઓને ફસાવવાની અને તેમના વિરોધીઓ વધારવાનાં જાળો** છે ! હિંદુઓ આ જાળોમાંથી પોતાનાં ભાઇબહેનોને બચાવવા માટે શું કરી રહ્યા છે ? શું તેમનામાં એટલી પણ અક્કલ નથી કે જ્યાસુધી આપણે હિંદુઓ તરફથી સરળ સ્વભાવવાળી નિરાધાર અબળાઓ, અશક્તો, અનાથો, ગરીબ રોગીઓ અને અંત્યજો વગેરેની સેવા બજાવવા માટે એના જવાબમાં પૂરતાં અનાથાલયો, સ્કૂલો, કન્યાશાળાઓ તથા દવાખાનાં વગેરે ખોલવામાં નહિ આવે, ત્યાસુધી ખાલી વાતોના તડાકાથી, ઠરાવો પસાર કરવાથી અથવા અનેક બાબતોના બખેડા બની પોકળ કીર્તિ પાછળ શક્તિ વેડફી નાખીને એકનિષ્ઠ થવાના ઉત્તમ ધોરણથી છેટા રહેવાથી આપણે ખ્રિસ્તીઓની સ્પર્ધા નહિજ કરી શકીએ ? વળી આપણા ધનવાનો વગેરે પણ હજી શું યુરોપિયનોની વિલાસિતાનુંજ અનુકરણ કર્યા કરશે ? એમના ધર્મપ્રચારને માટે દરવર્ષે અબજો રૂપિયા ખર્ચવાના ઉત્સાહનું તેઓ દશમા ભાગે પણ અનુકરણ નહિજ કરે; તો પછી રૂશિયાના જેવું બોલ્શેવીઝમ જાગીને બધા ધનવાનોની સંપત્તિ લૂંટી લેવાય એમાં આશ્ચર્ય શું ! ! !

(હિંદી "સુધા"માંથી સ્વતંત્રાનુવાદ કરતાર આત્મપ્રજ્ઞ ભિક્ષુ—અખંડાનંદ)

૨૨–સોનેરી સખુનો

(આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા–ભાગ ૧ લાના કવરને આધારે)

'સન્માન' એ એવી વસ્તુ નથી કે જે દાવો કરવાથી મળી જાય, એ તો લાયકાત હોય ત્યા આપોઆપજ આકર્ષાઇ આવે છે

ઓછી જરૂરના કામોમા શક્તિ, આયુષ્ય અથવા ધન વાપરી દેવાથી પછી ખરી જરૂરના કામો કરવાની શક્તિ રહેતી નથી.

બીજાનુ દુઃખ પોતાનુ ગણવુ એજ **મહાત્માપણુ, સહાનુભૂતિ, સમભાવ** અથવા સર્વોત્તમ ધર્મ છે એ ધર્મ પાળે તેજ ધન્ય છે.

બે વાતો અવશ્ય ભૂલી જજો:–(૧) બીજાઓએ તમારી વિરુદ્ધ જે કાઇ કહ્યુ અથવા કર્યું હોય તે અને (૨) બીજાઓ ઉપર તમે કાઇ ઉપકાર કર્યો હોય તે.

અધિકાર–યોગ્યતા–મેળવ્યા વિનાજ મુક્તિ શોધશો તો વધુ બંધાશો પરમ મોક્ષ પામવુંજ હોય તો સેવાપાત્ર હોયં તેની નિષ્કામ સેવા કરો એજ અત્યારે તમારી શ્રેષ્ઠ સાધના અને મુખ્ય **સ્વધર્મ** છે

ધનવાનનુ હૃદય ધનમા અને ભક્તનું હૃદય **ભગવાન**મા રહે છે.

ચમત્કાર બતાવવા એ જાદુગરનુ કામ છે; ઇશ્વરભક્તનું નથી.

ઈશ્વર તો સર્વત્ર રહેલોજ છે; પણ જેઓ હરેક બાબતમા એ વાત યાદ રાખીને તે પ્રમાણે વર્તે છે તેજ ખરો મહાપુરુષ છે.

મૃત્યુથી બીનારને સદાય તેનો ભય ભોગવવો પડે છે, અને જે મૃત્યુથી ડરતો નથી તેને તો થોડી વારજ પીડા રહે છે

વસ્તુ અને પડ, બંને બગાડવા કરતા માત્ર વસ્તુજ બગડવા દ્યો.

બીજાને દુઃખી જોઇને દુખ ન થાય, તે પશુથીએ નીચ છે.

ઘડપણમા હરિ ભજવાનુ તો પાદશાહથી પણ નથી બનતું.

રાજ્યનું ધન, એ રાજાની મિલ્કત નહિ પણ પ્રજાની અનામત છે

સારા માણસોની સાથે અને ભગવાનની સાથે (ઇશ્વરી નિયમોની સાથે) યુદ્ધ કરવુ એ તો સેતાન સિવાય બીજાને પાલવેજ નહિ.

ઘડપણમાજ ભક્તિ કરવી એ તો સેતાનનું એઠું પ્રભુને ધરવા જેવું છે.

ભોગો ભોગવ્યાથી તો વાસનાઓ તૃપ્ત નહિ થતા ઉલટી વધે છે.

૨૩–નેપોલિયનની અમુક ખાસ વિશેષતાઓ

("મહાન નેપોલિયન' ઉપરથી)

તે પોતે કરી ન શકે એવુ કોઇ પણ કામ તે બીજાને સોપતો નહિ

તેનુ સામ્રાજ્ય શરીરોપર નહિ, પણ અંતઃકરણ ઉપર હતુ

પોતે દિગ્વિજયી થયો અને કરોડો સોનામહોરો તેના પગમા અથડાતી હતી, પણ તેની ખાનગી તીજોરી તો ખાલીજ રહેતી

તેનુ ગૃહજીવન સાદાઇ, નીતિ અને પરિશ્રમના ઉદાહરણરૂપ હતુ

નજીવી બાબત પણ તે ધ્યાનબહાર જવા દેતો નહિ

હિસાબી ખાતાની ભૂલો તે અજાયબ જેવી રીતે પકડી આપતો

તેને બાળકો બહુ ગમતા (સેન્ટ હેલીનામા) જનરલ બર્ટ્રેન્ડ ના છોકરાને તે વખતોવખત નોતરતો અને તેમની ધીંગામસ્તીથી આખુ ઘર ગાજી રહે ત્યારે તેને ઘણો આનંદ આવતો તેમની સાથે તે પણ રમવા લાગતો અને તેમના નાના કજીયા પતાવતો

તે જમાનામા તમામ યુવકો વિષયલપટ થયેલા, ત્યારે નેપોલિયન એક સાધુના જેવી દૃઢ અને નિષ્કલંક નીતિ રાખતો હતો

તે અત્યત મિતાહારી હતો દારૂને તો તે અડતો પણ નહિ રાતે અને દિવસે નિરતર મહેનત કર્યા પછી માત્ર લિબુનું શરબતજ તે પીતો જુગાર અને લાચરૂશ્વતનો તેને અત્યત તિરસ્કાર હતો વિષયવાસનામા તેણે એક યોગીની માફક સયમ રાખ્યો હતો નાઇસ શહેરની રૂપવતી વારાગનાઓએ આ યુવાન સેનાધિપતિને મોહજાળમાં ફસાવવાનો ઘણોએ પ્રયત્ન કરેલો પણ તે વ્યર્થ ગયેલો

આ મહાન શહેનશાહ પોતાની કચેરીના નોકર કરતા પણ વધારે કનાક કામ કરતો હતો મિત્રોને મળવુ, જમવુ–જમાડવુ, વગેરે સાસારિક કાર્યો કરવાનો તેને અવકાશજ ન હતો તેના દિવસો કામકાજમા જતા અને રાત્રિઓ અભ્યાસમા જતી હતી

આખો દિવસ રાજદ્વારી પ્રકરણોમા સખત માનસિક પરિશ્રમ કર્યા પછી સેંટ કનાઉડનો મહેલ છોડીને રાતોરાત ૧૮૦ માઇલની

મુસાફરી કરીને બીજે દિવસે બપોરે તે બેલોન આવી પહોંચતો; અને જાણે કશીજ થાક લાગ્યો ન હોય તેમ એક પળવારનો પણ આરામ લીધા વગર તે છાવણીના તમામ ખાતા તપાસી વળતો.

બેરન લેગન લખે છે કે "નેપોલિયન તરફ અમારી કેવી ભક્તિ હતી તે આજની પ્રજા સમજી શકશે નહિ. નેપોલિયન સન્મુખ ઉભા રહેવુ, તેનો અવાજ સાભળવો અને તેની ભવ્ય મુખાકૃતિનુ દર્શન કરવું અમારા ભાગ્યમા હતુ, તેને માટે અમે મગરૂર છીએ. તે અમારો માત્ર રાજાજ ન હતો પણ અમારો પિતા પણ હતો, અમારો ગુરુ પણ હતો; અને અમારો ઉપાસનીય દેવ પણ હતો. તે સામાન્ય મનુષ્ય ન હતો, પણ ઈશ્વરની વિભૂતિનો ખ્યાલ આવે એવો દેવતાઇ પુરુષ હતો."

૨૪–नेपोलियननो पुस्तकप्रेम

("મહાન નેપોલિયન" ઉપરથી)

"નેપોલિયન મુસાફરી દરમિયાન પોતાની સાથે ગાડું ભરાય તેટલા પુસ્તકો રાખતો અને થોડી મિનિટ મળે ત્યારે પણ કાઇક વાચી લેતો"

"સાહિત્ય, વિજ્ઞાન કે ધર્મ–કોઇ પણ વિષયને લગતા જે જે નવા પુસ્તકો દેશમા નીકળે તેની નકલ તે અવશ્ય ખરીદતો અને તેના ઉપર (ઘોડાગાડીમા બેઠે બેઠે પણ) આખ ફેરવી જતો, તથા નિરુપયોગી જેવું લાગે તે પુસ્તક ચાલતી ગાડીએ બારીમાથી ફેંકી દેતો; આ પ્રમાણે માર્ગમા કાગળોની કાપલીઓ તથા પુસ્તકો વેરાયા હોય તે ઉપરથી તે કયે રસ્તેથી ગયો હશે તે જણાઇ આવતુ હતુ"

૨૫–નેપોલિયનનાં થોડાંક વચનામૃત

"દેશોદ્ધાર માટે ઉત્તમ માતાઓના જેટલી જરૂર બીજી કશી નથી"

"મારા હૃદયમા જો કાઈ પવિત્ર અને ઉદાર ભાવનાઓ હોય તો તે મને મારી માતા પાસેથી પ્રાપ્ત થઇ હતી"

"હુ જીવીશ ત્યાસુત્ની તો સરકારી લોનો અને નોટોના કાગળિયા કાઢીશ નહિ"

"માણસમાત્રને ધર્મની જરૂર છે. માત્ર સુલેહશાન્તિ માટેજ નહિ, પણ દરેકના આત્મકલ્યાણ માટે ધર્મ આવશ્યક છે"

"સ્ત્રીકેળવણીમા પણ ધર્મશિક્ષણ બહુ અગત્યનુ છે. કન્યાઓ શાળા છોડે ત્યારે ફેશનદાર રમણીઓ નહિ પણ સુશીલ સન્નારીઓ નીવડે અને તેમનો મોહ ટાપટીપ કરવામા નહિ પણ તેમના ઉચ્ચ ગુણો ખીલવવામા રહેલો હોય, એવુ જોવાને હુ ઘણો ઉત્સુક છુ."

"માણસો ઘણુ ખાઇને માદા પડે ને મરે ખરા, પણ થોડુ ખાધાથી માદા પડ્યા હોય કે મુવા હોય એવુ મે કદી સાભળ્યુ નથી"

"જે કારણથી શરીર બગડ્યુ હોય તેનાથી તદ્દન ઉલટી રહેણી કરણી રાખવી, એટલે કુદરતનુ સમતોલપણુ પાછુ આવી જાય છે"

"મને દવા ઉપર જરાએ ભરોસો નથી. મારે માટે તો ઉપવાસ અને ઉષ્ણ સ્નાન બેજ ઓષધ પૂરતા છે"

"બીજી બધી લલિતકળાઓ કરતા સગીત માણસના હૃદય પર ઘણામા ઘણી અસર ઉપજાવી શકે છે, અને સમાજનાયકે તો એ કળાને સૌથી વિશેષ ઉત્તેજન આપવુ જોઇએ. એક સુંદર ગીતની સ્વરલહરી તરતજ ચિત્તવૃત્તિને મૃદુ બનાવી દે છે, અને નીતિસબધી પુસ્તક કરતા સગીતની નૈતિક અસર વધારે બળવાન હોય છે."

"જાહેર બાગમા વધારો કરવાનુ, ગદા લત્તાઓને સુધારવાનુ, શહેરની ગદકીને દૂર કરવાનુ અથવા એવુ કોઇ જાહેર ઉપયોગનુ કામ કરવાનુ હોય, ત્યારે તો હુ તેની પાછળ મારા સઘળા બળથી મંડ્યો રહુ; રોજના છથી દશ કાગળો લખુ અને આખરે ગુસ્સે પણ થાઉ તોજ તે કામ ઠીક ઠીક થઇ શકતું."

૨૬–સાવધાન ઓ રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓ!

(સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨–૧૩ ઉપરથી)

હિંદુસ્તાનના ઓ રાજારજવાડાઓ! ધર્મગુરુઓ! શૂદ્રો અને રાજકર્તાઓ! થોડાજ વર્ષોમા શુ પરિણામ આવશે તેનો તમને ખ્યાલ છે? ગમે તો મને વિચિત્ર મનુષ્ય ગણીને હસી કાઢો, પરંતુ મારી સમક્ષ દેખાય છે કે, આ જગત સ્વામીઓ (સાચા સંન્યાસીઓ–કર્મવીરો) થી ઉભરાઇ રહ્યુ છે; પૃથ્વીપર દેવો સંચાર કરતા હોય એમ ભાસે છે; મનુષ્યોમા ચાલતા અયોગ્ય ભેદ નષ્ટ થઇ ગયા છે.

આપણને શું અગ્નિ અથવા શસ્ત્રોની જરૂર પડશે? ના. પોલીસની? ના. આ શુ હવાઇ કિલ્લા છે? કેવલ મનોરાજ્ય છે? ના. શું આ કેવલ વિચારભ્રમ છે? ના. આ શું સામ્યવાદ કે રાષ્ટ્રવાદ છે? હશે; પરંતુ એ તો હિંદુસ્તાનમા મૂળથીજ છે; કાઇ નવો નથી વેદાન્તનો એ તો એક સ્વાભાવિક ઉપસિદ્ધાંત છે. હે હિંદવાસીઓ! જો તમે આત્માને ઓળખશો અને સ્વાર્થબુદ્ધિ છોડી દેશો તો તમારો (પરાધીનતાનો) રોગજ કયા રહેશે? આંતરિક ઉપાધિ (અયોગ્યતા–અજ્ઞાન) નષ્ટ થતાજ બાહ્યોપાધિ (દુ:ખ–દારિદ્ર્ય, પરાધીનતાદિ) એની મેળે શમી જશે. યુક્તિ કે પ્રપંચની જરાયે જરૂર નથી. શંકા અથવા ભીતિ રાખવાનું કાઇ કારણ નથી. બીકણ–બાયલા ઇશ્વરદ્રોહીઓ ભલે તેમને ફાવે તે માર્ગ સ્વીકારે.

ઓ ભપકાના પ્રેમી ભડકતો! આર્યોના સંન્યાસ અને ત્યાગના ધ્યેય તમને સ્વપ્ન જેવા ભાસે છે; પણ સાવધ રહો! તમને ઢંઢોળીને જગાડવાનો અને તમે કેવા ભયંકર ભ્રમમા પડયા છો, એ સમજાવવાનો સમય હવે આવી પહોચ્યો છે. જેનામા શ્રદ્ધાભક્તિભર્યો ત્યાગ નથી, તેને તો માત્ર અનુભવી અને બાહોશ જંગલી પ્રાણીજ કહેવો ઘટે.

૨૭–ગૃહદેવીઓનું મંગલ ગીત

(ભારતના સ્ત્રીરત્નો–ગ્રંથ ત્રીજા ઉપરથી)

"અમે સ્નેહ ને સૌજન્ય કેરી દેવીઓ રે લોલ;
અમે સ્વર્ગથી સંસારતટે ઉતર્યા રે લોલ.
અમે શાન્તિ ને આનંદ બધે રેલીએ રે લોલ;
અમ હાસ્યમા તો તેજના અંબાર છે રે લોલ.
અમે વાણીથી સ્વર્ગસુધા રેડીએ રે લોલ;
અમ નેણમા પ્રેમની ધારા ઝરે રે લોલ.
અમે ધાત્રીઓ સસારની ગણાઇએ રે લોલ,
અમે વીર કાઇ ઉછગમા હુલાવીએ રે લોલ
અમ ઉરથી અમૃતની શેરો ઝરે રે લોલ;
અમી પાઇને દેવાશીઓ ઉછેરીઓ રે લોલ.
અમે વિશ્વના સતાપ સર્વ ફેડીએ રે લોલ;
તપ્યા માનવીને છાય શીળી આપીએ રે લોલ.
દુખી માનવીનુ શિર ખોળે રાખીએ રે લોલ;
અમે ઉતર્યા રોતાના આસુ લૂછવા રે લોલ.
અમ હાસ્ય થકી શોભતો સસાર છે રે લોલ;
અમે વિશ્વમા સૌન્દર્યના અવતારશા રે લોલ.
અમે કાન્તની માનીતી ગૃહદેવીઓ રે લોલ,
અમે રાજી તો પ્રભુ સદા પ્રસન્ન છે રે લોલ.
અમે સ્વર્ગને સસારમા ઉતારીએ રે લોલ;
અમે સ્નેહ ને સૌજન્ય કેરી દેવીઓ રે લોલ."

(નર્મદાશંકર બાલાશંકર પંડ્યા)

૨૮–સાચા સાધુ અને મહાન પુરુષો વિષે

("ઉપદેશસારસંગ્રહ" ઉપરથી)

કીર્તિને વધારે એવી પાયમાલી, અને યશ આપે એવું મરણ સાચા મહાત્મા સિવાય બીજાઓને મળતા નથી.

જનસેવાનો ગૌરવભર્યો આનંદ તો માત્ર એવાજ મહાત્માઓને મળે છે, કે જેઓ મહેનત કરવામા પાછા હઠતા નથી.

ખરાબ અને સારા મનુષ્યો બહારથી કેવા મળતા આવે છે! બાહ્ય આચાર અને ઉચ્ચારમા આવું સરખાપણું બીજે નથી જણાતું.

સાધુજનો કરતા મલિન જીવો એક રીતે વધુ સુખી હોય છે. કેમકે તેમના અંતરમાં એટલો મેલ હોય છે કે તેમને પોતાના અયોગ્ય હેતુ અને જૂઠપપ આદિ દોષ દોષરૂપે જણાતા નથી, અને તેથી આંતરિક ડંખ પણ એ પાપાત્માઓને વેઠવા પડતા નથી!

મેળવવા યોગ્ય જ્ઞાન અવશ્ય મેળવવું; પરંતુ આચરણ પણ તેને અનુસરતાં કરવા જોઇએ.

કાન માટેનું ભોજન પૂરું થયા પછીજ પેટને ભોજન આપજો.

બહુશ્રુત મનુષ્યો પૃથ્વી પરના સાક્ષાત્ દેવતાઓ છે.

જેમને કીર્તિની કાળજી હોય છે, તેઓ પોતાના રાય જેવા દોષને પણ પહાડ જેટલો સમજે છે.

ડાહ્યો કે બુદ્ધિવાન તેજ છે, કે જે ફરી જન્મવા જેવી મૂર્ખાઇમાંથી ઉગરી સત્ય અને સંપૂર્ણતા મેળવવા મચી પડે છે.

ધરતી માતા જેમ ખોદનારાને પણ આશ્રય આપે છે; તેમ તમને કોઇ સતાવે તો સાખી લેજો. ખરી મોટાઇ એમાજ છે.

નુકસાન કરનારને સજા કરવાની સાચી રીત તો એજ છે કે, તેના ઉપર ઉપકાર કરીને તેને શરમીંદો બનાવવો.

અનુકમ્પા જેવી ઉત્તમ દોલત આ સંસારમાં બીજી નથી; પરલોકમાં પણ તમને એના જેવો ખજાનો નહિ મળે.

જગતમાં બે અવસ્થાઓ પરસ્પર વિરોધી છે. એક તરફ સાંસા-

રિક સફળતા અને મલિનતા હોય છે; તથા બીજી તરફ સાધુતા અને પવિત્રતા હોય છે. (અર્થાત્ એ બેઉ બાજુએ સાથે નહિ સધાય)

દયાથી ઉભરાતું દિલ એ મોટામાં મોટી દોલત છે. કારણ કે જડ દોલત તો નીચ પાપીઓ પાસે પણ હોય છે.

જે મોહને લીધે મનુષ્ય અસ્થાયી પદાર્થને સ્થાયી માની લે છે, તે મોહ જેવી મોટી મૂર્ખતા બીજી કોઈ નથી.

૨૯—લક્ષ્મીનો વાસ

(ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-ગ્રંથ ત્રીજા ઉપરથી)

એક દિવસ ભગવાન વિષ્ણુએ લક્ષ્મીજીને પૂછ્યુઃ–"હે પ્રિયે! સ્ત્રીજાતિમાં તમારો વાસ ક્યાં ક્યાં છે?" ત્યારે લક્ષ્મીજીએ કહ્યુંઃ–

"પ્રભો! જે સ્ત્રી માતાપિતા, સાસુસસરા આદિ વડિલોની પૂજા કરે છે અને પતિ ઉપર પ્રેમ રાખે છે તેને ત્યાં મારો વાસ છે."

"જે સ્ત્રી સુંદર વસ્ત્રાલંકારોથી નહિ પણ સદાચારથી પોતાનું અંગ શણગારે છે; જે કંકણથી નહિ પણ દાનથી પોતાના હાથ શોભાવે છે; જે નવા નવા અભિલાષો નહિ વધારતાં આત્મસંયમ વધારે છે; જે સર્વ સાથે સૌજન્ય અને સલાહસંપથી રહે છે અને જે સદા મધુર વાણીથી બોલે છે; તેને ત્યાં મારો વાસ છે."

"જે સ્ત્રી સદા ઉદ્યોગી, સંતોષી, પ્રસન્નમુખી, મિતાહારી અને મિતાચારી-રહીને હૃદય અને શરીર પવિત્ર રાખે છે, તેને ત્યા હું વસું છું."

"જે સ્ત્રી પોતાની જાતની, બાળબચ્ચાંની, પતિની અને અન્ય કુટુંબીજનોની સંભાળ રાખે છે; બચ્ચાંને પ્રીતિપૂર્વક પોતાનેજ હાથે ઉછેરે છે અને કેળવે છે તેને ત્યાં મારો વાસ છે."

"જે સ્ત્રી સૂર્યોદય પહેલાં ઉઠીને દેહ, વાળ, દાંત, કપડાં અને ઘરમાંનું બધું સાફ કરે છે; તથા કાળજીપૂર્વક ઘરકામમાં મંડી જઈ પતિ તથા બાળબચ્ચાંને સુખી રાખે છે; તેને ત્યાં મારો વાસ છે."

૩૦–થોડીક અગત્યની શિખામણો

("ઉપદેશસારસંગ્રહ" ઉપરથી)

જે ધર્મવૃદ્ધ હોય–અર્થાત્ ધર્માચરણ કરતા કરતા વૃદ્ધ થયા હોય–તેમનો આદર કરો અને તેવાનીજ મૈત્રી મેળવો.

જેને ઠપકાપૂર્વક દોષ કહી શકે એવા મિત્ર મળ્યા હોય, તેવા માણસને નુકસાન કોણ કરી શકે તેમ છે?

ઘણા શત્રુ બનાવવા એ મૂર્ખતાજ છે; પણ સજ્જનોનો પરિચય જતો કરવો એ વળી એથી દશગણું ખરાબ છે.

જેનું ભલું કરવું હોય તેના સ્વભાવ અને લક્ષણનો ખ્યાલ નહિ રાખો તો ભલાઇ કરવામા પણ ભૂલચાપ થવાનો સંભવ છે.

મનુષ્યના સારાપણા અને નરસાપણાનો તોલ કરો; અને જે વસ્તુ વધારે જણાય તેજ તેનો સ્થાયી સ્વભાવ છે એમ માનો.

દેખાવ પરથીજ કોઇનો તિરસ્કાર ન કરો; કેમકે એવાઓમાં એવા માણસ પણ હોય છે, કે જેઓ વેગબંધ દોડતા એકાદ મોટા ગાડાની ધરીના ખીલા જેવા બહુ અગત્યના હોય છે.

નાગી તલવારના જેવા ખુલ્લા દુશ્મનથી ડરવું નહિ; પણ મિત્રને વેશે આવનાર શત્રુથી સદા સાવચેત રહેવું.

મજાકમા પણ હલકા શબ્દો બોલવાથી મનુષ્યની લાગણી દુખાય છે; માટે સુસંસ્કારી લોકો દુશ્મનોપ્રત્યે પણ અવિનયી થતા નથી.

ભાગ્યવશાત્ સમૃદ્ધિ મળી હોય, તો વિનાવિલંબે એવાં કામો કરો, કે જેથી સ્થાયી કલ્યાણ થાય.

અંતકાળે વાચા બંધ થઇ જાય અને ગળામાં ખોખરી બાઝી હેડકીઓ આવે, તે પહેલાજ શુભ કાર્યો તો કરી લેજો.

પરૂથી ભરેલા ભિખારીને ભાળો; જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, એણે આગળ બીજાઓને દુઃખ દઈ હિંસા કરી હશે.

સંસારમા જેઓ ઉન્નતિ સાધવા ઇચ્છે તેમણે કલંકિત બનાવનારાં સર્વ આચરણોથી છેટા રહેવું ઘટે.

અધમ સાધનોથી દોલત અને જાહોજલાલી મેળવાય તે કરતાં સદાચારી મનુષ્યની નિર્ધનતા બહુજ સારી છે.

રોવરાવીને મેળવાતી સંપત્તિ છેવટે રોવરાવીનેજ જવાની.

૩૧–સુખ, સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિનાં સાધન

("સુખ, સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ" ઉપરથી)

"વિકાસ પામતા રહો અથવા ક્ષીણ થતા ચાલો" એ કુદરતનો મુદ્રાલેખ છે અને તે સૃષ્ટિની પ્રત્યેક વસ્તુ પર લખાયલો છે.

જ્યાંસુધી મન પોતાની સંમતિ આપતું નથી, ત્યાંસુધી માણસનો ચહેરો ઘડપણનો દેખાવ ધારણ કરી શકતો નથી; કારણ કે તમારૂં શરીર તો તમારા મનનોજ દોરેલો નકશો છે.

સિદ્ધાંત કદી પણ વૃદ્ધ થતો નથી; સત્ય પણ કદી વૃદ્ધ થતું નથી. હે માનવ! તું પોતેજ સિદ્ધાંત છે, સર્વ સત્યોનું સત્ય છે.

ખરાબ વિચારો અને કુટેવોથી કોઇનું પણ મન એટલું મલિન કે વિષમય બન્યું નથી, કે તે ઉચ્ચ વિચારોથી સુધરી શકે નહિ.

ઉત્સાહ, હિંમત, આશા અને આનંદ, એ એવાં સાધનો છે, કે જે બિમારને સાજાં કરવામાં દવા કરતા વિશેષ મદદ કરે છે.

જમતી વખતે અને ઉંઘવા પહેલાં આનંદી રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો, એ દરેકનું બહુ જરૂરી કર્તવ્ય છે; કારણ કે એથી શરીરના અને મનના આરોગ્યને ઘણોજ લાભ થાય છે.

રંકતાનો વિચાર જેટલો ખરાબ છે, તેટલી રંકતા પોતે નથી.

જે દિવ્યતા આપણા ઉદ્દેશોને ઘડે છે, તે આપણામાંજ રહેલી છે.

જે શક્તિએ આપણને પેદા કર્યાં છે, તે આપણાથી દૂર હોવાની અવળી માન્યતાએજ આપણે લાચારી ભોગવીએ છીએ.

અખૂટ ભંડારના સ્વામી(પરમાત્મા) સાથેનો આપણો અતિ નિકટનો સંબંધ આપણે જાણી લઇએ તો આપણી રહેણી કરણી એવી ખીલી ઉઠે કે જેથી આપણે કશી તંગી ભોગવીએ નહિ.

ઉદાર માણસ આપીને શ્રીમંત બને છે; અને કંજુસ અથવા લોભી માણસ સંગ્રહ કરીને રંક બને છે.

મહત્ત્વાકાંક્ષામાંથી એટલે કે આદર્શની અને હેતુની ઉચ્ચતામાંથીજ ઉચ્ચ શક્તિ ઉપજી આવે છે અને ઇષ્ટ વસ્તુસ્થિતિને પમાડે છે.

તમારો હાલનો આદર્શ જ તમે કેવા થશો તેની આગાહી આપે છે. ખરા પ્રભુપ્રેમીને-પ્રભુની અનન્ય ભકિત કરનારને અવનવાં બળ અને કળ મળ્યા કરશે; ઉન્નતિના આકાશમા તે ગરૂડની પેઠે ઉડશે; તે દોડશે પણ થાકશે નહિ તથા તે બોજો ઉપાડશે પણ બેશુદ્ધ થશે નહિ.

३२–उत्तम जीवनचरित्रोनी दिव्य असर

અનુભવીઓના ઉદ્ગાર

કુટીબંધ મહાત્માઓ, કે જેમાંના દરેકે કોઇ મહાન ઉદ્દેશપૂર્વક ઉત્સાહથી કામ કર્યું છે અને લોકોની શારીરિક, માનસિક તથા નૈતિક દશામાં સુધારો કર્યો છે; તેમનાં જીવનચરિત્રોમાં જેટલી મોહકતા છે તેટલી 'અરેબિયન નાઇટસ'મા કે બીજી કયી વાર્તાઓમા છે?

જીવનચરિત્રોનો-તેમા પણ જેઓ જાતમહેનતથી મહાન અને ઉત્તમ બન્યા હોય એવાઓના ચરિત્રોનો-અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ અને ઉચ્ચ વિચારો આવી ચારિત્ર ખીલે છે. કેમકે એવા ચરિત્રો જેવી ઉત્તમતા વર્ણવે છે તેવી ઉત્તમતા બીજાઓમા જગાડવાનો ખાસ હેતુ અને ઉત્સાહ એવા ચરિત્ર યોજવામા જરૂર રહેલો હોય છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્ર એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. અરીસા વડે પોતાના ચહેરામા ડાઘ જણાતાંજ મનુષ્ય તેને કાઢી નાખી કાંતિ વધારવા મથે છે; તેમ ઉત્તમ ચરિત્રરૂપી સ્વચ્છ આરસી વડે પોતાના ગુણદોષ જોઇ-સમજીને મનુષ્ય દોષો ટાળવા અને ગુણો ખીલવવા જાગ્રત થાય છે. આમ ઉપદેશથી જે કામ નથી થતું તે કામ રૂડા જીવનચરિત્ર સહેજે પાર પાડે છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો વાચવાથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે; આપણામા કૌવત, હિંમત, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને શ્રદ્ધા જાગી ઉઠી રૂડા અને મોટાઓના કામોમાં જોડાવા-ભાગીદાર થવા ઉત્તેજાઇએ છીએ. આ પ્રમાણે ઉત્તમ ચરિત્રોના સહવાસમાં આવવું એ તો તે તે

ઉત્તમ આત્માઓનો અને મહાત્મા મંડળનો સહવાસ સેવવા બરાબર છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો બતાવી આપે છે કે, એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી હદ સુધી ઉત્તમ બનાવી શકે; કેવાં ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે; કેવી ઉચ્ચ અસરો ફેલાવી શકે અને મહત્તા મેળવવાનો માર્ગ તો સર્વ કોઇ માટે ઉઘાડો છે.

"જે માટીના શરીરમાં સર્ગશક્તિ બિરાજતી હતી તે માટી તો પાછી ધૂળ થઇ ગઇ હોય છે અને કદાચ ત્યાર પછી યુગોના યુગો વહી ગયા હોય છે; પરંતુ એ મહાન મનુષ્યોનાં ચરિત્ર દ્વારા પ્રકાશિત થયેલાં નૈતિક અને બૌદ્ધિક સત્યો તો હજી પણ મહત્તા અને ગૌરવના માર્ગ પર પોતાનો દિવ્ય પ્રકાશ આપ્યા કરીને બીજા માણસોને પણ તેજ સ્વર્ગીય માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે." –એડવર્ડ એવરેટ

"કાર્યને વાવશો તો સ્વભાવ લણશો; સ્વભાવને વાવશો તો ચારિત્ર્ય લણશો; અને ચારિત્ર્ય વાવશો તો ભાગ્યને લણશો." બૉર્ડમૅન

૩૩–પુસ્તકો વિષે અનુભવીઓના વિચાર

(સારાંશ અને ભાવાર્થરૂપે)

પુસ્તકોનો મોટામાં મોટો લાભ માત્ર વાંચી જવાથી થતો નથી; પણ તેમાંથી જે સૂચના આપણને મળે તે યાદ રાખી અમલમાં મૂકીએ તેથી થાય છે. એક સારો ગ્રંથ અથવા મિત્ર ઘણી વાર આવીજ રીતે આપણામાં સુપ્ત રહેલી ગુપ્ત શક્તિને જગાડે છે. ઘણી વાર તો આપણે આપણાજ વિચારો અને ભાવનાઓ પુસ્તકોમાં જોઇએ છીએ અને ખરું જોતા આપણી જાતને પણ આપણે સારા ગ્રંથો વડેજ ઓળખતાં શીખીએ છીએ. આપણું એક અંગ વાલ્મીકિ, મનુ, વ્યાસ કે ગઝાલીના ગ્રંથમાં જોઇએ છીએ તો બીજું અંગ શેક્સપિયર કે કાલિદાસના ગ્રંથમાં જોઇએ છીએ; આપણો એક વિચાર ગીતા, રામાયણ, મહાભારત, રાજસ્થાન, નેપોલિયન, કાર્નેગી, ટૉલ્સ્-

હોય કે શ્રીરત્નોવાળા ગ્રથમા હોય છે તો બીજો પતજલિ, શકરાચાર્ય, બુદ્ધ, રામાનુજ, વિવેકાનદ, રામતીર્થ, પરમહંસદેવ કે મુરલીમ મહાત્માઓવાળા ગ્રથમાથી મળી આવે છે આ પ્રમાણે આપણે આપણુ સપૂર્ણ વ્યકિતત્વ (ખામી અને ખુબી વગેરે) જાણીને સાધ્ય કરી રહીએ ત્યાસુધી આ ક્રિયા ચાલ્યાજ કરે છે

તમે જે રીતે ચાકુને શરાણ પર ચઢાવો છો તેજ રીતે તમારે કોઇ પણ સારા પુસ્તકનુ મનન અને અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તમે કાંઈ કશું ઉમેરવા સારૂ ચાકુને શરાણ પર ચઢાવતા નથી પણ ધાર કાઢવા સારૂ ચઢાવો છે. અને શરાણમાથી નીકળતા તણખા કરતા પુસ્તકોમાથી મળતા તેજસ્વી તણખા અથવા અસરો બહુ જોરાવર અને કિંમતી હોય છે, તેમ એ ઉચ્ચ અસરો મેળવનારૂ આપણું મન અને મગજ પણ ચાકુની ધાર કરતા બહુ બારીક અને તેજસ્વી હોય છે.

બેકન કહે છે કે–"કેટલાક ગ્રથોને તો માત્ર સ્વાદજ લેવાનો હોય છે અને કેટલાક ગળી જવાના હોય છે, ચાવીને પચાવી દેવા જેવા–રામેરામ ઉતારી દેવા જેવા–ગ્રથો તો આ સંસારમા થોડાજ હોય છે મતલબ કે, કેટલાક પુસ્તકો માત્ર ઉપર ઉપરથી અથવા ઇધર ઉધરથી થોડેલાગેજ વાચવાના હોય છે, કેટલાક પુસ્તકો વાંચવા જેવા હોય છે પણ મનન કરવા જેવા નથી હોતા; અને થોડાક ગ્રથો તો રામેરામમા વ્યાપી જઇને ચારિત્રમા ઉતરે ત્યાસુધી પ્રયત્ન, કાળજી અને મનનપૂર્વક વાચ્યા કરવા જેવા હોય છે"

પણ જે માણસ ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવીને તેને પોતાના ચારિત્ર્યમા ઉતારે છે તેજ ખરો વાચનાર છે. યત્ર જેવા પાઠકો તો માત્ર જ્ઞાનના છોતરારૂપ શબ્દોજ યાદ રાખે છે અને અદરનુ ખરૂં ગુણકારી સત્ત્વ પચાવી જાણતા નથી તેઓ વાચનથી મગજને ભરી દે છે, પણ હૃદયને–અર્થાત્ ચારિત્ર્યબળને તો ભૂખેજ મારે છે! પાઠકબંધુ! જો તમે એક પુસ્તકનો સરસ ઉપયોગ કરી જાણ્યો હોય તો તમને એક એવી કાર્યશકિતનુ ભાન થાય છે કે જેવી

શક્તિ તમે ભાગ્યે જાણી કે અનુભવી હેય.

બીચર કહે છે કે—"ગ્રંથ એ ઉત્તમ સોબતી છે. તમે ઇચ્છો કે તરત એ સર્વ બોધ સાથે હાજર થશે, પણ તમારી પાછળ પડશે નહિ. તમારા દુર્લક્ષ્યથી એ ગુસ્સે થતો નથી; તમે બીજા આનંદો તરફ વળો તો તે ઈર્ષ્યા કરતો નથી પણ કશોજ બદલો લીધા વિના મૌનપૂર્વક તમારી સેવા કરે છે તે પોતાના શરીરમાથી તમારી સ્મરણશક્તિમા પેસતો જણાય છે. તેનો આત્મા ઉડીને તમારામા આવે છે અને તમારા મગજ પર કાબુ કરી લે છે."

ઝુકી કહે છે કે—"તમે પુસ્તકાલયમા પેસતાજ ઘણા બહોળા જનસમુદાયમા દાખલ થાઓ છો. ત્યા મોટામા મોટો લાભ એ મળે છે કે, તેમને ઓળખાવનાર માણસની તમારે જરૂર પડતી નથી અને તેમના મોટા સમૂહમાથી ફાવે તે સાથીને તમે પસદ કરી શકો છો. કારણ કે એ અમર માણસોના મૂંગા સમુદાયમા જરાય અહકાર નહિ હોવાથી શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ માણસ હલકામા હલકા માણસની સેવામા નમ્રતાથી હાજર થાય છે અને તમે તમારી હલકાઇનો ખ્યાલ લાવ્યા વિના ગમે તે મહાન માણસ સાથે છૂટથી વાતચીત કરી શકો છો. કારણ કે ઉત્તમ ગ્રથો ઉચ્ચ કુલની પેદાશ હોવાથી તેઓ કોઇ પ્રકારના ભેદભાવથી કોઈની લાગણી દુ.ખવતા નથી"

સર વિ. વૉલર—"મારા અભ્યાસગૃહમા તો મને ખાત્રીપૂર્વક માત્ર બુદ્ધિમાનો સાથેજ વાર્તાલાપ કરવાનું મળે છે; અને બહાર! બહાર તો મૂર્ખાઓના સસર્ગમાથી છૂટવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે!"

પુસ્તકોએ કેટલા બધા માણસોને ગરીબાઇ અને દુ.ખમા આશ્વાસન આપી ચિંતા તથા ઉદાસી ટાળીને મધુર સુખ આપ્યુ છે!

આપણે ગરીબ હોઇએ, સમાજથી તિરસ્કારાયેલા હોઇએ અને સંતસમાગમની પણ તક ન મળતી હોય; પરતુ પુસ્તકોને તો આપણે ઉત્તમોત્તમ મિત્રો બનાવી શકીએ છીએ × × અને સર્વ યુગોના મહાન પુરુષો સાથે ધરાતા સુધી વાર્તાલાપ કરી શકીએ છીએ.

પુસ્તકોમા આપણી સબળતા અને દુર્બળતા, આપણી વિશા-

ળતા અને સંકોચ, આપણા અભિપ્રાયો અને રુચિઓ, આપણી અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા, આપણી સહૃદયતા અને જડતા, એ સર્વના પ્રતિબિંબ આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ રહે છે.

સાહિત્યની ઉપાસના મનુષ્યને બીજા ધંધાને માટે નાલાયક બનાવી દે છે, એ વાતને ખોટી, સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ અને અનુભવ વિનાની કલ્પના માનીને એનો અનાદર કરજો.

સારા ગ્રંથો ચારિત્ર્યને ઉન્નત કરે છે, રુચિને શુદ્ધ કરે છે; હલકા આનંદનો મોહ મટાડે છે અને આપણને ઉંચકીને વિચાર અને જીવનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પર મૂકી દે છે.

એક ઉત્તમ વિચારથી ભરેલો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી તરત હલકા કામ થઇ શકતા નથી. જે માણસ ઉપલક રીતે અથવા આનંદ માટે વાંચે છે તેનામાં પણ રસિકતા અને મિઠાશ તો આવશેજ.

સાધારણ રીતે આપણા લોકોને સહેલું વાચન જોઇએ છીએ, આગગાડીમાં યા ઘરમાં વખત જાય અને ધ્યાન રોકે એવું વાચન જોઇએ છીએ, પણ અંગ્રેજ લોકો તો મોટે ભાગે તાત્ત્વિક ગ્રંથો, પ્રાચીન ગ્રંથો અને જેમણે જીવવાનો પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો હોય એવાજ ગ્રંથો વાંચે છે. તેઓ "તાજા ગ્રંથો" અને ખૂની હકીકતોવાળી તથા પ્રેમલાપ્રેમલીની નવલકથાઓ માટે આતુર હોતા નથી.

ગ્રંથો જીભ વિનાના ને મૂગા છતાં જગત પર સત્તા ચલાવે છે. તેઓ શક્તિહીન અને જડ દેખાવા છતાં જંગલમાં આગ ફરી વળે તેમ તેઓ માણસોના મન, હૃદય અને મગજોમાં ફરી વળી પ્રકાશ પહોંચાડે છે અને અંધકારમય હૃદયાકાશમાં તારાનું કામ કરે છે.

પ્રજાઓ ઉન્નત અને અવનત થાય છે, શહેરો નાશ પામે છે, વિશાળ સામ્રાજ્યો પાયમાલ થઇ જાય છે, પરંતુ તેઓના સમસ્ત ભૂતકાળ પુસ્તકોમાં વિદ્યમાન હોય છે. એક વારના બળવાન ગ્રીસનો, હસ્તિનાપુરનો અને અયોધ્યાનો બધો ભૂતકાળ પુસ્તકોમાં રહેલો છે. તેના લશ્કરો અને શિલ્પકળા નષ્ટ થઇ જઇ થોડા ખંડેરોજ આજે ઉભા છે, પણ તેના પુસ્તકો તો સદાય રહીને મનુષ્યો પર અસર કર્યાં કરશે.

૩૪—ધનવાન ગુલામો અને નિર્ધન ધનપતિઓ

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ" ઉપરથી)

કોઇ પાસે પુષ્કળ ધનમાન હોય તેથી તેને મારી પાસે બડાઇ મારવા દેવો જોઇએ નહિ અને બતાવી આપવુ જોઇએ કે, હુ પૈસા વિના ચલાવી શકુ છુ, કોઇ મને પૈસા, સુખ કે માન આપીને ખરીદી શકતો નથી, અને મારી પાસે પાઇ પણ ન હોય તથા રોટલો ભલે તેનેજ ત્યાથી મળતો હોય તોપણ તે મારી આગળ રંક છે —**ઇમર્સન**

કોઈ પણ વસ્તુએ મારા હૃદયને સૌથી વિશેષ અસર કરી હોય તો તે નાના ઘરમાના મોટા અતકરણે કરી છે —**લાકોર્ડેર**

જે દેશમા લક્ષ્મીનો સગ્રહ વધવાથી માણસો વૈભવી-પતિત થાય છે તે દેશનુ અનિષ્ટ જલદી થાય છે —**ગોલ્ડસ્મિથ**

આરામ નહિ પણ પ્રયત્ન, અને સગવડ નહિ પણ મુશ્કેલીજ ઉત્તમ માણસો ઘડે છે-માણસોને ઉત્તમ બનાવે છે

એક માણસને જ્યારે ઈશ્વર શિક્ષણ આપવા માગે છે ત્યારે તે એને સર્વ સાધનોવાળી શાળામા નહિ પણ તગીની પાઠશાળામા મોકલે છે

ભર્તૃહરિ, ગોરખ, ગૌરાગ, જ્ઞાનેશ્વર, તુકારામ, રામદાસ, તુલસીદાસ, બુદ્ધ, ખ્રીસ્ત, હ૦ મોહમ્મદ (સલ૦), કૉન્ફ્યુશિયસ, નાનક કબીર, નૃસિહ, સુદામા, રામકૃષ્ણ પરમહસ, રામતીર્થ, અગાસિઝ, ફિલિપ્સ, બ્રુકસ, થૅરો, ગૅરિસન, ઇમર્સન, બીચર, એ સૌ વિરલ આત્માઓ પૈસા વિનાના શ્રીમત હતા તેઓ પક્ષીમા અને પુષ્પોમા સૌદર્યનુ, ઘાસમા પ્રભુલીલાનુ, વહેતા ઝરામા ગ્રથોનુ, પાષાણમા ઉપદેશનુ અને પ્રત્યેક વસ્તુમા કલ્યાણનું દર્શન કરતા હતા તેઓ જાણતા હતા કે, માણસને અરણ્યનું સૃષ્ટિસૌદર્ય માણવા માટે કશો કર ભરવાનો નથી તેમને જગતનો પ્રત્યેક પદાર્થ સૌદર્યના મહાન સ્રષ્ટા પાસેથી ખાસ સદેશો લાવતો જણાતો, અને તે પ્રત્યેક પદાર્થમા તેનીજ શક્તિ અને સુંદરતા તેઓને જણાતી જેવી આતુરતાથી રણમાનો તરસ્યો પ્રવાસી વૃક્ષઘટામાના ઝરણાનુ ઠડુ પાણી પીએ, તેવી આતુરતાથી

તેમનાં મુમુક્ષુ અંતરોએ બીડ, ખેતર, પુષ્પ, પક્ષી, નાળાં, પર્વત અને જંગલમાથી તે પરમાત્માની શકિત અને પ્રેરણા ખેંચી હતી અને તત્ત્વામૃતનું પાન કર્યું હતું. આવી રીતે પ્રાણીઓ અને પદાર્થોમાં રહેલી સારભૂત શક્તિ અને સંપત્તિ તારવી કાઢવી, તથા એ પરમામૃતના પ્યાસા આતુર માનવીઓ પર તેની વૃષ્ટિ કરવી, એ પણ તેમનું કાર્ય હતું. તેઓ માનતા કે, મનુષ્યને સૌથી વધારે મહત્ત્વનો ખોરાક મુખ રસ્તે મળતો નથી પણ મનદ્વારા મળે છે. કારણ કે મનુષ્યો જો માત્ર પૈસા અને અન્નથીજ જીવતાં હોય તો તેઓ કેવળ પશુનીજ સ્થિતિમાં હોય. વળી મનુષ્યમાં વિકાસ પામવાની જે અમર્યાદ શક્તિ છે તેના વિકાસ માટે સ્થૂળ ખોરાક કરતાં માનસિક ખોરાકનીજ તેને બહુ વધારે જરૂર છે. આ પ્રમાણે તેમની સમજણ, ભાવના, શોધ અને સાધન ઉચ્ચકોટીનાં અને વધારે થતાં ચાલવાથી તેમનાં અંતઃકરણ વિશુદ્ધ થઇ સર્વના કર્તા હર્તા, નિયંતા અને અધિષ્ઠાતા પરમાત્મદેવમાં તલ્લીન–તન્મય–અભિન્ન બની રહ્યાં હતાં. આથી તેમણે વિકાસ પામતા છોડમા, હાલતી વનસ્પતિમાં, સુંદર પાકમાં અને માનવ-ચારિત્ર્યમા પરમાત્મદર્શન કર્યું; તથા પ્રત્યેક ઝરામાં, પ્રત્યેક નક્ષત્રમાં, પ્રત્યેક પુષ્પમાં, પ્રત્યેક ઝાકળબિંદુમાં, પ્રત્યેક પ્રાણીના હૃદયમાં અને સર્વત્ર તેનુંજ પ્રતિબિંબ જોયું. તેઓ માનતા હતા કે, માનવપ્રકૃતિ અને સમગ્ર સૃષ્ટિ મનુષ્યના મહાન શિક્ષકરૂપ છે. જો તેનો યોગ્ય સદુપયોગ કરવામા આવે તો તેઓ એની અસભ્ય રીતભાતને સભ્ય બનાવે; એના બેડોળ જીવનને સુંદર બનાવે; સુંદર જીવનને પવિત્ર બનાવે અને પવિત્ર જીવનને પ્રભુમય બનાવે એમા જરાય શક નથી.

ઉપલા વિચારોથી ખાત્રી થાય છે કે, આપણે સર્વ જે સ્થિતિમાં રહી શકીએ તે કરતા ઘણી નીચી ભૂમિકામા વસીએ છીએ અથવા આપણે અંધકારમય દુઃખદાયક ખીણોમાં ભમ્યા કરીએ છીએ. આપણે એમ અટવાયા ન કરતાં જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય સૂર્યથી પ્રકાશી રહેલા ચારિત્ર-રૂપી ઉચ્ચ અને પરમાનંદપ્રદ સિખર પર ચઢી જવું જોઇએ. ઈશ્વરે આપણા દરેકના હાથમાં જીંદગીરૂપી જે મહાન ગ્રંથ આપ્યો છે તેના

પ્રત્યેક પાનાપર ગુહ્ય સત્યો તેણે સ્પષ્ટ લખેલા છે; છતાં અફસોસ કે આપણે તે પાનિયા વાચ્યા વિના ધૂળપથરા પાછળજ ફાંફાં કરીએ છીએ.

રાફેલ પણ વગર પૈસે શ્રીમત હતો. સર્વ દ્વારો તેને માટે ખુલ્લા હતા. તેનો સર્વત્ર સત્કાર થતો અને જ્યા જ્યા જતો ત્યા તેનો સુમધુર આત્મા જ્ઞાન, ચારિત્ર અને આનંદનું વાતાવરણ ફેલાવતો.

હેન્રી વિલ્સન પણ વગર પૈસે શ્રીમંત હતો. પોતાના ઉચ્ચ દરજ્જાને ભૌતિક ઉન્નતિનું સાધન બનાવવા તરફ તેને એટલો તિરસ્કાર હતો કે, જ્યારે તેને દેશના વાઇસ પ્રેસિડેન્ટ નીમવાનો સમારંભ થવાનો હતો ત્યારે તે પ્રસંગના ખાસ જરૂરી ખર્ચ માટે તેને પોતાના સાથી પાસેથી વીસ પૌંડ ઉછીતા લેવા પડયા હતા ! પ્રથમ તે મોચીનો ધંધો કરતો ત્યારે પણ ગરીબોનો એવો પરમ મિત્ર હતો કે પ્રત્યેક કાયદા વિષે હમેશા એમજ પૂછતો કે "શું એ કાયદાથી ગરીબોનું ભલુ થશે ?"

શુ આપણે બુદ્ધ, શંકર, મહાવીર, ક્રાઇસ્ટ, જરથોસ્ત, સુદામા, નરસિંહ મહેતા, મહંમદ (સલ૦), રામકૃષ્ણ પરમહંસ, દયાનંદ, ગાધી કે કૉન્ફ્યુશિયસ ઇત્યાદિ ત્યાગી અને ગૃહસ્થાશ્રમી મહાત્માઓનુ અનુકરણ કરીને તેમના જેવા કોમળ, ઉદાર, સ્વાર્થત્યાગી, સંયમી અને પ્રમાણિક થવા માગીએ છીએ ? જો તેમ હોય તો તો આપણા ગજવા તળિયાઝાટક ખાલી છતા પણ આપણને એ મહાન શુભેચ્છારૂપે બહુ પવિત્ર મહાધન મળેલુ સમજવુ.

લગભગ દરેક મનુષ્ય પોતાની પાસે હોય તે કરતા વધારે ધન માગે છે; અને એવા લાખો કરોડો માણસો તેની પાછળ દોડી દોડીને મુવા છે તથા હારી રહ્યા છે, છતા પણ કોઇની ભૂખ ભાગી નથી તેમ ભાગશે પણ નહિ એ સાવ સાચીજ વાત છે. આમ છતા પણ માણસને સુવર્ણ અને ભોગવિલાસ સિવાય બીજી કોઇ ઇચ્છવા યોગ્ય વસ્તુ જણાય નહિ એવો ગાઢ અંધકાર શું તેના ઉપર ફરી વળ્યો છે ?

'તૃષ્ણા' એ તો ધારતો ન ખાય તેમ આમના ભડકા જાય એના જેવો ઉત્તરોત્તર વધ્યા કરતો જબરદસ્ત રાક્ષસ

લૌકિક સંપત્તિરૂપી ડગલો જેમને જેમને બહુ લાંબો પહોળો મળેલો તેમને પણ તેમના તૃષ્ણારૂપી શરીર કરતા તો તે નાનોજ પડ્યો છે. ફિલિપ બ્રુકસ કહે છે કે "જેમ સુંદરતાની પેટી ભરાતી નથી અને સદ્ગુણનું વહાણ ભરાતુ નથી; તેમ પૈસાવડે કોઈનુ મન પણ ભરાતુ નથી."

કેરિબિયન સમુદ્રમા એક વહાણ ડૂબવાની તૈયારીમા હતું ત્યારે એક ખલાસી બહુ આતુરતાથી ગજવામા નાણુ ભરવા લાગ્યો.માત્ર જે એકજ હોડી હતી તેમા પોતાની સાથે બેસી જઇ જીવ બચાવ વાનું તેના સાથીઓ તેને કહેતા રહ્યા; પરંતુ લાંબા વખતથી તેણે જે ચળકતા રૂપિયાની ઇચ્છા અને ભક્તિ કરેલી તેનો લોભ તે તજી શક્યો નહિ અને છેવટે બિચારો વહાણુની સાથેજ ડૂબી મુઓ !

મૂરના 'યુરોપિયા'મા ત્યાના બદમાસ અપરાધીઓના મનમા સોના પ્રત્યે ધિક્કાર ઠસાવવા માટે તેમના હાથપગમા સોનાની ભારે સાકળો અને કાનમા સોનાની ભારે કડીઓ પહેરવાની ફરજ પડાતી અને ગુન્હેગાર બાલકોને તો હીરામોતીથી એટલા લાદવામા આવતા કે જેથી તેઓ પણ તેના સગ્રહનો અને શોભાનો મોહ તજી દે.

અરે ઓ અધ અને સારાસારની સમજ વગરના માનવીઓ ! તમે ભૂસાને ભરી રાખો છો અને અનાજને બાળી મૂકો છો ! જે જડ દ્રવ્યનો તમે ઉપયોગ કરી શકતા નથી તેને તમે એકઠું કરી રાખો છો; અને જે દૈવી સંપત્તિ વડે પરમ પદાર્થ મેળવી શકો તેના તરફ બેદરકાર રહો છો'!

શ્રીમતો દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરતા નથી તેથી એક નિર્ધન મનુષ્ય તેમનો ઉપહાસ કરતો હતો; એટલામા તેને એક અજાણ્યો માણસ મળ્યો. તેણે તેને એક કોથળી આપીને કહ્યું કે "આમાથી ઇચ્છશો ત્યારે ત્યારે એકેક રૂપિયો મળ્યા કરશે. શરત એટલી કે એ કોથળીને ફેંકી દો નહિ ત્યા સુધી એક પણ રૂપિયો તમારે ખર્ચવો નહિ" પેલો માણસ તો રાજી રાજી થઈ જઇ કોથળીમાથી રૂપિયા ઉપર રૂપિયા કાઢવા મંડી પડ્યો ! "અમુક રકમ ભેગી થતા તેના વ્યાજથીજ મોજ માણીશ" એવા વિચારથી તે વાપરવાનું મુલતવી

રાખતો ગયો અને આ તરફ ધારેલી રકમ ભેગી થવા પહેલાંજ એથી વધારે રકમ મેળવવાનો વિચાર મનમા ઘુસી જતો ' આ પ્રમાણે ધન લોભ હજારથી લાખે અને કરોડે પહોચ્યા છતા પણ વાપરવાનુ તો ઠેલા યાજ કર્યું, આયુષ્ય ખૂટયુ અને રૂપિયાજ ગણતો ગણતો તે મરી ગયો '

એક વાર એક ભિક્ષુકને લક્ષ્મીદેવી મળ્યા તેમણે કહ્યુ કે "તારી ઝોળીમા તુ કહે તેટલુ સુવર્ણ ભરી આપવા તૈયાર છુ શરત એટલીજ કે, તેમાનુ જેટલુ જમીન પર પડશે તેટલુ ધૂળ થઇ જશે " પછી તે ભિક્ષુકે ખુશી થઈ જઇ ઝોળીમા સુવર્ણના સિક્કા ભરવા માંડયા ઝોળી તો ભરાઇ ગઇ, પણ તૃષ્ણાનો ખાડો વધ્યા કરી વધુ ને વધુ માગ્યાજ કર્યું ' છેવટે સિક્કાના ભારથી તેની ઝોળી ફાટી પડી અને બધુ જમીન પર પડી જઇ ધૂળધાણી થઇ ગયુ '

જ્યારે સેન્ટ્રલ અમેરિકા નામની આગબોટ ડૂબવાની અણી પર આવી ત્યારે તેની વ્યવસ્થા રાખનારી સ્ત્રીએ જેટલુ પણ હાથ મા આવ્યુ તેટલુ દ્રવ્ય લઇને પોતાના કપડામા બાધી લીધુ અને આગબોટને છોડી જતી છેલ્લી હોડીમા બેસવાને કૂદકો માર્યો, પરતુ ધનના બોજાને લીધે તેનો કૂદકો હોડી સુધી પહોચ્યો નહિ અને દરિયામાજ જઇ પડી ' તથા એ સોનાના બોજાએજ એને બીજા બધાઓની પહેલા ઉધે માથે દરિયાને તળિયે પહોચાડી દીધી '

એક મહારાજાને ચેન પડતુ ન હોવાથી તેણે પોતાના જોષી ઓની સલાહ લીધી તેઓએ કહ્યુ કે, જો આપ કોઇ પૂર્ણ સુખી માણસનુ પહેરણ પહેરો તો આપને સુખ થાય પછી સમસ્ત રાજ વશીઓ અને શ્રીમતોને ત્યા એણે તપાસ કરાવી, પણ તેઓમા તો કોઇ પણ પૂર્ણ સુખી મળ્યો નહિ અતે એક આત્મતૃપ્ત મસ્તરામ પૂર્ણ સુખી જણાયો ખરો પણ અફસોસ કે મહારાજાના દુખનો ઇલાજ તો હમેશ જેટલોજ દૂર જણાયો ' કેમકે એના મનમાં કે શરીરમા કશુ દુખ નહોતુ તેમ એની પાસે પહેરણ પણ નહોતુ '

અસખ્ય માણસો આ જીવનરૂપી મધપૂડામાથી મધમાખીઓ ના ડખ ખાધા વિનાજ મધ મેળવવા મથી મૂઆ છે, પણ તેમા

સફળ થયા નથી. "નંદ રાજાએ ધનમાં સુખ શોધ્યું, ઍન્ટનીએ લોક-પ્રેમમાં સુખ શોધ્યું, ક્રુટસે કીર્તિમાં સુખ શોધ્યું અને સીઝરે રાજ્ય-વૃદ્ધિમાં શોધ્યું. પણ એમાંના પહેલાને વિનાશ મળ્યો; બીજાને અપમાન મળ્યું; ત્રીજાને તિરસ્કાર મળ્યો અને છેલ્લાને અકૃતજ્ઞતા મળી. આ પ્રમાણે જ્યાં ખરૂં સુખ નથી ત્યાં સુખ શોધવાના ફાંફાં મારનારાઓ ઊંવટે ફના થઇ ગયા! ખાલી હાથેજ ઉપડી ગયા! ખોળનારાઓ ખોવાઇ ગયા!"

હવે એક પૈસાદાર નહિ એવા ગૃહસ્થ મહાત્માની વાત સાંભળોઃ—

ડૉ૦ ગોલ્ડસ્મિથને વૈદકશાસ્ત્રના અભ્યાસી તથા મનુષ્યજાતિના પ્રેમી સાંભળીને એક ગરીબ સ્ત્રીએ તેમને પત્ર લખ્યો કે "મારા પતિની ભૂખ મરી ગઇ છે અને બહુ શોકદાયક સ્થિતિ છે; માટે કંઇ દવા મોકલશો તો આભાર થશે" તે દયાળુ કવિએ તરતજ તેને ઘેર જઇ દરદી સાથે વાતચીત કરી તો જણાયું કે તે સાવ નિર્ધનતાને લીધે એ રોગથી પીડાતો હતો. આથી ગોલ્ડસ્મિથે તેને કહ્યું કે "હું કલાકેકમાં થોડી ગોળીઓ મોકલું તે વાપરવાથી જરૂર રોગ જશે" પછી તેણે ઘેર જઇ ડબીમાં દશ ગીની મૂકી તે પર ચિઠ્ઠી ચોઢી મોકલી કે "જરૂર પડે તેમ આનો ઉપયોગ કરજો; ધીરજ રાખજો અને શુભેચ્છા રાખજો. એટલે વ્યાધિ જરૂર જશે"

ગોલ્ડસ્મિથ કેટલીક વાર પ્રસંગ જણાતાં પોતા પાસેના એક જોડી વસ્ત્રમાંથી પણ અર્ધો ભાગ આપી દેતો! એક વાર તેણે પોતાની પથારીની ચાદર અને ઓઢવાનું ગોદડું સુદ્ધાં આપી દીધું અને પોતે ટાઢથી બચવા માટે તળાઇ નીચે ભરાઇ ગયો!

માટે વાંચનાર બંધુ! તમારા અજ્ઞાન અને ભ્રમણાને ટાળવા તથા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યના ઝંડા ઉંચો ફરકાવવા માટે નિષ્કામ પરોપકાર કરીને તમે તમારાજ સ્વયંસેવક બનો એવી ખાસ સૂચના છે.

૩૫–નાનાં ઘરોમાં કેવાં મોટાં હૃદય હોય છે!

("આગળ ધસો" ઉપરથી)

એક ફ્રેન્ચ છોકરાએ સાભળ્યું કે, મૅડમ મેલિબ્રાન આજ રાત્રે સંગીત રજુ કરશે. તેના મનમાં થયું કે, તે હું પણ સાંભળું તો કેવું સારૂં! પણ ઘરમાં ખાવાને ટુકડો નહોતો; કશું ખાધેલું નહિ અને માતા માંદી હતી. આ ગરીબ માતાને એકાદ નારંગી આપી શકું તો તેને કેવું સારૂં લાગે! કેવું સુખ થાય! એવા વિચારથી તેણે એક નાની પેટીમાંથી ડાઘાવાળો એક કાગળનો કકડો લીધો અને ઉંઘતી માતા તરફ નજર નાખીને ચાલી નીકળ્યો.

× × × ×

મેલિબ્રાને નોકરને પૂછ્યું કે, એ વળી કોણ રાહ જુએ છે? મને હવે લોકોને મળવાનો કંટાળો આવે છે. નોકરે કહ્યું કે, મળવા આવનાર પીળાં ઝુલ્ફાંવાળો એક નાનો છોકરો છે. તે કહે છે કે, તેને મળવાથી તમારે દિલગીર થવું પડશે નહિ અને વધારે રોકાવું પડશે નહિ. તે મહાન ગાનારી મૅડમે સ્મિત કરીને કહ્યું કે, વારૂ ત્યારે આવવા દે. છોકરાને હું ના કહી શકું નહિ.

પછી પિયરે મૅડમ પાસે જઇને કહ્યું કે "મારી માતા બહુ બિમાર છે; ઘરમાં ખોરાક નથી અને દવા ખરીદવાની શક્તિ નથી; તેથી મને વિચાર આવ્યો કે, તમે મારૂં રચેલું એક સંગીત જલસામાં ગાઓ તો કોઇ તે ખરીદી લે અને મારી માતાને ખોરાક અને ઔષધ મળી શકે." મેલિબ્રાને તે રાગ મનમા ગાઈ જોયો અને છોકરા સામે ઉંડી નજર નાખી પૂછ્યું કે "તેંજ આ સંગીત રચ્યું છે? મારા જલસામાં તું આવીશ?" "હા, આવું તો ખરો, પણ માંદી માને મૂકીને કયાંથી અવાય." "તો તારી માતાની સંભાળ માટે આજ હું કોઇને મોકલીશ. લે આ એક ક્રાઉન, એમાંથી ખોરાક અને દવા લાવજે. જલસાની આ ટિકિટ લે. એ દેખાડવાથી મારી નજીક તને જગ્યા મળશે."

નારંગી વગેરે માતાને લાવી આપીને પછી રાત્રે પિયર જલ-

સામાં ગયો. બેન્ડે દુઃખદર્શક એક નાનો રાગ ઉપાડયો અને મેંડમ મેલિબ્રાને પોતાની મીઠી અને હૃદયદ્રાવક જબાન છોડી દીધી! પિયરને ઘણો હર્ષ થયો; પણ વિશાળ શ્રોતામંડળમા ઘણાની તેજસ્વી આંખોમા આસુ ભરાઇ આવ્યા! બીજે દિવસે તે ગરીબ ઘરના બારણા ઉઘડયા અને મેંડમ મેલિબ્રાને પિયરના પીળાં ઝુંટફાં ઉપર હાથ રાખી તેની માતાને કહ્યુ કે.-"સન્નારી! તમારા આ બાળકે સારા પૈસા પેદા કર્યા છે લંડનના એક સારામા સારા પ્રકાશકે એના નાના સંગીત માટે ૩૦૦ પૌંડ આપવાની માગણી કરી છે અને વેચાણમાંથી અમુક રકમ મેળવ્યા પછી પિયર તેના નફાનો ભાગીદાર થશે. ઈશ્વરનો આભાર માનો કે, તેણે તમારા બાળકને આવી ઉત્તમ બક્ષિસ આપી છે." આ સાંભળી તે છોકરો ઘુંટણીએ પડયો અને જે માયાળુ હૃદયે ગરીબ માટે આટલી લાગણી બતાવી તેના ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી. પછી થોડાં વર્ષ બાદ મેલિબ્રાન મરણ પામી ત્યારે રાતદિવસ તેની સેવામા રહી છેલ્લી ક્ષણ સુધી તેને આનંદ આપનાર તે આ સંગીત રચનારો અને પૈસાદાર થએલો પિયરજ હતો.

કોઈ મરી જાય ત્યારે લોકો પૂછે છે કે, પાછળ કેટલી પૂંજી મૂકી છે? પણ પ્રભુના પાર્ષદ તો એજ પૂછે છે કે, તેણે દુઃખીઓના દુઃખ ટાળવાના કામ શા શા કર્યાં છે?

* * *

એડિનબરોમા એક દિવસ કકડતી ટાઢ પડી ત્યારે એક કંગાળ અને ચીંથરેહાલ છોકરાએ રસ્તામા એક સદ્ગૃહસ્થને કહ્યું કે 'સાહેબ! દીવાસળી ખરીદશો?' ગૃહસ્થે કહ્યુ કે 'મારે જરૂર નથી.' નાના છોકરાએ કહ્યુ કે 'કિંમત માત્ર પેનિ છે' ગૃહસ્થે કહ્યું:-'પણ મારે ખપ નથી.' પછી તે છોકરાએ કહ્યું કે 'તો એક પેનિની બે લ્યો.'

આ હકીકત લખતા એ ગૃહસ્થ કહે છે કે, તેને દૂર કરવા માટે મેં એક પેટી ખરીદી; પણ છૂટી પેનિ નહિ નીકળવાથી મેં કહ્યું કે હું કાલે પેટી લઇશ.

તે છોકરો બોલ્યો કે:-'અરે આજેજ લ્યો. હું ઘણો ભૂખ્યો

છું. લાવો પરચુરણ લાવી આપું.' પછી તે શિલિંગ લઇ વટાવવા દોડી ગયો; પણ રાહ જોવા છતાં જણાયો નહિ. તેના ચહેરા પર કાંઇક એવી છાપ હતી કે જેથી તેના વિષે ખોટો વિચાર આવ્યો નહિ.

પછી સાંજે મોડો એક નોકરે આવી કહ્યું કે, એક છોકરો મળવા ધારે છે. પછી તે છોકરાને જોતાંજ જણાયું કે શિલિંગ લેનારા છોકરાનો તે નાનો ભાઇ હતો. તે એનાથી પણ વધારે ચીંથરેહાલ, દુબળો અને કંગાલ હતો. તે તેના ચીંથરામાંથી કાંઇક કાઢીને બોલ્યો કે "સેન્ડિ પાસેથી તમે દિવાસળી લીધી હતી? લ્યો ત્યારે તમારા શિલિંગમાંના ચાર પેન્સ. સેન્ડિથી અવાય તેમ નથી. તેને અકસ્માત્ નડવાથી ટોપી, દીવાસળીની પેટીઓ અને તમારા ૧૧ પેન્સ ગુમાવ્યા છે; એના બન્ને પગ ભાગી ગયા છે, જરા પણ ઠીક નથી. દાક્તર કહે છે કે તે નહિ બચે. મારાથી આટલુંજ અપાય તેમ છે." પછી તે છોકરો ડસકે ડસકે રડવા લાગ્યો. મેં તે છોકરાને ખાવાનું આપ્યું અને તેની સાથે સેન્ડિને જોવા ગયો. ત્યાં જણાયું કે આ બે નાના છોકરા એક કંગાળ અને નશો કરનારી ઓરમાન મા સાથે રહેતા હતા અને તેમનાં માતપિતા મરણ પામ્યા હતા.

છોડિયાના એક ઢગલા ઉપર બિચારા નાના સેન્ડિને મેં પડેલો જોયો. હું ગયો કે તરતજ તે મને ઓળખીને બોલ્યો કે "સાહેબ! શિલિંગ વટાવીને આવતો હતો ત્યારે ઘોડાએ લાત મારી. મારા બન્ને પગ ભાગી ગયા. રૂબી, ભાઇ રૂબી! હવે હું બચીશ નહિ. હું જઇશ એટલે તારી સંભાળ કોણ લેશે? રૂબી! તું શું કરીશ?"

મેં તે દુઃખી થતા બાળકનો હાથ લઇ કહ્યું કેઃ-"હું રૂબીની હમેશાં સંભાળ લઇશ." તે મારી વાત સમજ્યો અને મારો આભાર માનતો જણાયો. પછી તેની ભૂરી આંખોમાંનું તેજ લુપ્ત થઇ ગયું અને એક પળમાં-માતાની છાતી પર સૂતેલા બાળકની પેઠે તે શાંતિથી પ્રભુના દરબારમાં દાખલ થયો કે જ્યાં દુષ્ટો તરફના કોઇ વિઘ્ન નથી અને જ્યાં નિરાધારોને આધાર તથા થાકેલાઓને વિશ્રાંતિ મળે છે.

જખમી થઇ મરણ પામતા આ દીવાસળી વેચનારા ..

તેને પણ ચાકરી કરી બચાવ્યો. પછી તેના એક અંતરના મિત્રને બિમારી થતાં કર્તવ્ય બજાવી તેને પણ સાજો કર્યો.

પછી તેને પોતાને એ દુષ્ટ પ્લેગ લાગુ પડયો. તેની ચાકરીથી જે યુવાન સાજો થયો હતો તેણે એ વખતે આભારવૃત્તિ દર્શાવીને રાતદહાડો તેની ચાકરી કરી. તેની શક્તિના પ્રમાણમાં આ કામ મુશ્કેલ હતું. તેના જે મિત્રો રોગના ભયથી તેની નજીકમાં આવતા નહિ તેને મોકલેલા સંદેશામાંનો છેલ્લો એ હતો કેઃ-"હું છેવટસુધી તેની ચાકરી કરીશ અને રાત્રે પણ નહિ ઉંઘું." પછી તે રાત્રે તેને પણ પ્લેગ થયો અને બને મિત્ર ત્યાજ મરણ પામ્યા.

મેમ્ફિસની તેવીજ મહામારીમા સંકટનિવારણ કમિટિના સભાસદોને ઘણી મહેનતે પણ માદાની ચાકરી કરનાર માણસો મળતા નહિ. આવા વખતમાં એક ખડબચડા ચહેરાવાળા તથા ટુંકડા વાળ અને રગસીઆ ચાલવાળા એક માણસે તબીબ પાસે જઇ કહ્યુ કે, હું નર્સતરીકે કામ કરવા ખુશી છું.

દાક્તરે તેની સામે બારિકીથી જોયું. તે આ કામને લાયક નથી એમ ધારી તેણે ના પાડી; પણ તે અજાણ્યા માણસે આગ્રહ કર્યો કે 'એક અઠવાડિયું અજમાયશ લો. કામ ન ગમે તો રજા આપજો અને પસંદ પડે તો પગાર આપજો.'

ડૉકટરે કહ્યું કે 'ઠીક, કામ ઉપર ચઢાવીશ; પણ ખરૂં પૂછો તો મનમાં સંકોચ થાય છે.' પછી તેણે સ્વગત વિચાર કર્યો કે 'હું તેના ઉપર નજર રાખીશ.'

છોકરામા પરમેશ્વરે કેવી ઉત્તમ પ્રમાણિકતા મૂકી હતી ' તે કયા જરી તેની તેને ખબર ન હતી, પણ ગરીબોના લોહી ચૂસનાર, અને આફત વેળાએ ધૂતકારી કાઢનાર લક્ષાધિપતિ નરરાક્ષસો કરતા—જે સદ્‌ગુણોનુ સ્વર્ગ બનેલુ છે તેના સદ્‌ગુણનુ—પ્રમાણિકતા, સત્ય અને દયા વિષેનુ—તેને બહુ વધારે જ્ઞાન હતું ×

એક વાર જ્યારે પૂરથી ભરપૂર આડિજ નદીએ વેરોનાનો પૂલ તોડીને ફેંકી દીધો હતો અને માત્ર એકજ કમાન રહી હતી, તે વખતે એક ઉદાર ઉમરાવે કહ્યુ હતું કે 'પેલા કમનસીબ લોકોને બચાવવાની જે હિમત ધરશે તેને હુ સો સિક્કા આપીશ " પણ જીવના જોખમે જાય કોણ? આ વિભાગમા જે ઘર હતુ તેના પાયા હવે ડગમગી રહ્યા હતા અને બારીઓમાથી તેમાના માણસો મદદ માગી રહ્યા હતા આ આફત જોઇ નહિ શકવાથી એક યુવાન ગામડીઆએ એક હોડી રેલમા ઝુકાવી ઘરની કમાનને ટકાવી રાખનારા થાભલા આગળ તે ગયો, પોતાની નાની હોડીમા આખા કુટુબને લઇ લીધુ અને જમીન ઉપર સહીસલામત ઉતાર્યું આ જોઇ ઉમરાવે કહ્યુ કે 'બહાદૂર યુવાન ' લે, ઘણા આનદ સાથે આ પૈસા આપુ છુ " યુવાને કહ્યુ કે 'હુ નહિ લઉ હુ જીદગી વેચતો નથી આ ગરીબ કુટુબને પૈસાની જરૂર હશેજ માટે તેમને આપો "

પીળા મહામારીના રોગ વખતે એક મોટી વખારમાના સઘળા માણસ નાઠા, પણ એક યુવાન કારકુને પોતાની જગા છોડી નહિ તેના મિત્રોએ ઘણુય કહ્યુ પણ માન્યુ નહિ અને માલિકે બારણા બધ કરવનો હુકમ કર્યો ત્યાસુધી તે રહ્યો પછી તરતજ તે બીજી વખારમા ગયો અને ત્યા રાતદહાડો કામ કરવા લાગ્યો સુવાને માટે તે કપડા પણ ઉતારતો નહિ અને જમવામા પણ ઘણો થોડો સમય લેતો પછી આ દુકાનના માલિકને તાવ લાગુ પડતા તેની મરતાં સુધી આ યુવકે ચાકરી કરી પછી રસોઇ કરનારને તાવ આવ્યો

× આવા અસરકારક દાખલાઓથી ભરપૂર "સદ્‌ગુણી બાળકો" જરૂર વાચજો અને તમારા બાળકોને પણ આપજો—વચાવજો

તેને પણ ચાકરી કરી બચાવ્યો. પછી તેના એક અંતરના મિત્રને બિમારી થતાં કર્તવ્ય બજાવી તેને પણ સાજો કર્યો.

પછી તેને પોતાને એ દુષ્ટ પ્લેગ લાગુ પડયો. તેની ચાકરીથી જે યુવાન સાજો થયો હતો તેણે એ વખતે આભારવૃત્તિ દર્શાવીને રાતદહાડો તેની ચાકરી કરી. તેની શક્તિના પ્રમાણમાં આ કામ મુશ્કેલ હતું તેના જે મિત્રો રોગના ભયથી તેની નજીકમાં આવતા નહિ તેને મોકલેલા સંદેશામાનો છેલ્લો એ હતો કેઃ—"હું છેવટસુધી તેની ચાકરી કરીશ અને રાત્રે પણ નહિ ઉંઘું" પછી તે રાત્રે તેને પણ પ્લેગ થયો અને બને મિત્ર ત્યાજ મરણ પામ્યા.

મેમ્ફિસની તેવીજ મહામારીમા સંકટનિવારણ કમિટિના સભાસદોને ઘણી મહેનતે પણ માદાની ચાકરી કરનાર માણસો મળતા નહિ. આવા વખતમાં એક ખડબચડા ચહેરાવાળા તથા ટુંકડા વાળ અને રગસીઆ ચાલવાળા એક માણસે તબીબ પાસે જઇ કહ્યુ કે, હું નર્સતરીકે કામ કરવા ખુશી છું.

દાક્તરે તેની સામે બારિકીથી જોયું તે આ કામને લાયક નથી એમ ધારી તેણે ના પાડી; પણ તે અજાણ્યા માણસે આગ્રહ કર્યો કે 'એક અઠવાડિયું અજમાયશ લો. કામ ન ગમે તો રજા આપજો અને પસંદ પડે તો પગાર આપજો.'

ડૉકટરે કહ્યુ કે 'ઠીક, કામ ઉપર ચઢાવીશ; પણ ખરૂં પૂછો તો મનમા સંકોચ થાય છે.' પછી તેણે સ્વગત વિચાર કર્યો કે 'હું તેના ઉપર નજર રાખીશ.'

પણ તે માણસને કોઇની નજરની જરૂર નહોતી, એ તેણે તરત સાબીત કરી આપ્યું. આ બહાદુર મંડળમા સારામા સારી ચાકરી કરનારો તેજ હતો, તે તેણે બતાવી આપ્યું. કામ કરતા તે થાકતો નહિ. તેનામાં સ્વાર્થત્યાગનો મહાન સદ્ગુણ હતો. જ્યા મરકીનું જોર સખ્તામા સખ્ત હતું, ત્યા તે વધારેમા વધારે સખ્ત કામ કરતો. રોગથી દુઃખી થતા અને મરણની અણી ઉપર આવેલા માણસો તેને દેવદૂત સમજતા. જેની કોઇ કાળજી કરતું નહિ; જેને સર્વ ભુલી જતા; તેમને તેનો ખડબચડો ચહેરો દેવદૂત જેવો લાગતો.

૩૬–સારા નરસાની સાચી પીછાણ કરતાં શીખો.

("આગળ ધસો" ઉપરથી)

અમુક માણુસ શો ધધો કરે છે અગર તેનામા ખરી રીતે શુ ગુણો છે તે જોવાને બદલે તે કેટલા પૈસાવાળો છે તે ઉપરથી માણુસની કિમત આકવાનુ ધોરણુ લોકો રાખે છે તે તો બહુજ હલકુ છે લક્ષાધિપતિની છોકરી ઉપાડીને લથડીઆ ખાતો હોય એવો માણુસ લક્ષાધિપતિ કરતા લાખ દરજ્જે ઉચ્ચ હોઇ શકે

માણુસની શ્રેષ્ઠતા અગર લાયકાત તેની જડ સપત્તિથી આકી શકાય નહિ કેમકે મયળી ગમે તેટલી ભારે છતા હૃદય હલકુ હોય, મિલ્કત વિશાળ છતા સમજણુ ટુકી હોય, અને વાણી મીઠી છતા કરણી સ્વાર્થી હોય તો એ જડ સાધનોથી શુ વળવાનુ ?

જે માણુસ પોતાના દેશને વધારે ઉન્નત કરે છે, જેને જોઇ લોકો પોતાને ભાગ્યશાળી માની મગરૂર થાય છે, જે સત્કાર્ય પાછળ પોતાનો પડ અને પૈસો આપી દે છે જે આજુબાજુના માણુસને આગળ વધવાની તકોરૂપી દરવાજા ઉઘાડી આપે છે અને જે બહેરાને કાન જેવો, આધળાને આખ જેવો અને લૂલાને પગરૂપ બની રહે છે, તેજ સાચા અને સર્વોત્તમ ધનવાળો છે

શુ પૈસો સુખ આપી શકે છે ? જરા તપાસ કરો તો જણાય કે, એને લગતા આનદ, વૈભવ અને ભભકામા કેટલુ દુખ છે !

ફ્રાન્સની પહેલી રાજકીય ઉથલપાથલના સમયમા એક ચિત્રકાર દરરોજ સવારે પોતાની દીકરીને પૂછતો કે 'હાલ રાજા કોણુ છે ?' અને પછી પોતેજ ઉમેરતો કે 'પણ આવા ક્ષણિક રાજાઓ કરતા તો હોમર અને રેફેલ જેવાના નામ (અને હિંદુસ્થાનમા વાલ્મીકિ અને વ્યાસ જેવાના નામ) બહુ વધારે ટક્યા છે અને ટકશે"

એક અમીરે સીસેરોને કહ્યુ કે 'તમે તો સામાન્ય લોકોમાના જ છો ને ?' તેને એ મહાન રોમન વક્તાએ કહ્યુ કે–'હા, હુ સામાન્ય લોકોમાનો છુ પણુ મારા કુટુબની કુલીનતા મારાથી શરૂ થાય છે અને તમારી કુલીનતા તમારી સાથે સમાપ્ત થવાની છે.'

જે માત્ર ખાનપાન અને પૈસા માટેજ જીવે છે, તે ફતેહ મેળવી શકતો નથી. કેમકે તેના જીવનથી જગતમા કશી સહાય થઇ નથી. તેણે કોઇ ખિન્ન મુખ પરથી આંસુ લોહ્યું નથી; ટાઢી પડી ગયેલી લાગણીમાં તેણે કદી ઉત્સાહનો અગ્નિ ચેતાવ્યો નથી; તેના હૃદયમાં કોમળ લાગણી નથી અને પૈસાથી ચઢતા દેવને તેણે પૂજ્યો નથી.

ડેન્માર્કની રાણી કેરોલાઇન મૅટિલ્ડાએ હીરાની વિંટીથી પોતાના કેદખાનાની બારી ઉપર લખ્યું હતું કે "પ્રભો ! મહાન કોઇ બીજાને બનાવજે, મને તો બસ નિર્દોષ રાખજે." કેવું રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય !

એક વૃદ્ધ માણસે આખી જીંદગી ઉન્નત ચરિત્રને બદલે માત્ર ધન મેળવવામા કાઢી હોય તો તેના કરતાં બીજો કયો ધંધો અથવા દેખાવ વધારે દિલગીરીભરેલો હોઇ શકે ? પોતાના ધન વડે ભલે તેણે પુસ્તકો, પૂતળાં અને ચિત્રોનો ઢગલો એકઠો કર્યો હોય; પણ તેમાં શું તત્ત્વ રહ્યું છે એ વાત જેણે જાણી-વિચારી નથી; તેનું હૃદય સાંકડું થતાં થતા તે કંજૂસ થઇ ગયો હોય છે અને પ્રથમ ઉત્તમ ખાસિયતો હોય તે પણ હલકા થયેલી હોય છે.

બુલ ડૉગ જેવા ચહેરાવાળો એક માણસ, જેણે હમેશા લઇ લઇને અને (બહુ તો 'એરણની ચોરી અને સોયના દાન'ની પેઠે પ્રભુ અને જગતને છેતરવા જોગા દાનપુણ્ય કરતા વધારે) કંઇજ આપ્યા વિના માત્ર એકઠુંજ કરી જાણ્યું છે અને તે વાત તેનો ચહેરો પણ કહી આપે છે; તેવા માણસને શું તમે ફતેહમંદ અથવા સારી સ્થિતિવાળો કહો છો ? લોકોને દબડાવી મારતા તે ચહેરામાં, વિધવાઓ અને અનાથોને તેણે આપેલો કરુણાજનક અનુભવ તમે જોઇ શકતા નથી ? પોતે આગળ વધવા માટે જેણે બીજાને પાછળ પાડયા છે અને જે પોતાની ઇમારત ઉભી કરવા માટે બીજાની ઝુંપડીઓ પાડી નાખે છે; તેને શું તમે સ્વાશ્રયી અને મોટો માણસ ધારો છો ? જે માણસ બીજાને ગરીબ બનાવે તે ખરો ધનવાન કે ધર્માત્મા હોઇ શકે ? એક વરુના મોં ઉપર "ખાઉં, ખાઉં"ની વૃત્તિ જણાય તેની પેઠે જેના ચહેરા ઉપર દ૬

લાગણી ખુની જણાય છે, એવો માણસ શુ માણસ હોઇ શકે? સુખી હોઇ શકે ? અજ્ઞાની લોકો જેને ફતેહ કહે છે, એવી ક્રૂર-અધમ -હલકટ ફતેહ જેઓએ મેળવી છે, તેવાઓના ચહેરા ભાગ્યેજ હસતા, નિમળ અને સુન્દર દેખાય છે

એક કજુસે ગુપ્ત સ્થળે પોતાનુ ધન દાટેલુ તે જોઇ જોઇને તે હરખાયા કરતો પછી તે ધન લૂટાઇ ગયુ ત્યારે એક શાણા મિત્રે સલાહ આપી કે, તે જગાએ હવે થોડા કાકરા દાટો અને ત્યા વારવાર જઇ તે પોતાના છે એમ જાણીને હરખાયા કરો

સૉક્રેટિસ પૈસા મેળવવા માટે શિક્ષણ આપતો નહિ, પણ જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે શિક્ષણ આપતો તે કહેતો કે, મારો આનદ પૈસામા નહિ પણ માણસજાતને ઉપયોગી થવામા રહેલો છે

એક રાત્રિના એક હજાર ડૉલર પ્રમાણે પચાસ રાત્રિઓ ભાષણ કરવા માગણી થઇ, પણ સ્પર્જને ના પાડી કારણ કે તેને એ કરતા વધારે સારૂ કામ કરવાનુ હતુ-લડનમા રહી ૫૦ આત્મા નો ઉદ્ધાર કરવાની તેને કોશિશ કરવાની હતી

આ જમાનાની મજબૂત અને જડ વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે પણ જે થોડા માણસો પૈસા, ખિતાબ અને વાહવાહને નહિ ઇચ્છતા પરમ પદાર્થનીજ આશાથી ઓને ચાલે છે, તેમને સર્વ રીતે ધન્યવાદ ઘટે છે

મૅથ્યુ હેન્રી કહે છે કે, પૈસા મેળવવામા ચિતા, સાચવવામા ધાસ્તી, વાપરવામા લાલચો, દુરુપયોગ કરવામા ગુન્હો, ખોવામા ઉદ્વેગ અને છેવટે એ પૈસા મેળવવાના પાપ પણ ભોગવવાના હોય છે

મનુષ્યના જીવનમા ધધારોજગાર અને ફતેહો કરતા બહુ મહાન, દ્રવ્ય કરતા વધારે ભવ્ય, લોભબુદ્ધિ કરતા વિશેષ ઉચ્ચ અને લોક કીર્તિ કરતા વધારે સ્થાયી એવુ પણ કઇક શકય હોવુજ જોઇએ

૩૭–साहित्यसम्राट् बंकिमचंद्रनां वचनामृत

("બંકિમ નિબંધમાળા" ઉપરથી)

"બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પશુ આદિના જેવી ઇંદ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું બીજું કોઇ પણ સુખ તમે એવું નહિ બતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય."

"પાઠશાળાઓ અને નિશાળોમાં ભણ્યા વિના પણ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થઇ શકે છે."

'લખતાંવાંચતાં આવડે તે 'જ્ઞાની' અને ન આવડે તે 'મૂર્ખ' એવું ન માનશો."

"આપણા દેશમાં પૂર્વે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના જે કેટલાક ખાસ માર્ગો હતા, તે સર્વ આજે લુપ્તપ્રાય થઇ ગયા છે. 'કથા' અને 'કીર્તન' એ પૂર્વકાળે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો એક મુખ્ય ઉપાય હતો."

"પ્રાચીન સન્નારીઓ પુરાણ તથા ઇતિહાસની કથાવાર્તાઓ કથાકારો પાસે સાંભળતી અને તેથી જ્ઞાન અને ચારિત્રનો ઉત્તમ ભંડાર તેમની પાસે ખુલ્લો થઇ જતો."

"અત્યારના આપણા સુશિક્ષિત ગણાતા યુવકો કરતાં તો પૂર્વકાળની સન્નારીઓ અનેક બાબતો વધુ સારી રીતે સમજી શકતી હતી."

"સ્વધર્મના ગ્રંથો છોડીને સૌ પહેલો અંગ્રેજી સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાથી અમારું વિશેષ અનિષ્ટ થયું છે."

"ભોગ–વિલાસમાંજ જીવનની સાર્થકતા મનાવનારી આ કાળા મોંવાળી વીસમી સદીએ એક હાથમાં તોપ–બંદૂક અને બીજા હાથમાં કળ–કારખાનાંઓ ધારણ કરીને સેંકડો શિક્ષિત, અર્ધશિક્ષિત તથા અશિક્ષિત હિંદી યુવકોને ધર્મસંસ્કારથી ભ્રષ્ટ કર્યા છે."

૩૮–મહાત્મા થવાનો સાચો માર્ગ

("પ્રભુમય જીવન" ઉપરથી)

મનુષ્યના વિકાસમાં અડચણ નાખનાર માત્ર તેનું અજ્ઞાન છે.

મનુષ્ય કેવાના સમાગમમાં વિશેષ આવે છે તે ઉપર તેની ચડતી કે પડતી થવાનો આધાર છે.

રોગ જેટલો ચેપી છે તેટલુંજ સુખ તથા આરોગ્ય પણ ચેપી છે.

કુદરતના નિયમોનું અજ્ઞાન કે અવગણના સર્વ રોગ–દુઃખનું કારણ છે. કોઇ પણ દુઃખ કે રોગને ઈશ્વર નહિ પણ મનુષ્ય પેદા કરે છે.

રોગ થયા પછી રોગ ટાળવો, એ કરતાં રોગ થાયજ નહિ એવી રીતભાત સૂચવવી, એજ વૈદ્યનું મુખ્ય કાર્ય હોવું જોઇએ.

આપણી કલ્પનાઓની હદ એજ આપણા વિકાસની હદ છે.

દ્વેષનો નાશ દ્વેષથી નહિ, પણ પ્રેમથી થાય છે.

બીજાનું ભલું કરવામાં તમે તમારી જાતને જેટલી ભૂલશો તેટલું તે કામ વધારે સારૂં થઇ પરિણામ પણ વધારે સારૂં આવવવાનું.

દયાવિનાનું જીવન એ સાચું જીવન નથી પણ જીવતું મરણ છે.

બીજાઓનું ભલું કરવામાં આપણું પણ ભલું થાય છે.

મનુષ્યને તેના પંડનું અને તેની તેનાથી અજાણ્યું શક્તિઓનું જ્ઞાન આપવું; એના જેવો માનવસેવાનો ઉત્તમ માર્ગ બીજો નથી.

જ્યાં સત્યની ઇચ્છા અને સ્વીકાર નથી ત્યાં તે જતું પણ નથી.

સત્યને સંપૂર્ણ જાણવું હોય તો તેના સિવાયની બીજી બધી ઇચ્છાઓ અને ખટપટો દૂર કરો અને સત્યને જાણી અમલમાં મૂકો.

પ્રાપ્ત શક્તિનો પૂરો સદુપયોગ થાય તોજ તે ખીલી ભાવના ફળે છે.

આપણી ભાવી સ્થિતિનો આધાર આપણા આજના વર્તનપર છે.

એવી એક પણ વસ્તુ કે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં નથી કે જેના તરફ એકનિષ્ઠ અને સર્વભાવથી ચાલનારો તેનાથી બેનસીબ રહે.

મનમાં એક વાત અને બોલવામાં બીજી વાત, એવી કુટિલતા જવા દઈ મનમાં હોય તેજ કહી દેવાની ટેવ પાડો.

તમારી શક્તિઓ જાણવા માટે પ્રથમ તો પરમાત્માને જાણો.

જેનું મન પરમાત્મામા રહે છે તેની સંભાળ પરમાત્મા રાખે છે.

જેવા મિત્રોને તમે શોધશો તેવા મિત્રો તમને શોધશે.

જે કામ રામ, કૃષ્ણ, મહંમદ, ઇસુ કે જરથુસ્ત્ર કરી શકે તે કામ બીજો પણ કરી શકે; કેમકે સર્વત્ર એકજ નિયમ વ્યાપી રહેલો છે.

કેમકે એવી એક પણ ટેવ નથી કે જે જીતી શકાય નહિ.

કેમકે તમારૂં જીવન કેમ દોરવવું અને ખીલવવું એ માત્ર તમો અને તમારા પ્રભુ વચ્ચેનો સવાલ છે; છતા જો તમે સાધારણ લોકોથી દોરવાતા હો, તો જરૂર તમે ખોટે માર્ગે ચઢવાના ભયમા છો.

કેમકે બહારનો વિવેક અને આડંબર નિર્બળ માણસોજ રાખે છે.

કેમકે જેમને આત્મશક્તિ સમજાઇ હોય તેઓ તો લોકો જુએ-જાણે, વખાણે, એ પ્રકારનું કામ ઓછું અને નાછૂટકે કરે છે.

કેમકે તેઓ સમજી ચૂકયા હોય છે કે, અંદર-બહાર બધે અનંત શક્તિજ બધું કરી રહી છે અને તેઓ તો તેનુ હથિયારમાત્ર છે.

કેમકે સૃષ્ટિના એવા શ્રેષ્ઠ નિયમોમા અને તેના નિયંતામા જેને વિશ્વાસ આવે છે તેના ઉપર દીનહીનતાની સત્તા નહિ ચાલે.

ઇચ્છા અને લાયકાત વિના પ્રભુ સારી વસ્તુઓ નથી આપતો.

સોયના કાણામા ઉંટ પેસવું જેટલું અશકય છે, તેટલુંજ ધનવાનને સ્વર્ગ પામવુ અશકય છે.

આપણે બધા માત્ર અપાર સામર્થ્યરૂપ પરમાત્માને વહેવાની નીકો છીએ, એટલે જે કોઇ જેટલા પ્રમાણમા એ દિવ્ય પ્રવાહને પોતાદ્વારા વહેવા દેશે, તેટલા પ્રમાણમા તે મહાત્મા બને એ નિઃશંક છે.

ધર્મગ્રંથાદિથી ઇશ્વિરી આજ્ઞા જાણે ને પાળે તેઓજ ધન્ય થાય છે.

૩૧-સફળતા અને નિષ્ફળતાની સાચી સમજણ

("સુખી જીવનના સાધન" ઉપરથી)

પાપરહિત પવિત્ર માણસજ પરમ સુંદર સત્યને પામી શકે છે. માટે પ્રત્યેક અયોગ્ય વિચાર અને દુરાચારથી ચઢેલા આવરણ યોગ્ય વિચાર અને પવિત્ર જીવનથી અવસ્ય દૂર કરવા જોઇએ-અર્થાત્ સ્વાર્થ સાધવાનું, અપ્રમાણિક થવાનું, બીજાના અજ્ઞાન કે નિર્બલતા-નો લાભ લેવાનું, અને તેમને બાધક થવાનું કે પાછળ રાખવાનું તદ્દન છોડી દેવું જોઇએ.

આમ છતા ઘણા માણસો ધનાદિનો સ્વાર્થ સાધવા મથી એ આવરણો વધારતાજ ચાલે છે. અને તેથી તેમની આન્તરિક દૃષ્ટિ સંપૂર્ણ બંધ થઇ એટલી વિકારી બની જાય છે કે તેઓ ભૌતિક વસ્તુઓ સિવાય કશું પણ જોઇ શકતા નથી.

મનુષ્યે વ્યાવહારિક સફળતા મેળવવી એ એક વસ્તુ છે; પરંતુ પરમ લક્ષ્ય સાધી જીવન સફળ કરવું એ જુદીજ વસ્તુ છે. અનેક માણસો વ્યવહારમાં નિષ્ફળ જણાયા છતા વસ્તુતઃ તેમણે પોતાનું જીવન સફળ કર્યું હોય છે. કેમકે તેઓ લૌકિક સુખો અને પદાર્થોનો ભોગ આપીને ઉચ્ચતમ આદર્શને વળગી રહ્યા હોય છે.

લૌકિક કીર્તિ, દ્રવ્ય, દરજ્જો, માનપાન, એ વસ્તુઓને ખરી સફળતા સાથે સંબંધ નથી. કેમકે સૌથી વધારે સફળ થયેલા મહાપુરુષોને લોકોએ ધિક્કાર્યા છે કે જેઓ પોતાનું મસ્તક મૂકવા જેટલી પણ જગા આ સંસારમાં ધરાવતા ન હતા.

અહો! આ પ્રપંચી સંસારમા સ્વાર્થી સ્રીપુરુષોની કહેવાતી સફળતા અને મહત્તા એ કેવી શોચનીય વસ્તુ છે!

તે સર્વજ્ઞ ન્યાયાધીશ કે જેની ઉપર અપીલજ ચાલતી નથી તે આ જગતમાંની ઘણાઓની નિષ્ફળતાને સફળતા ઠરાવશે અને ઘણાઓની સફળતાને નિષ્ફળતા ઠરાવશે.

લોકોમાં જે માણસો સફળ ગણાય છે; વર્તમાનપત્રોમા જેમની પ્રશંસા થાય છે; સમાજ જેને શોભા કરે છે અને શ્રીમંતો જેમને પૂછે છે; એવા ઘણા માણસો મનમાં તો સારી રીતે જાણે છે કે તેઓ લોકોને છેતરે છે. તેમના હૃદયો દર વખતે તેમની ઠગાઇ

નાપસંદ કરે છે. તેમને તેમની આર્થિક સફળતા યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે તેમને તેમનાં અંતઃકરણો ડંખે છે. જ્યારે જ્યારે તેઓ પોતાની મિલો, જીનો, કારખાના કે ખાણોમાંથી પસાર થાય છે ત્યારે ત્યારે તેમને નિસ્તેજ ચહેરાઓ, હાડપિંજર જેવા શરીરો અને ભૂખે મરતા લોકો કે જેમનું રક્ત તેમને ઓછો બદલો આપીને મેળવેલા ધનના ઢગમાંના પ્રત્યેક રૂપીઆમા રહેલું હોય છે; તે લોકોની હાલતજ મૂંગે મોઢે એવાઓ ઉપર સખ્ત દોષારોપ કરતા ગર્જી ઉઠે છે કે, જગત ભલે તમને મહાન સફળતા મળેલી ધારે; પણ ખરૂ જોતા તો તમને પ્રચંડ નિષ્ફળતાજ મળી છે. કેમકે તમે અનેક જીવનોનો ભાગ લઇને તમારો ધનનો ઢગ ભેગો કર્યો છે.

મનુષ્યે આટલું તો જરૂર શીખવું જોઇએ કે, જગતની પ્રશંસા કરતા તો બહુજ મહાન અને લોકોની સમતિ કરતા તો બહુ કિંમતી એવી કોઇક દિવ્ય વસ્તુ—આતરિક અવાજરૂપે તેના પોતાના હૃદયમા રહેલી છે, અને જો એ પોતાનો હાર્દિક અવાજજ અસંતોષ દર્શાવે તો પછી બીજાઓ ગમે તેટલુ માન આપે તે તો કેવળ ઉપહાસજ છે.

જે માણસ એ પ્રમાણે બીજાના અજ્ઞાનનો લાભ લઇ તેને છેતરે છે તેના વિષે એટલુજ કહી શકાય કે, તેનું ચારિત્ર્ય ભ્રષ્ટ થયું છે.

પ્રત્યેક સાચા મનુષ્યની મહત્ત્વાકાક્ષા વધારે ધન કે માન મેળવવાની નહિ પણ વિશેષ ઉન્નત થવાની—વિકાસ પામવાની—હોવી જોઇએ.

દુર્ભાગ્યે અધિપતિઓ અને પ્રતિસ્પર્ધીઓ, જે માણસ ઉન્નત થવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેની ઉપર નિંદારૂપી કાદવ નાખવાની અથવા તેને ઉતારી પાડવાની તક મેળવવાને હંમેશા તત્પરી રહે છે.

જે માણસ વિઘ્નકારક પાષાણોને સીડીના પગથીઆ તરીકે વાપરી શકે છે; જે પરાજયથી ડરતો નથી; જે નિંદા કે ટીકાને લીધે કર્તવ્ય મૂકી દેતો નથી અને પોતાની આસપાસ. ગમે તેટલા તોફાન ચાલે તોપણ જે પોતાના હોકાયત્રની સોયની અણી પોતાના ઉદ્દેશરૂપી અચળ ધ્રુવ તરફજ રાખે છે; તેનો વિરોધ કરવો નકામો છે.

જો તમે તમારા મનને એક વાર અસત્ય બોલવા દેશો તો બીજી વાર તેને કલ્પિત કારણથી <u>પણ સત્ય છોડવાનુ</u> સહેલું લાગશે.

૪૦—ચઢતી અને પડતી તમારા વિચારોજ લાવે છે.

("સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ"માંથી થોડો સારાંશ)

"વિકાસ પામતા રહો અથવા ક્ષીણ થતા ચાલો" એ કુદરતનો મુદ્રાલેખ છે અને તે સૃષ્ટિની પ્રત્યેક વસ્તુપર લખેલો છે.

આપણું શાશ્વત તારુણ્ય આપણા મનમાજ રહેલું છે, બીજે નહિ.

માણસનું મન સંમતિ આપે નહિ ત્યાસુધી તેનો ચહેરો ઘરડો થઇ શકતો નથી. કેમકે શરીર એ મનનોજ દોરેલો નકશો છે.

તરુણોની સાથે ઝાઝો સંસર્ગ રાખવાથી તારુણ્ય ટકવામાં જેટલી મદદ મળે છે, તેટલી બીજા કશાથી મળતી નથી.

તમે માત્ર પચાસ વર્ષના થયા હોય ત્યારે તમારૂં મગજ શિથિલ થવા માડે અને શક્તિઓ ઘટવા લાગે એ તો તમારા સૃષ્ટાનું અપમાન થવા જેવું છે. કેમકે એ સમયે તો તમે તરુણાવસ્થામાં હોવા જોઇએ. ધોળા વાળ, કરચલીઓ ઇત્યાદિ ઘડપણનાં ચિહ્નોનો આ યુવાવસ્થા સાથે કશો સંબંધ નથી. બુદ્ધિ, શક્તિ, સૌંદર્ય અને સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ તથા દૃઢતા થવી એજ મોટી ઉંમરના ચિહ્ન હોવાં જોઇએ; નિર્બળતા, નિરુપયોગિતા અને વળિયા પળિયા એના લક્ષણ હોવાં જોઇએ નહિ.

ઘડપણના વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી જેટલી સહેલી છે તેટલીજ તારુણ્યના વિચાર કરવાની આદત પાડવી સહેલી છે.

કોઇ પણ મનુષ્યનું મન ખરાબ વિચારો અને કુટેવોથી એટલું બધું મલિન કે વિષમય બની ગયું નથી—દુરાચારમાં એટલું બધું ડૂબી ગયું નથી—કે તે ઉચ્ચ વિચારોથી પાછું શુદ્ધ ન થઇ શકે.

ઉત્સાહ, હિંમત, આશા અને આનંદ એ એવા સાધનો છે કે જે બિમારને સાજા કરવામાં દવા કરતાં ઘણી વધારે મદદ કરે છે.

જમતી વખતે અને ઉંઘતા પૂર્વે આનંદી રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો એ દરેકનું બહુ જરૂરી કર્તવ્ય છે કારણ કે એથી શરીર અને મનના આરોગ્યને ઘણોજ લાભ થાય છે.

રંકતાનો વિચાર જેટલો ખરાબ છે, એટલી રંકતા પોતે નથી. જે દિવ્યતા આપણા ઉદ્દેશોને ઘડે છે તે આપણામાંજ રહેલી છે.

ઉદારાત્મા આપીને શ્રીમંત થશે; અને કંજુસ સંઘરીને રંક થશે.

મનુષ્યમાં સુપ્ત રહેલી શક્તિ મહત્ત્વાકાંક્ષામાંથી એટલે ઉચ્ચ આદર્શ અને ઉન્નત હેતુવડે જાગી ઉઠે છે અને ખીલે છે.

તમારો આદર્શ, એ અંતે તમે કેવા થશો તેની આગાહી આપે છે.

ઇશ્વરને ઉપાસનારને નવીન બળ મળશે; ઉન્નતિના આકાશમાં તે ગરુડની પેઠે ઉડશે; તે દોડશે પણ થાકશે નહિ; તે બોજો ઉપાડશે પણ બેશુદ્ધ થશે નહિ.

ઘણા લોકો હાસ્યરસપ્રધાન અને પ્રોત્સાહક ગ્રંથ વાચીને ઉદાસીને હાંકી કાઢે છે. કેટલાક બુદ્ધિમાનો સ્તોત્રો, કહેવતો તથા મહાત્માઓનાં વચનામૃત વાચીને ઘણો લાભ મેળવે છે.

४१–महारोगनी महान् औषधि

સોરઠા–માનવ મોટું ભાગ્ય, જો તું ઇચ્છે તાહરૂં;
તો તો ઝટપટ જાગ્ય, શુભ ગ્રંથો હાકલ કરે.
ખરા સંતનો સંગ, માનવ મળવો દોહ્યલો;
આપે એનો રંગ, આદર્શો દઇ ગ્રંથ શુભ.
વહેવા ચાહો વીર, મ્હોટા જનને મારગે;
ચહો જ્ઞાનચારિત્ર્ય, જીવન જાણી તેમનાં.
ચરિત્ર ચારુ થાય, જ્ઞાન ગ્રહી પાળ્યા થકી;
એ અર્થે વંચાય, ગ્રંથો જ્ઞાન-ચરિત્રના.
દુઃખ બહુ દે અજ્ઞાન, તેને ટાળે તર્ત જે;
જ્ઞાન-સૂર્ય તે જાણ, તુજ પૂર્વજનો વારસો.
લોહ સમું આ મન, માટીમાં માટી બને;
કર એને કાંચન, પારસ-ગ્રંથ-સમાગમે.
માનવ મોંઘો દેહ, ખેહ થવા નવ ખો વૃથા;
અમરપણું લે એહ, જ્ઞાન ધ્યાન ચારિત્ર્યથી.

૪૨–સારા માણસોનો પુસ્તકપ્રેમ કેવો હોય ?

(ઉત્તમ ગ્રંથોના આધારે)

જે પુસ્તકો આપણને સૌથી વિશેષ ઉત્સાહ આપે; જે ઉત્તમ કામ કરીને ઉન્નત થવાને સૌથી વિશેષ નિશ્ચયવાળા બનાવે તથા જે ઉત્તમ ચિંતન અને આચરણમાં જોડે, તેજ પુસ્તકો ઉત્તમ છે.

જો તમારા જ્ઞાન અને ચારિત્રનો વિકાસ કરવો હોય તો જ્ઞાન વર્ધક ગ્રંથો અને ઉત્તમ ચરિત્રો ધ્યાનપૂર્વક વાંચો; તથા તેમાંની નીતિ અને આધ્યાત્મિકતાને વર્તનમાં ઉતારી જીવનમાં મેળવી લેતા શીખો

શ્વાસમાં લીધેલી સારી યા નરસી હવાની અસર આપણને થયા વિના રહેતી નથી, તેમ સારા યા નરસા વાચનની સારી યા નરસી અસર પણ આપણા પર થયા વિના રહેતીજ નથી; માટે જે ગ્રંથો આપણને ઉન્નત વિચારો આપીને તર્કો તથા શક્તિઓનો અધિકાધિક સદુપયોગ કરવા પ્રેરે, તેવાજ પુસ્તકો આપણે વાચવા જોઇએ.

શું કોઈ તમને એમ સમજાવે છે કે, સદ્ગ્રંથોનો ઉપયોગ તમને સુખના માર્ગથી દૂર કરે છે ? ખરૂં સુખ અને ખરી ઉન્નતિ તો તન-મનની સમસ્ત શક્તિઓનો પ્રયત્નપૂર્વક સર્વભાવે સદુપયોગ કરવાથી થાય છે, અને તેથીજ રામ, કૃષ્ણ, ભીષ્મ, હનુમાન, યુધિષ્ઠિર અને અર્જુનાદિ જેવા સામર્થ્ય અને સૌંદર્યની જ્વલંત મૂર્તિરૂપ અનેકાનેક યુવકોએ પોતાના જીવન સર્વોત્તમ જ્ઞાન અને ચારિત્રને સોંપી દઈ તદ્રૂપ બનાવી દીધા હતા માટે એવું અવળુ સમજાવે તેને એવા એવાઓની કથાવાર્તાઓ કહીને સમજાવો કે, તેઓ પણ તેજ રસ્તે ચાલે.

અડગ રાજપૂત અને મરાઠા મહાવીરોનાં ઉગ્ર પરાક્રમોમાં એ રામાયણ, મહાભારત અને મહર્ષિઓ તથા મહાભક્તોનીજ અસરો મોટા પ્રમાણમાં હતી. વળી મનુષ્યોના અંગત સુખ ઉપર તેની કેટલી અસર થઇ છે તેનું તો અનુમાન પણ કોણ કાઢી શકે ! તેણે મનુષ્યજાતિને કર્તવ્ય-પ્રાપ્તવ્યનું જે ઉત્તમોત્તમ શિક્ષણ આપ્યુ છે તેથી

કેટલા બધા માણસો વધુ શાણા, ઉત્સાહી અને સુખી થયા છે!!

કેટલા બધા માણસોને રામાયણ અને મહાભારત તથા તે ઉપરથી રચાયલા ગ્રંથો ગરીબાઈમા દ્રવ્યરૂપ, પરાધીનતામા સ્વતંત્રતારૂપ, વ્યાધિમા આરોગ્યરૂપ અને એકાતમાં મિત્રરૂપ થઇ રહ્યા છે! ખરેખર ન્યાયમંદિર, રાજ્યસભા, રણક્ષેત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનની શાળાઓમા તો તેનીજ પ્રબળ સત્તા જણાઇ રહે છે. વળી તેનું એટલુંજ ગૌરવ નથી પણ એ સર્વોત્તમ સાહિત્ય જ્યારે દુ:ખી માણસોને આશ્વાસન આપી શાત કરે છે અને શોકગ્રસ્ત આખોમા આનંદનાં તેજ આણે છે ત્યારે એ મહાન ગ્રંથોની અજબ અસર માણસને સ્પષ્ટ જણાઈ રહે છે.

હજારો વર્ષથી અયોધ્યા અને હસ્તિનાપુરની સત્તા–સ્વાતંત્ર્ય નષ્ટ થયા છે, તેના નિવાસીઓ પતિત થઇને ભીરુ ગુલામો બન્યા છે; ભાષા અશુદ્ધ બની ગઇ છે; મંદિરો આક્રમણ અને ધસારાઓના ભોગ થઇ પડયા છે; પરંતુ મહાભારત અને રામાયણરૂપે વ્યાસ અને વાલ્મીકિનું માનસિક સામ્રાજ્ય તો આજે પણ અવિનાશી છે.

આપણે બાલ્યાવસ્થામા જે પુસ્તકો વાચીએ છીએ તેની આપણા ઉપર સૌથી વધુ અસર થાય છે. મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે "આજે હું જોઇ શકું છું કે ભાગવત એવો ગ્રંથ છે કે જે વાંચીને ધર્મરસ ઉત્પન્ન કરી શકાય. મે તો ગુજરાતીમા તે અતિરસથી વાચ્યો છે; પણ મારા એકવીસ દિવસના ઉપવાસમાં ભારતભૂષણ પંડિત મદનમોહન માલવીયજીના શુભ મુખેથી કેટલાક ભાગો સાભળ્યા ત્યારે તો એમજ થયું કે, બચપણમા તેમના જેવા ભાગવતભક્તને મુખેથી સાભળત તો એ ગ્રંથ ઉપર પણ મારી બચપણમાજ સારી પ્રીતિ જામત તે વયમા પડેલા શુભ અશુભ સંસ્કારો બહુ ઉંડાં મૂળ ઘાલે છે એમ હું ખૂબ અનુભવું છુ અને તેથી કેટલાક ઉત્તમ ગ્રથો સાભળવાનુ મને તે વયે ન મળ્યું એ સાલે છે."

પ્લુટાર્કની એક પ્રત મૅડમ રોલૅન્ડ પ્રાર્થનામંદિરમા સાથે લઇ જતી અને વચમાં વિસામો હોય ત્યારે ત્યારે તેમાનું એકાદ વાક્ય

વાચી હતી. પ્લુટાર્કે લખેલા આ ચરિત્રો નેપોલિયનને પણ બહુ પ્રિય હતા. પ્લુટાર્ક એમા પરમ કુશળતાથી વીર પુરુષોની નાની નાની ખાસિયતો પણ વર્ણવે છે. બીજા લેખકોએ તે વાત ધ્યાનમા લીધી નથી; પણ પ્લુટાર્ક તો કહેતો કે "મહાન યુદ્ધો વર્ણવવાનું બીજાઓ માટે રહેવા દઇ હુ તો તે તે આત્માઓનોજ ખ્યાલ આપનારી ઘટનાઓ વર્ણવીશ" શેકસપિયરે પણ પ્લુટાર્કની ઘણી હકીકતનો અનુવાદ કર્યો છે અને કોઈ કોઇ વાર તો અક્ષરશઃ તેની ભાષા ઉતારી છે.

કૉટન મૅથરનો 'સત્કાર્ય' વિષે નિબંધ' ફ્રૅંકલિને પોતાની બાલ્યાવસ્થામા વાચેલો તેની અસર તેના આખા જીવન પર થઇ હતી. ગ્રંથ વાચતી વખતે હાથમા કલમ રાખવાની અને જે અગત્યનું વાચવામા આવે તેની નોંધ લખી લેવાની તે પ્રત્યેકને ભલામણ કરતો.

એમર્સનકૃત 'પ્રકૃતિ'ની અસર ટિન્ડાલના બધા જીવનપર થઇ હતી.

બીચરે કહ્યું છે કે, રસ્કિનના ગ્રંથોએ મને અવલોકન કરવાની કુંચી આપી છે અને એવા ગ્રંથો વાચ્યા પછી કોઈ પણ આગળ જેવો રહી શકે નહિ અથવા આગલી દૃષ્ટિથી જગતને જોઇ શકે નહિ.

હોરેસ ગ્રીલી લખે છે કે, હું નાનો હતો ત્યારે લાકડાના ઓરડામા, બગીચામા અને પાડોશીઓને ત્યા વાચતો વાચતો જતો. પિતા બહુ ગરીબ હોવાથી દિવસે બાગમા મારી ચાકરીની જરૂર પડતી, પરંતુ રાત્રે મને સૂવાડતા તેને ભારે મહેનત પડતી. કેમકે રાત્રે હું મારા પુસ્તકો મારી આસપાસ ગોઠવી મૂંગે મોઢે તથા નીચી મૂડીએ મોડા સુધી વાચ્યા કરી જ્ઞાનામૃત પીધા કરતો. એ સમયે મારા મનમાથી મારી આસપાસનું જગત ખસી જઇને મારા પુસ્તકો મને જે જગતમા લઇ જતા તેજ જગત મને જીવતું જાગતું લાગતું.

પ્રેસિડેન્ટ લિંકને અગાઉ વૉશિંગ્ટન અને હેન્રી ક્લેનાં ચરિત્રો ગામડિયા પાડોશીઓ પાસેથી માગી લાવી પોતાની ઝુંપડીમા સગડીને અજવાળે વાચેલાં તેથી તેના જીવનને પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું.

વળી એવામાં બુદ્ધિવાદનો અને બીજો એક ગ્રંથ વાંચવાથી તેને એટલી બધી અસર થઇ હતી કે તેની નીતિ લગભગ ડગી ગઇ અને તેણે બાઇબલની વિરુદ્ધમાં એક નિબંધ લખ્યો ! પણ પછી સુભાગ્યે પાછલાં વર્ષોમાં તેણે જે ગ્રંથો વાચ્યા તેણે આ ખરાબ અસર દૂર કરી હતી.

સેનાપતિ બ્રુટસ ફાર્સેલિયાના યુદ્ધદિવસની એક રાત્રિ પૂર્વે (કે જે યુદ્ધના પરિણામ પર સમસ્ત સંસારના ભાગ્યના ઉકેલનો આધાર હતો) પોતાના તંબુમાં બેઠો બેઠો 'વાંચતો' હતો, અને તેમાંથી સુંદર અવતરણોનો લેખિનીવડે ઉતારો કરતો હતો !

જ્યેષ્ઠ પ્લીની, જ્યાંસુધી તેની પાસે વાંચનાર કોઈ ન હોય ત્યાં સુધી જમવા બેસતો નહિ અને એક અથવા વધારે પુસ્તકો સાથે લીધા વિના તથા તે ઉપરથી નોંધ કરવા માટેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કર્યા વિના કોઇ પણ દિવસ તે પ્રવાસે નીકળતો નહિ.

સુપ્રસિદ્ધ પેટ્રાર્ક જે દિવસે કંઇક પણ વાંચે, લખે કિંવા એ બન્ને વાનાં કરી લે નહિ ત્યાં સુધી શાન્તિથી બેસતો નહિ. તેના એક મિત્રને એમ લાગ્યું કે બહુ વાચવાથી કદાચ તેનું આરોગ્ય બગડશે, તેથી તેણે તેની પાસેથી પુસ્તકાલયની કુંચી લઇ લીધી અને તેના વાંચનાલય ઉપર તાળું વાસી દઇ દશ દિવસ સુધી તેને કંઇ પણ વાંચવા દીધું નહિ. પેટ્રાર્કે તો આનાકાની સાથે દશ દિવસ ન વાંચવાનું સ્વીકાર્યું; પણ પહેલો દિવસ વર્ષથી પણ તેને લાંબો લાગ્યો; બીજે દિવસે સવારથી સાંજ સુધી તેનું માથું દુઃખ્યું અને ત્રીજે દિવસે તો તે તાવમાંજ સપડાયો ! તેનો મિત્ર તેની આ સ્થિતિ જોઇને ગળગળો થઇ ગયો અને પુસ્તકાલયની ચાવી તેને આપી દીધી ! ચાવીની સાથે આરોગ્ય પણ આપ્યું હોય તેમ એ ચાવી મળતાંજ તેણે પુસ્તકો વાંચવાનું શરૂ કર્યું અને એ વાચન મળતાં-જ તેની સર્વ આપદાઓ ટળી ગઇ !

સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસલેખક મેકૉલેને પણ વાંચવાનો બહુ શોખ હતો. તેણે કબૂલ કર્યું છે કે, તે પૂર્વકાલીન વિદ્વાનોના ગ્રંથોનો

ત્રણી હતો તેની પાસે ઐહિક સુખના સર્વ સાધન, સપત્તિ, સુકીર્તિ, સદ્બુદ્ધિ અને સત્તા સર્વકાલ વિદ્યમાન છતા તે વિશેષ સુખ તો 'વાચન'થીજ અનુભવતો હતો વિલાયતમા જ્યા જ્યા વાચનાલયો અને પુસ્તકાલયો હતા ત્યા ત્યા બધે તે સવારસાજ અથવા બપોરે ગમે પણ વખતે ચક્કર મારી આવતો હતો દિવસમા ચાર પાચ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયોમા તે ફરી વળે નહિ ત્યાસુધી તેને રાત્રે જમવાનુ ભાવતુ નહિ અને સૂતા પછી પણ ચેન પડતુ નહિ

ઇતિહાસ એટલે સુધી મળ્યો છે કે, વાચનના કેટલાક શોખી નોએ તો તેમનો પ્રિય શોખ કેદખાનામા પણ છોડયો નથી કેમકે એથી તેમનો સમય સુખપૂર્વક જતો એટલુજ નહિ પણ તેમના દુ ખમા પુસ્તકો આશ્વાસનરૂપ થતા હતા દક્ષિણ આફ્રિકાના બ દી ગૃહમા કર્મવીર ગાધીજીએ તથા આદામાનના કારાગારમા ભારતના તિલકરૂપ તિલક મહારાજે અનેક પુસ્તકોનુ પરિશીલન કર્યુ હતુ

જીકી કહે છે કે-પોતાના પુસ્તકોની વચ્ચે જીવવા અને મરવા માટે સિસેરોએ પોતાની સઘળી સ પત્તિ છોડી દેવા ઇચ્છા બતાવી હતી એ કાંઇ આશ્ચર્યની વાત નથી પેટ્રાર્ક અતસુધી પોતાના પુસ્તકો વચ્ચે રહ્યો અને તેમાજ મુવો એમા પણ નવાઇ નથી બેડ લખાવતો લખાવતો મુવો, લિબ્નિઝ હાથમા પુસ્તકસહિત મુવો તથા લૉર્ડ કલૅરેન્ડન ટેબલ આગળ મુવો એ પણ સ્વાભાવિક છે

બકલના અ તસમયના શબ્દો "મારૂ ગરીબ બિચારૂ પુસ્તક !" એ શબ્દો એની પુસ્તકો પ્રત્યેની તીવ્ર પ્રીતિ દર્શાવે છે, કે જે મૃત્યુ ને પણ વિસરાવી દે! સ્કૉટ જ્યારે અ તકાળે એબટ્સફર્ડમા આવ્યો અને તેને ઉ ચકીને તેના પુસ્તકાલયમા લઇ જવામા આવ્યો ત્યારે તેના મરદાનગી ભરેલા મુખ પર દડ દડ આસુની ધારા ચાલી! ખરેખર, તેણે પોતાના પુસ્તકોને એવી યોગ્ય રીતેજ અ તિમ પ્રણામ કર્યા હતા

ધોળા વાળવાળો અને માત્ર હાડપિ જરરૂપ બની ગયેલો સધિ પુસ્તકોને વાચી શકતો નહિ ત્યારે તેને પપાળતો અને ચુ બન કરતો હતો, એ ચિત્ર તો વળી બહુજ અસરકારક છે।

ફેનેલન—મારા વાચનના પ્રેમને બદલે કોઇ બધાં મહારાજાઓ-ના મુકુટ મારી સામે મૂકે તો તેને પણ લાત મારીને ફેંકી દઉં!

પોપ કહે છે કે—હાલમાં મારા ઘણા મિત્રો છે અને હું તેમને ચાહું છું; પણ તેમના કરતા હું સારા વાચનને વિશેષ ચાહું છું.

જેમ્સ ફ્રીમૅન કલાર્ક કહે છે કે, કેટલાક ગ્રંથોએ જગતનું જેટલું હિત કર્યું છે અને કર્યાં જાય છે; તેઓ જે રીતે આપણી આશા, હિંમત અને શ્રદ્ધાને જગાડે છે; દુઃખ ટાળે છે; દૂર દૂરના યુગો અને દેશોને એકબીજા સાથે જોડી દે છે અને સ્વર્ગીય સત્યો રજુ કરે છે; એ સર્વનો જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે હું આવી ઉત્તમ બક્ષિસ મળવા માટે હમેશા ઈશ્વરનો આભાર માનું છું.

હિલાર્ડ—ગ્રંથો એ મિત્રરહિત માણસોના સર્વોત્તમ મિત્રો છે.

४२–खोटा गुरुओथी खरावी

(છોટમની વાણી–ગ્રંથ પહેલામાંથી)

ખલકમાં ખોટા ગુરુ થઇ ફરે, અવિદ્યા સેવકની કયમ હરે. ટેક
વેદવિરુદ્ધ વચન બહુ બોલે, દોષથકી નવ ડરે;
કલ્પિત કર્મ કરાવે સૌને, અવગુણ અદકા ભરે. ખલક૦ ૧
તન મન ધન સેવકનાં હરવા, કપટ નિરંતર કરે;
ઉપનિષદ્‌નો અર્થ ન જાણે, મત તાણીને મરે. ખલક૦ ૨
ચોરી જારી જૂઠ અનીતિ, અધમ કર્મ આચરે;
પરમારથનો પંથ તજે તે, ભવજળમાં કયમ તરે. ખલક૦ ૩
કર્તા પ્રભુને કોઇ ન માને, ધ્યાન પ્રેતનું ધરે;
કહે છોટમ એવા ગુરુ ભજતાં, અર્થ કશો ના સરે. ખલક૦ ૪

૪૪–उत्तम वैद्यो अने स्वदेशी औषधो विषे

(આર્યભિષક્–૮ મી આવૃત્તિમાંથી)

स्मृतिमान् युक्तिहेतुज्ञो जितात्मा प्रतिपत्तिमान् ।
भिषगौषधसंयोगैश्चिकित्सां कर्तुमर्हति ॥

અર્થાત્—સ્મરણશક્તિવાળો, યુક્તિ તથા હેતુને જાણનારો, જિતાત્મા અને સારી પરીક્ષા કરી જાણનારો વૈદ્યજ ઔષધ વડે રોગીની ચિકિત્સા કરે. "શ્રી ચરકાચાર્ય"

वरमाशीविषविषं क्वथितं ताम्रमेव वा ।
पीतमत्यग्निसंतप्ता भक्षिता वाप्ययो गुडाः ॥
न तु श्रुतवतां वेशं बिभ्रता शरणागतात् ।
गृहीतमन्नपानं वा वित्तं वा रोगपीडितात् ॥ चरकः ॥

અર્થાત્–સર્પનું ઝેર પીવું; ગરમ કરેલ તાંબાનો રસ પીવો; અથવા અગ્નિમાં લાલ કરેલો લોઢાનો ગોળો ગળી જવો એ સારૂં, પણ વિદ્વાન વૈદ્યના વેષવાળા મનુષ્યે શરણે આવેલા રોગપીડિત મનુષ્યનું અન્નપાણી અથવા ધન લેવું એ બહુજ ખરાબ છે.

यस्य देशस्य यो जन्तुस्तज्जन्तस्यौषधं हितम् ।
देशादन्यत्र वसतस्तत्तुल्यं गुणमौषधम् ॥

જે દેશમાં જે મનુષ્યનો જન્મ થયેલો છે, તેને માટે તેજ દેશની ઔષધિ હિતકારક છે. બહારથી આવેલી ઔષધિ બરાબર લાભ કરતી નથી. વળી દેશથી બહાર રહેલાને પણ તેની જન્મભૂમિની ઔષધિ વિશેષ લાભદાયક થાય છે.

૪૫–वेदवाक्य

नानाश्रांताय श्रीरस्ती रोहित सुश्रुम । पापोनृषद्वरोजनः ।
इन्द्र इच्चरतः सखा । चरैवेति चरैवेति ॥१॥

અર્થાત્—થાકી જતાં સુધી પરિશ્રમ નહિ કરનાર સુખ, સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ, કીર્તિ કે ઉન્નતિ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. આળસુ મનુષ્ય પાપી છે, પરમાત્મા પુરુષાર્થ કરનારનોજ સાથી છે; માટે

પુરુષાર્થ કરો, પુરુષાર્થ કરો.

पुष्पिण्यौ चरतो जंघे भूष्णुरात्मा फलग्रहिः।
शेरेऽस्य सर्वे पाप्मानः श्रमणे प्रपथे हताः॥ चरैवेति चरैवेति॥

અર્થાત્—ચાલનારનીજ જાંઘો પુષ્ટ થાય છે; પુરુષાર્થીજ સફળ થાય છે અને તેના સર્વ પાપ શ્રમને લીધે માર્ગમાજ નાશ પામે છે; માટે પુરુષાર્થ કરો, પુરુષાર્થ કરો.

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः।
शेते निपद्यमानस्य चराति चरतो भगः॥ चरैवेति चरैवेति॥૨

અર્થાત્—બેસી રહેનારનું ભાગ્ય પણ બેસી રહે છે; ઉભા રહેનારનું ઉભું રહે છે; સૂઇ રહેનારનું સૂઇ રહે છે અને ચાલવા માડનારનું ભાગ્ય પણ ચાલવા માડે છે; માટે પુરુષાર્થ કરો, પરિશ્રમ કરો.

૪૬–પૈસો, મોજશોખ અને અધોગતિ

("આગળ ધસો"માંનો થોડો સારાંશ)

ઇશ્વરનો આપણે આભાર માનવો જોઇએ કે, આ જગતમાં પથ્થરનું બાવલું ઉભું કરવાની ગાંડાઇ કરતા તો બહુજ ઉત્તમ અનેક ચીજો રહેલી છે. સદ્‌ગુણ સાથે સોનું હરીફાઇ કરી શકે નહિ. અમુક સામાજિક પદવી કે ખિતાબથી કાંઇ માણસપણું ઉપજતું નથી; મોટા મોટા વ્યાપારી મંડળ કે ટ્રસ્ટ ઉભા કરવા, ઇજારા રાખવા, એથી બહુ તો જીંદગીની હલકી વાસનાઓ ઉપર અંકુશ રહે છે.

ઇશ્વર જે કાંઇ પોતાને આપે છે તે મનુષ્યજાતિ માટેજ આપે છે એવી લાગણી જેને થઇ નથી; તેવો માણસ સાચી મોટાઇ મેળવી શકતો નથી અને મેળવે તો ટકતી નથી.

દરદી પાસેથી જે વૈદ્ય કે દાક્તર ફી લે છે; તે ફી તેને દયાની–મનુષ્યત્વની–ફૂલવાડીમાથી પૈસાના બજારમા ફેંકી દે છે અને તેથી પછી એ દૈવી સંપત્તિની ફૂલવાડી તેને કહે છે કે "તમે દરદીને આરોગ્ય અને જીવન તો આપ્યું, પણ એ બદલ તમને પણ પૈસા અપાયા છે;

મારે સલામ!" ફી લેતી વખતે આવી આતરિક લાગણી જેને કદી ન થઈ હોય એવો પણ શુ કોઇ વૈદ્ય યા દાક્તર આ જગતમા છે? એમ જુવેનર પ્રશ્ન કરે છે

મનુષ્યો અને પ્રજાઓ હાલના શાળાશિક્ષણ અને સુધારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણ તેથી એક પણ પ્રજાનો બચાવ અને ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ. ખરૂ જોતા તો કલા અને મોજશોખની માથે તો અધોગતિ આજે સેંકડો વર્ષથી આઇબંધી બાધી બેઠી છે.

ફિડિયાસ ગ્રીસની કલાને સુંદરતાની છેલ્લી પિછી ફેરવતો હતો તેજ સમયે એથેન્સની મહત્તા વિદાય થઇ હતી. કળાનું પૂર ચઢતુ હતુ તેવામાજ રોમમાં યુદ્ધ, મોજમજાહ અને શૃંગાર દાખલ થયા અને રોમની પડતી થઇ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપી જ્યારે પૈસો મેળવાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉન્નતિને બદલે અધોગતિજ આપી શકે છે. કોઇ પણ મનુષ્ય અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય; તેમ એ પૈસાની ખરાબ અસરથી બચવા માટે તેને વધારેમા વધારે નૈતિક બળ વાપરવાની જરૂર રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરી કસોટી વસ્તીપત્રકથી, શહેરોની લંબાઇ પહોળાઇથી કે ઉતરેલા પાક ઉપરથી કરવાની નથી, પણ દેશમા કેવા પ્રકારના માણસો નીવડે છે તે ઉપરથી કરવી જોઇએ.

સોનાના મુકુટવાળા છતા મલિન અંતરવાળા એવા માણસો પાછળ ધણીઓને દોડતા, સલામો કરતા અને ઘૂસતા આપણો યુવકવર્ગ જુએ છે તેથી અને ત્યારથીજ જીદગીના મહાન હેતુ વિષે તેઓ ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઇ જઇને જીદગીની શરૂઆત કરે છે.

નાણાની કોથળી ભારે અને આત્મા હલકો, ઘર જબરૂં અને ચારિત્ર્ય હલકું, એના કરતા વધારે દયાજનક શું હોઈ શકે?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે, ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવતરીકે પૂજાતારા ક્ષુદ્ર માનવીઓ તિરસ્કારપાત્ર ગણાશે

મારે સલામ !" શ્રી સેતી વખતે આવી આંતરિક લાગણી જેને કદી ન થઈ હોય એવો પણ શું કોઈ વૈદ્ય યા દાક્તર આ જગતમાં છે? એમ બુસ્વર પ્રશ્ન કરે છે.

મનુષ્યો અને પ્રજાઓ હાલના શાળાશિક્ષણ અને સુધારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણ તેથી કોઇ પણ પ્રજાનો બચાવ અને ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ. ખરૂં જોતાં તો કલા અને મોજશોખની સાથે તો અધોગતિ આજે સેંકડો વર્ષથી ભાઇબંધી બાંધી બેઠી છે.

ફિડિયાસ ગ્રીસની કલાને સુંદરતાની છેલ્લી પિંછી ફેરવતો હતો તેજ સમયે એથન્સની મહત્તા વિદાય થઇ હતી. કળાનું પૂર ચઢતું હતું તેવામાંજ રોમમાં યુદ્ધ, મોજમજાહ અને શૃંગાર દાખલ થયાં અને રોમની પડતી થઇ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપી જ્યારે પૈસો મેળવાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉન્નતિને બદલે અધોગતિજ આપી શકે છે. કોઇ પણ મનુષ્ય અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય; તેમ એ પૈસાની ખરાબ અસરથી બચવા માટે તેને વધારેમાં વધારે નૈતિક બળ વાપરવાની જરૂર રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરી કસોટી વસ્તીપત્રકથી, શહેરોની લંબાઇ પહોળાઇથી કે ઉતરેલા પાક ઉપરથી કરવાની નથી, પણ દેશમાં કેવા પ્રકારનાં માણસો નીવડે છે તે ઉપરથી કરવી જોઇએ.

સોનાના મુકુટવાળા છતાં મલિન અંતરવાળા એવા માણસો પાછળ ઘણાઓને દોડતા, સલામો કરતા અને ઘૂસતા આપણો યુવકવર્ગ જુએ છે તેથી અને ત્યારથીજ જીંદગીના મહાન હેતુ વિષે તેઓ ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઇ જઇને જીંદગીની શરૂઆત કરે છે.

નાણાની કોથળી ભારે અને આત્મા હલકો, ઘર જબરૂં અને ચારિત્ર્ય હલકું, એના કરતાં વધારે દયાજનક શું હોઇ શકે?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે, ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવતરીકે પૂજાનારા ક્ષુદ્ર માનવીઓ તિરસ્કારપાત્ર ગણાશે.

મારે સલામ !" શી સેતી વખતે આવી આંતરિક લાગણી જેને કદી ન થઇ હોય એવો પણ શું કોઇ વૈદ્ય યા ડાક્તર આ જગતમાં છે ? એમ બુલ્વર પ્રશ્ન કરે છે.

મનુષ્યો અને પ્રજાઓ હાલના શાળાશિક્ષણ અને સુધારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણ તેથી કોઇ પણ પ્રજાનો બચાવ અને ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ. ખરૂં જોતાં તો કલા અને મોજશોખની સાથે તો અધોગતિ આજે સેંકડો વર્ષથી ભાઇબંધી બાંધી બેઠી છે.

ફિડિયાસ ગ્રીસની કલાને સુંદરતાની છેલ્લી પિંછી ફેરવતો હતો તેજ સમયે એથન્સની મહત્તા વિદાય થઇ હતી. કળાનું પૂર ચઢતું હતું તેવામાંજ રોમમાં યુદ્ધ, મોજમજાહ અને શૃંગાર દાખલ થયાં અને રોમની પડતી થઇ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપી જ્યારે પૈસો મેળવાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉન્નતિને બદલે અધોગતિજ આપી શકે છે. કોઇ પણ મનુષ્ય અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય; તેમ એ પૈસાની ખરાબ અસરથી બચવા માટે તેને વધારેમાં વધારે નૈતિક બળ વાપરવાની જરૂર રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરી કસોટી વસ્તીપત્રકથી, શહેરોની લંબાઇ પહોળાઇથી કે ઉતરેલા પાક ઉપરથી કરવાની નથી, પણ દેશમાં કેવા પ્રકારનાં માણસો નીવડે છે તે ઉપરથી કરવી જોઇએ.

સોનાના મુકુટવાળા છતાં મલિન અંતરવાળા એવા માણસો પાછળ ઘણાઓને દોડતા, સલામો કરતા અને ધૂસતા આપણો યુવકવર્ગ જુએ છે તેથી અને ત્યારથીજ જીંદગીના મહાન હેતુ વિષે તેઓ ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઇ જઇને જીંદગીની શરૂઆત કરે છે.

નાણાંની કોથળી ભારે અને આત્મા હલકો, ઘર જબરૂં અને ચારિત્ર્ય હલકું, એના કરતાં વધારે દયાજનક શું હોઇ શકે ?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે, ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવતરીકે પૂજાનારા ક્ષુદ્ર માનવીઓ તિરસ્કારપાત્ર ગણાશે.

મિ૦ ક્રિન્ટન્ડને એ ઉપરાંત ન્યુ બ્રુન્સ્વીક, સાનજોસે, સેક્રામેન્ટો, લોસ એન્જીલિસ અને કેલિફોર્નિયાના સાન્ફ્રાન્સિસ્કોમાં પણ આવીજ સંસ્થાઓ ઉઘાડી છે.

યુરોપ અને અમેરિકાના દરેક મોટા શહેરમાં આવી ફ્લૉરેન્સ ક્રિન્ટન્ડન સંસ્થા સ્થાપવી એ તેના જીવનની મહેચ્છા છે અને મિસ ફ્રાન્સિસ ઇ. વિલાર્ડ અને લૉર્ડ હેન્રી સોમરસેટની આગેવાની નીચેના "વુમન્સ ક્રિશ્ચિયન ટેમ્પરન્સ એસોસીએશન" સાથે તે મતલબની યોજનાઓ ઘડવામાં આવે છે.

સોના ઉપર કે બીજી ધાતુ ઉપર આપણે નકશીકામ કરીશું તે સમય જતાં ઘસાઈ જશે અને આપણે દેવળો ઉભાં કરીશું તે પણ કોઇ કાળે તૂટી પડશે; પણ આપણે આ અમર જીવાત્માઓ ઉપર જે કાંઇ કામ કરીશું તેથી તો આપણે તેમને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોથી, અનીતિના ડરથી અને મર્દાનગી પ્રત્યેના પ્રેમથી વિભૂષિત કરી શકીશું. ખરેખર આ પ્રકારે આપણે એવું અટલ કોતરકામ કરેલું જાણવું કે જે અનંતકાળ સુધી વધુ ને વધુ બળ, પ્રકાશ અને પરમ તેજ પામતું ચાલશે.

ઍમર્સને બરોબર કહ્યું છે કે, પૈસાનો ખરો લાભ તો જેણે તે પૈસો મેળવ્યો છે તેનેજ રહે છે; તેના વારસને રહેતો નથી. જ્યારે હું મારી વાડીમાં કોદાળી લઇને જાઉં છું અને એક ક્યારી ખોદું છું ત્યારે મને જેવો આનંદ, જેવો ઉલ્લાસ અને તંદુરસ્તીની જેવી લાગણી થાય છે; તેનો વિચાર કરતાં તો જે કામ મારાજ હાથે કરવું જોઇએ તે બીજાઓને કરવા દઉં ત્યારે હું જરૂર ઠગાઉં છું.

४८–सारा ग्रंथोना असाधारण फायदा

यस्यास्ति सद्ग्रन्थविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः।

અર્થાત્–જેને સારા સારા ગ્રંથો વાચવાવિચારવાનું સદ્ભાગ્ય મળેલું હોય તેના આગળ ચંચળ લક્ષ્મીના શુષ્ક વિનોદ શી ગણુતરીમા છે?

સાહિત્યસમ્રાટ્ બંકિમચંદ્ર—"મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો બીજા કશાથી નથી મળતો. × × × માતૃભાષામાં વિવિધ જ્ઞાન આપનારા ગ્રંથોનો પ્રચાર થયા વિના કોઇ પણ પ્રજા ઉન્નતિ પામી શકતી નથી અને જાતીય ભાવના પણ મેળવી શકાતી નથી. × × × બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પશુ આદિના જેવી ઇંદ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું બીજું કોઈ પણ એવું સુખ તમે નહિ બતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમા રહેલું ન હોય × × × સાહિત્ય–ઉદ્યાનના ચતુર માળી થવાનું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્યસરોવરના કમળોની મધુર સુગંધથી મસ્ત બનવા લાગ્યું હોય, તેને તો સાહિત્ય સિવાયના સ્વર્ગીય સુખો પણ તુચ્છ લાગે છે."

સ્વામી વિવેકાનંદ—"તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને બીજું જે આવ્યું તે વાચવા મંડી પડો છો, પણ એવું તો તમે થોડું વાચો તેમજ સારું. ગીતાજી વાચો, વેદાતના બીજાં પુસ્તકો વાચો; કેમકે તેની આખા જીવનસુધી જરૂર છે."

સ્વામી રામતીર્થ—"સત્સંગ, ઉત્તમ ગ્રંથ અને શુભ શ્રવણ–કીર્તન, ત્રિલોકના રાજા બનાવી દે છે."

મ૦ ગાંધીજી—"પુસ્તકોમા હું ગુંથાયેલો રહી શકતો તેથી મને બે માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર થાત નહિ; એટલુંજ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમા ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખચેનમા રહેત. હું માનું છુ કે, જેને સારા પુસ્તકો વાચવાનો શોખ છે,તે ગમે તે જગ્યાએ એકાતવાસ સહેલાઇથી વેઠી શકે છે.× ×એક પછી બીજુ, એમ પુસ્તકો વાચતા છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો."

અ૦ સું૦ પઢિયાર—"બંધુઓ! સારા પુસ્તકો એટલે શું એ

તમે જાણો છો ? સારા પુસ્તકોની કિંમત તમે સમજો છો ? ભાઇ! હજી આપણે એ નથી સમજતા જો સમજતા હોઇએ તો આપણી હાલત આવી ન હોય. મને તો લાગે છે કે, જ્ઞાન એ આકાશ છે અને પુસ્તકો એ તેમા શોભી રહેલા ચળકતા તારાઓ છે; જ્ઞાન એ સમુદ્ર છે ને પુસ્તકો તે લાભ લઇ શકાય તેવા વહાણો છે, જ્ઞાન એ સૂર્ય છે અને આપણા ઘરમા આવી શકે એવો તેનો પ્રકાશ તે પુસ્તકો છે; જ્ઞાન એ સોનાની ખાણ છે અને પુસ્તકો તે તેમાથી બનાવેલા આપણને બધબેસતા થાય તેવા દાગીના છે; જ્ઞાન એ મોટામા મોટી કિંમતી નોટો છે અને પુસ્તકો તે આપણા રોજના ઉપયોગમા આવી શકે એવા ચલણી સિક્કાઓ છે; જ્ઞાન એ વાયુ છે અને પુસ્તકો તે એ વાયુને ખેચી લાવી ઠંડક આપનારા પંખા છે; જ્ઞાન એ અગ્નિ છે અને પુસ્તકો તે એ અગ્નિથી પ્રકટાવેલા દીવા છે; જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે અને પુસ્તકો તે આપણને રહેવાલાયક મકાનો છે; જ્ઞાન એ અનાજનો ભંડાર છે અને પુસ્તકો એ તૈયાર રસોઇ છે; જ્ઞાન તે મેઘ છે અને પુસ્તકો તે આપણા ઘરમા રહી શકે તેવા પાણી ભરેલા માટલા છે; અને જ્ઞાન તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા છે અને પુસ્તકો તે એનો રસ્તો દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે."

માર્ડન—"ગરીબોની ગરીબાઇ કાઢવાની, દુ:ખીઓના દુ:ખ ટાળવાની, તન-મનનો થાક ઉતારવાની અને માંદાઓનું દર્દ ભૂલાવવાની ગ્રંથોમા જેટલી શક્તિ છે, તેટલી પ્રાય બીજા કશામા નથી."

"પુસ્તકોપ્રત્યે સ્નેહ એ ઇશ્વરી રાજ્યમા પહોચવાનો પરવાનો છે."

'ખરાબ ચોપડીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવા સમાન છે'

"મહેલોથી તથા ધનવૈભવના અખૂટ ભંડારથી જે સંતોષ તમને નહિ મળે, તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી મળશે."

"લીલા વનમા ભૂખે મરનાર પશુમા અને આટલા આટલા વાચવાના સાધન છતા જ્ઞાનહીન રહેનારા મનુષ્યમા શું તફાવત ?"

"સહવાસથી જેમ માણસના ગુણની અને પ્રકૃતિની પરીક્ષા થાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો તેને શોખ હોય છે તે ઉપરથી તેના

વિષે અનુમાન થાય છે."

"એક સારો ગવૈયો ઇચ્છે ત્યારે વાજીંત્રમાંથી ચહાય તે સ્વર કાઢીને આનંદ લે છે; તેમ સારો વાચનાર પણ ઇચ્છે ત્યારે ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી મનગમતો અવાજ કાઢીને આનંદમગ્ન થઇ શકે છે."

"અવકાશની એકાદ ક્ષણનો ઉપયોગ કરી લેવા માટે ગ્લેંડસ્ટન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગજવામા સદાય એકાદ પુસ્તક લઇને ફરે; તો પછી આપણા જેવાઓએ તો વૃથા જતી કિંમતી ક્ષણોને બચાવવા માટે શું ન કરવું જોઇએ ?"

"ખોરાકવિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાનવિનાનુ મન નિર્માલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન પુસ્તક હોવાથી જે ઘરમા સારા પુસ્તકો નથી, તે ઘર ઘર નહિ પણ જીવતા મુડદાની ઘોર છે."

એક વિદ્વાન કહે છે કે "વાચવાની હોંશ છોડવાના બદલામા કોઇ મને આખા હિંદુસ્તાનની સપત્તિ આપે, તોપણ હું છોડું નહિ."

"પુસ્તકો યુવાવસ્થામા સુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામા મન રંજન કરે છે, ઉદાસીમા સમાધાન કરી જીવન નકામું લાગવા દેતા નથી તથા ચિંતા અને ક્રોધાદિને શાત કરી નિરાશા ટાળે છે."

"એક પાશ્ચાત્ય પડિતનો તો એટલે સુધી મત છે કે.—'માણસને લુગડાલત્તાની જેટલી જરૂર નથી, તેટલી પુસ્તકોની છે. તે પોતે પણ જરૂરના પુસ્તકો ખરીદી લેતા સુધી લુગડા લેવાનું મુલતવી રાખતો. તેને ઉત્તમ પુસ્તકો બહુ ગમતા અને તે વાચતો ત્યારે ત્યારે 'હું વધારે સારો થયો છુ ' એમ તેને લાગતુ."

"ઉત્તમ ગ્રથો, તેનું સેવન કરનારાઓમા ધર્મ, નીતિ, ચાતુર્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, ધૈર્ય તથા પરોપકારવૃત્તિને વિસ્તારે છે; અને જેમ જેમ એ દૈવી ગુણોની સત્તા જામતી ચાલે છે, તેમ તેમ દુનિયાને પીડારૂપ આસુરી ભાવોની જડ નાશ પામતી જાય છે."

"ગ્રથોની ઓરડીમા ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ લગાડો તો એ ગ્રથોજ માનસવાણીથી તમને કહેશે કે:-'અમારામા પુષ્કળ જ્ઞાન ભર્યું છે તે લ્યો અને વાપરો, એટલે તમારૂં કલ્યાણ થશે.' શું આ માનસવાણી ઓછી કિંમતી છે ?"

૪૧–ગીતાજી વિષે અભ્યાસીઓના વિચાર

(સારાશ અને ભાવાનુવાદરૂપે)

ભાઇ પરમાનંદજી—જો આર્યોની સભ્યતાના–અર્થાત્ જ્ઞાન ચારિત્રના મહાસાગરને એકાદ ગાગરમા સમાયલો જોવો હોય તો તે ગીતામા જણાશે. કદાચ આર્યજાતિના બીજાં બધા શાસ્ત્રો નાશ પામી માત્ર ગીતા રહી હોત તોપણુ તેના ગૌરવની સ્મૃતિ સસારમા ચાલુ રહેત. કેમકે એમા આર્ય સભ્યતા એટલી બધી સુરક્ષિત છે કે **ગીતાનો પ્રચાર થવો અથવા નાશ થવો એ આર્યધર્મની વૃદ્ધિ અથવા નાશ થવા બરાબર છે.**

ગીતાજી જેવું અદ્વિતીય પુસ્તક કોઈ અકસ્માત્ પેદા થતું નથી. એના પહેલા તો ઘણા કાળની જ્ઞાનોન્નતિ આવશ્યક છે. જ્યા ઉપનિષદો અને દર્શનશાસ્ત્રોનુ તત્ત્વજ્ઞાન હયાત ન હોય ત્યા 'ગીતા' જેવો ગ્રંથ રચી શકાયજ નહિ **માત્ર એક મહાભારતમાંજ ગીતાને વિસ્તારથી સમજાવનારા દૃષ્ટાંત મળી શકે છે.**

નાહી ધોઇ પવિત્ર થઇને પાઠ કરનારજ ગીતાના સ્વર્ગીય ગાનનું મહત્ત્વ કંઇક સમજી શકે; પંડિતોનાજ પ્રવચનોમા તેનું આતર્બાહ્ય સૌંદર્ય કઇક જોઇ શકે; સુયોગ્ય ગુરુનાજ ચરણોમા બેસીને **"સમોઽહં સર્વ ભૂતેષુ"**નો કઇક અનુભવ કરી શકે; પણ આ મોહટાળક મંત્રનું પૂરૂં રહસ્ય તો તેજ ભવ્યાત્મા સમજી શકે કે જે દુર્યોધન અને દુ શાસનના અત્યાચારોનો નાશ કરવાનો અડગ નિશ્ચય કરી યુદ્ધભૂમિમા તત્પર થઇને ઉભો હોય

ગીતાજ એક એવું ધર્મપુસ્તક છે, કે જે આર્યધર્મના પ્રચારમા ખાસ ઉપયોગી થઇ શકે કમકે આખી હિંદુ જાતિ તેને પોતાના ધર્મપુસ્તક તરીકે માને છે, અને ઋષિમુનિઓ તથા દાર્શનિકો પણ માને છે કે તેમા વૈદિક જ્ઞાનનો સારાશ સમાયલો છે. માટે એનેજ આર્યધર્મનું પ્રમાણભૂત પુસ્તક કહેવુ એ સર્વથા ઉચિત છે.

મહાત્મા બંકિમબાબુ—ગીતાને સર્વોત્તમ ધર્મગ્રંથ માનવાનુ કારણ કે એમા જ્ઞાન કર્મ અને ભક્તિ, ત્રણેને એવો યોગ્ય ન્યાય

અપાયો છે કે જેવું સામંજસ્ય બીજા કોઇ પણ ગ્રંથમા નથી! × ×
આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દેખાય
છે. આવી અદ્ભુત ધર્મવ્યાખ્યા અને આવો પરમોત્તમ ભક્તિવાદ
કોઇ પણ દેશમા ને કોઇ પણ કાળે કોઇએ સમજાવ્યો નથી.

લોકમાન્ય તિલક—એમણે બૌદ્ધોના ત્રિપીટક, ધમ્મપદ તથા
ખ્રિસ્તીઓના બાઇબલ સાથે ગીતાની તુલના કરીને નિર્ણય કર્યો છે
કે, દુ:ખીને શાંતિ આપનાર, આધ્યાત્મિક પૂર્ણદશાની ઓળખાણ
આપનાર અને ટુંકામાં ચરાચર જગતના ગૂઢ તત્ત્વો સમજાવી દેનાર
ગીતા જેવો ગ્રંથ જગતની કોઇ પણ ભાષામા નથી.

યોગ, સાંખ્ય, ન્યાય, મીમાંસા, ઉપનિષદો વગેરે પૂર્ણાવસ્થાએ
પહોંચ્યા પછી વૈદિક ધર્મને જે જ્ઞાનમૂલક, ભક્તિપ્રધાન તથા કર્મ-
યોગપરાયણ એવું છેવટનું સ્વરૂપ અપાયું; અને જે સ્વરૂપ હાલના
વૈદિક ધર્મના પાયારૂપ છે, તેજ સ્વરૂપ આ ભગવદ્ગીતામા પ્રતિપાદન
કરેલું છે તેથી સનાતન વૈદિક ધર્મરૂપી મહાન વૃક્ષનું એ એક અત્યંત
મધુર અને પૂર્ણ પાકેલુ અમર ફળ છે. એટલુજ નહિ પણ **હિંદુધર્મનાં
તત્ત્વો સંક્ષેપમાં અને નિ:સંદેહ રીતે સમજાવી શકે એવો
ગીતા સમાન બીજો કોઈ ગ્રંથ સંસ્કૃત વાઙ્મયમાં નથી.**

ભગવદ્ગીતામા વૈદિક ધર્મનો જે સમગ્ર સાર સમાયશો છે; તે
સારભૂત નિત્યધર્મને જાણીને માત્ર કર્તવ્ય તરીકે સર્વભૂતહિતાર્થે પ્રબળ
પ્રયત્નો કરીને વિજયો મેળવનારા કર્મવીરો તથા ધર્માત્માઓ જ્યારે
આ ભારતભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા; ત્યારે આ દેશ ઇશ્વરકૃપાને પાત્ર
હોઇ જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય અને ઐશ્વર્યના શિખરે પહોચેલો હતો; અને જ્યાર-
થી એ બને લોકમાથી તારનારો તથા પરમ શ્રેયકારી એવો પૂર્વતર
ધર્મ છૂટતો ચાલ્યો ત્યારથીજ હિંદવાસીઓની દુર્દશા શરૂ થઇ છે.

મહામના માલવીયાજી—આ અદ્ભુત ગ્રંથના ૧૮ નાના
અધ્યાયોમાં એટલું બધું સત્ય, એટલું બધું જ્ઞાન અને એટલા બધા
ઉચ્ચ, ગંભીર તથા સાત્વિક વિચારો ભરેલા છે, કે જે મનુષ્યને
નીચામા નીચી દશામાથી ઉપાડીને દેવતાને સ્થાને બેસાડવાની શક્તિ

ધરાવે છે × × × તે પુરુષ અને સ્ત્રી બહુ ભાગ્યશાળી છે કે જેમને આ સંસારના અંધકારથી ભરેલા સાંકડા માર્ગોમાં પ્રકાશ આપનારો આ નાનકડો પરંતુ અખૂટ તેલથી ભરેલો ધર્મપ્રદીપ પ્રાપ્ત થયો છે.

એફ. એચ. મોલેમ (ઇંગ્લેંડ)—બાઇબલનો મે યથાર્થ અભ્યાસ કર્યો છે. × × એમાં જે લખ્યું છે તે માત્ર ગીતાના સારરૂપે છે. × × જે જ્ઞાન ગીતામાં છે તે ઇસાઇ કે યહુદી બાઇબલોમાં નથી.

મને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે, ભારતીય નવયુવાનો શામાટે અહીં ઇંગ્લેંડ સુધી પદાર્થવિજ્ઞાન શીખવા આવે છે ? નિસંદેહ તેમનો પાશ્ચાત્યો પ્રત્યેનો મોહજ એનું કારણ છે. તેમના ભોળા હૃદયોએ હજુ નિર્દય અને અવિનયી પશ્ચિમવાસીઓના હૃદય ઓળખ્યા નથી તેથી તેમના શિક્ષણથી મળતી ભપકાદાર પદવીઓની લાલચે તેઓ એ સ્વાર્થીઓની ઇંદ્રજાળમાં ફસાય છે બાકી જે દેશ યા સમાજને ગુલામીમાંથી છૂટવું હોય તેને માટે તો એ અધોગતિનોજ માર્ગ છે.

હું ઇસાઇ છતાંયે ગીતા પ્રત્યે આટલું બધું માન એટલા માટે ધરાવું છું કે જે ગૂઢ પ્રશ્નોનો નિકાલ હજુ પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકો નથી લાવી શક્યા, તેનો નિકાલ એ ગીતા ગ્રંથે શુદ્ધ અને સરળ રીતે આપેલો છે.

એમાં કેટલાય સૂત્રો અલૌકિક ઉપદેશોથી ભરપૂર જણાયા તેથીજ મારે માટે ગીતાજી સાક્ષાત્ યોગેશ્વરી માતા બની રહી છે. દુનિયાના બધા ધનથીયે મળે નહિ એવો ભારતવર્ષનો એ અમૂલ્ય ખજાનો છે.

મહાત્મા થૅારો—મ૦ ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે, તેમના હૃદયમાં સત્યાગ્રહના ભાવો ઉપજવામાં મુખ્ય કારણ અને આદર્શ અમેરિકન મહાત્મા થૅારો છે. તેઓ એકાંત માટે જંગલમાં રહેતા. ત્યાં તેમના પટ્ટશિષ્ય એમર્સન એક વાર તેમની ઝુંપડીએ જઇને જુએ છે તો મહાત્મા થૅારો એક પાટ ઉપર સૂતા છે અને નીચે બે ત્રણ સાપ વિંછી પડયા છે ! થોડી વારે એ સાપ વિંછી ગયા પછી થૅારો જાગ્યા ત્યારે એમર્સને અભિવંદન કર્યા બાદ સંકોચથી કહ્યું કે "મેં અહીં કેટલાક ઝેરી જાનવર જોયા તે કદાચ આપને હેરાન કરે; તેથી આજ્ઞા હોય તો આપનું બિછાનું બીજી જગ્યાએ કરી આપું."

આ સાંભળીને મહાત્મા થૅારોએ ખડખડાટ હસીને કહ્યું કે "એમર્સન ! એમાં ભયની શી વાત છે ? જ્યાંસુધી મારી રક્ષક **શ્રી-ગીતામાતા હયાત છે ત્યાંસુધી મને કશોજ ભય નથી."**

મહાત્મા થૅારો એક જગ્યાએ કહે છે કે:–"પ્રાચીન યુગની સર્વ સ્મરણીય વસ્તુઓમાં ગીતાથી શ્રેષ્ઠ કોઇ વસ્તુ નથી. + + ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વવ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને અગણિત વર્ષ થયા છતાં એવો બીજો એકે ગ્રંથ હજી લખાયો નથી. × × ગીતાની સાથે સરખાવતાં જગતનું હાલનું બીજું બધું જ્ઞાન મને તુચ્છ જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ ગ્રંથનું એટલું બધું મહત્ત્વ જણાય છે કે આ તત્ત્વજ્ઞાન કોઈ જુદાજ યુગમાં કે સ્થિતિ-માં લખાયલું હોવું જોઇએ. × × હું **રોજ પ્રાતઃકાળે મારા હૃદય અને બુદ્ધિને ગીતારૂપી પવિત્ર જ્ઞાનામૃતમાં સ્નાન કરાવું છું.'**

મહાત્મા એમર્સન:–અમેરિકાનો આ સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર ગીતાને ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ સમાન ગણીને પોતાની સામે રાખતો. કેમકે ગીતાને તે સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ, ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા માનવજાતિના અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે **'सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि।'** એ શ્લોક વાંચતો, ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થતું; હૃદય નાચી ઉઠતું અને કલાકોના કલાકો સુધી તે આનંદાશ્રુ વહાવતો !

સાધુ વસવાણી:—ગીતા એવા અમૂલ્ય આધ્યાત્મિક ભાવો-થી ભરેલી છે કે જેથી હું પ્રભુને પ્રાર્થું છું કે, મરતાં સુધી ગીતાનો સંદેશ સ્થળે સ્થળે પહોંચાડી શકું એવી શક્તિ તે દયા કરીને આપે.

ટી. વી. શેષગિરિ અય્યર:—ગીતામાં સંસારના સર્વ ધર્મો-નાં સર્વોત્તમ તત્ત્વ રહેલાં છે. તે ગૃહસ્થનાં કર્તવ્યોનું પૂર્ણ ધર્મશાસ્ત્ર છે; સૌથી મહાન અવતારની વાણી છે તથા અમારા ધાર્મિક અને-સામાજિક જીવનનો એમાં સર્વોત્તમ સાર અને આદર્શ રહેલો છે.

કે. ટી. તેલંગ:—ગીતાની ભાષા એવી ગંભીર ને ઉત્તમ છે કે જેથી તેનું 'ભગવદ્‌ગીતા' કિંવા 'ઈશ્વરીય સંગીત' એજ નામ યોગ્ય છે.

મહર્ષિ દ્વિજેન્દ્રનાથ:—પાશ્ચાત્ય દાર્શનિક ગ્રથો ભલેને ખૂબ ચમકે, પરંતુ અમારા આ ધર્મદીપકનો પ્રકાશ તેથીયે વધુ ઝળકી ઉઠીને તેમને ઝાખા ઝસ પાડી દેશે

કેશવાલુ પિલ્લે:—આપણા બાળકોને શરૂથીજ ગીતાનો પાઠ કરવા ટેવવા જોઇએ આપણી નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે ગીતા વિના કોઇ પણ શિક્ષક કે માર્ગદર્શકની જરૂર નથી

પ્રૉ. રંગાચાર્ય:—હિંદુઓને સાપ્રદાયિકતાથી રહિત એવુ ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ આપવા માટે શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા જેવો બીજો કોઇ પણ ગ્રથ નથી તેમા પ્રતિપાદન કરેલા સઘળા નૈતિક અને ધાર્મિક આદેશ પરમાત્માની આજ્ઞારૂપ છે

ભક્તરામ શર્મા:—હાલમા સર્વ કોઈ સ્વીકારે એવી કોઈ વસ્તુ હોય તો તે માત્ર એક ભગવદ્‌ગીતા છે. વ્યાસમુનિએ ગીતાશાસ્ત્ર રચીને હિદુઓને એક તંતુથી બાધી દીધા છે જો ગીતા તરફ પૂરતુ ધ્યાન અપાય તો સસારમાથી સમસ્ત વેર–ઝેર નાશ પામે.

શ્રી. મજુમદાર—પ્રિય ભાઇઓ ! પરમાત્માના આ ગીતારૂપી હૃદયને સદાનો સાથી બનાવો નિત્ય પાઠ કરતા રહી તેનો પ્રવાહ તમારા હૃદયમા વધુ ને વધુ વહેવરાવવાનો પ્રયત્ન કરો અને પછી જોઇ લ્યો કે શું થાય છે ? અવશ્ય તમારૂ ખૂબ કલ્યાણ થશે

ડૉ. મેકનિકલ:—ગીતાગ્રથ બુદ્ધિની પ્રખરતા, આચારની ઉત્તમતા અને ધર્મોત્સાહનુ અપૂર્વ મિશ્રણ રજુ કરે છે.

પંડિતવર શ્રીલક્ષ્મણજી શાસ્ત્રી:—ધર્મના ગૂઢ રહસ્યોને સરળ અને સુરસ એવા થોડાક શબ્દોમા પ્રકટ કરવાની અપૂર્વ શક્તિ તો માત્ર શ્રીગીતાજીમાજ રહેલી છે.

એફ્ ટી. બ્રુકસ:—ભારતવર્ષના ઉજ્જવળ ભૂતકાળનું આ મહાન દાન એવુ અસરકારક છે કે જે માનવજાતિનુ હજી વધુ ઉજ્જ્વળ ભવિષ્ય નિર્માણ કરશે × × રાષ્ટ્રીય ધર્મગ્રથ ગણાવામા જે જે નિયમો જરૂરી છે તે બધા ભગવદ્‌ગીતામા મળે છે, એટલુંજ નહિ પણ ભાવી વિશ્વધર્મનો એ એક સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મગ્રંથ છે.

વિલ્હેલ્મ ફૉન હુમ્બોલ્ટ (એક મહાન જર્મન)—સંસારમા જેટલા ગ્રથો છે તેમા ક્યાય ગીતા જેના સૂક્ષ્મ ને ઉન્નત વિચારો મળતા નથી. (દુનિયાના સૌથી વધુ વાચવા યોગ્ય ગ્રથ તરીકે જર્મનીમા પણ ગીતા સૌથી વધુ વંચાય છે)

મહેરબાબાજી—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હિંદુજાતિમા જન્મવાથી ગીતાને લોકો હિંદુઓનોજ ધર્મગ્રથ માને છે; પરતુ વાસ્તવમા આ ગ્રંથ સમસ્ત માનવજાતિનો છે.

ચીની અનુવાદક—શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર આ મહાત્મા એટલો આસક્ત હતો કે તે રોજ વાચીને ત્રણ ચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો; અને ચીનાઓએ તો એનુંજ નામ "કિશનજી" પાડી દીધું હતું; તથા અત્યારે એનુ મૂળ નામ તો ત્યા કોઈ પણ જાણતું નથી.

વૉરન હેસ્ટિંગ્સ—કોઇ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામા ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે

મહાન અકબરનો પૌત્ર દારા—મારામા ગીતાના પૂરતા વખાણ કરવાની શક્તિ નથી

મહાત્મા ગાંધીજી:—એક વાર મારો અંતકાળ પાસે આવેલો જણાયો ત્યારે ગીતા મને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઇ હતી × × × જ્યારે જ્યારે હું બહુ ભારે મુશ્કેલીઓથી ઘેરાઇ જાઉં છુ ત્યારે ત્યારે હું ગીતામાતાની પાસે દોડી જાઉં છુ અને એમાથી મારૂં સમાધાન ન થયું હોય એવુ કદી બન્યુ નથી

સ્વામી વિવેકાનંદજી—'શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા' એ ઉપનિષદ્‌રૂપી બગીચાઓમાથી વીણી કાઢેલા આધ્યાત્મિક સત્યરૂપી પુષ્પોથી ગુંથેલી સુંદર છડી કિંવા કલગી છે.

ભગવાન જ્ઞાનેશ્વર:—ગીતામા વેદોના ત્રણે કાંડ સ્પષ્ટ કરેલા હોવાથી તે મૂર્તિમાન વેદરૂપ છે અને ઉદારતામા તો વેદથીએ વધુ છે. × × જે કોઇ ગીતાગ્રથ બીજાઓને આપે તેણે લોકોને માટે મોક્ષસુખનુ સદાવ્રત ખોલેલુ જાણવુ. × × ગીતારૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળકો હવે છૂટા પડેલા ભટકે છે; માટે તેમનો મેળાપ

કરાવવો, એ તો-એ પણ-સર્વ સજ્જનોનો મુખ્ય ધર્મ છે.

ભગવાન શંકરાચાર્ય—गेयं गीतानामसहस्रं ध्येयं श्रीपतिरूपमजस्रम् । नेयं सज्जनसंगे चित्तं देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥

ભાવાર્થ:-દુઃખમાત્રની આત્યંતિક નિવૃત્તિ અને સચ્ચિદાનંદમય પરમ સુખની નિત્યપ્રાપ્તિ માટે ગાન તો માત્ર ગીતાજીનું અને વિષ્ણુસહસ્રનામનું ગાવા-ગવરાવવા યોગ્ય છે; ધ્યાન તો વારંવાર શ્રીપતિનું ધરવા યોગ્ય છે; ચિત્ત તો સાચા સાધુજનોના સંગમાં પરોવવા યોગ્ય છે અને વિત્ત તો દીન-દુઃખીઓને આપવા યોગ્ય છે.

મહર્ષિ વ્યાસ-गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्रविस्तरैः । या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्माद्विनिःसृता ॥

ભાવાર્થ:-સ્વયં વિષ્ણુ ભગવાનના મુખારવિંદમાથી નીકળેલા ગીતાશાસ્ત્રને ગાવા અને પાળવા જેવું મહાફળદાયક પરમ કર્તવ્ય હોવા છતા અન્ય શાસ્ત્રોની ગડમથલમા પડવાની શી જરૂર છે?

गीता मे हृदयं पार्थ गीता मे सारमुत्तमम् ।
गीता मे ज्ञानमत्युग्रं गीता मे ज्ञानमव्ययम् ॥
गीता मे चोत्तमं स्थानं गीता मे परमं पदम् ।
गीता मे परमं गुह्यं गीता मे परमो गुरुः ॥

અર્થાત્ ગીતા એ મારૂં હૃદય છે; ગીતા મારો ઉત્તમ સાર છે; ગીતા મારૂં અતિ ઉગ્ર જ્ઞાન છે; ગીતા મારૂં અવિનાશી જ્ઞાન છે; ગીતા મારૂં શ્રેષ્ઠ નિવાસસ્થાન છે, ગીતા મારૂં પરમ પદ છે; ગીતા મારૂં પરમરહસ્ય છે અને ગીતા મારો પરમ ગુરુ છે." ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ

૫૦–ગીતા ગ્રંથના ઉપયોગ અને લાભ

ખરેખર ગીતાના જેવો દિવ્ય સંદેશ પહોંચાડનારો ગ્રંથ આજ સુધી બીજો નથીજ રચાયો. ગીતાના સંબંધમા માનવજાતિએ એટલી બધી આલોચના-પ્રત્યાલોચના કરી છે કે જેટલી આજસુધી બીજા કોઇ ગ્રંથની થઈ નથી. ગીતાના કેવળ અંતરંગ રૂપ ઉપરજ એટલું બધું લખાયું છે કે જો તે બધાનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો મહાભારત જેવડા કેટલાય ગ્રંથ ભરાઇ જાય.

ગીતાના કાવ્યમાધુર્ય ઉપર કવિ વિમુગ્ધ થાય છે તો ગીતાના **સાર્વભૌમ નીતિશાસ્ત્ર** ઉપર નીતિજ્ઞ ગળગળો થઇ જાય છે. ગીતાના **નિષ્કામ કર્મયોગ** ઉપર કર્મયોગી આફરીન થાય છે અને ગીતાની **વીર વાણી** ઉપર દૃઢપ્રતિજ્ઞ માનવી આસક્ત થાય છે. કોઈ ગીતાને **જ્ઞાનનો સાગર** કહે છે તો કોઇ તેને **ઉપનિષદોનું હૃદય** કહે છે. કોઇ એને **કર્મયોગશાસ્ત્ર** કહે છે તો કોઇ **ભક્તિસૂત્ર** કહે છે. વાસ્તવમાં ગીતા એ નટવર **શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની** એક એવી **અલૌકિક ઝોળી** છે અને એવું સ્વર્ગનું કલ્પવૃક્ષ છે કે જેના વડે માનવી જે કંઇ જોઇએ તે મેળવી શકે છે. જો એમ ન હોત તો ગીતામાંથી લોકોની ભિન્ન ભિન્ન રુચિ અનુસાર કર્મયોગ, ભક્તિ-યોગ, જ્ઞાનયોગ, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ વગેરે ચિત્રવિચિત્ર રૂપો કયાંથી નીકળી શકત?

એક દિવસે રોમન જાતિનુ નામ સાંભળતાં યુરોપની જાતિઓ બીંજાયલી બિલ્લીને પેઠે ધ્રૂજતી હતી. એક સમયે બેબીલોનિયનોના ડરથી યુરોપિયનો થર થર કંપતા હતા. એક જમાનામાં યુરોપ, એશિયા અને આફ્રિકામા ઇજીપ્શિયનોનો દમામ ચાલતો હતો અને એક કાળમાં ગ્રીકોની ધાક સમસ્ત યુરોપમાં ફેલાઇ ગઇ હતી; પરંતુ એ બધી જોરાવર જાતિઓ કાળરૂપી સમુદ્રમાં કયાંની કયાય વિલીન થઇ ગઇ અને આ હિંદુજાતિ-કે જે કાસ્પિયન, ઝીલ, બલ્ક, હિરાત અને ત્રિવિષ્ટપ(તિબેટ)માંની આગલી જાતિઓથી ઘણા કાળ પહેલા

ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રમા સુરસ શ્રુતિમગ્રોની લહરિમા અવગાહન કરતી હતી તે-આજપર્યંત ટકી રહી છે એનું શું કારણ? અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે એનુ જબરદસ્ત કારણ તેનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય (અને તેનો પ્રચાર તથા પાલન) છે. વળી આ વાત પણ સત્ય છે કે, એ મહાન સાહિત્યનું મંથન કરીને તેનું હૃદય ગીતામાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે એવી અજબ અને સુંદર રીતે ગોઠવી દીધું છે કે એના જેવો હિંદુજાતિની પ્રતિષ્ઠા અને મહત્તાનો સર્વત્ર પ્રચાર કરનારો બીજો એક પણ ગ્રંથ સમગ્ર સંસારમા નથી.

આજે હિંદુજાતિ ગુલામ છે, દરીદ્ર છે, છિન્નભિન્ન છે અને ધૂર્ત જાતિઓ તો તેને "કપિલા ગાય" જેવી ભલી અને ભોળી માને છે; પરંતુ જ્યારે એ કપિલા ગાય-એ હિંદુજાતિ-ગીતાની અભય વાણી તરફ કાન માંડે છે ત્યારે તેઓ એને ભૂખ્યા વાઘ જેવી ભયકર જુએ છે અને તેમના એકે એક ગાત્ર ઢીલા ઢબ થઇ જાય છે! જ્યારે એ જાતિઓ જુએ છે કે, એ ગરવી ગીતાના અનુવાદ ફૈઝીએ ફારસીમા, અબુ સુલેહે અરબીમા, સ્લેગને લેટિનમા, ડિમિટ્રિયસે ગ્રીકમા, બર્નુફે ફ્રેન્ચમાં, લોરિંજરે જર્મનમાં, સ્તાનિસલસ ગેડીએ ઇટાલિમા અને ટૉમ્સન, આર્નોલ્ડ, ડેવિસ, બીસેન્ટ તથા ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સને અંગ્રેજી ભાષામા કરીને ઘણીખરી નીતિશૂન્ય જાતિઓમા આ સદાચારશાસ્ત્રનો પ્રકાશ ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે; ત્યારે એ પ્રજાઓ શરમાઇ જઇને હિંદુજાતિને મસ્તક નમાવે છે અને તેને આદિગુરુ, આદિસભ્ય, આદિવીર, આદિનીતિજ્ઞ અને આદિશાસક તરીકે માને છે ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સનના ગીતાના અનુવાદની ભૂમિકા તે સમયના હિંદના વાઇસરૉય વૉરન હેસ્ટિંગ્સ સાહેબે લખી છે તેમાં તેમણે મુક્તકંઠે સ્વીકાર્યું છે કે "**કોઈ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે.**" ૭.ગેટ્ટિકાનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર એમર્સન તો ગીતાના પુસ્તકને પોતાની દષ્ટિ સામેજ રાખતો. કેમકે ગીતાને તે **સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ,** માનવના ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા

અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે ગીતાનો "सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि" એ શ્લોક વાંચતો ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઈ જતું; તેનું હૃદય નાચી ઉઠતું અને તે કલાકોના કલાકો સુધી આનંદાશ્રુ વહાવતો! તે પોતાના ગીતા પુસ્તકને ઇષ્ટની મૂર્તિ સમાન ગણતો અને તે પુસ્તક હજી-સુધી ન્યુયૉર્કની એક લાયબ્રેરીમાં સુરક્ષિત છે. ચીની ભાષામાં ગીતાનો અનુવાદ કરનાર ચીનો માણસ તો શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો બધો મુગ્ધ હતો કે તે દરરોજ તેનું વાચનમનન કરીને ત્રણ ચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો હતો. ચીનાઓએ તો એનું નામજ કિશનજી (કૃષ્ણજી) પાડી દીધું હતું. અને હજી પણ ત્યાં તે એજ નામથી ઓળખાતો હોઇ તેનું અસલ નામ ભુલાઈ ગયું છે!

બાલી અને જાવા બેટમાં ગીતાના કેટલાયે ગદ્યપદ્ય અનુવાદ છે અને ફિલ્મોમાં ગીતાનાં બધા દૃશ્યો દેખાડવામા આવે છે. આ વિશાળ ભારતમાં તો વેદો કરતાં પણ ગીતાની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે.

આપણે ત્યાની તો વાતજ જુદી છે. અહીં તો જેણે ગીતા ઉપર કંઇ પણ લખ્યું ન હોય તે સમર્થ આચાર્યજ ગણાતો નથી. કેમકે, તેમનો કોઈ પણ મત કે સિદ્ધાંત એવો હોતો નથી, કે જેનું તેમણે ગીતાથી સમર્થન ના કર્યું હોય. એજ કારણથી અદ્વૈતવાદી શંકરાચાર્ય, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી રામાનુજાચાર્ય, વિશુદ્ધાદ્વૈતવાદી વલ્લભાચાર્ય, દ્વૈતવાદી મધ્વાચાર્ય અને દ્વૈતાદ્વૈતવાદી નિમ્બાર્કાચાર્ય વગેરેએ અને તેમના અનુયાયીઓએ ગીતા ઉપર એટલા ભાષ્યો, વ્યાખ્યાઓ, વૃત્તિઓ, વિવૃત્તિઓ, ટીકાઓ, ટિપ્પણીઓ, આલોચનો, રહસ્યો અને વિવરણો સંસ્કૃતમા લખ્યા છે કે એ બધું જો કોઈ વાંચવા માગે, તો તે પાછળ બે-ચાર જન્મ ગાળવા પડે! આ સાંપ્રદાયિક વિવેચનો ઉપરાંત ગીતા ઉપર સેંકડો સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાગ્રંથો પણ સંસ્કૃતમાં લખાયા છે. ભારતની પ્રાકૃત ભાષાઓમા પણ શ્લોકાનુવાદ, ભાવાનુવાદ, છાયાનુવાદ, આલોચના, અંતરંગ વિવરણ અને બહિરંગ સમાલોચનાના અગણિત ગ્રંથો નીકળ્યા છે. એમાં લોકમાન્ય તિલક,

હીરેન્દ્રનાથ દત્ત અને અરવિંદ ઘોષના ગ્રંથો સર્વોત્તમ ગણાય છે.

તુલસીકૃત રામાયણ સિવાય ભારતની કોઈ પણ ભાષામાં એવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી કે જેનો ગીતા જેટલો પ્રચાર હોય. પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમી હિંદુ તેનો નિત્યપાઠ કરે છે. મરણ વખતે પણ ગીતોપદેશ સંભળાવવાની અત્યંત પ્રાચીન પરિપાટી આપણે ત્યાં છે. વધારે તો શું, ભારતના જડચેતન સર્વમા ગીતોપદેશના સંસ્કારો ભર્યા પડયા છે. અલબત્ત તે અવ્યક્ત છે, વ્યક્ત નથી; સૂતેલા છે, જાગ્રત નથી.

ગીતાના આ દિવ્ય કિંતુ અવ્યક્ત અને સૂઈ રહેલા ઉપદેશને વિકાસ અને જાગૃતિના નવીન સ્વાંગ સજાવવા એ હિંદુજાતિનું હાલનું પરમ આવશ્યક કર્તવ્ય છે. આપણે તો ગીતાજ્ઞાન માત્ર વાંચીએ છીએ; તેનો સદુપયોગ કરવાનું જાણતા નથી. આપણે "निर्वैरः सर्वं भूतेषु" નો પાઠ કરીએ છીએ પણ ઘરમાં તો વેરઝેરના દાવાનળ સળગતા હોય છે! આપણે "युध्यस्व विगतज्वरः"નું રટણ કરીએ છીએ પણ ધર્મ અને જાતિની રક્ષાર્થે રણાંગણમાં કૂદી પડતા ડરીએ છીએ! આપણે "क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ"નું પારાયણ કરીએ છીએ પણ મા-બ્હેનોની આબરૂ લૂટાતી જોવા જાણવા છતાં નપુંસકતાજ દર્શાવીએ છીએ! આપણે "सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभंते युद्धमीदृशम्" નો દમ મારીએ છીએ; પણ દેશની સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં નાગી તલવારોની ધારો ઉપર નાચતાં ડરીએ છીએ! આપણે "क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप"ની બુલંદ ગર્જના કરીએ છીએ પણ વ્યવહારમા તો દીવડાઓની પેઠે મારજ ખાયા કરીએ છીએ! આપણે "नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः" ની બડાઈ હાંક્યા કરીએ છીએ પણ ધર્માત્માઓના તનતોડ પરિશ્રમ છતાંયે આત્મબળ ખીલવીને સંસારને ચકિત કરી શકતા નથી

ગીતાનો નિત્યપાઠ કરો; તેને સમજો અને તે પ્રમાણે આચરણ કરો. જો તમે એ પ્રમાણે કરો; જો ગીતાનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરો; તો તો એનો એકાદ શ્લોક પણ તમારી નસોમાં ચેતના જગવવાને પૂરતો છે. ગીતાનો એક એક શબ્દ અભયવાણીનો એક

એક એવો અજબ નમુનો છે કે જો આ અભય વાણીનો ભક્ત આદરી બેસે તો કૃતાંત કાળને પણ ધૂળભેગો કરી શકે તો પછી મનુષ્યોના તે શા હિસાબ? હકીકત આવી હોવાથી પ્રત્યેક દેશાભિમાનીએ આ અભય વાણીને પોતાના હૃદયપટ ઉપર સુવર્ણાક્ષરે લખી લેવી જોઇએ. હિંદુ સંગઠનના નશામા મસ્ત રહેનાર વ્યક્તિઓએ એવો પ્રખર પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, કે જેથી પ્રત્યેક હિંદુગૃહમા આ અભય વાણીનું-આ ગીતોપનિષદનું રટણ રામનામની પેઠે થયા કરે. જેઓ સંસ્કૃતમા ગીતા સમજી શકતા નથી તેઓ પોતાની માતૃભાષામા વાંચે; અને જેઓ વાચી જાણતા નથી તેઓ બીજા પાસે વંચાવીને સાભળે. આ રીતે જે દિવસે બધા હિંદુઓ ગીતાભક્ત થઇ તેનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરશે; અથવા કરવા માટે હિંદુજાતિ સમક્ષ જાગૃતિનો શંખનાદ ગજવશે; તે દિવસે આ ભૂમંડળમા એવી કોઇ પણ જાતિ નહિ રહે કે જે આપણી સામે આખ પણ ઉંચી કરી શકે! જે દિવસે આપણે ધર્મરક્ષણ અને દેશાભિમાનને ખાતર વીરવ્યાઘ્ર અર્જુનની પેઠે ત્રિલોકવિજયી ગાંડીવનો ધિજયટંકાર કરીશું તે દિવસે આ સંસારમા એવી કયી પ્રબળ શક્તિ છે કે જે ઘુંટણીએ પડીને શિર નમાવે નહિ? ગીતાસિદ્ધાતના પાયા ઉપર જે દિવસે આપણે સંગઠન કરી લઇશું તે દિવસે વિશ્વની પ્રભુતામત્ત શક્તિઓ પણ ધ્રૂજી ઉઠશે અને ભયંકર કૃતાત કાળ પણ કંપી ઉઠશે.

(કલકત્તાના "હિંદૂપંચ" ઉપરથી સારાનુવાદ)

૫૧–आंखनुं भक्षण करवानो उपाय!

ચ્યાસતેલનું કાજળ—કવિરાજ પ્રતાપસિંહજી, હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલય કાશીના "આજ" પત્રમાં લખે છે કેઃ–ભારતવર્ષમાં પ્રાચીનકાળથી સ્ત્રીઓમા સાધારણ શૃંગારરૂપે તથા આખના રક્ષણ માટે અંજન કરવાની રીત ચાલી આવે છે. આજકાલ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ મોજુદ હોવા છતા શહેર તેમજ ગામડામા વસનાર સ્ત્રીઓ પોતાની તેમજ પોતાનાં બાળકોની આખમા દરરોજ કાજળ આજે

૫૨–વીંછીના કેટલાક ઉપાય

૧–વિછી ડંખે તે જગાએ મીઠુ ઝીણું વાટી ઘસવાથી નહિ ચઢે.

૨–માણુસના નખ તથા સોપારીનો ભૂકો બીડીમા પીવાથી અથવા કરોળીઆનું પડ ચલમમા પીવાથી વિછી ઉતરે છે

૩–નાગરવેલના બે પાનમા ચપટી ચપટી મીઠુ નાખી ચાવી જવાથી વિછી ઉતરે છે.

૪–ડખ ઉપર મધ ઘસવાથી ફાયદો થાય છે.

૫–જાંબુડાના પાન, પાકા કેળા અથવા ડુંગળીને વાટી લુગદી બાધવાથી ઝેર ઉતરે છે

૬–આબલીનો કચૂકો ઘસી ધોળો થાય ત્યારે ડખ ઉપર ચોઢી દેવાથી તે ઝેર ચૂસી ખરી પડશે

૭–તુલસીના પાન ચાવી કાનમા ફૂકવાથી વિછી ઉતરશે

૮–પાશેર પાણીમા ત્રણેક તોલા મીઠુ વાટીને નાખવુ અને ખૂબ હલાવી તે પાણી ગાળીને શીશીમા ભરી રાખવુ આ પાણીમા રૂનું પોલિયુ ભિજવીને વિછીના ડખ પર મૂકી દેવુ તથા વિછી ચઢયો હોય ત્યાસુધી એજ પાણી ચોપડી જમણા હાથ વડે ઉપરથી નીચેની બાજુ તરફ જરા ભાર દઇને ઘસવુ તથા થોડુંક રૂ શીશીના પાણીમા પલાળીને વિછી જે બાજુ કરડયો હોય તેની સામેની બાજુના નાકમા જોરથી તેમાનું પાણી સુઘાડવુ તથા એજ (ઉલટી બાજુના) કાનમા એ શીશીમાનુ પાણી થોડુંક નાખવુ આથી પણ મટે છે.

૯–ઠીકરામા થોડા અગારા ઉપર હળદરની ભૂકી ભભરાવી તેનો ધૂમાડો કરડેલા અગની સામેના નાકમા જોરથી લેવરાવવો

૫૨–લાખો જુવાન સ્ત્રીઓનાં ખૂન

સાહેબ! છોકરીઓને સોળ વર્ષની ઉંમરે પરણાવવા સંબંધી હિંદુ મહાસભાએ ઠરાવ પસાર કર્યો છે, તેના ટેકામા નીચેની હકીકત લખવાની રજા લઉં છુ.

નાની ઉંમરની સ્ત્રી સાથે સંબંધ કરવાથી આ દેશમાં પંદર વર્ષથી વધારે ઉંમરની છોકરીઓનું મરણપ્રમાણ ઘણું વધી જાય છે, એવી ફરિયાદ 'ન્યુ ઇંડિયા'મા પ્રસિદ્ધ થઇ હતી

નાની ઉમરે સાસરે મોકલેલી સંખ્યાબંધ છોકરીઓ ક્ષય વગેરે નબળાઇના દરદોથી પીડાઇને વીસ વર્ષમા અને ઘણા કેસોમા તેથી પણ ઓછી ઉંમરે મરી ગયેલી હું જાણુ છું.

લોક-પરલોકમા સુખી થવા ઇચ્છતા વિચારવંત પુરુષોએ પોતાની નાની ઉંમરની સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીનો હમેશા વિચાર કરવો ઘટે છે. તેણીના આશીર્વાદો ઇચ્છવાથી તથા તેણીના શાપથી ડરવાથી પરમેશ્વર પણ તેવા પુરુષો ઉપર પ્રસન્ન રહે છે.

નાની ઉમરે છોકરીને સાસરે મોકલવાના રિવાજને પરિણામે આ દેશમા છેલ્લા ત્રીસ વર્ષમા બત્રીસ લાખ છોકરીઓ મરણ પામી હતી. "બૉમ્બે ક્રૉનિકલ" તા. ૨૭-૯-૧૯૨૪

ઉપરની ત્રાસદાયક હકીકતો ધ્યાનમા લઇને પોતાની દીકરીઓને પંદર વર્ષ પછીની ઉંમરે પરણાવવાનો તમામ વિચારવંત હિંદુ માબાપ ઠરાવ કરે અને તેને પરિણામે લાખો બિચારી છોકરીઓ જીવતે જીવત નરકની પીડા સહન કરતી બચી જાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

વાચનાર! આ અપીલ વાચીને તમે શું કરશો? લાખો બિચારી છોકરીઓના આશીર્વાદો લેવા માટે ઉપર પ્રમાણે પ્રજામત કેળવવાની મહેરબાની કરશો? (શ્રી. લાભશંકર લક્ષ્મીદાસ)

૫૪–दांत विषे एक अद्भुत वात

અમેરિકાના એક ડૉક્ટરે અનુભવ કર્યો છે કે, જો માણસના દાત ખૂબ સ્વચ્છ રહે તો તેને કોઇ પણ પ્રકારનો રોગ થતો નથી એજ પ્રમાણે જો એક રોગીના દાત કોઇ પણ પ્રકારે ખૂબ ચોખ્ખા કરવામા આવે તો તેના બધા રોગ દાત સ્વચ્છ કરવાથીજ નાબુદ થઇ જશે, અને તે રોગી સાજો થઇ જશે આ વિચારો માત્ર પુસ્તકમાનાજ નથી, પરતુ ડૉક્ટર સાહેબે તેજ પ્રમાણે ફ્રાન્સના ઘાયલ સૈનિકોની ચિકિત્સા પણ કરી છે. તેઓ દરદીઓના દાત ખૂબ સાફ કરે છે અને ભાગ્યાતૂટયા દાતમા પણ સુધારો કરી દે છે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, બીજા ડૉક્ટરોના હાથ નીચેના દર્દીઓ કરતા આ ડૉક્ટર સાહેબના દર્દીઓ ૯–૧૦ દિવસ પહેના સાજા બની જાય છે અસ્તુ પરતુ ડૉક્ટર સાહેબે પોતાની અનુભવેની વિદ્યાને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરીને લોકોને દર્શાવી આપ્યુ છે કે, એ કેવળ કપોલ કલ્પના નથી, પરતુ યથાર્થ અને સત્ય વાત છે ડૉક્ટર સાહેબની એ વિષે યુરોપમા ઘણીજ પ્રશસા થઇછે અને લોકો હવે તેમની ચિકિત્સા પસદ કરેછે

ઉપરોક્ત શોધખોળ ઉપર શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ તથા સૌ કોઇએ ધ્યાન આપવુ જોઇએ ઘણા ખરા તો દાતણ કરવુ જ બીનજરૂરી માને છે, અને જો કરે છે તો સહેજસાજ કરીને ફેકી દે છે ખરી રીતે તો લીમડો કે બાવળનુ દાતણ ચાવીને દાતને ખૂબ ઘસી સાફ કરવા જોઇએ

૫૫–दादरनो सादो अने वळे नहि एवो इलाज

મરચાના છોડના નાના પાન લાવી પાણી નાખી ખૂબ ઝીણા વાટી રસ કાઢી એની અદર થોડુક મીઠુ નાખી થયેલી દાદર ઉપર ખૂબ મસળવાથી પદર દિવસમા મટી ચામડી સુવાળી બને છે આ દવાથી અગન બળતી નથી, સહેજ લાગે છે, અને દશ વરસની જૂની દાદર હોય અને કાળી કે લાલ હોય તોપણ મટે છે

૫૬–સોનેરી વચનો

(સ્વામી ભાસ્કરાનંદ અને ગોસ્વામી વિજયકૃષ્ણના ચરિત્રના આધારે)

દીનદુખીઓના દુખ જોઈ ગોસ્વામીજીનું હૈયુ રડી ઉઠતું. પણ બીજી તરફ જ્યારે ધર્મને નામે ધતિંગ, સત્યની અવગણના અને સત્તાનો દુરુપયોગ થતા જુવે ત્યારે તેમનો પુણ્યપ્રકોપ પણ તેટલાજ જોરથી ઉછળી આવી તેમનું હૈયું વજ્રથી પણ કઠણ બની જતું. સત્યની બાબતમા ગોસ્વામીજીને બાંધછોડની નીતિ ગમતી નહિ સિદ્ધાંતનો ભંગ તો તેઓ જરા પણ સાંખી શકતા નહિ. પછી ભલેને સામો માણસ કોઇ સત્તાધીશ, સ્નેહી કે સંબધી હોય. કર્તવ્યપાલન કરતા ગમે તેવા સંકટ આવે તેને તેઓ હર્ષભેર વધાવી લેતા. અસત્ય અને અન્યાય સામે તેઓ વીરની પેઠે લડતા. રામાયણ- મા મહાકવિ વાલ્મીકિ શ્રીરામચંદ્રના ગુણ વર્ણવતા કહે છે કેઃ—

वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि ।
लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ॥

અર્થાત લોકોત્તર વ્યક્તિઓના–મહાપુરુષોના–હૃદયને કોણ સમજી શકે ? કેમકે તેઓ અવસ્થાભેદે ક્યારેક તો કુસુમથીયે કોમળ જણાય છે તો ક્યારેક વજ્રથી પણ કઠોર જણાય છે !!

× × × ×

કેટલાકે તો વ્યભિચારને પણ ધર્મતરીકે ઠોકી બેસાડ્યો છે ! જ્ઞાનપ્રકાશ વગર આ દુરાચારરૂપી અંધકારનો નાશ થાય તેમ નથી. દુકાળમા ભૂખ્યાઓને અન્નદાન આપવામા ન આવે કે મહારોગમા માંદાઓની માવજત કરવામા ન આવે તેને કેટલાક નિર્દયતા ગણે છે; પણ અજ્ઞાનાંધકારમા ગોથા ખાતા લોકોને વ્યભિચાર, અસત્ય વગેરેના ખાડામા પડયા રહેવા દેવા તેને કોઇ નિર્દયતા કહેતુ નથી ! ભૂખ્યા-તરસ્યાને તથા દીનદુખીઓને અન્નદાન વગેરે આપવું, તેમજ રોગીની સેવા-ચાકરી કરવી એ પણ પરોપકાર તો છેજ; પરંતુ અજ્ઞાનાંધકારમા ભટકતા લોકો કે જેઓ દુરાચારમા સડ્યા કરે છે, તેમને તેમાથી બહાર કાઢી જ્ઞાનપ્રકાશમા લાવવા, એ સર્વોત્તમ પરોપકાર છે. પૃથ્વીમા એથી મોટી જીવદયા બીજી નથી.

૫૭–સોય જેવા વનો, કાતર જેવા નહિ.

(લેખકઃ–શ્રી. મસ્તફકીર)

તમે આ નિરીક્ષણ કર્યું છે કે? તમારે ત્યા લગ્નપ્રસગ જેવો કોઇ શુભ પ્રસંગ આવવાનો હોય, ઘરના બૈરાછોકરા અને એ પ્રસગ પર બહારગામથી આવેલા નજીકના સગાના લુગડાઓ સીવવા ઘેર દરજીને બેસાડયો હોય, એ જેરામ મેરાઈ દરરોજ સવારે પોતાના કામ પર ચઢવા તમારે ત્યા આવે ત્યારે જ્યા તેનો સીવવાનો સચો પડયો હોય ત્યા આગળ આવતા હાથમાથી કાતર અને ગજને ધબ દઇને નીચે પડતી મૂકે અને સોયને પોતાની મોટી જેવી પાઘડીમા ચઢાવી દે. આટલી ક્રિયા કર્યા પછી જ દરજી તેને જેમ ફાવે તેમ કપડા સીવવા માટે નીચે સાદડી પર કે સચા સામે ખુરશી પર બેઠક લે.

આ દશ્ય જોઇ કોઇને પ્રશ્ન થાય કે દરજીની કળામા, કપડા સીવવા માટે સોય અને કાતર બંનેની સરખી ઉપયોગિતા છે. છતા એક શિર પર સ્થાન મેળવે છે, જ્યારે બીજીને ભૂમિ પર શા માટે ફેંકવામાં આવતી હશે? નાણાની નજરે વસ્તુની કિંમત ગણીએ તો સોય કરતા કાતરની કિમત ઘણીજ વધારે હોય છે. ત્યારે એકનું સન્માન અને બીજીની અવગણના શા સારૂ? એક ચબરાક દરજીને મેં આ પ્રશ્ન પૂછતા તેણે જે પ્રત્યુત્તર આપ્યો એ સાભળીને હુ તો છક્કજ થઇ ગયો. તેણે કહ્યુ કે, કાતર તો કાપે છે. ભેગું હોય તેને જુદું કરે છે. એ આડી જાય તો વેતરી નાખે છે અને કપડાને બગાડે છે. અલબત્ત, દરજીના ધંધામા જુદું પાડવાની જરૂર ખરી. કાપડના એક તાકામાથી અનેક કટકાઓ બનાવવાની જરૂર ખરી, વસ્ત્રોને સુદર પોશાકનું સ્વરૂપ આપવા માટે કાતરથી વેતરવાની જરૂર પણ ખરી; પણ એ કાતરની પાછળ કોઈ કુશળ કારીગરનો હાથ હોવો જોઇએ. સારા અને ઉપયોગી આશયવાળા હાથથી કાતરનો ઉપયોગ થવો જોઇએ; જ્યારે સોય તો સારા કે નરસા કોઇના પણ હાથમા જાય ત્યા સાધવાનુ–બે જુદા કકડાને એકત્ર કરવાનું–કામ કરે છે.

સારા કુશળ હાથમા સોય હોય તો સારૂં સંધાય, વસ્ત્રો સારાં સીવાય. ખબર ન પડે એ રીતે કુશળ દરજી સોયથી લૂગડામા બખીઆ આપી વસ્ત્રોના બે કકડાને જોડા કરવા છતા એક અને અખંડ અને અભંગ વસ્ત્ર જાણે હોય એવું દેખાડી શકે. કાતર એકલી કાપનારી છે, જ્યારે સોય સાધનારી છે એટલે એનું સન્માન છે, અને તે માટે અમે દરજીઓ સોયને અમારે માથે ચઢાવીએ છીએ.

× × × ×

દરજીના આ ખુલાસાથી હું વિચારના વમળમાં પડી ગયો. જરા ઉંડો વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે, માનવજીવનમાં જેઓ સાધવાનું કાર્ય કરતા હશે, તેને જનતા વધુ સન્માનતી હશે, અને જેઓ વિખુટા પાડવાનું, જુદા પાડવાનું, વેતરવાનું કામ કરતા હશે તેને લોકસમૂહ ધિક્કારતો હશે.

કવિવર ટાગોર એક સ્થળે કહી ગયા છે કે, હિંદના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં ઘણા બુદ્ધિમાન પુરુષો અને વીર યોદ્ધાઓ થઇ ગયા હતા; પણ જે નરોએ હિંદની જુદી જુદી જાતોનું એકીકરણ કર્યું, અંગ્રેજીમાં જેને "યુનીફીકેશન" કહેવામા આવે છે તે સાધ્યું હતું, તેવા વીર નરો અને યોદ્ધાઓને આ દેશની આર્ય પ્રજાએ પોતાના અવતારી પુરુષો તરીકે પૂજ્યા હતા, અને હજી પણ પૂજે છે. ગાૈતમ બુદ્ધે સમસ્ત હિંદ તો શું પણ જગત આખામા માનવતાભર્યો બુદ્ધધર્મ ફેલાવવાનો આદેશ આપ્યો હતો. તેથી તે પોતેજ અવતારી પુરુષ તરીકે પૂજાવા લાગ્યો હતો. ટાગોરના મંતવ્ય પ્રમાણે ઉત્તરહિંદમાં આવેલા અયોધ્યાના શ્રીરામચંદ્રજીએ ઉત્તરના આર્યો અને દક્ષિણના દ્રાવીડીઅન એ બે બળવાન પ્રજાને એક કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. વીર હનુમાન, વાલી, સુગ્રીવ એ પૂછડાંવાળા વાંદરાં નહોતાં, પણ દક્ષિણ હિંદના દ્રાવીડીઅન યોદ્ધાઓ હતા, અને આ દેશમા મધ્ય એશીઆમાથી આર્યન સંસ્કૃતિ પંજાબને રસ્તે થઇને ઉત્તરહિંદમાં ચારે બાજુ ફેલાઇ ત્યાર પહેલા દક્ષિણહિંદમા દ્રાવીડીઅન જાત અને સંસ્કૃતિ મોજુદ હતી. રામે બધાને એક કરવાનો પ્રયાસ

કર્યો અને પૂજ્યા

એજ પ્રમાણે એમના જમાનામા શ્રીકૃષ્ણ મહાન યોદ્ધા, દ્વિવસૂર અને મુત્સદ્દી હતા ન્યાયને માર્ગે ચાલી તેમણે પાડવોનો પક્ષ લીધો અને સત્તાના મદમા ઘેલા બનેલા કૌરવકુળનુ નિકંદન કઢાવ્યુ, ઉદાન ગરીબ ભરવાડો, ખેડુતો ગોવાળો અને ગામડીઆઓની સાથે ફરી તેમણે સામાન્ય જનતામા ચેતના પ્રાણ પૂર્યા હિંદમા મહાન ચક્રવર્તી રાજાઓ થઇ ગયા ; શાલીવાહન, અશોક, ચદ્રગુપ્ત, વિક્રમ એવા ઘણા થઇ ગયા છે, પણ એ રાજવંશીઓ ઉચ્ચાનને બિનઉ સામાન્ય જનતા પર તો માત્ર શાસનજ કરતા એમની આસપાસ, એમના સાન્નિધ્યમા જેમને જવાનો અધિકાર એવા એમના અધિકારીઓ અને મડળેશ્વરોજ માત્ર જઇ શકતા સામાન્ય ગરીબ લોકો તેમનો વૈભવ, ઐશ્વર્ય અને જાહોજલાલી જોઇ તેમનાથી ભડકતા, દૂર દૂર ઉભા રહી એમની સ્વારીના દર્શન કરતા પણ આર્યાવર્તના પ્રાચીન ઇતિહાસમા પહેલીજ વાર યાદવકુળદીપક શ્રીકૃષ્ણચદ્ર રાજબીજ હોવા છતા, સામાન્ય અને ગરીબ ગામડીઆઓ જોડે ઉઠયા હતા હુ તો માનુ છુ કે, કૃષ્ણ એ જમાનાના સર્વોત્તમ મહાપુરૂષ હતા સામાન્ય ગોવાળોના છોકરા જોડે પોતાનુ જીવન ઓતપ્રોત કરી નાખી એણે જનતાના દિલ જીતી લીધા હતા અમારી, રાજાઓની સભાઓમા એ ડોલાવી શકતા, પણ સામાન્ય જનસમૂહમા તેમણે એકીકરણ કરવાથી આજ જગ એમને પૂજે છે એ કૃષ્ણ કાતર નહોતા, પણ સેવક હતા

ઇતિહાસના પાનાઓ ઉથલાવતા જોઇ શકાય એમ છે કે, સાહીવાદી સત્તાઓ જુદી જુદી પ્રજાઓને પોતાના અકુશમા રાખવા માટે કાતરનુ કામ બજાવે છે દેશમા કોમ કોમ વચ્ચે ભાગલા પડાવે, પોતાનો હેતુ સાધવા એક હાથ તેને વિરૂદ્ધ પાનાં અક વેતરી નાખે, અને એ રાજ એવુ કે તેમાથી એક રાષ્ટ્ર કે એક દેશરૂપી વસ્ત્ર કદી ન સીવી શકાય અલબત્ત, પોતે જે પ્રજા પર શાસન કરતા હોય તેને વચન આપે કે તેમને લાયક બન

તેમને સ્વતંત્ર તંત્રનું વસ્ત્ર પહેરાવવાની તેમની અભિલાષા છે, પણ જાણી જોઇને આડું વેતરી ઇંગ્રેજ બગાડે તો મિથ્યા ભલી અભિલાષા પર કોણ વિશ્વાસ રાખે વારૂ?

× × × ×

આપણે જરા ફિલસૂફીમા ધસડાઇ ગયા. હવે જરા સામાન્ય વાતો પર ઉતરીએ. દુનિયામા કેટલાક માણસો સોય જેવા આવે છે. કજીયો થતો હોય ત્યા લડનારાઓને શાંત પાડી મામલો ઠંડો પાડે. નાતમા પણ તડા પડી ગયા હોય તો પોતે વચમા પડી નાતીલાઓ વચ્ચે સંપ કરાવે. કોઇના ઘરમા કલેશ થયો હોય તો ત્યા પોતે ઘરના દરેક માણસને સાંત્વન આપી ક્લેશને ટાળે છે, જ્યારે કેટલાક માણસો કાતર જેવા હોય છે. તેઓ જ્યા જ્યા જાય ત્યા કુસંપના બી વાવે છે. એકબીજાને લડાવી મારે છે, અને ચાડીચુગલી કરી ઘરમા, ગામમા, ઑફિસમા, નાત કે જમાતમા માણસોનું અરસપરસ દિલ કેમ ઉંડી જાય અને કેમ કજીયા, કંકાસ અને મારામારીરૂપી હોળી સળગે એ એમની દાનત હોય છે. આવા કાતર જેવા માણસ ઘણા ભયંકર હોય છે પોતાની જાત માટે, અને પોતે જેની સાથે રહેતા હોય તેને માટે. અને તેથીજ આવા કાતરીઆ માણસને જનતા ધિક્કારે છે. આખા દેશોના દેશોને યુદ્ધની આગમા હોમનારી મહાન કાતરવ્યક્તિઓ જગતના ઇતિહાસની રંગભૂમિ પર નૃત્ય કરી ગઇ છે. પણ એમની મુરાદમા એ ફાવ્યા પછી માનવસમાજ તરફથી શીરપાવમા તો એવી વ્યક્તિઓને ખાસડાજ મળ્યા હોય છે.

× × × ×

કેટલાક બૈરા પણ કાતર જેવા હોય છે. એમની જીભ કાતરની માફક સડસડાટ ચાલે છે અને એ એમની જીભડીના પ્રતાપથી ઘણા બિચારા નિર્દોષોના ઘર ભગાય છે. કાતર જેવી જીભવાળા બૈરા જીવતુ નિંદાખાનુ હોય છે. તેને આખા ગામની પંચાત હોય છે અને ભોડો સુલેહ, સંપ, સંતોષ અને આનંદમા રહે તે આ કાતરદેશનના

બૈરાને પસંદ પડતું નથી કાતર જેવા બૈરા બોલવામાં ગમે તેવું વેતરી નાખે છે. માટે સમાજે આવી કાતરોથી ચેતવાની જરૂર છે.

સોય જેવી બહેનો હમેશા સાસુવહુ વચ્ચે, ધણીધણીઆણી વચ્ચે સંપ અને સવાદ કરાવવામા આનંદ લે છે. આવી સોયબહેનોને લોકો દેવી ગણી પૂજે છે

("પ્રજામિત્ર કેસરી"ના એક અંકમાથી)

૫૮—પુરોહિતનું વલિદાન !

પુરોહિત—રાણાજી ! તમને બન્નેને આ શું સુઝયું? ક્ષત્રિયની તલવાર ભાઇ ભાઇના ગળા પર ! હા ! આ નરવીરોની ભૂમિનો આ શો અધઃપાત ! રાણાજી ! ચિતોડનું સત્યાનાશ વળી જશે. આ તલવારના ઘા ભાઇને ગળે નથી; એ ચિતોડને ગળે જાણજો દુશ્મનો ઝઝૂમી રહ્યા છે; ચિતોડ ઉપર ઘોર આફત લટકી રહી છે; આ વખત ભાઇભાઇના ગળા કાપવાનો ? પૃથ્વીરાજે અને જયચંદે લડીને આર્યાવર્ત ગુમાવ્યુ, એ યાદ છે? યાદ કરો ! તમારા પ્રતાપી પૂર્વજોનુ વીરત્વ સંભારો ! ચિતોડ તમારો મોઘો વારસો છે. બલિદાન અને શિરસમર્પણની આ ભૂમિ ભારતની કીર્તિનો ખજાનો છે. ભાઇ ભાઇ કપાઇ મરશે, તો એની રક્ષા કોણ કરશે ? એના રક્ષકો એકમેકના ટોટા પીસશે તો ચિતોડનુ શું થશે ? તમારી સમશેરો—તમારૂં વીરત્વ—તમારી શકિત શત્રુઓ સામે વાપરજો ! ભાઇ ભાઇની આ તકરાર ચિતોડના નાશની ઘોર ખોદે છે જો ચિતોડની દાઝ હૈયે હોય, તો આ હાથ આ રીતે લોહીથી ખરડાતા બચાવો અને વેર ભૂલીને ભાઇએ ભાઇ ભેટો ! આ બ્રહ્મણના આશીર્વાદ છે કે…

શાકતસિંહ--ચિતોડ ! અરે ચિતોડ તો હવે મોગલોનું છે. ગોરદેવ ! એ વિદ્વત્તાના શાસ્ત્રો ચૉરીના માડવામા સંભળાવજો. શાકતસિંહ હવે આ વેર નહિ ભૂલે, કા તો હું નહિ કે કા તો આ મિથ્યાભિમાની પ્રતાપ નહિ. ચિતોડ જશે તો એવાને પાપે

જશે. આ અપમાન કરતા ચિતોડ દુશ્મનનું થાય, એ શું બહેતર નથી? જાઓ, દૂર જાઓ; નહિતર તમે નાહક છુંદાઇ જશો.

(પુરોહિતને હડસેલે છે)

પુરોહિત—અધધધ! આ શું સાંભળું છું? આ બ્રાહ્મણનું અપમાન? ઓ નરાધમ! લે, હું આ ઉભો! ચલાવ તારી એ પાપિણી તલવાર, આ ગળે ચલાવ! ક્ષત્રિયો ધર્મ ભૂલ્યા, જાત ભૂલ્યા, ટેક ભૂલ્યા, દેશ ભૂલ્યા, ત્યા બ્રાહ્મણની જીંદગી શા કામની! હાય! રજપૂતાનાનો વિનાશ હવે અચૂક છે! ઓ ઉંચા આકાશ! તારા વજ્રનિપાતો વરસાવ! ઓ પ્રતાપી માર્તંડ! તારી આગની જ્વાલાઓ પ્રકટાવ! ઓ મેઘ! તારા પ્રલયથી આ ધર્મભ્રષ્ટ ભૂમિનો નાશ કર! ઓ ઉડુગણો! આ પતિત ભૂમિ ઉપર તૂટી પડો! ઓ દિગ્ગજો! આ હૃદયશૂન્ય માનવજાતિનો ભાર હલકો કરો! ઓ શેષ! તારી ફણા સળકાવ! ઓ દેવાધિદેવો! તમારા આયુધોથી આ આર્યત્વવિહોણી ભૂમિને આસુરી તત્ત્વોથી ઉગારો! ઓ નવખંડ પૃથ્વીને વિંટાયેલા અપાર રત્નાકર! તારા અમાપ જળમા આ અધર્મી જાતિને સમાવી દે! તપસ્વીઓની યોગસમાધિશા, માનવલોક અને સ્વર્લોકની સોડીશા ઓ ધુર્જટિ હિમાદ્રિ! તારી અચલતા છોડ અને આ આચાર, કર્મ અને ધર્મભ્રષ્ટ મનુષ્યો ઉપર તૂટી પડ! ઓ કૈલાસવાસી ત્રિપુરારિ! તમારૂ ત્રીજું લોચન ખોલો અને ભારતમાંથી અધર્મને બાળીને ભસ્મ કરી નાખો! નથી—નથી—ભારતમા હવે આર્યત્વ નથી, ક્ષત્રિયોમા ક્ષત્રિયત્વ નથી, બ્રાહ્મણોમા બ્રહ્મત્વ નથી, આર્યત્વના ઓજસ્ નથી! જે ભૂમિમા નરરત્નો પાક્યા, તે ભૂમિમા પથરા નીકળ્યા! જે આર્યબાળાને-સતીને ખોળે વીરકેસરી ધર્મમૂર્તિ અમર પુરુષો જન્મ્યા, તે ખોળે ભાઇ ભાઇના વેરી જન્મ્યા! એ સતીઓ—એ શરી ક્ષત્રાણીઓ ચોધાર આસુએ રડે છે! ભડભડાટ બળતી આગમાં હસતે મોઢે દેહ સળગાવી દેનાર એ ભારતની દેવીઓ આજે લાજે છે! હા! ભારત એના શત્રુઓનું વિહારસ્થાન થશે. આજે એક શત્રુ હશે, પણ યાદ રાખજો એ

એકના અનેક તમારે પાપે આ ભૂમિમા ફેલાશે! અ જે પ્રતાપ અને શાકતસિદ્ધ ક્રાઇ મરશે, પણ યાદ રાખજો કે, એ આગ સમસ્ત ભારતમા, કોમેકોમમા અને ઘેરેઘેર સળગશે! અને ભાઇ ભાઇના વિનાશના એ દાવાનળમા આ પ્રાચીન ભૂમિના પુરુષાર્થ, ધર્મ અને સસ્કૃતિનો નાશ થશે ઓહ! આ મારાથી નથી જોવાતુ! ચિતોડની ભસ્મ ચોળીને, ચિતોડની ધૂળ માથે ચઢાવીને, ચિતોડના કાકરાની શિવપૂજા કરીને, ચિતોડની રિદ્ધિસિદ્ધિના અભિલાષ સેવાને હુ મોટો થયો, એ આશાઓના આજે ચૂરેચુરા થઇ ગયા! બસ! હવે હદ થઇ! તમારામાથી એક મરે તે પહેલા હુ આ ભૂમિનો ત્યાગ કરીશ (પુરોહિત પોતાના શરીરમા ખજર ભોકી દે છે)

(તા. ૫-૩-૧૯૨૭ના "પ્રતાપ"ના મુખપૃષ્ઠપરથી)

૫૧–गुरु गोविंदसिंहनो संदेश

(શ્રી. ટી એલ વાસવાનીના "પ્રચારક"મા છપાયેલા ભાષણ ઉપરથી)

અમને એક બિમારી લાગુ પડી છે અને તે ભૂલી જવુ તે છે અમે પોતાને ભૂલી ગયા અમારા ઐતિહાસિક વીરોને ભૂલી ગયા અને આપણી જાતિના આદર્શોને ભૂલી ગયા

હુ બધા ધર્મો અને બધી જાતિઓનુ સન્માન કરુ છુ. પણ નમ્રતાની સાથે મારુ કહેવુ એ છે કે, સભ્યતા અને આદર્શવાદિતા મા ભારતના ઇતિહાસની બરોબર બીજા કોઈ દેશનો ઇતિહાસ નથી. ભારતનો ઇતિહાસ મને શાસ્ત્રોની સમાન પુનિત છે તે મારે માટે પચમ વેદ છે તમારામાથી કેટલા લોક એ જાણતા હશે! કેટલા પોતાના જીવનમા તેની કદર કરતા હશે?

ઇગ્લન્ડના એક વીરે એક સભામા બોલતા ખેદની સાથે કહ્યુ હતુ –'હુ સતાનહીન છુ મારુ હૃદય એટલા માટે દુખી છે કે જાતિ સેવા માટે અર્પણ કરવા મને પુત્ર નથી' ઘણા યુવકોએ ઉઠીને એક દમ ઉત્તર આપ્યો –'મહાશય! અમે આપના પુત્ર છીએ' તમારા

શક્તિનો. ગુરુ ગોવિંદસિંહ બહાદુર હતા. તેઓ પોતાના પિતાના મૃત્યુને ઈશ્વરીય ઉદ્દેશ્ય સમજતા હતા. તેમણે ગુરુ પાસેથી ૯ વર્ષની ઉમરમાં પોતાના ધર્મ અને રાષ્ટ્રની રક્ષા માટે તરવાર ધારણ કરી હતી. ગુરુ ગોવિંદસિંહે પિતાને જે વચન આપ્યા હતાં, તે તેમણે પૂરાં કર્યાં. ગોવિંદસિંહ એક વીર યોદ્ધા હતા તેમણે પોતાના આદર્શની રક્ષા માટે પોતાનું સર્વસ્વ અને છેવટે ચાર પુત્ર સુદ્ધાને બલિદાન કરી દીધા.

પોતાના પાચ પ્રિય ચેલાઓને ગુરુએ કહ્યુ છેઃ–' પહેલાં મૃત્યુને સ્વીકારો, દરેકની રજ બની જાઓ અને પછી મારી પાસે આવો.' શું આ શબ્દોમા આજના ભારત માટે સંદેશ નથી !

ગુરુ કહે છેઃ–'મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો.' જો કોઈ રાષ્ટ્ર જીવિત રહેવા ઇચ્છતું હોય તો તેણે મૃત્યુથી ન ડરવું જોઇએ; પણ તેણે મુક્તિની દૈવી યુક્તિ સમજવી જોઇએ. કષ્ટો સહન કરવામાજ રાષ્ટ્રનો પુનર્જન્મ છે, કોમળતાજ અમારૂં પાપ છે. જેઓ ખરૂં જોતા વિનમ્ર હોય છે, તેઓ કમજોર નથી હોતા. 'પહેલા મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો, રજ બની જાઓ' એ સિદ્ધાત આપણામાથી કેટલા માને છે ? સેવાના સન્માર્ગ પર ચાલનાર કેટલા પુરુષો છે ? અમારા ભાગલા ને અઢારસો તડોના મૂળમાં અહંકાર છે. આથી એક જાતિ બીજી જાતિ સાથે, એક વર્ગ બીજા વર્ગ સાથે, એક સમાજ બીજા સમાજ સાથે અને એક ભાઈ બીજા ભાઇ સાથે મળીને નથી રહેતો–અલગ પડી જાય છે. અહંકાર રાખીને અમે દીન અને નિર્બળોને વિસારી દીધા છે. ગુરુ દીન અને દુઃખીઓને પોતાના પુત્રની પેઠે છાતીએ લગાવતા હતા. ગુરુ તેમને કેટલો પ્યાર કરતા હતા ! જો ગુરુના બતાવેલા માર્ગ પર અમે ચાલવા ઇચ્છતા હોઈએ તો અમારે દુઃખીઓની સેવા કરવી જોઈએ. ગુરુના પરિવારમા અસ્પૃશ્યો નહોતા, બધા ભાઇ ભાઇ હતા. તેમણે કહેલો મૃત્યુનો સ્વીકાર અને પ્રેમ તથા વિનમ્રતાની સાથે ગરીબોની સેવા કરવાના મહાન સંદેશમાં ભારતના કલ્યાણની આશા છે.

તેમનો સદેશ છેઃ–' પહેલા મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો, પ્રત્યેક રજ બની જાઓ અને પછી મારા પાસે આવો.'

થી કેટલા જણા ગુરુ ગોવિંદસિંહના પુત્ર થવા ઇચ્છુક છો !

કેટલાએક આવીને મને કહે છે—'હવે તો આ દશ ગુરુઓની વાતો ભૂતકાળની થઇ ગઈ છે' હુ નમ્રતાપૂર્વક કહીશ કે, 'આ વાતો નાશ પામેલા પુસ્તકોની નથી, પરતુ જીવતી જાગતી ભરી છે ગુરુ ગોવિંદસિંહના જીવનમા વર્તમાન ભારત માટે એક જ્વલત અપીલ છે

કેવુ મહાન ચરિત્ર છે! ગુરુના જીવનને વાચો ! તેઓ પહાડ પર ધ્યાન કરે છે આકાશવાણી થાય છે—પુત્ર ! સતોની રક્ષા અને પાપીનો નાશ કરો '

ગુરુ ગોવિંદસિંહના કાળમા ભારત પર ઔરંગઝેબ રાજ્ય કરતો હતો તે ઘણી વિચિત્ર વ્યક્તિ હતી તે શાકાહારી હતો દારૂનો તિરસ્કાર કરતો હતો વ્યક્તિગત જીવનમા તે બહુ સાદો હતો તે ભક્તિભાવથી કુરાન ભણતો, પરતુ તેણે એ અનુભવ નહોતો કર્યો કે, ધર્મ બળથી નથી ફેલાતો, કારણ કે ધર્મ તો પ્રેમ છે

અઢીસો વર્ષ પહેલાની વાતને સાભળીને મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, ઔરંગઝેબદ્વારા કરાયેલા અનાચારો અને અત્યાચારોને હિંદુઓએ કેવા સહ્યા હતા !!! હિંદુસમાજમા એ અદ્ભુત શક્તિ શા માટે છે? એણે ઘણુ સહન કર્યું છે અને ઘણુ જીત્યુ છે હિંદુ-સમાજની આ શક્તિ આજે દબાઇ ગઇ છે વાસ્તવિક રીતે તમે કમજોર નથી, પણ તમારી શક્તિ કેદમા છે તે સાકળોથી બધાયેલી છે આ સાકળો ક્રૂર રિવાજોની છે, મિથ્યા અભિમાનની છે આ સાકળોને તોડી નાખો તો તમે હિંદુજાતિનો પુનરુદ્ધાર કરી શકશો

જજીરોને કોણ તોડશે? ગુરુ ગોવિંદસિંહ જેમના સબધમા તમારી સામે હુ ભાષણ દઈ રહ્યો છુ, તેમણે રાષ્ટ્રને બચાવવાને માટે પોતાનુ સર્વસ્વ બલિદાન કરી દીધુ તેમણે પોતે પોતાના પિતાને પ્રજાને માટે બલિદાન કરવાનુ કહ્યુ ગુરુએ પોતાના પિતાને કહ્યુ કે—તમારા કરતા વધારે શ્રેષ્ઠ બીજું કાઇ નથી' અને જ્યારે ગુરુ તેગબહાદૂરના શહીદ થવાના સમાચાર આવ્યા ત્યારે ગુરુ ગોવિંદસિંહને જરા પણ દુખ થયુ નહિ વીરોના શબ્દકોશમા 'ઉદાસી' શબ્દ છેજ નહિ તેઓ કેવળ એકજ મત્ર જાણે છે અને તે મત્ર છે

શક્તિનો. ગુરુ ગોવિંદસિંહ બહાદૂર હતા. તેઓ પોતાના પિતાના મૃત્યુને ઈશ્વરીય ઉદ્દેશ્ય સમજતા હતા. તેમણે ગુરુ પાસેથી ૯ વર્ષની ઉમરમાં પોતાના ધર્મ અને રાષ્ટ્રની રક્ષા માટે તરવાર ધારણ કરી હતી. ગુરુ ગોવિંદસિંહે પિતાને જે વચન આપ્યા હતા, તે તેમણે પૂરા કર્યાં. ગોવિંદસિંહ એક વીર યોદ્ધા હતા તેમણે પોતાના આદર્શની રક્ષા માટે પોતાનું સર્વસ્વ અને છેવટે ચાર પુત્ર સુદ્ધાંને બલિદાન કરી દીધા.

પોતાના પાંચ પ્રિય ચેલાઓને ગુરુએ કહ્યું છે:–'પહેલા મૃત્યુને સ્વીકારો, દરેકની રજ બની જાઓ અને પછી મારી પાસે આવો.' શું આ શબ્દોમાં આજના ભારત માટે સંદેશ નથી ?

ગુરુ કહે છે:–'મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો.' જો કોઈ રાષ્ટ્ર જીવિત રહેવા ઇચ્છતું હોય તો તેણે મૃત્યુથી ન ડરવું જોઇએ; પણ તેણે મુક્તિની દૈવી યુક્તિ સમજવી જોઇએ કષ્ટો સહન કરવામાંજ રાષ્ટ્રનો પુનર્જન્મ છે, કોમળતાજ અમારું પાપ છે. જેઓ ખરૂં જોતા વિનમ્ર હોય છે, તેઓ કમજોર નથી હોતા. 'પહેલા મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો, રજ બની જાઓ' એ સિદ્ધાંત આપણામાંથી કેટલા માને છે? સેવાના સન્માર્ગ પર ચાલનાર કેટલા પુરુષો છે? અમારા ભાગલા ને અઢારસો તડોના મૂળમાં અહંકાર છે. આથી એક જાતિ બીજી જાતિ સાથે, એક વર્ગ બીજા વર્ગ સાથે, એક સમાજ બીજા સમાજ સાથે અને એક ભાઈ બીજા ભાઇ સાથે મળીને નથી રહેતો–અલગ પડી જાય છે અહંકાર રાખીને અમે દીન અને નિર્બળોને વિસારી દીધા છે. ગુરુ દીન અને દુખીઓને પોતાના પુત્રની પેઠે છાતીએ લગાવતા હતા. ગુરુ તેમને કેટલો પ્યાર કરતા હતા! જો ગુરુના બતાવેલા માર્ગ પર અમે ચાલવા ઇચ્છતા હોઇએ તો અમારે દુખીઓની સેવા કરવી જોઇએ. ગુરુના પરિવારમાં અસ્પૃશ્યો નહોતા, બધા ભાઇ ભાઇ હતા તેમણે કહેલો મૃત્યુનો સ્વીકાર અને પ્રેમ તથા વિનમ્રતાની સાથે ગરીબોની સેવા કરવાના મહાન સંદેશમાં ભારતના કલ્યાણની આશા છે.

તેમનો સંદેશ છે:–'પહેલા મૃત્યુનો સ્વીકાર કરો, પ્રત્યેક રજ બની જાઓ અને પછી મારા પાસે આવો.'

६०–नवयुवकों को वसवानी का संदेश

ગુરુકુલ જયન્તિ કે અખિલ–ભારતીય યુવક સમ્મેલન મે આચાર્ય બસ્વાની ને સ્ફૂર્તિપ્રદ વાણી મે કહા કિ, હમ લોગ શ્યામસુંદર કૃષ્ણ કે સેવક હૈ વહી હમારા ઇષ્ટદેવ હૈ, ઔર હમ ચાહતે હૈ કિ શ્રીકૃષ્ણ કે સદૃશ સે હમારે નવયુવકો કા હૃદય ભર જાય કોઇ કહતા હૈ કિ યહ શાંતિયુગ હૈ, કિંતુ મેરા વિશ્વાસ હૈ કિ, યહ શાંતિ કા યુગ નહી યુવકો કે કર્મ કા યુગ હૈ મૈ હમેશ સે યુવકો કો પ્યાર કરતા રહા હૂ, ઔર મેરે હૃદય મે અબ ભી યુવકો કે પ્રતિ ઘોર પ્રેમ કા સાગર લહરા રહા હૈ મેરા વિશ્વાસ હૈ કિ, પરમાત્મા કી અતુલ અનુકમ્પા સે યુવક હી નવીન રાષ્ટ્ર કે નિર્માતા હો સકતે હૈ લોગ કહતે હૈ કિ, ભારતીય યુવક ભટક રહે હૈ, નષ્ટ હો રહે હૈ ઔર ઉનસે કોઇ આશા નહી, પર મૈ આશાવાદી હૂ ઔર મૈ ભારત કા ઉદ્ધાર નવયુવકો દ્વારા દેખતા હૂ મૈ રાત્રિ મે એકાન્ત મે આકાશ કે તારો કો દેખતા હૂ ઔર ઉસ સમય હમારે હૃદય સે દર્દભરી અવાજ નિકલતી હૈ, ઔર સોચતા હૂ, કિ ઇન્હી તારો ને રામ ઔર કૃષ્ણ કે ભારત કો ગૌરવમય ઔર સ્વતંત્ર ભારત કો, બલશાલી ઔર જગતગુરુ ભારત કો દેખા હૈ, ઔર આજ યે દરિદ્ર, પરતંત્ર, ઘૃણિત ઔર અછૂત ભારત કો દેખ રહે હૈ ઉસ સમય હમ અપની માતા સે પૂછતે હૈ કિ, ઐ માઁ! તૂને હમારે નવયુવકો કી ઓર સે ક્યો મુખ ફેર લિયા હૈ? માતા કહતી હૈ કિ, ભારત કે યુવક ઔર યુવતિયો કી ઓર દેખો વહી ભારત કા ઉદ્ધાર કરનેવાલે હૈ ઉન્હી કે હાથો મે ભારત કા ભવિષ્ય હૈ, ઔર વે હી ભારત કી આશાલતા હૈ ઇસ પ્રેમ કે બદલે મે મૈ ઉનસે યહી ચાહતા હૂ કિ, વે સત્ય ધર્મ પર આરૂઢ રહે

એક જમાના થા કિ જબ ભારતવર્ષ સારે સંસાર કા ગુરુ થા, કિંતુ આજ વહ અછૂત માના જાતા હૈ હજારો વર્ષ પૂર્વ ભારત સૈકડો દેશો પર શાસન કરતા થા ભારત કો, સ્વતંત્રતા કી સિખો

ઔર પાર્લામેંટ મે નહીં પ્રાપ્ત હોગી, વરન્ વહ યુવકો કી શક્તિ કે હી બૂતે મિલેગી ઇસ હેતુ યુવકો કો નિયંત્રિત હોને કી અત્યંત આવશ્યકતા હૈ. આપને આદેશ કિયા કિ દેશ કે હર ભાગ મેં, આશ્રમ ખોલે જાને ચાહિયે, જહા પર યુવકગણ સત્ય ધર્મ પર ડટ કર ભારત કા ભાગ્ય-નિર્માણ કરને કે લિયે શિક્ષા પા કર તૈયાર હો સકે, જો ભારતીય ધર્મ કે ફૈલાને મેં સહાયક હો. ભારતવર્ષ કેવલ અપને હી લિયે નહીં જીતા, વરન્ વહ સંસાર કી માનવતા કી-ભલાઇ કે લિયે જીતા હૈ યદ્યપિ ભારત માતા આજ મલિન ઔર દલિત હૈ, તથાપિ મેરા વિશ્વાસ હૈ કિ, વહ અમિટ ઔર અમર હૈ

આશ્રમો કો ચલાને કે લિયે પ્રોગ્રામ કા જિક્ર કરતે હુએ આચાર્ય ને કહા કિ, આશ્રમ કે પ્રત્યેક મનુષ્ય કો પ્રાચીન ભારત કા સંદેશા અવશ્ય પઢના ચાહિયે. પ્રત્યેક આશ્રમવાસી કો દૃઢ ઔર સરલ હોના ચાહિયે; ક્યોંકિ સરલતા મે હી બલ ઔર જીવન વાસ કરતે હૈં સાદગી મે શક્તિ હૈ, બલ હૈ, ઓજ હૈ દેશ કે નવયુવક ફૈશન કે ગુલામ હૈ, પર ફૈશન મૂર્ખતા હૈ ઔર ઇસ પ્રકાર મૂર્ખતા કે પીછે હમારે નવયુવકો કો નહીં પડના ચાહિયે. હમારે ઋષિમુનિ ઔર પૂર્વજ સાદે થે. × × × × યુવકો કો ફૈશન કા દાસ ન હોના ચાહિયે, ક્યોંકિ ફૈશન કા અર્થ મૂર્ખતા હૈ પ્રત્યેક નવયુવક કો મહાપુરુષો કી જીવનિયો કા અધ્યયન કરના ચાહિયે ઔર ઉનકે પદચિન્હો કા અનુસરણ કરના ચાહિયે. મહાત્મા સુકરાત ને યુવકો કો યહી ઉપદેશ દિયા થા કિ, અપને કો પહિચાનો. હમ આજ દેખતે હૈ કિ, હમારે નવયુવક અપને દેશ કે પ્રાચીન ગૌરવ કો ભૂલતે જા રહે હૈં. પર ભારત કી સ્વતંત્રતા કે લિયે નવયુવકોં કો ઉસ પ્રાચીન ગૌરવ કો અપનાના હોગા. ઉન્હેં રામાયણ, મહાભારત, ગીતા આદિ કા અધ્યયન કરના હોગા; ઔર પાચવા મંત્ર-અંતિમ પદ-સબસે મુખ્ય મેરા હૈ, ઔર આશ્રમ કે પ્રોગ્રામ મે ઇસકા મહત્ત્વ બહુત હી અધિક બઢા હુઆ હૈ રાષ્ટ્ર-નિર્માણ બ્રહ્મચર્ય-નિર્માણ કે અતિરિક્ત અન્ય વસ્તુ નહીં હૈ.

અતએવ યુવકો કો બ્રહ્મચર્ય કો દૃઢ કરના ચાહિયે.

ભારત મેં યહ એક ભારી દુર્ગુણ હૈ કિ, વહ પશ્ચિમ કા ઉપાસક બનતા જા રહા હૈ. મૈં પશ્ચિમ કી સ્વાધીનતા, કારીગરી, બુદ્ધિચમત્કાર–સબકો પ્યાર કરતા હૂં, પરંતુ જો પશ્ચિમ હમારે પૈરોં મેં બેડિયા ડાલતા હૈ, ઉસકી કઠોર ઔર કરુણાહીન સભ્યતા કો મૈં સહન નહીં કર સકતા. મૈં ચાહતા હુ કિ, પ્રત્યેક યુવક પાશ્ચાત્ય–સભ્યતા કે સમસ્ત ચિન્હો ઔર વિચારો કો અપને ઉપર સે ઉતાર ફેંકે, ઔર ભારતીયતા કો ગ્રહણ કરે. (હર્ષ) અંત મેં આચાર્ય ને હૃદય–બીણા કે તારો કો ઝંકાર દેનેવાલે મર્મસ્પર્શી શબ્દો મેં યુવકો સે અપીલ કી કિ "જાઓ, પ્રિય નવયુવકો! ગ્રામોં કો જાઓ! સત્યતા, ધર્મ ઔર પ્રેમ કે રાજ્ય મેં જાઓ! અપને દેશ કી ઇજ્જત કે સ્થાનો કો જાઓ! જાઓ, ઔર બતા દો પીડિત ભાઇયો કો કિ, ભારત અબ તક ક્યો જીવિત હૈ, જબ કિ રોમ, ગ્રીસ ઔર મિસર મ્રિયમાણ હો કર ગભીર સમાધિ મેં સુપ્ત હો રહે હૈં! હે રાષ્ટ્ર કે વીર યુવકો! જાઓ, જાઓ! ઔર સમસ્ત ભારત કો મંત્રમુગ્ધ કર દો, ઉસે જગા દો! (હર્ષ) ઇસકે બાદ પ્રિન્સિપાલ બસ્વાની ને નિમ્નાશય કી કવિતા કો પઢ કર અપના ભાષણ સમાપ્ત કિયાઃ–

"જાગો! જાગો! હે પૂર્વ દેશ કે ઋષિયો કી સંતાનો, જાગો! કબ તક નિંદ કી ખુમારી મેં પડે રહોગે? ક્યા જાગોગે અથવા યશ–આનંદ કે સપને હી દેખા કરોગે?"

('વર્તમાન' તા. ૨૭–૩–૨૭ના અંકમાંથી)

૬૧–કુંભમેળામાં જુઓ હાલના ધર્મધુરંધરો

(લેખક–શ્રી. 'નારદ')

દુનિયા મેં સબસે અધિક ધર્મપરાયણ જાતિ યદિ કોઈ હૈ તો હિંદુજાતિ હૈ ઇસકે ધર્મ કી મહિમા દેખની હો તો ચલો વૃન્દાવન કો, જહા બડા ભારી મેલા હો રહા હૈ, અગર વહાં ન જા સકો તો ચલો હરિદ્વાર કો, જહા કુંભ કા મહામેલા હોનેવાલા હૈ.

વહાં ધર્મ કે બડે અદ્‌ભુત નમૂને દિખાઈ દેંગે. ઐસી ઐસી બાતેં દિખાઇ દેંગી, જિન્હેં સીધી ખોપડી કે આદમી સમઝ ન સકેં.

જો જો કુછ દિખાઇ દેગા, ઉસકે કુછ નમૂને સુનિયે.

* * * *

વહાં આપકો ઐસે ત્યાગી દિખાઇ દેંગે જિનકે તબેલોં મેં દશ દશ હાથી ખડે હૈં; દશ દશ નૌકર સોને ઔર ચાંદી કે બર્તનોં મેં ખાના ઔર પાની લે કર તૈયાર ખડે રહતે હૈં.

× × × ×

વહાં આપ ઐસે ઐસે જતી દેખેંગે જિનકે ઘરો મેં દો દો તીન તીન ભગતનિયાં રહતી હૈં, ઔર ઉનકી વાસનાઓ કો તૃપ્ત કરતી હૈં.

× × × ×

વહાં આપકો ઐસે ઐસે મહંત ભી દિખાઇ દેંગે જિનકા જીવન મેં જો કોઇ કામ હૈ તો ગરીબોં કી મહેનત કી કમાઇ કો ઉડાના ઔર મઝે ઉડાના, ઔર સ્વયં દંડ પેલના ઔર ખાએ હુએ માલ પચાના.

× × × ×

ઉસ કુંભ મેં આપ ઐસી ઐસી કુલાંગનાઓં કો દેખોગે જો મુંહ પર હાથભર કા લમ્બા ઘુંઘટ કાઢે બિના ઘરસે બાહિર નહીં નીકલતી, પરંતુ લુચ્ચોં ઔર બદમાસોં કી આંખોં કે સામને નંગે બદન નહા કર મોક્ષ પાના ચાહતી હૈં.

× × × ×

વહા આપકો ઐસે ઐસે ધર્માત્મા શેઠ ભી દિખાઈ દેંગે જો

ઘર મેં અનાથાલય કા ચન્દા આને પર વહીં સે સાબિત કર દેતે હૈં કિ ઉનકે પાસ દાન દેને કે લિયે એક કૌડી ભી નહીં હૈ, પરંતુ નિકલ્લે અજ્ઞમય કોષો કે ચરણોં મેં હજારો કી થૈલિયાં રખને કો તૈયાર હો જાયગે.

× × × ×

જિસ જાતિ કે પાસ ઐસે ઐસે ધર્મ કે નમૂને હો, ઉસકે બરાબર ધર્માત્મા જાતિ સંસાર મેં કહા મિલેગી ? બસ, યહાં તો જો કુછ હોતા હૈ ધર્માનુકૂલ હોતા હૈ. ચોરી, બદમાસી, ગરીબો કી લૂંટ, દુરાચાર ઔર મુફ્તખોરી–સબ ધર્મ કે નામ પર! બોલો ધર્મ કી જય!

(તા. ૧૭–૩–૨૭ ના "અર્જુન"માંથી)

૬૨–कोने पडी छे !

(લેખકઃ–શ્રી. બાપુલાલ. વી. ગામી.)

દુનિયામા આપણે જોઇએ છીએ કે, કોઇને કોઇની પડી હોતી નથી. સૌને પોતપોતાની પડી હોય છે. બહારથી પરાર્થ દેખાતા પ્રયત્નોનું કેન્દ્ર જો તપાસીએ તો તે સ્વગામીજ હોય છે. પરાર્થે પીડા વહોરનારા અને તેમા માનનારા વીરલાજ હોય છે અને આવા વીરલાઓજ સમાજ અને દેશનું કંઇક ભલું કરી શક્યા છે.

અત્યારે આપણા સમાજમાં જે દાવાનળ સળગી રહ્યો છે, જે દાવાનળની પીડાથી હજારો કુટુંબો પાયમાલ થતાં જાય છે, જેના ત્રાસથી પુરુષ, સ્ત્રી અને બાળકોનાં જીવન છિન્નભિન્ન અને અધો-ગામી બની રહ્યાં છે, તે દાવાનળને ઠારવામાં તેની ભભૂકતી જ્વાળા-ઓને શાંત પાડવામા કેટલા બધા પ્રયત્નની જરૂર છે અને કેટલા ત્યાગની આવશ્યકતા છે, તે યથાર્થ જાણી લઇ તે પ્રમાણે કાર્યો ઉપાડી લેવાની દરેક સમાજસેવકમાં જો લાગણી થઇ આવે તો તે કાર્ય સુલભ થઇ પડે. અનેક કુરિવાજો, વહેમો અને અજ્ઞાનાંધકારને

ભોગ થઇ પડેલો આપણો સમાજ દિનપ્રતિદિન તેજવિહીન, શકિત-વિહીન અને નમાલો બનતો જાય છે. તેમાથી તેને ઉગારવાનો ઈલાજ નથી વાતોમા રહ્યો, નથી ભાષણોમા રહ્યો, નથી લેખોમા રહ્યો કે નથી ઠરાવોમા રહેલો તેને માટે તો ધન, માન અને કીર્તિનો ભોગ આપી જગતથી અજ્ઞાત એકાદ ખૂણામા પડયા રહી શાંતિથી કાળજા તૂટ કામ કરવાની જરૂર છે હુન્નર, ઉદ્યોગ અને કેળવણીના નવા નવા ક્ષેત્રો ઉઘાડી, તેને વિકસાવી દિનપ્રતિદિન તેને આગળ ને આગળ ધપાવી મંડયા રહેવામાજ આપણો ઉદય સમાયો છે તમસમા ઘોરતા આપણા સમાજ આગળ કામના ઢગેઢગ રજુ કરવાની જરૂર છે આવડતને અભાવે તેની શક્તિનો વેગ વિરુદ્ધ દિશામા વહી જાય છે કુસંપ, ઈર્ષા અને અજ્ઞાનમા રીબાતા સમાજને તારવાનો ઉપાય તેની આજુબાજુ સંસ્કાર અને ઉદ્યોગનું વાતાવરણ ખડુ કરવામા રહેલો છે.

પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે, આ બધુ કરે કોણ?

અજ્ઞાનાંધકારમા ભટકતો સમાજનો વિશાળ સમૂહ એ કામ સ્વયં ઉપાડવા યથાર્થ જ્ઞાનને અભાવે અશક્તિમાન છે; ત્યારે સમાજના કેળવાયેલા આ કાર્ય ઉપાડી શકે? કેળવાયેલાને સમાજની કઇ પડી છે? તેમના હૃદય સમાજના દુખો અને વહેમો જોઇ ખળભળી ઉઠયા છે? પોતાના સમાજને જગતમા ઉચ્ચ સ્થાન અપાવવા તેમના હૃદયમા તનમનાટ વ્યાપી રહ્યો છે? સમાજનુ ઋણ વાળવા તેમનુ હૃદય તૈયાર છે? ધન, માન, કીર્તિનો ભોગ આપવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો છે? યથાર્થ કર્મ કરવામા તેમને આનંદ મળે છે? એક નાનુ શુ ભીતડુ ચણવુ કેટલુ કઠણ છે, જ્યારે મોટા મકાનો તોડવા એ સહેલુ છે, એ તો જેને અનુભવ થયો હોય એ જાણી શકે છે

સામાન્ય અનુભવ એવો છે કે, જે કાર્યમા હાડકા નમાવ્યા સિવાય કીર્તિ, માન અને મોટાઇ મળતી હોય છે, તે કાર્યના યશોગાન ગાવા, તેનું અગ્રપદ લેવા સૌ કોઈ તૈયાર થઇ જાય છે. જ્યા ફક્ત બોલીને, ઠરાવો કરીને કે વાહ વાહ કહીને કામ કરવાનું

હોય છે, ત્યા જરૂર આપણા કેળવાયેલા આગળ પડતા હોય છે. જ્યા સત્તાની લગામ મળવાનો સંભવ જણાતો હોય છે, ત્યા એતાશક આપણા કેળવાયેલા તૈયારજ હોય છે કાર્યનું ગમે તે થાય પણ પોતાનો માનમરતબો જળવાતો હોય તો કોઇ પણ કામ કરતા ન અટકવામા હમેશા આપણા કેળવાયેલા તૈયારજ હોય છે.

યાદ રાખવાની વાત એ છે કે, કોઇ પણ કાર્ય બોલવાથી થતું નથી. કાર્ય ઉપર એકનિષ્ઠા કે ભક્તિ સિવાય તે કાર્ય ફળતુ નથી. તેને માટે સતત વિચાર કર્યા સિવાય કાર્યની પ્રગતિ થતી નથી, તે પોષાતું નથી અને ખીલતું પણ નથી. આખાયે વર્ષમા બે-ચાર દિવસ તે ઉપર વિચાર કરવાથી શું કરી શકવાના હતા? ચોવીસે કલાક પોતાની જંજાળમા મચી રહેનારા યત્તાર્થે કર્મ કરવાના રહસ્યને શું સમજી શકે? જંજાળમા ગુંચવાયેલી અને તેમાંજ રમખાણ થતી બુદ્ધિ સ્પષ્ટ શું જોઇ શકે? એને તો જ્યા ત્યા પોતાના જેવાજ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ પડે તેમા શું આશ્ચર્ય! સ્વચ્છ બુદ્ધિ સ્વચ્છ કાર્યોને જોઇ શકે. સ્વાર્થના આવરણથી ઢંકાયેલા બુદ્ધિને સર્વત્ર સ્વાર્થ દેખાય, સારામા પણ ખોટાનો ભાસ થાય, ગુણોને ન પારખી શકે, છિદ્રો ઝટ શોધી કાઢે અને છિદ્રોને દૂર કરવાનો ઉપાય ન લેતા આખીયે વસ્તુનો નાશ કરવા તૈયાર થઇ જાય.

આવી સ્થિતિમા કોને કોની પડી હોય? બીજાનુ ગમે તે થાય, પણ તેમા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે મને શો ફાયદો મળવાનો છે તેનોજ વિચાર કરવામા આવે છે

"ભાષણો કરવામા મારું શું જાય છે? લાવને પચીસ પચાસ વાક્યો પોપટની માફક બોલી નાખું! ક્યા એ મારા હૃદયને અડે છે? ક્યા મને એ લાગુ પડે છે? ભલે, લોકો તે પ્રમાણે વર્તે કે ન વર્તે તેમા મારું શુ જવાનું છે? આપણને માન મળે છે, મોટાઇ મળે છે, પછી બીજુ શું જોઇએ? આપણી વાહવાહ ગવાય છે. ભલેને પડે બીજા ઉંડા ધરામા! તું તારૂ સાધી લેને!" આવી વિચારપરંપરાથી જ્યા કાર્યો થતા હોય તે કેટલા દિવસ ટકે? તેની

અસર કોના ઉપર થાય ?

"બાળલગ્નથી સમાજ નિર્વીર્ય અને નમાલો બની જતો હોય તેમાં મારે શું ? બારમાઓમાં હજારો રૂપિયા ચટણી થઇ જતા હોય અને ઘરના ઘર ઉપડી જતા હોય તોયે શું ? આખુંયે જીવન મીઠું ને રોટલો ખાઇને અને કૂતરાના જેવું જીવન ગાળીને સંસારયાત્રા પૂરી કરવામાં આવતી હોય તેમાં મારે શું ? સામાન્ય સિપાઈને જોઇ કાળજું ધડકતુ હોય, નીચું મોં કરી તેની બે-ચાર ગાળો સહન કરી લેવાતી હોય તો યે શું થઇ ગયું ? મારાં છોકરાંઓને એશઆરામી કેળવણી નથી મળતી ! નિરાતે હાડકાં નમાવ્યા સિવાય મને તો રોટલો મળ્યે જાય છે. મારી કીર્તિ અને વાહવાહ સમાજ આખામાં ગવાઇ રહી છે. મોટી મોટી સભાઓના પ્રમુખ થવાનું મને માન મળ્યે જાય છે. સમાજના કોઇ પણ કાર્યમા મારો અગ્ર હિસ્સો તો હોયજ છે. સર્વે મારી તરફ માન અને ડરની દૃષ્ટિથી જોઇ રહ્યા છે. તેમની દૃષ્ટિએ હું કેટલો બધો મોટો લાગું છું ? ટાઢા લોહીનો રોટલો મને મળી રહ્યો છે, તો પછી મારે શું જોઇએ?

સૌને પોતપોતાની લાગી હોય છે. ત્યા કોણ કોને સંભારે ? પોતાનું કાર્ય સાધવા જતા કદાચ અડફટે સમાજનું કામ આવી જાય તો ઠીક છે. બે-ચાર વાકયો બોલી હા-ના કરી મોટા થવાનું માન લેવામાં શું જવાનું છે ? જ્યાં આવુંજ ચાલી રહ્યું હોય ત્યાં ઉન્નતિની શી આશા રખાય ? જ્યાં જ્ઞાતિહિત માટે ધગશ અને બળતરા ન હોય, ત્યા કેવાં કાર્ય થઇ શકે ? પોતાનું પડતું મૂકી, રઝળાવી, સમાજનું કે દેશનું હિત સાધવા જ્યાસુધી યુવકો ન નીકળી આવે, ત્યાંસુધી જે કાંઇ બોલવું તે થુંક ઉડાડવા બરાબર છે, લખવું તે ખાલી લીટા કર્યા સમાન છે અને ઠરાવો કરવા તે ખાલી દંભ છે. પરમાત્મા આપણ સર્વને યથાર્થ કામ કરવાની પ્રેરણા આપે !

(પોષ-૧૯૮૩ના "ચેતન"

६३–श्रीरामचंद्र की खिन्नता

(લેખક–શ્રીયુત પંડિત ગંગાપ્રસાદજી અગ્નિહોત્રી)

नूनमर्थवतां मध्ये मत्सवाक्यमनुत्तमम् ।
भाति कालेऽभिहित नैनास्मि हारिण' कृशः ॥

ત્રૈલોક્ય કા પરિભ્રમણ કરતે–કરતે અત્યંત થકે હુએ હોને પર ભી જ્યોં હી નારદજી કો યહ સ્મરણ હો આયા, કિ આજ ભારત કે સનાતન ધર્મપ્રેમી સજ્જન મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રીરામચંદ્રજી કી જયંતિ મનાને કા સમારોહ કર રહે હોંગે, ત્યોં હી ઉનકે હૃદય મેં શ્રીરામચંદ્રજી કી ભક્તિ કા રત્નાકર ઉમડ ઉઠા, ઉસકી તરંગોં મેં ઉનકી પરિશ્રમજન્ય થકાવટ ન જાને કહાં બહ ગઈ વે બડે ઉત્સાહ સે શ્રીરામજન્મોત્સવ દેખને કે લિયે ભારત કી ઓર ચલ પડે ભારત કે બમ્બઈ, કાનપુર, કરાચી, દિલ્હી ઔર કલકત્તા આદિ નગરોં મેં બસનેવાલે પરમ ધાર્મિક ધનવાનોં કે ભવનોં પર નારદજી ને પધાર કર વહાં શ્રીરામચંદ્ર કે જન્મોત્સવ મેં દેખ, ઇતના સુખ પાયા, કિ ઉસકા વર્ણન કરને કે લિયે ક્ષીર સાગર ગયે બિના ઉનસે નહીં રહા ગયા વે કલકત્તે સે સીધે ક્ષીર સાગર કે લિયે રવાના હો ગયે વે મન મેં સોચતે જાતે થે, કિ જબ શ્રીરામચંદ્રજી ભારતવાસિયોં કી ભક્તિ કા વર્ણન મુઝસે સુનેંગે, તબ વે નિઃસંદેહ બહુત પ્રસન્ન હોંગે.

ક્ષીરસાગર મેં પહૂંચ કર જ્યોં હી નારદજી ને અપને પહૂંચને કે સમાચાર ભગવાન રામચંદ્રજી કે પાસ ભિજવાયે, ત્યોં હી ભક્તવત્સલ શ્રીરામચંદ્રજી ને આપકો બુલવાયા આપકે ભગવાન કે સમીપ પહૂંચતે હી ભગવાન ને આપકા સ્વાગત કર આપસે કુશલ પૂછી ઔર આપકો બૈઠને કે લિયે આસન દિયા આસન પર બૈઠ કર નારદજી ને ભારતીય ભક્તોં કી ભક્તિ કા વર્ણન ભગવાન ને કહ સુનાયા ઉસે સુન કર ભગવાન કા વર્ણ કુછ પીલાસા હો ગયા ઔર વે દુખીસે દીખ પડે શ્રીરામચંદ્રજી કી ઉક્ત અવસ્થા

દેખ, નારદજી ને બડી આતુરતા કે સાથ પૂછા, કિ ભગવન્! વર્ત-માન ભારતીય ભકતોં કી ભક્તિકથા સુન કર આપકી યહ દશા ક્યોં હો ગઈ? ઉત્તર મેં શ્રીરામચંદ્રજી ને બડે દુ:ખ કે સાથ કહા કિ:–

"नूनमर्थवतां मध्ये मम वाक्यमनुत्तमम्।
न भाति कालेऽभिहितं तेनास्मि हरिणः कृशः॥

હે નારદજી! મૈંને નરદેહ ધારણ કર ભારતવાસિયોં કો ઉનકે કલ્યાણાર્થ જો અમોઘ ઉપદેશ દિયે થે, ઉનકો વર્તમાન ભારતવાસી હિંદુમાત્ર ભી નહીં માનતે. અપને ઉપદેશોં કી અવજ્ઞા હોતી હુઇ દેખ કર મૈં બહુત હી દુ:ખી હો જાતા હૂં!"

ઉક્ત બાત કો સુન કર નારદજી આશ્ચર્યચકિત સે હો રહે. ઉન્હોંને બડી નમ્રતા કે સાથ શ્રીરામચંદ્રજી સે પૂછા કિ, ભગવન્! આપને અપને પરમ પ્યારે ભારતીયોં કો કૌનસા ઉપદેશ દિયા થા, જિસકી અવજ્ઞા કર વે શ્રીમાન કો ઇસ પ્રકાર દુ:ખી કર રહે હૈં? ઉત્તર મેં શ્રીરામચંદ્રજી ને કહા કિ મૈંને રામાવતાર મેં ભારતીય જનોં કો યહ ભલીભાતિ સમઝા દિયા થા, કિ ભારત કો ધનધાન્ય તથા સુખ-સંપત્તિશાલી બનાયે રખને કે લિયે ઉન્હેં ગોરક્ષા, કૃષિ ઔર વાણિજ્ય કી રક્ષા ઔર વૃદ્ધિ કરતે રહના હોગા; ઇતના હી નહીં કિન્તુ કૃષ્ણાવતાર મેં મૈંને સ્વયં ગોપરિપાલન કર ઉન્હેં પ્રત્યક્ષ શિક્ષાદ્વારા સમઝા દિયા થા, કિ તુમ લોગ કલ્યાણપરંપરા કી દાત્રી કલ્યાણી ગૌ કી સેવા સદા કરતે રહના. મેરે ઇસ હિતકર ઉપદેશ કા યથેષ્ટ આદર કરતે રહના. મૈંને ઉનસે કહા થા:—

क्षीरन्तु बालवत्सानां ये पिबन्तीह मानवाः।
न तेषां क्षीरपा केचित् जायन्ते कुलवर्द्धनाः॥

(અ પ ૧૨૫-૬૬)

અર્થાત્ જો લોગ છોટે બછડેવાલી ગૌઓં કા દૂધ પી જાતે હૈં, ઉનકે વંશ મેં દૂધ પીનેવાલી ઔર કુલ કી વૃદ્ધિ કરનેવાલી સંતાન નહીં હોતી.

નારદજી! મેરા યહ ઉપદેશ ભારતવાસિયોં કી મંગલ કામના

સે ઓતપ્રોત ભરા હુઆ હૈ; પર પરમ ખેદ ઔર સંતાપ કા વિષય હૈ, કિ વર્તમાન ધનવાન ભારતવાસી મેરે ઇસ ઉપદેશ કા સોલહો આને અનાદર કર રહે હૈં. છોટે બછડોં કે હિસ્સે કા દૂધ પી જાને કી બાત કૌન કહે, વે ઉન ગૌઓં કા દૂધ પીતે હૈં, જિનકે દૂધમુહે બચ્ચા કો લાલચી ગ્વાલે માર ડલતે હૈં. ઉન્હીં ગૌઓં કે દૂધ ઔર ઘી સે બનાયે હુએ પકવાનોં કા મુઝે નૈવેદ્ય દિખા કર મુઝે 'વદતોવ્યાઘાત' દોષ કા દોષી બના કર મુઝે પ્રસન્ન કરના ચાહતે હૈં. વે અપની ઇસ નિંદ્ય ભક્તિ પર તનિક ભી લજ્જિત નહીં હોતે. નારદજી ! બસ મેરી ઉદ્વિગ્નતા કા યહી કારણ હૈ.

શ્રી ભગવાન રામચંદ્રજી કે શ્રીમુખ સે ઉક્ત વાક્ય કો સુન, નારદજી ભી બહુત દુઃખી હુએ ઔર ભારતવાસિયો કી મંગલકામના સે પ્રેરિત હો કર આપને પૂછા, કિ ભગવન્! અબ તક જો હો ચૂકા સો તો હો ચૂકા, પર અબ આગે ભારતવાસિયો સે ઇસ જઘન્ય પાપ કી પુનરાવૃત્તિ ન હો, ઇસકા કોઇ સરલ ઉપાય હો, તો ઉસકા વર્ણન કીજિયે. મૈં 'હિંદૂપંચ' દ્વારા ઉસ ઉપાય કો ઉન પર પ્રકટ કર દૂંગા. ભક્તવત્સલ ભગવાન ને નારદજી કી ભારત–હિતકામના સે પ્રસન્ન હો કર કહા કિ, ભારત કે ધનવાનોં કો સમઝા દો, કિ વે ધનહીનતા કે બહાને કો બહા કર અપની અપની કોઠિયો પર ગોસાહિત્ય કા સદાવર્ત્ત ખોલ દેં. કુમ્ભ આદિ પર્વોં પર ગોસાહિત્ય કા દાન કિયા કરેં. અપને બડે-બૂઢોં કે શ્રાદ્ધ મેં ગોસાહિત્ય કા પ્રચૂર માત્રા મેં દાન કિયા કરેં. લડકે–લડકિયોં કે વિવાહોત્સવોં પર ગોસાહિત્ય કા વિતરણ કરેં. ઇતના દાન કર કે હી વે ચૂપ ન રહ જાયેં. ઉન્હેં સ્થાન–સ્થાન પર આદર્શ ગોશાલાએં ખોલ કર, ઉનમેં ગવાયુર્વેદ કી શિક્ષા કે અનુસાર ગોપરિપાલન કરના ચાહિયે. અબ તો ભારતવાસી તભી સુખી હોંગે–તભી મનુષ્ય-પદ કે યોગ્ય હોગે, જબ મેરે આજ્ઞાનુસાર ગોપરિપાલન કર ભારતીય ગોધન કો હૃષ્ટપુષ્ટ ઔર સુખી બનાયેંગે.

પરાનુગ્રહકાંક્ષી નારદજી ને શ્રીરામચંદ્રજી કે મુખ

કલ્યાણપ્રદ ઉપદેશ કો સુન, ભગવાન કો પ્રણામ કિયા ઔર કહા કિ ભગવન્! આપકી ઇસ મંગલમયી આજ્ઞા કા પ્રચાર જૂઠન કે ભય સે અન્ય પત્ર સંપાદક ભલે હી ન કરેં, પર 'ભારત ધર્મ' ઔર 'ગોગ્રાસ' તો ઇસકે મહત્ત્વ કો જાન કર ઇસકા પ્રચાર અવશ્ય હી કરેંગે.

ભગવાન સે બિદા હોતે સમય નારદજી ને બહુત ધીરે સ્વર મેં કહા, કિ મૈં અનુમાન કરતા થા, કિ આપ બમ્બઈ, કલકત્તા ઔર દિલ્હી કે પિંજરાપોલ કે સંચાલકોં કી ગોભક્તિ સે બહુત પ્રસન્ન હોંગે; પર આપને ઉનકી ચર્ચા તક નહીં કી. ઉત્તર મેં ભગવાન ને કહા, કિ પિંજરાપોલવાલે ઉલટી ગોભક્તિ કર રહે હૈં— અર્થાત્ વે ગૌ કી સેવા તબ કરતે હૈં, જબ વહ દુષ્ટોં દ્વારા નિરુપયોગી બના ડાલી જાતી હૈ. ઉન્હેં ઐસા પ્રબંધ કરના ચાહિયે, કિ ગોવંશ કા એક ભી પ્રાણી નરાધમો દ્વારા નિરુપયોગી ન બનાયા જાયે. વે ગોપરિપાલન કી શિક્ષા કા યથેષ્ટ પ્રચાર, કરેંગે તો ઉસસે ભારતીય ગોધન કા પ્રત્યેક પ્રાણી ઇતના સ્વસ્થ ઔર ચિરંજીવી હોગા, કિ વહ જન્મભર ભારતવાસિયો કા હિત કરતા રહેગા! ઉન્હેં ઉન સાત્વિક ભોજ્યાનો કો દેતા રહેગા, જિનકે સેવન સે મનુષ્યો મેં સાત્વિક બુદ્ધિ, સાત્વિક ધૃતિ ઔર સાત્વિક જ્ઞાન કા ઉદય ઔર વિસ્તાર હોતા હૈ ઔર ઉનકી કૃપા સે વહ મનુષ્ય-જન્મ કે પ્રધાન-હેતુ કલ્યાણ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ.

નારદજી ને ભગવાન સે બિદા હોતે સમય યહ વર પુનઃ માગા કિ ભગવન્! અબ ભારત કે ધનવાનોં કો ઐસી સદ્બુદ્ધિ દીજિયે, કિ 'હિંદૂપંચ' મેં આપકે ઉપદેશ કો પઢ કર ઉસે કાર્ય કા રૂપ દેં, અપને હિત કા સાધન કરને લગે. ભગવાન ને 'તથાસ્તુ' કહ કર નારદજી કો બિદા કિયા.

નારદજી કી હી પ્રેરણા સે યહ લેખ છપવાયા ગયા હૈ ઇસકા આદર કરના સમઝદાર, ભગવદ્ભક્ત, ધનવાન્ ભારતીયો કે અધીન હૈ. (તા. ૭-૪-૧૯૨૭ના "હિંદૂપંચ"માંથી)

૬૪–મૂંગો સમર્પણ ધર્મ

વસવાણીજીને તેમના પ્રવાસમા લાધેલા અને તેમની રોજનિશી·માં નોંધાયેલા આ એક પ્રસગ છે.

વાચસ્પતિ અને વિદ્યામાર્તંડ જેવા વિદ્વત્તાના અનેક અલંકારો·થી વિભૂષિત એક પડિત હતા. તેમની લેખિનીએ પાંડિત્યના અનેક પુસ્તકો લખી લખીને જગતની જનતાને ચરણે ધર્યાં હતાં અને એ પુસ્તકોની કિંમત તરીકે પંડિતજીને વિશ્વવ્યાપી કીર્તિ અને અઢળક દ્રવ્ય સાંપડયાં હતા. પંડિતજીના શિરપેચમા કીર્તિનાં અનેક સુવર્ણ·રંગી પીછાંઓ ચોઢાયાં હતા.

એ પડિતજી એક દિવસ તેમના મિત્રજનને ઘેર એક ગામડે ગયા. થોડા દિવસ ત્યા રહ્યા. દરમિયાન, ઘરની એક બાલિકા સાથે તેમને ગાઢ મૈત્રી જામી. ગ્રામ્ય ફૂલવાડીના ઉઘડતા ફૂલસમી નિર્દોષ અને તોયે ચતુર એ બાલા અને દુનિયાદારીમા પાવરધા એ પંડિતજી વચ્ચે અનેક અવનવી ગોઠડીઓ થઇ. પંડિતજીને જવાની વેળા આવી. વિદાયની ઘડીએ બાળા પડિતજીની ડોટે વળગી પડીઃ "દાદા ! તમે ઘણા પુસ્તકો લખ્યા, પણ તેનું પરિણામ શું ?"

"મારે કીર્તિની વાચ્છના હતી. તે વાચ્છના સંતોખાઇ. આજે હું જગદ્વિખ્યાત છું. બેટા ! તારી શી ઇચ્છા છે ?" દાદાએ પૂછ્યું.

બાળાએ પડિતજીની કોટેથી હાથ ઉઠાવી લીધા. તે થોડે દૂર જઇ ઉભી રહી. થોડી પળ તાલુબીના મૌનમા સ્તબ્ધ બની ગઈ. પંડિતજીના પ્રશ્નનો ઉત્તર શોધતી હોય તેમ તેણે તેના અંતરમાં ઉંડી શોધ કરવા માંડી. આખરે કંઈ જવાબ મળ્યો હોય તેમ તે બોલીઃ–

"હું ? હું તો તમે જશો એટલે આ પડખેની ઝુંપડીમા જઈ મારા કામમા લાગી જઇશ. એ મઢુલીમાં એક વૃદ્ધ વિધવા વસે છે. તે ગરીબ છે, બિમાર છે, પથારીવશ છે. તેની માવજત કરવા કોઇ તેની પાસે નથી જતું અમારા ગામના માણસો તેના ઘર પાસેથી પસાર થાય છે, ત્યારે તે ડોસી ઉપર તિરસ્કાર–અવગણનાની એક કઠોર નજર ફેંકી ચાલ્યા જાય છે; પણ કોઈ એ વિધવાને મીઠા

શબ્દનોયે દિલાસો નથી દેતુ હું એ વિધવા પાસે જઇશ. હું તેનું ઘર વાળીચોળીને સાફ કરીશ, તેને માટે રસોઇ કરી આપીશ, તેની પથારીએ બેસી તેનું માથુ ચાપીશ, તેને માટે ઔષધિ લાવી આપીશ......અને ત્યા તો સાજ પડી જશે "

પંડિતજી ગયા; પણ એક ક્ષણના એ વાર્તાલાપથી તેમનું અંતર વલોવાવા લાગ્યુ. એ ગ્રામ્ય બાલિકાના શાંત, નિર્દોષ શબ્દોદ્વારા કોઈ ઈશ્વરી ઠપકો તેમના હૃદયમા વ્યથા મચાવી રહ્યો. "તમે કીર્તિને માટે તલસો છો, હું શાંત આત્મસમર્પણ માગું છું." એ સ્વરો પંડિતજીના મગજમા ઘુંટાવા લાગ્યા.

"કીર્તિની ઝંખના નહિ, પણ શાંત આત્મ-સમર્પણ" એ શબ્દો પંડિતજીના કાનમા ગણગી રહ્યા તેમની છાતીમા એ શબ્દો કોતરાઇ ગયા. પંડિતજીએ પુસ્તકો લખવાનુ છોડી દીધું. તેમણે કીર્તિને માટે વલખા મારવાનુ મૂકી દીધું. તેમણે તેમનો જરીનો શિરપેચ અને સુવર્ણના કીર્તિપદકો ઉતારી નાખ્યા. "કીર્તિની ઝંખના નહિ, પણ શાંત આત્મ-સમર્પણ"ની સાધના તેમણે આદરી.

× × × ×

કીર્તિ નહિ, પણ મૂંગો ત્યાગજ આજના ભારતનું-તરુણ હિન્દીઓનું જીવનધ્યેય હોવું જોઇએ. આત્મ-સમર્પણની ભાવનાજ આ યુગનો જીવનમંત્ર હોવો જોઇએ. એ મંત્રમાજ આજના ઘવાયેલા, જખમી ભારતવર્ષને નવજીવન અર્પવાનું બળ છે. કીર્તિના કામી નહિ, પણ શાંત સમર્પણ-ધર્મનાજ અનુયાયી કેટલા હિન્દીઓ આજે ભારતમાતાની મઢુલીમા ચૂપચાપ સેવાકાર્ય કરવા તૈયાર છે?

("સૌરાષ્ટ્ર" તા-૨૯-૫-૨૬ માથી)

૬૫–અંતરચક્ષુ ઊઘડે તેને તો તકજ તક છે.

અંતરની આંખો ઉઘાડી હશે તેને તો જ્યાં ત્યાં તક જણાઈ રહેશે. આન્તરિક કાન ઉઘડયા હશે તેને તો મદદ માગતાં માગતાં મરી જનારાંની પુષ્કળ બૂમો જ્યાં ત્યાં સંભળાશે સહાયપાત્ર સ્થળો અને માનવીઓની ખોટ ખુલ્લાં દિલવાળાને નહિજ પડે.

(આગળ ધસો ઉપરથી)

૬૬–મગરથી બચવાનો ઉપાય

(લેખકઃ-શ્રી. જેઠાલાલ મોતીલાલ)

'ગુજરાતી' પત્રના તા. ૩-૧૦-૨૬ના અંકમાં પાના ૧૫૦૬ માં લખ્યું છે કે, ચોમાસાની ઋતુમાં નદીનાળાં ઉતરતાં કંઈક માણસો મગરના ભોગ થઇ પડે છે, તો તે દૂર રહે ને માણસ પાસે આવે નહિ તેવો ઉપાય કોઇ બતાવશે તો જનસમાજમાં ઉપકાર થશે; તો તેનો ઉપાય ચોકસ નીચે મુજબ છેઃ-

જ્યાં મગરનો ભય છે ત્યાં ઉતરનાર માણસોએ આકડાના ઝાડનું એક ડાળખું પાસે રાખી ઉતરવું, જેથી મગર જીવ લઇને નાસી જાય છે ને પાસે બિલકુલ આવશે નહિ. મગરને આકડાના દૂધનું એક ટીપું અડકી જવાથી કોઈ કોઇ મરી જાય છે, તે બીકથી મગર જીવ લઇ નાસી જાય છ.

(તા. ૧૦-૧૦-૨૬ના 'ગુજરાતી'માંથી)

૧૯–રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોનો ઉદ્દેશ કેવો હોવો જોઇએ?

"પાશ્ચાત્ય જ્ઞાનવિજ્ઞાનને તજો એમ મારૂ કહેવું નથી, પણ એ જ્ઞાનવિજ્ઞાનને લોકહિતકારી બનાવવા અને તેને અનુકૂળ મનોવૃત્તિ રાખવી. પરંતુ જ્યા સુધી આપણી ભોગ અને વિલાસની પ્રવૃત્તિ ઉચિત સીમામાં મર્યાદિત ન થાય, જ્યાસુધી યમનિયમની કઠણ સાધનાથી આપણે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ ન કરીએ, જ્યાસુધી ત્યાગ અને સેવાથી આત્માને પુષ્ટ ન કરીએ ત્યાસુધી જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનને લોકહિતકર કરવાં અશક્ય છે, આપણા ગુરુકુલો અને રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોનો ઉદ્દેશ એ હોવો જોઇએ કે, આવશ્યક જ્ઞાનવિજ્ઞાનની ચર્ચા, અને સંપ્રદાયની સાથેસાથે આપણને આત્મનિગ્રહ, ત્યાગ અને સેવાની દીક્ષા આપે."

"ભારતની કોઇ પણ સંસ્થા રાષ્ટ્રીય અથવા ભારતીય કહેવડાવવાને માટે અધિકાર ત્યારેજ રાખી શકે કે, જો તે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને ભારતવર્ષની વર્તમાન સ્થિતિનો, આવશ્યકતાઓનો, હીનતા અને દીનતાનો–દુઃખદારિદ્રનો અનુભવ કરાવે; જે એ દુઃખદારિદ્ર દૂર કરવાનો, દેશની દુર્બળતા દૂર કરવાનો, વીખરાયેલી શક્તિનો સંચય કરવાનો અને નવજીવન સંચાર કરવાનો માર્ગ બતાવે; અને તે માર્ગ પર સંકલ્પ, સાહસ, દૃઢતા અને એકાગ્રતાની સાથે ચાલવાની યોગ્યતા વિદ્યાર્થીઓમા ઉત્પન્ન કરે.........૧૯૨૧ માં વસ્તીના ૯૦ ટકા માણસો ગામડામા રહેનારા હતા, અને ૧૮૯૧થી ૧૯૨૧ સુધીમાં ગ્રામવાસી વસ્તીનું પ્રમાણ સેકડે એક ટકો વધ્યું છે. જો આ ક્રમ જારી રહ્યો તો ભારતીય લોકોને નગરવાસી બની જવાને માટે ત્રણ હજાર વર્ષ જોઇએ. આ કારણે આપણે એ વસ્તુ સ્વીકારવી જોઇએ, ગ્રામ અને ગ્રામીણ જીવનજ ભારતવર્ષની સભ્યતાનો આધાર માનીને આપણે આપણી શિક્ષણશૈલી નિર્માણ કરવી જોઇએ."

"આજે મેટ્રિકયુલેટો અને ગ્રૅન્જ્યુએટોની વીસ–પચીસની મામુલી નોકરી માટે સેંકડો અને હજારો અરજીઓ થતી આપણે જાણીએ

છીએ સરકારી શિક્ષાલયોમા ભણવાથી નોકરી મળીજ શકે છે, એ દાવો તો મિથ્યા છે. સરકારી વિદ્યાલયોના, સરકારી શિક્ષણ-પદ્ધતિના મોટામા મોટા અને કટ્ટામા કટ્ટા પક્ષપાતીઓને હું પૂછું છું કે, શું તેઓ બતાવી શકે છે કે, ત્યા કેળવાયલા બધા વિદ્યાર્થીઓને નોકરી મળીજ જાય છે અથવા તેમની રોટીનો સવાલ ટળી જાય છે? જો તેમ ન હોય તો શા સારૂ આપણને પૂછવામા આવે છે કે, રાષ્ટ્રીય શિક્ષાલયો—ગુરુકુલો સુદ્ધા—ના વિદ્યાર્થીઓનું ભવિષ્યમા શું થશે? બંને ઠેકાણે રોટીનો સવાલ સરખોજ મુસ્કેલ હોય તો લોકો રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોને શા સારૂ નથી અપનાવતા? કારણ આમાંથી નીકળનારા વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રસેવા અને સમાજસેવાનો અવસર મળશે, જ્યારે સરકારી વિદ્યાલયોમાં રહીને તો સરકારી ચક્કી ચલાવવાની છે, સરકારને ગુલામીનું રાજ્ય કાયમ રાખવામા મદદ કરવાની છે." ('નવજીવન' તા–૨૭–૩–૨૭ ના અંકમાથી)

૭૦–વીજળીથી સાવચેત રહેવાની જરૂર

આકાશમાં ઘનઘોર વાદળ છવાયાં હોય અને વીજળી ચમકાર કરી રહી હોય, ત્યારે કોઇએ પણ અગાશીમાં નહિ જવું જોઇએ.

યાદ રાખવું કે, ઉંચી ચીજો, જેવી કે ઝાડ, ધ્વજા યા કોઇ ઉંચી ઇમારત વીજળીને પોતાની તરફ ખેંચે છે, માટે આ ચીજોથી દૂર રહેવું જોઇએ. જો તમે કોઇ ઝાડવાળી જગામાંજ હો તો ઝાડની પાસે ન જવું. જો એકલા અને બીજાઓથી જુદા ઉભા હો તો ઝાડના ઝુંડમાં રહેવું, ઉંચાં ઝાડથી દૂર રહેવું.

વરસાદ વરસતો હોય અને વાદળ ગાજી રહ્યું હોય તો દોડીને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે ન જવું; દોડવાથી હવામા હલનચલન પેદા થાય છે, તેનાથી થતા વેગને લીધે વીજળી તેના તરફ ખેંચાઈ આવશે.

આવે વખતે તમે કોઇ ઘરમાં હો તો બારીએથી દૂર રહેજો

અથવા તો બારીઓ બધ કરી દેજો.

ધનઘોર વરસાદ, વાદળોની ગર્જના અને વીજળીના કડાકા થતી વખતે છત્રી ઓઢીને કોરા રહેવા કરતા ભીંજાઇ જવું સારૂં છે કોરી ચીજો વીજળીને વધારે ખેંચે છે.

(ગૃહલક્ષ્મી-૧૭ મું વર્ષ-અંક-૪-૫ માંથી)

૭૧–લકવો, સંધિવા અને અર્ધાંગ વાયુનો આબાદ ઉપાય

ધૂપતરીકે બાળવામા આવતા ગુગળથી તો ભાગ્યેજ કોઈ અજાણ્યું હશે. આ ગુગળની એક સરસ અને અકસીર બનાવટ છે, તે નીચે પ્રમાણે છેઃ—

આસંધ, અતિવિષ, પીંપર, શતાવરી, કાટાશેળીઆના મૂળ, ગળો, વરધારો, વરીઆળી, હરડે, ચવક, નાગરમોથ, કચોરો, વજ, અરકશીના પાન, બિલી, એરંડાના મૂળ, રાસ્ના અને ધમાસો, આ અઢાર ચીજો બે બે તોલા લેવી અને તેમા શુદ્ધ કરેલો ગુગળ ચાર તોલા મેળવો, બધાને અધકચરૂં ખાડી નાખી દરરોજ એક તોલો સવારે ને એક તોલો સાજે પાશેર પાણીમા ખૂબ ઉકાળી અધોળ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળીને પી જવું. આ ઉકાળો એટલો અકસીર છે કે એથી ગમે તેવો લકવો અગર સધિવા હોય અગર અર્ડું અગ પથ્થર જેવું બંધાઇ ગયુ હોય તોપણ તે દરદ નાબુદ થઇ જાય છે.

("દલિત કોમ"ના એક અંકમાથી)

ચોપચીની નવટાક, આસંધ નવટાક અને સૂંઠ નવટાક, એ ત્રણેનું ચૂર્ણ બનાવવું. તેમાથી અર્ધો તોલો રાત્રે સૂતી વખતે દૂધની સાથે લેવાથી સર્વ પ્રકારના વાયુથી થનારા દર્દ ભલેને તે શરીરના કોઈ પણ ભાગમા હોય, પણ ત્રણ ચાર દિવસમા નાબુદ થાય છે.

૭૨–ગામડીઆઓનાં સદ્‌ભાગ્ય અને શહેરીઓનાં દુર્ભાગ્ય !

લોકગીતાના એક લોકકવિએ સમાજને એક પ્રશ્ન પૂછયો છે કે, શહેરના લોકો પ્રભુને દિવસમા કેટલી વખત યાદ કરે છે ? જુઓ, ગામડાના લોકો તો લોકગીતોદ્વારાજ પોતાની સ્થિતિનુ રસિક વર્ણન કરે છે કેઃ–

> હું તો ઢોલે રમુ ને હરિ સાભરે રે,
> મારા હૈડા પડી પડી જાય રે; ઢોલે૦
> હું તો દાતણ કરૂ ને હરિ સાભરે રે,
> મારા દાતણીયા પડીપડી જાય રે; ઢોલે૦
> હુ તો નાવણ કરૂ ને હરિ સાભરે રે,
> મારા નાવણીયા ઢરી ઢરી જાય રે; ઢોલે૦
> હું તો ભોજન કરૂં ને હરિ સાભરે રે,
> મારા ભોજનિયા ઢરી ઢરી જાય રે; ઢોલે૦
> હુ તો પોઢણુ કરૂ ને હરિ સાભરે રે,
> મારી નિંદરડી ઉડી ઉડી જાય રે; ઢોલે૦

શેરીએ શેરીએ ચદ્રિકા ચમકે એટલે લોકહૃદય એ ચદ્રિકાના તેજમાં નાચી ઉઠે; ઢોલ વાગતા લોકહૃદયમા પ્રભુના મીઠા સ્મરણો જાગે અને ખાતા–પીતા, બેસતા–ઉઠતા અને સૂતા એ સ્મરણો જાગ્યા જ કરે; એ લોકજીવન કયા અને આજનું શહેરી જીવન કયા ! પેટને ખાતર, કીર્તિને ખાતર, સમાજમા જીવવાને ખાતર, ગમે તેને ખાતર, સવારથી સાજ સરવાળા અને બાદબાકી કરતો એકાદ મુંબાઈ જેવી મોહમયી નગરીનો રહીશ કયા ? એને જીવનની દરેક મિનિટ પૈસા કથી રીતે કમાવા એજ વિચાર હોય છે. કદાચ પૈસાનો વિચાર ફળીભૂત થાય તો સમાજમા સારો કેમ કહેવાઉં ? એ ચિતા ઉભી થાય છે. કદાચ એમાથી મુકત થાય તો સરકારદરબારમા માન-પાન શી રીતે પામું એની ઉપાધિઓ વળગે છે. આવી સ્થિતિમા

એ શહેરમા રહેનારો પ્રભુને કેટલી વખત યાદ કરે છે? એ પ્રશ્ન કોઇ દિવસ જરૂર પૂછજો. બહુ ઓછા ટકા, તમે ન માનો એટલા ટકા, માડમાડ પ્રભુને દિવસમા એકાદ વખત યાદ કરતા હોય તો પણ જાણે! બાકી ગીતા વાચનારા, સવારમા પૂજાના પાટલા પાસે બેસી માળા ફેરવનારા પણ હરિને સાચી રીતે એકધ્યાનથી યાદ કરે છે કે નાહ? એનો જવાબ તો તેઓજ આપે તો ઠીક. પ્રભુને યાદ કરવામા જે તલ્લીનતા—જે એકધ્યાનની મસ્તી જોઇએ એ તો બહુજ ઓછાના ભાગ્યમા લખ્યુ હોય છે. આવુ જ્યા સમાજની દૈનિક ચર્યાનું ચિત્ર છે, એ સમાજ કોઈ વ્યકિત, જાતિ કે દેશને માટે તલ્લીન બને એ ન માની શકાય એવી વાત છે

(તા ૨૮-૪-૨૭ ના 'લોહાણાહિતેચ્છુ' માથી)

૭૨–हिंदुवटने हाकल !

("સૌરાષ્ટ્ર" ના તા. ૨૩-૪-૨૭ ના અ કમાથી ઉદ્ધૃત)

'હિદુ સગઠન એટલે હિદુ નામ ધરાવતા આ આર્યભૂમિના એક એક પુત્રને હિદુત્વના ભગવા ઝુંડા નીચે ખડો કરવો તે. હિંદુ સગઠન એટલે ભમે તે પથ કે ચીરકાનુ તિલક કરતા પણ દિલમા હિંદુત્વનું ઉજ્જવળ અભિમાન સઘરતા બાવીસ કરોડ આર્યોને હિંદુત્વની દુહાઇ સ્વીકારતા કરવા તે આવી આત્મરક્ષક પ્રવૃત્તિને જો કોઇ આક્રમનુ કહેતુ હોય તો હુ કહું છુ કે, અમે આક્રમણકારી છીએ

'કેટલાક શુભેચ્છકો કહે છે કે, સંગઠનની હલચલ દિવસે દિવસે અસહિષ્ણુ બનતી જાય છે. એ મિત્રદરોને મારો પ્રશ્ન છે કે, તમે સહિષ્ણુતા કોને કહો છો? જો સહિષ્ણુતા એટલે નીચી મુડીએ હલ્લો સહી લેવો એમ હોય, જો સહિષ્ણુતા એટલે તમારું હણી નાખવાને પ્રવૃત્ત થયેલા બળો સામે પણ તમારે ચૂપ

એમ અર્થ થતો હોય તો હુ કહુ છુ કે, હિંદુ હવે એ સહિષ્ણુતામા નથી માનતો એ સહિષ્ણુતા નથી પણ આત્મસહાર છે. કોઇ કોમ આત્મ-સહારમા નજ માની શકે.

'હિંદુઓને હુ એટલુજ કહેવા માગુ છુ કે, તમને આ પૃથ્વી ઉપરથી સાફ કરી નાખવા જબ્બર પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. એ આક્રમણકારી પ્રવૃત્તિની હાજરીમા તમે નિષ્ક્રિય રહેશો એ નહિ ચાલે. હિંદુની આજની લાચાર દશા એ તેની નિષ્ક્રિયતાનુંજ પરિણામ છે કોઇ ન માનજો કે, હિંદુધર્મ અપમાનો સહ્યા કરવાનુ સૂચવે છે હિંદુઓ' વસ્તુસ્થિતિને ઓળખો અને તેનો મર્દાનગીપૂર્વક સામનો કરો

'દુનિયાની કોઇ પણ પ્રજા જેને માટે મગરૂર બની શકે એવા તમારા વિશિષ્ટ ધર્મ અને સસ્કૃતિ ઉપર આજે આફત ઝઝૂમી રહી છે કા તો તમે તમારા મનુષ્યત્વની ઘોષણા કરો અને આફતને ટાળી નાખો, અને કા તો તમારી ગરવી સંસ્કૃતિને અને તમારા પ્યારા ધર્મને બીકણપૂર્વક નાશ પામવા દો હિંદુઓની જો આજની મનોદશા નહિ બદલાય તો હિંદુ કોમ અને હિંદુધર્મ તથા હિંદુસંસ્કૃતિનો આ પૃથ્વી ઉપરથી લોપ થશે......હુ દુનિયાના દેશ દેશમા ભટકયો છુ, અને મે તમામ પ્રજાઓના ઇતિહાસ અને સસ્કૃતિનુ અવલોકન કર્યું છે એ બધા પછી, હુ પ્રમાણિકપણે માનું છુ કે, હિંદુસસ્કૃતિ અને હિંદુ જીવનની કયાય જોડી મળે તેમ નથી. મને શ્રદ્ધા છે કે, એક દિવસ આખુ જગત આ હિંદુસસ્કૃતિની ઉપાસના માડશે; પણ એ શુભ દિવસ ઉગે ત્યાસુધી, હિંદુઓ ! તમે તમારી સસ્કૃતિને જીવતી રાખી શકશો ?'

(લાલા લજપતરાયના ભાષણ ઉપરથી)

૭૪–માટુંગામાં ભિખારીઓ માટે ખ્રિસ્તી છાવણી

લાચાર ભિખારીઓને મદદ કરનારી કમિટિના કામકાજનો અહેવાલ મ્યુનિસિપલ કૉરપોરેશન ઉપર મોકલવામા આવ્યો છે. તેમા જણાવવામા આવે છે કે, માટુંગામા રાવની હીલ ઉપર ઉભી કરવામા આવેલી ભિખારીઓની કુલ સખ્યા ૧૧૭૪ નીચે મુજબ છે–ઇસ્લામી ૨૯૮, હિંદુ ૮૧૬, ખ્રિસ્તી ૬૦, જુદી જુદી જાતના ૪૯૭. ન્યાત પ્રમાણે ભિખારીઓની સખ્યા નીચે મુજબ છે–ઇસ્લામી ૨૯૮, મરાઠા ૨૨૨, મહાર ૧૪૫, ભઇયા ૮૧, હિદુ ૮૧, ખ્રિસ્તી ૬૦, વાઘરી ૩૫, મદ્રાસી ૩૨, માગ ૧૮, ઠાકોર ૧૬, તેલુગુ ૧૫, બ્રાહ્મણ ૧૫, આહીર ૧૪, ચમાર ૧૩, પરદેશી ૧૨, કોળી ૧૧, પઠાણ ૯, ઘાટી ૮ અને બીજી ન્યાતોના બીજા ૩૧ જણા છે.

મરાઠા મુલકમાથી ભિખારીઓની સર્વેથી વધુ સખ્યા જોવામા આવે છે. તેનો સબબ સને ૧૯૨૧ મા તે તરફ ચાલેલા દુકાળનો છે. તે વેળાએ આ શહેરમા કામ શોધવા આવેનાઓ સાથે લંગડા, લૂલા, આધળા વગેરે પણ આવ્યા હતા. કેટલાક આખા કુટુબો આવ્યા હતા, જેમા કેટલાક દાખલાઓમા માબાપ આધળા હતા, અને તેઓના પાચ ૭ નાના છોકરા હતા.

ઘણા ઇરનામીઓ મુબઇમા ઉત્તરહિંદથી આવે છે, પણ વણા દાખલાઓમા તેઓ લાબા વખત સુધી પ્રથમ મુબઇમા ધધો કરે છે.

છાવણીમા તદ્દન લાચારોને દાખલ કરવામા આવે છે, જે નીચલા આકડા ઉપરથી જોવામા આવશે. દાખલ કરવામા આવેલાઓમાથી ૨૩૭ આધળા, ૧૮૮ લગડા, ૩૯૦ બિમાર, ૩૦ નબળા ભેજાંના અને ૫ મૂગાબહેરા હતા, જ્યારે ૧૬ વરસની અદરના છોકરા ૩૨૪ હતા.

ભિખારીઓમા ઘણીખરી બિમારી પૂરતા ખોરાકની ગેરહાજરી અને ખુલ્લામા રખડવાને પરિણામે લાગુ પડે છે તેમાના સેંકડે ૫૦ ટકા સાજા થઇને પોતાના મિત્રોને ત્યા અથવા તો પોતાને વતન જાય છે, જ્યારે મોટો ભાગ કાયમનો અશક્ત હોય છે.

મુક્તિફોજના આસામીઓ મહોલ્લે મહોલ્લે ફરી ભિખારીઓને

સમજાવીને છાવણીમા લાવે છે કોઇ પણ ભિખારીને તેની મરજી વગર જબરીથી છાવણીમા મોકલવામા આવતો નથી

ભિખારીઓને નિયમિત ખોરાક આપવામા આવે છે–સવારે ૭ વાગતે ચા, બપોરે ૧૧ વાગતે કઢી–ચાવલ, સાજે ૭ વાગતે ચાવલ, દાળ અને રોટલી તથા જેઓ માગે તેમને અઠવાડિયામા બે વાર માસ આપવામા આવે છે અને ત્યાસુધી રોટલી વગેરે બનાવવામા ભિખારીઓ પોતે બાવરચીને મદદ કરે છે છાવણીમા બે વૉર્ડ સ્ત્રીઓ માટે અનાહેદા રાખવામા આવ્યા છે આ છાવણીમા એકી વેળા આશરે અઢીસો ભિખારીઓ રહે છે

ભિખારીઓની તમીબી સારવાર ઉપર પહેલુ ધ્યાન આપવામા આવે છે

છાવણીનો લાભ ફક્ત અશક્ત ભિખારીઓને આપવામા આવે છે, જેથી તેઓ પાસેથી ફતેહમદીથી કામ લઇ શકાય એમ નથી, તે છતા કેટલાકો ખુશીથી નેતર ભરવા જેવા કામ કરે છે, પણ છાવણી વસ્તીથી દૂર આવ્યાથી એવા કામ ઝાઝા મળતા નથી તેને વણતા શીખવવા માટે બે શાળો પણ રાખવામા આવ્યો છે અને તેમા વધારો કરવાનો ઇરાદો રાખવામા આવ્યો છે વળી ઘણાઓ ખાલી જમીન ઉપર ખેતીનું કામ ખુશીથી કરે છે આ છાવણી ઉપર મ્યુનિસિપલ દેખરેખ રાખે છે

ભિખારીની નિભાવણી ઉપર માસિક રૂપિયા દશનો ખર્ચ આવે છે ભિખારીઓને મદદ કરનારી મડળી, ભિખારીઓની કાયમની છાવણી વધારે સારા પાયા ઉપર ખોલવાની અને પાચસો ભિખારીઓને નિભાવવાની ખ્હેશ રાખે છે, જેથી મડળી કૉરપોરેશન પાસેથી વધુ ગ્રાન્ટની મદદ માગે છે કૉરપોરેશને ૧૯૨૨ ના વર્ષ માટે માસિક રૂપિયા દોઢ હજારની ગ્રાન્ટ ની બક્ષીસ આપી હતી

(ઓ હિંદુ–આર્ય પરાક્રમીઓ ! છે તમને તેમના જેવી સ્વધર્મ કે સ્વદેશ માટે ઉંડી લાગણી ! કાળજી ! તાલાવેલી ! ધર્મવૃત્તિ અને પરાક્રમવૃત્તિ માત્રકે ! ઉંઘતી ન હોય તો આવનારને પણ સૂઝે તેના તોડ અને કામ લેવાનો ટોટોળ કમા ? લિ૦ ખરાબ ભિક્ષુ–અખડાનદ)

૭૫–જુવાનોની ઘરડી મનોદશા !

("લોહાણા હિતેચ્છુ"મા લેખક.-શ્રી જદુરાય ડી. ખધડીઆ)

"ઘરડાઓના મહાજનો, ઘરડાઓના રીતરિવાજ, ઘરડાઓની રહેણીકરણી અને ઘરડાંઓના અવાજમા સડો જોનાર જુવાનીઆઓ! જુવાન શરીરોની મનોદશા જુવાન છે ખરી?"

બાર બાર વર્ષના જાહેર અને સાહિત્યજીવનના કડવા–મીઠા અનુભવો પછી મને આ પ્રશ્ન થાય છે. ઘણા અનુભવને અંતે પણ નિર્ણય કરવાની મને સત્તા હોય તો એ પ્રશ્નનો જવાબ હુ તો નિરાશાજનક આપુ.

બીજાઓને સુધારવા જનારાઓ પોતેજ બગડેલા છે–હોઇ શકે છે એ જોતા નથી. બહાર સુધારો ઇચ્છનારા અંદર સડતા હોય છે. પગ નીચેનુ બળતુ મૂકી શેરીની આગ હોલવવા જનારા આ વીસમી સદીના માણસાઈ બંબાઓએ ગાડી પાછી હાકવી જોઇએ.

"મહાજનોને સુધારવા, કુરિવાજો નાબુદ કરવા, સેવા કરવા" એવા એવા તરેહવાર ઉદ્દેશોમાટે યુવકમંડળો સ્થપાય છે. હવે આપણે એ સુધારક મંડળોનેજ તપાસીએ કે, તેઓ પોતે કેટલા સુધરેલા છે?

યુવકોમા જેમ બાલ ઓળવાની, ફૂલ–ફટાકિયા થઇને ફરવાની અને સીગરેટ પીવાની ફેશનો છે, તેમ તેમની સંસ્થાઓમા નીચેની નવી ફેશનો દાખલ થયેલી મને જણાઇ છે.–

૧–કોઇ શ્રીમંત શોધી કાઢી તેને પ્રમુખ બનાવી દેવાની ફેશન.

૨–છે એટલુ બધુ ખરાબ માનવાની ફેશન.

૩–પૈસા વગર સેવા ન થાય એમ માનવાની ફેશન.

૪–સભાના નિયમો ઉંચા મૂકી મનમોજીપણે કામ કરવાની ફેશન.

૫–મંડળના ફંડથી ઉજાણી, ચા–પાણી ઇ૦ કરવાની ફેશન.

૬–લાયકાત નહિ છતા બોલી નાખવાની કે લખી નાખવાની ફેશન.

આ યુવકજાગૃતિના જમાનામા આ ફેશનો છુપા વેશમા ઘુસતી ચાલે એ શુ ઇચ્છવા જોગ છે? યુવકોનો ગ્રહણનો દિવસ કયે દિવસે તે મને કોઇ કહેશે? એમનુ ઘર ક્યારે સાફ થશે, તે કોઇ લખશે?

ખાલી ગપ્પા નથી, અનેક પુરાવાઓ ઉપલા વિધાનના સમર્થનમા રજુ કરી શકાય તેમ છે.

૭૬–मरियां अनेक रोगोनी उत्तम दवा छे.

("વાયડા મિત્રમા" લેખિકા.–તિલોત્તમા ત્રીકમલાલ કે. શાહ)

ઘરમા હમેશા વપરાતી આ નજીવી ચીજ ઘણા રોગને મટાડ વાની શક્તિ ધરાવે છે. તેમાના થોડાક પ્રયોગો નીચે આપ્યા છે

મંદાગ્નિ ઉપર–મરી ભાગ સાથે લેવાથી તે સખ્ત ભૂખ લગાડે છે

" " મરી પાન સાથે લેવાથી તે સખ્ત ભૂખ લગાડે છે

હડકાયા કૂતરાના વિષ ઉપર–મરીનુ સંચળ સાથે સેવન કરવાથી હડકાયુ કૂતરૂં કરડયાનું ઝેર ઉતરે છે.

કમળા ઉપર–મરી અને કરીઆતુ લેવાથી કમળો મટે છે.

કમળો–મરી કાકડાશિંગ સાથે લેવાથી મટે છે.

કમળો–મરી બાળી નાખી ભાગ સાથે લેવાથી મટશે.

દારૂહળદર સાથે મરી સેવવાથી **કમળી** મટે છે.

બરોળ ઉપર–ટંકણખાર સાથે મરી લેવાથી બરોળ મટે છે.

પિત્ત ઉપર–આમળા સાથે મરી લેવાથી પિત્ત મટે છે.

રક્તપિત્ત–જીરા સાથે મરી લેવાથી રક્તપિત્ત મટે છે.

રક્તપિત્ત–મરી અરણીના રસ સાથે સેવન કરવાથી રક્તપિત્ત તથા તેને લગતા રોગો મટાડે છે.

ઉધરસ–બહેડા સાથે મરી લેવાથી મટે છે.

વીંછી ઉપર–મરી અને ઘોડાવજ ઘસીને ચોપડવાથી પીડા મટે છે.

ભગંદર ઉપર–મરી અને તેલિયો દેવદાર લેપ કરવો.

વાયુ ઉપર–પીપર સાથે મરી લેવાથી વાયુ મટે છે.

પ્રમેહ ઉપર–મરી સુંઠ સાથે લેવાથી તે પ્રમેહ મટે.છે.

વાંઝીઆપણું–કસ્તૂરી સાથે મરી લેવાથી મટે છે.

ધાતુપુષ્ટિ માટે–ધોળી મૂસળી સાથે મરી લેવાથી પુષ્ટિ આપે છે.

વીર્યસ્તંભન માટે–અક્કલગરા સાથે મરી લેવાં.

ઝાડા ઉપર–મરી ભાંગરાના રસ સાથે લેવાથી તે અતિસાર મટાડે છે.

૭૭–પાણીના અનુભવી ઉપાયો

(લેખક–પંડિત મહાવીરપ્રસાદ શર્મા વૈદ્ય)

अप्स्वन्तर मृतमप्सु भेषजम् । अप्सु सोमो अब्रवीदन्त-र्विश्वानिभेषजा ॥ आप प्रणीत भेषजं वरूथ्य तन्वे मम । शं न आपो, धन्वन्या, शंमुसन्त्वनप्याः ॥ शं नः खनित्रया आपः शंमुया: कुम्भ अमृता: । शिवा नः सन्तु वार्षिकी ॥ (वेद)

અર્થાત્–જળમા અમૃત છે, જળ ઔષધિ છે, જળમા સૌ ઔષધો છે. હે જળ! તું અમારા શરીરમા રોગ નિવારનાર ઔષધિરૂપ થાઓ. અમને મરુભૂમિ તથા અનુપદેશનુ જળ હિતકારક થાઓ. કૂવાનું જળ, ઘડામાં ભરેલું જળ સુખદાયક થાઓ. વરસાદનું જળ કલ્યાણદાયક હો વગેરે.

પણ આજ જળ કોઇ જગાએ અમૃત અને કોઇ જગાએ ઝેરનું કામ કરે છે. જુઓ, ગોસાંઇજીએ પણ એ વિષે કેવું લખ્યું છે કે:–

ગૃહ ભેષજ જલ પવનપટ, પાય કુયોગ સુયોગ;
હોત કુવસ્તુ સુવસ્તુ જગ, લખાહં સુલચ્છનલોગ.

पयः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् । (अमरकोशः)

અમૃત અને જીવન વગેરે શબ્દો યોગ્યજ છે.

ગંગા, ત્રિવેણી વગેરેમા સ્નાન કરવાનો મહિમા ઘણોજ છે; કેમકે ત્યાંના પાણીમાં અનેક ગુણ રહેલા હોય છે. તેમા સ્નાન કરવાથી અથવા બીજા કોઇ પ્રવાહોમા સ્નાન કરવાથી રોગ નાશ પામે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? લૂઇ કોટનીની જળચિકિત્સા–કટિસ્નાન અને બાષ્પ વગેરેના સ્નાનથી રોગ નાબુદ થવાનું મૂળકારણ એજ છે. નીચે લખેલા પ્રયોગો કેવળ જળદ્વારા સિદ્ધ થાય છે. તે ઘણાજ ઉપકારક, આશ્ચર્યકારક તથા અદ્‌ભુત પરિણામ આપનારા અને અનેક વાર અનુભવાયલા છે. તે નીચે પ્રમાણે:–

(૧) જે માણસ હમેશા ત્રણ વાર ઠંડા પાણીથી કોગળા કરે છે, મુખ ધુએ છે, આંખોએ પાણી છાંટે છે અને શુદ્ધ જળ વડે આંખો ઉઘાડે છે, તેને આંખનાં દર્દો કદી થતાં નથી.

(૨) ભોજન બાદ ભીના હાથ એકબીજા સાથે ઘસીને આંખો લગાવવાથી આંખોમા અધારા આવતા નથી.

(૩) જે માણસ સૂર્યોદય પહેલા અર્થાત્ ઉષ કાળમા અ અજલિ શીતળ જળ પીએ છે, તે વાતપિત્તાદિ રોગો ઉપર જ મેળવી દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે

(૪) પ્રાત કાળે જળ સુઘવાથી વાળ ધોળા થવા, સળેખમ, સ્વ ભગ, ખાસી અને શોષરોગ નાબુદ થાય છે તથા આંખોનુ તેજ વધે છે

(૫) સૂતી વખતે પગ ધોઇને સૂવાથી ઉઘ સારી આવે છે આંખોનુ તેજ વધે છે અને ખરાબ સ્વપ્નો આવતા નથી.

(૬) પ્રાત કાળમા લોટે લોટે પાણી રેડી સ્નાન કરવાથી રૂપ તેજ, બળ, બુદ્ધિ, પવિત્રતા, યશ, મેધાશક્તિ, આયુષ્ય અને આરોગ્ય ની વૃદ્ધિ થાય છે તથા મળવૃદ્ધિ અને ખરાબ સ્વપ્નનો નાશ થાય છે

(૭) વહેતા પાણીમા સ્નાન કરતી વખતે અંડકોષો ધોવાથી કેટલાક માણસોનો અડવૃદ્ધિનો રોગ મટી ગયો છે

(૮) સાપના ઝેર અને અફીણના ઝેરમા રોગીમા ચેતન ન આવે ત્યાસુધી માથા ઉપર વડેવડા પાણી રેડવુ આથી ચમત્કારિક લાભ થાય છે.

(૯) પૈત્તિક (પિત્તથી થયેલા) ઉન્માદના રોગીને ૧૦૮ ઘડા પાણીથી સ્નાન કરાવવુ ઘણુજ ફાયદાકારક છે.

(૧૦) અગ્નિ ઉપર ઉકાળીને ૩/૪ ભાગનુ પાણી રહે તે પીવાથી પિત્ત, અર્ધુ રાખીને પીવાથી કફ અને ચોથા ભાગનુ રહે તેટલુ ઉકાળેલુ પાણી પીવાથી વાતરોગનુ શમન થાય છે.

(૧૧) બત્રીસ દીપક (કોડિયા) પાણીને ઉકાળીને તેમાથી એક કોડિયા જેટલુ પાણી બાકી રહે તે પાણી સહેજ ગરમ ગરમ કેટલીક વાર જરૂર પ્રમાણે પાવાથી ભયકર સન્નિપાત જ્વરમા અવશ્ય ફાયદો થાય છે

(૧૨) કફ અથવા લોહી સૂકાઇ જવાથી કે રોકાઇ જવાથી થયેલી આધાશીશી કોઈ પણ પ્રકારે મટતી નથી, તે ઉપર પ્રાત

ળમાં નાકવાટે થોડું થોડું પાણી પીવાનો અભ્યાસ પાડવાથી હમેશ-
ાટે સારું થઈ જાય છે.

(૧૩) પ્રાતઃકાળમાં નાકવાટે પાણી પીવાથીસળેખમ મટી જાયછે.

(૧૪) અત્યંત વ્યાયામ કરવાથી શરીરમાં ગરમી ઘણી વધી
ઇ હોય તો તરતા તરતા કેટલોક વખત હમેશા સ્નાન કરવાથી
શાંત થઇ જાય છે.

(૧૫) પગે ચાલવાની મુસાફરીમા કેટલેક અંતરે પાણીથી પગ
ાતા રહેવાથી મુસાફરીનો તાપ અને થાક બહુ જણાતો નથી.

(૧૬) પાણીમા બેસીને બસ્તીપ્રદેશને ઘસી ઘસીને ધોતા રહેવા
ી બસ્તિપ્રદેશના કેટલાય રોગ નાબુદ થાય છે.

(૧૭) દાંતના દુખાવામાં વહેતા પાણીમા (જેમકે યમુનાજળમા)
ારંવાર કોગળા કરવાથી અને આગળી વડે ધીમે ધીમે ખૂબ ઘસવા-
ી અવાળાં ફૂલવાં તથા બીજા રોગો નાબુદ થાય છે.

(તા. ૨૮–૩–૧૯૨૭ના "કૈલાસ"માંથી)

૭૮–ધર્મને નામે લડી મરતા ભારતવાસીઓને

ચક્રવર્તી મહારાજા અશોક શિલાલેખદ્વારા શું કહે છે ?

(તા. ૧૫–૭–૨૭ના "રાષ્ટ્રશક્તિ"નું મુખપૃષ્ઠ)

"દેવાનાં પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા (અશોક) સર્વ ધર્મના
સાધુઓ તથા ગૃહસ્થોને દાન વડે તેમજ અન્ય વિવિધ પ્રકારે પૂજે
છે; પણ રાજા દાન અને પૂજાને એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો
જેટલું સર્વ પંથની સારવૃદ્ધિને. સારવૃદ્ધિ અનેક પ્રકારની છે; પણ
તેનું મૂળ તો વાણીનો સંયમ એજ છે. વાણીનો સંયમ એટલે
શું ? આપણે આપણી ભાષા ઉપર એવો કાબુ રાખવો જોઇએ,
કે જેથી પોતાના પંથનીજ સ્તુતિ અને પારકાના ધર્મની નિંદા ન
થાય. ધર્મચર્ચા જેવા ગંભીર પ્રસંગસિવાય ગમે તે વખતે પોતાના

ધર્મની સુંદરતા અને બીજાના ધર્મની એબ બતાવવા બેસ્ , આપણને હીણપત લાગે છે જે વખતે જેવો પ્રસંગ હોય તે વખતે તે તે પ્રકારે પરધર્મીનો આદરજ કરવો ઘટે છે. આમ કરવા થી માણસ પોતાના ધર્મને ખૂબ વધારે છે અને બીજાના ધર્મની પણ સેવા કરે છે. એમ નહિ કરવાથી માણસ પોતાના ધર્મને પણ તોડે છે અને બીજાના ધર્મને પણ નુકસાન પહોચાડે છે.

માણસ પોતાના ધર્મના વખાણ કરે છે અને પરધર્મની નિંદા કરે છે, તે તો પોતાના ધર્મની ભક્તિથીજ કરવા જાય છે. તેને થાય છે કે, ચાલો આપણે આપણા ધર્મને સુંદર કરી બતાવીએ; પણ તેમ કરતા તે પોતાના ધર્મનેજ ભારેમા ભારે નુકસાન પહોચાડે છે, પોતાના ધર્મનોજ ભારે ઘાત કરે છે. બધા ધર્મોમા પ્રેમભાવ હોય, બધા હળીમળીને રહે, જાણે કુટુબ એજ સારૂં છે, એટલે જુદાજુદા પંથવાળા લોકો ધર્મનો ઉપદેશ સાભળે અને તેનું પાલન કરે.

અશોક રાજાની ખાસ ઈચ્છા છે કે, સર્વ પંથના લોકો બહુશ્રુત થાઓ અને તેમનું જ્ઞાન કલ્યાણકારી નીવડો. (ધર્મ ધર્મ વચ્ચેના ઝગડા ત્યારેજ શમે કે જ્યારે બહુશ્રુત થવાથી માણસના વિચારની અંધતા મટી જાય છે અને માણસની વિદ્વત્તા સમાજને કલ્યાણ તરફ દોરે.) આ વાત જેમને પસદ હોય તેમણે લોકોને સમજાવવું જોઇએ કે, અશોક રાજા દાન કે પૂજાને એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો જેટલું સર્વ ધર્મોની સારવૃદ્ધિને એટલે કે કલ્યાણ કરવાની શક્તિને. એટલા માટેજ તેણે ધર્મ-મહામાત્રો નીમ્યા છે. સ્ત્રીઓને માટે ઉપદેશકો નીમ્યા છે, વ્રાત્યભૂમિકો નીમ્યા છે અને બીજી સભાઓ પણ સ્થાપી છે. આનું ફળ એ છે કે, દરેકના ધર્મની પણ વૃદ્ધિ થઇ જાય અને ધર્મનો વિજય થાય."

(—અશોક-શિલાલેખ—)

७९–निर्धनोमांज देवमानवो वधारे पाके छे.

(લેખકઃ—શ્રીયુત "કુમાર")

એક બાર ઇમર્સન કે કિસી મિત્ર ને હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલય મેં એક અત્યંત પ્રતિભાશાલી તથા હોનહાર વિદ્યાર્થી કે સંબંધ મેં ઉસકી સંમતિ પૂછી. ઇમર્સન ને તુરત હી જો સંક્ષિપ્ત ઉત્તર દિયા, વહ ઇસ પ્રકાર થાઃ—

"બસ, ઉસે અબ અગર કિસી વસ્તુ કી આવશ્યકતા હૈ તો વહ 'દરિદ્રતા' હી હૈ."

ઇમર્સન કે ઇસ અદ્ભુત ઉત્તર કો સુન કર ઉસકા મિત્ર એકદમ ચકરા ગયા ઔર ઉસકે ચેહરે કો બડી ઉત્સુકતા સે દેખને લગા.

ઇમર્સન તુરંત હી ઉસકે હૃદય મેં ઉઠતે હુએ ભાવ કો તાડ ગયા. ઉસને અપને મિત્ર કે સમુખ મુસ્કારતે હુએ દરિદ્રતા કી ઇસ પ્રકાર વ્યાખ્યા કર ડાલીઃ—

"દરિદ્રતા કો બહુધા લોગ ઇશ્વરીય પ્રકોપ યા શાપ સમઝતે હૈં, પર વાસ્તવ મેં ઐસી બાત નહીં હૈ વહ તો પરમાત્મા કા સર્વશ્રેષ્ઠ વરદાન હૈ."

"સંસાર મેં જિતને બડે બડે મહાપુરુષ હો ગયે હૈં; ઉનમેંસે ઐસી વ્યક્તિ બહુત હી કમ હૈં, જો દરિદ્રાવસ્થા મેં ન પૈદા હુઆ હો યા ઇનકા ઉત્થાન પતિતાવસ્થા સે ન હુઆ હો."

"દરિદ્રાવસ્થા મેં રહ, ફટે–પુરાને કપડે પહિન, પેટભર અન્ન ન પા તથા સુખ–સાધન–રહિત અવસ્થા મે હી મનુષ્ય અપને સચ્ચે સ્વરૂપ તથા જ્ઞાન–શક્તિ કો પહચાનતા હૈ"

"કિસી પ્રકાર કે સાજ સામાન સે રહિત, સુનસાન કમરે મેં હી ઉસકી આત્મા સે વહ જ્યોતિ પ્રજ્વલિત હોતી હૈ, જિસકા પ્રકાશ કિસી દિન સારે સંસાર મે ફૈલ જાતા હૈ ઔર વહ વ્યક્તિ મહત્તા કો પ્રાપ્ત હો ગૌરવ પાને લગતા હૈ."

"પ્રકૃતિ ને મનુષ્ય કો ઇસ પ્રકાર બનાયા હૈ, કિ વહ સ્વભા-

वत कार्य और उद्योग से घृणा करता है ऐसे मनुष्य इसमे थोड़े ही होंगे, जिनमे इस प्राकृतिक नियम के उल्लंघन करने के योग्य आत्मिक शक्ति हो"

"दरिद्रता ही वह शक्ति है, जिससे मनुष्य कार्य और उद्योग करने लगता है केवल इतना ही नही, इसमे एक विशेष गुण भी है-यह मनुष्य को वास्तविक 'मनुष्य' बनाती है'

"दरिद्रता से मनुष्य का उन हजारो, लाखो व्यक्तियो से संपर्क हो जाता है, जिनकी आवश्यकताओ और दुःख-दर्द, स्वार्थपरता और उसकी आत्मा को विश्वात्मा की मधुर संगीत ध्वनि से अनुप्राणित कर व्यक्तिगत स्वार्थ को संसार के स्वार्थ मे विलीन कर देती है, जिससे वह समस्त संसार को अपना समझने का महाज्ञान प्राप्त कर लेता है"

'दरिद्रता आत्म-शक्ति प्रदान करती है और शिष्टाचार की सुंदर शिक्षा देती है अतएव दरिद्रता कोइ ईश्वरीय प्रकोप या शाप नही, बल्कि परम पिता परमात्मा का सर्वोच्च आशीर्वाद है'

("हिंदूपंच"ना एक अंकमाथी

८०—आ तमारूं शिक्षण नहि पण भक्षण छे.

(लेखक—श्री. मूळशंकर जादवजी व्यास)

आपणी निशाळो अने विद्यालयो देशोन्नतिना अमीझरणां होइ शके, आपणो समाज अने धर्म इतिहासना दुर्गसमा होइ शके, स्वातंत्र्य अने स्वराजना रथचक्रसमा बनी शके, परंतु ए बधुं क्यारे? ज्यारे ए शिक्षण-कारोबार आपणा मत मुजब चलावाय त्यारेज

अंग्रेजो पूरा विचक्षण छे, एमणे भारतवर्षनो यशस्वी इतिहास निहाळ्यो, एमणे आर्य संस्कृतिनी झमक तथा प्राचीन ऋषिमुनिओना पवित्र संस्कारो जोया, प्राचीन शूरवीरोना वीरत्वना

ગુણુગાન સાભળ્યા, બ્રહ્મર્ષિઓની ગૃહે ગૃહે વ્યાપી રહેલી બ્રહ્મદીક્ષાઓનુ સચરાચર તેજ ભાળ્યુ, ગ્રીસ અને સ્પાર્ટાના કેસરીઓથી પણ અધિક ક્ષત્રિયોની ભસ્મમા છુપાયેલી દૈવી શક્તિની ચીનગારીઓ ભાળી, વૈશ્યોના વાણિજ્યશક્તિના સાહસો માપ્યા, શૂદ્રોની ભક્તિપરાયણ નિસ્વાર્થ સેવાઓ જોઇ, આકાશમાથી ઉતરતા વજ્ર સામે ટટાર ઉભા રહેનાર વીરકેસરીઓની સુકીર્તિઓ સાભળી અને રણમેદાને જતા કથને કુમકુમતિલક કરીને કમરે સમશેર બાધનારી અને મૃત પતિની સાથે ચિતામા હસતે મોઢે 'જય માતૃભૂમિ, જય માતૃભૂમિ' 'જય પતિદેવ, જય પતિદેવ'ની જયગર્જના કરતી સળગી જનારી ભારતી સતીઓનો અપાર મહિમા સાભળ્યો.

જે દેશમા આવી અજબ સસ્કૃતિ, આવુ અદ્ભુત પુરાતન, અનેરૂં ઓજસ અને અપૂર્વ શક્તિ હોય, આ ક્ષણભંગુર દેહને કેડીને યશસ્વી દેહને ચિરંજીવી કરવાની હોશ જે દેશમા હોય; એવા દેશની વિરાટ પ્રજાને વશ કરવાવાળુ–તેને ગુલામ બનાવવાવાળું આ જગતમા કોઇ જન્મ્યુ નથી એ સનાતન સત્ય અગ્રેજોની વિચક્ષણ બુદ્ધિએ પારખી લીધુ ભારતવર્ષમા અગ્રેજ સલ્તનતના પાયા ઉંડા નાખવા એ વિદેશીઓએ હિંદના બાળહૈયા ઉપર જુગીજ છાપ ચીતરવા માડી હિંદની અગાધ શક્તિને મુઠ્ઠીમા પકડી અને આ દેશમા ટેક, સ્વમાન અને પવિત્ર કીર્તિ માટે મરી મીટવાનું આદર્શ શિક્ષણ મળતુ, તેજ દેશમા આજે અમારા યુવાન હિંદીઓની કૉલેજો મા ભ્રિટિશ સમા કોઈ મહાદ્વીપ પાક્યા નથી, હિંદના ઇતિહાસ સમા યુરોપના ઇતિહાસ સમુ કોઇ નથી, વેલિંગ્ટન અને નેલ્સન કે ઇગ્લાડમાજ પાકે, નેપોલિયન અને કૉન્વેલ તો યુરોપમાંજ જન્મે ઇટાલીઆમેય અને સમ્રાજ્ઞી વિકટોરીઆ જેવી સ્ત્રીવિભૂતિઓ તો ઇ ની યશસ્વી ગાદીએજ હોય!

વાન શ્રીકૃષ્ણ અને પ્રતાપી રામચંદ્ર કેટલા થયા છે? જગતમાંથી ક્ષત્રિયોનો નાશ કરનાર પરશુધારી રુદ્રના અવતારસમા ભગવાન પરશુરામ કેટલા છે? દ્રોપદી અને સીતા જેવી અડગ ટેકીલી, દમયંતી અને તારામતી જેવી આદર્શ સતીઓ કેટલી છે? રણમેદાને ઝઝુમનારી દુર્ગાના અવતારસમી બ્રાહ્મણસમાજના રત્નસમી લક્ષ્મીબાઇ કેટલી છે? મહાન સિકંદર જેની અપૂર્વ શક્તિથી શરમાયો તેવા બ્રાહ્મણસમ્રાટ પૌરસ કેટલા છે? મહણિયા પ્રતાપ અને વીર દુર્ગાદાસ કેટલા છે? દેહદિવાલો ખડી કરીને શત્રુઓની સામે માતૃભૂમિની રક્ષા માટે કિલ્લા રચનારા બ્રહ્મતેજથી દેદીપ્યમાન બ્રહ્મર્ષિઓ અને ક્ષાત્રતેજથી દીપતા સૂર્યસમા ક્ષત્રિયો કેટલા છે? ૨૫-૩૦ વર્ષની ટુંકી મુદતમાં જગતની એક મહાન જબરદસ્ત સલ્તનતના પાયા હચમચાવી મૂકી તેના ચૂરા કરનારા શિવાજી મહારાજ કેટલા છે?

વિશ્વમાં જે શોધ્યુ ન મળે તેવુ ઘણુએ આપણા આ પવિત્ર હિંદમાં છે, પણ એ ભાન કરાવનાર શાળાઓ અને કૉલેજો તો આજે અમારા ભારતના ભાવી સંચાલકોને ગુલામી પ્રધાનજ શિક્ષણ દે છે.

ભૂખે મરતી માતાઓ-બહેનો અને બચ્ચાઓના દુઃખભર્યા પોકારો સાંભળીને માતૃભૂમિનો ઉપહાસ થતો જોઇને જે વિદ્યાર્થીઓના હૈયા નથી દુઃખતા તે વિદ્યાર્થીઓ અને તે શિક્ષણ હિંદને ભારરૂપ છે, મોતરૂપ છે. જે વિદ્યા, જે શિક્ષણ નવયુવાનોમાં સ્વાતંત્ર્ય મહુરસ ઉત્પન્ન ન કરી શકે, માતૃભૂમિની ભક્તિ સ્વમાન અને સ્વધર્મ માટે મરી ફીટવાનુ આદર્શ શિક્ષણ ન આપી શકે, તે વિદ્યા, તે શિક્ષણ, તે શાળા અને કૉલેજો જાતીય ઉન્નતિ અને સ્વરાજ્ય તેમજ સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિમાં બાધક અને વિઘ્નરૂપ જ છે. આજનુ શિક્ષણ એ શિક્ષણ નથી, પરંતુ ગુલામીના બંધનોને મજબૂત કરનાર એક યંત્ર છે-રાજ્યકારોબારમાં નહેરૂશાહીથી સરળતાપૂર્વક ચલાવવામાં મદદરૂપ થનાર ગુલામીને પોષનાર એક યંત્ર છે. જો દેશમાં સ્વરાજ્ય સ્થાપવુ હોય, તો વિદ્યાર્થીઓને સ્વમાન, સ્વધર્મ અને

સ્વાતંત્ર્યના સંસ્કારો ઉત્પન્ન કરવા પ્રયાસો આદરો. રાષ્ટ્રોન્નતિ એજ જીંદગીનું સાર્થક્ય. એ પવિત્ર મંત્ર વિદ્યાર્થીઓના કાનમાં જ્યારે ગુંજાર કરતો થાય, ત્યારેજ આપણો પવિત્ર ધર્મ, આપણો દેહ ઉન્નત થાય, સ્વતંત્ર થાય અને જગતમાં ત્યારેજ આપણે ભારતવર્ષનો વિજયડંકો વગાડવી શકીએ.

(તા. ૧૨–૮–૧૯૨૭ના "રાષ્ટ્રશક્તિ"માંથી)

૮૧–देशी वैदाने उत्तेजन आपो.

(લેખકઃ–શ્રી. વિજયશંકર જયશંકર)

વિદેશી દવાઓમાં ઘણી દવાઓ જેવી કે શીતળાની રસી વગેરે જનાવરોનાં લોહી–પરમાથી બનાવવામા આવે છે અને તેથી હજારો તંદુરસ્ત બાળકો તેમજ મોટી ઉંમરના મનુષ્યો તેવી દવાના ઝેરથી બિમાર પડી મરી જાય છે, અથવા તો કાઇ ભયંકર દરદોથી પીડાય છે. તે વિષે સત્તાવાર હકીકતો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે કૃપાળુ અંગ્રેજોએ તથા અમેરિકનોએ ખાસ મંડળીઓ સ્થાપી છે અને તેમના માસિકોમાં ઘણી ચોકાવનારી હકીકતો વખતોવખત ઉઘાડી પાડી છે.

ઉપર જણાવેલી જાતની ઝેરી વિદેશી દવાઓ માણસજાત માટે કેવી જીવલેણ છે, તેનો ખ્યાલ કરવા માટે "શીતળાની રગી" એવા મથાળા નીચે એક ઘણો ચોકાવનારો લેખ નવસારીમા પ્રસિદ્ધ થતા ચેરાગ નામના માસિકના ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬ના અંકમા પ્રસિદ્ધ થયો હતો તે ધ્યાનથી વાચવા આપને અરજ કરું છુ.

અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ કુલીજના જુવાન દીકરાને શીતળાની તેમજ ટાઇફોઇડની રસીઓ મૂકી. તેને પરિણામે તે હતભાગી જુવાન પુરુષ તરફડી તરફડીને મરી ગયો. તે લેખમાથી નીચેના શબ્દો ટાકું છું.

"આવાં મરણો સાધારણ માણસના ઘરમાં થાય છે, ત્યારે તો

રસીને બદલે બીજા રોગનું નામ નોંધાવી દઇને દરદીના સગાને ઠગીને ડૉકટરો એ મરણ બીજા કારણથી થયેલું ગણાવે છે; પણ આ તો પ્રેસિડેન્ટનો દીકરો હોવાથી પોકળ ફૂટયું."

તા ૧૭-૪-૨૬ ના જામે જમશેદમાં "પેટંટ ફુડને આગ લગાડો" એવા મથાળા નીચે એક લેખ છપાયો હતો તેમાંથી નીચેના શબ્દો તરફ આપનું ધ્યાન ખેંચુ છું.

"પેટંટ ફુડ અને દવાવાળા ગરીબ હિંદમાંથી દરવર્ષે એક કરોડ રૂપીઆ લૂંટી જાય છે અને આપણે ઘેર દુઃખદરદો સોંપે છે." કરોડો રૂપીઆનો આ વેપારી તથા ધંધાદારી સવાલ હોવાથી શીતળાની રસી વગેરે ઝેરી દવાઓથી નીપજતાં હજારો મરણોનાં ખરાં કારણ છુપાવીને જૂઠાં કારણો પ્રસિદ્ધ કરીને માણસજાતને વિલાયત તથા અમેરિકા જેવા દેશોમા પણ ઠગવામા આવે છે; તેથી આ દેશના ઘણા સત્તાવાળાઓ એમ માને કે, વિદેશી દવા બહુ સારી છે-એ કુદરતી છે.

વિદેશી ઝેરી દવાઓ. માણસજાત:માટે કેવી ભયંકર છે, તે સંબંધી.સત્તાવાર રીતે પ્રજામત કેળવનારા દયાળુ અંગ્રેજો તથા અમેરિકનોની મંડળીઓનું સાહિત્ય, મુબઇની શ્રી જીવદયા મંડળી (૧૪૯, શરાફબજાર મુબઈ,) ના સેક્રેટરી પાસેથી મળે છે. તે વાંચીને જો પોતાની ખાત્રી થાય કે, દેશી દવાઓ કરતા વિદેશી દવાઓથી ઘણાં વધારે મરણો તથા જીવલેણ દરદોના કેસો થાય છે, તો તેવી ઝેરી વિદેશી દવાઓનો ઉપયોગ આ દેશમા કાયદાથી બંધ કરવાની તથા નિર્દોષ દેશી દવાઓને ઉત્તેજન આપવાની નામદાર મુબઇ સરકારના અમલદારો મહેરબાની કરે, અને તેથી લાખો મનુષ્યોના તેમને આશીર્વાદ મળે, એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

(તા. ૨૪-૫-૨૬ના "હિંદુસ્થાન"માંથી)

૮૨–હાલની केळवणीनी माठी असर

(કલકત્તા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર એસ. રાધાકૃષ્ણ)

જો આપણા જુવાનીઆઓને પોતાનીજ સસ્કૃતિ તરફ ધિક્કાર દેખાડવાની તાલીમ મળતી રહેશે, તો આપણો દેશ કે જે કયારનોય બહારથી ભાગી ભૂકો થયો છે, તેના પુનરુદ્ધારની આપણે થોડીજ આશા રાખવી રહી પોતાના વ્યક્તિત્વ માટેનું માન આપણે આમ વર્ગેજ કરવાના નૈતિક સુધારા અને શિક્ષણના સગીન પાયારૂપે છે. કમનસીબે આપણી કેળવણીની પદ્ધતિએ આપણી સંસ્કૃતિના માટે પ્રેમ ધરાવતા કર્યા નથી. તેનું પરિણામ એ આવ્યુ છે કે, આપણામાના ઉત્તમ પુરુષો પણ પ્રાચીન પ્રમાણોના આધારે આગળ વધવાને બદલે આગલી વાતોથીજ અટકે છે જો આપણી કેળવણી આપણા જીવનમા ઉતારી હોત તો આપણે આપણા વહેમો કે જેમા આપણને હજીએ વિશ્વાસ છે તે દૂર કર્યા હોત આપણી કેળવણીના અઘટિત સાહિત્યના સ્વરૂપે આપણા જીવનના સવાલોનો સામનો કરવા માટે આપણને નાલાયક બનાવ્યા છે આપણા ગ્રેજ્યુએટો ફક્ત કાયદા અને જાહેર નોકરી માટે લાયક છે તેમા તેઓ લાગેલા ન હોય ત્યારે તેઓ રાજદ્વારી ચળવળમા ઝપલાવે છે. હાલની આર્થિક અસ્વસ્થતા ટાળવી હોય તો દેશના અગાધ બુદ્ધિ બળને દેશના મોટા રાષ્ટ્રીય સાધનો ખીલવવાના ઉપયોગમા લેવાની કોઈ રીતિ અખત્યાર કરવી જોઇએ. કળવણી માટે આપણે ત્યા અનગ રખાતુ નાણુ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની કેળવણી માટે તે રીતના રખાતા નાણાના પ્રમાણમા કાઈ હિસાબમા નથી કેળવણીના વિષયમા એક મહાન રાષ્ટ્રીય પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે.

(તા. ૨૨-૧૧-૨૧ ના "હિંદુસ્થાન"માથી)

૮૩–ગરીબોના ઉદ્ધારક બનો !

('સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ'માંથી)

સ્ત્રીઓ, બાળકો અને મજુરવર્ગની કેળવણી પ્રત્યે બેદરકારી રાખવી એ તો જે શાખા પર આપણે આધાર હોય; તેજ શાખાને કાપી નાખવા સમાન છે; એટલુંજ નહિ પણ ખુદ પ્રજારૂપી વૃક્ષના મૂળમાંજ ઘા કરવા બરાબર છે.

હિંદુસ્થાનમા અનેક હિલચાલો વિજયી ન નીવડવાનું કારણ એજ છે કે, કાર્ય કરનાર લોકોએ પોતાની સર્વ શક્તિ મૂળ તરફ ન વાપરતા માત્ર ફળ અને પાંદડાંઓને–મોટા કહેવાતા લોકોને– પાણી છાંટવામા ગુમાવી દીધી છે; ખરી રીતે તો રાષ્ટ્રવૃક્ષના આધાર-રૂપ બિચારા શૂદ્રોનેજ પ્રકાશ અને ચૈતન્યની જરૂર છે.

આજ આપણા આ કમનસીબ દેશમાં એમની કિંમત મીંડા જેટલી ગણવામાં આવે છે અને આવા ગરીબગુરબાઓની સેવા કરવા તમે બહાર પડશો, તેમના ભલા કાજે ચિંતા કરશો એટલે લોકો તમને ઠપકો પણ દેશે; કેટલાક મશ્કરી કરવા લાગશે; પરંતુ એટલું ધ્યાનમા રાખજો કે, આ મીંડાને એકડાની જમણી બાજુએ મૂકવાથી એકડાની કિંમતને દશગણી વધારવાની તેનામાં શક્તિ છે.

કમનસીબે હાલના ઉપદેશકોની વૃત્તિ એવી છે કે, સરકારી અમલદાર વગેરે મોટા લોકો પોતાના વ્યાખ્યાનમાં આવે એટલે તેઓ પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. એ ખરું છે કે, સરકારી નોકરો બીજા માણસો કરતાં વધુ હોશિયાર હોય છે અને તેથી તેઓ થોડા-ઘણા ઉપયોગી પણ છે; પરંતુ તેમનો જુસ્સો હમેશના ઘસડબોરાથી મંદ પડી ગયેલો હોય છે. એ લોકોને તેમના માનમરતબારૂપી કેદ-ખાનાના શ્રેષ્ઠ આસન ઉપરજ બેસી રહેવા દો; કારણ, દેશનો ખરો ઉદ્ધાર તો દેશરૂપી ઝાડનાં ગરીબ મૂળોથી થવાનો છે. એ બરાબર ધ્યાનમાં રાખજો કે, ગરીબ લોકો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોના હાથથીજ સત્યની સ્વારી આગળ વધશે.

લોકોની હાલની ધર્મબુદ્ધિ અને દાન કરવાની વૃત્તિ પણ બહુ બગડી ગયેલી છે. ભૂખમરાથી ટળવળતા ગરીબ લોકોની આપણે

જરાયે ચિંતા કરતા નથી. માત્ર ભરેલાં પેટવાળાઓ, નિરુદ્યોગી અને આળસુઓનેજ ભોજનનું દાન કરવાથી સ્વર્ગે પહોંચી જવાય છે એમ માનીએ છીએ; અને આ દાનસંબંધે પણ લોકોના વિચાર એવા થઇ ગયા છે કે સમાજના એક ભાગને છેક નીચોવી નાખી, તેને તદ્દન કંગાળ બનાવી દઇને મેળવેલા પૈસામાંથી નહિ સરખો ભાગ દાનતરીકે પાછો આપવો. પોતેજ નીચોવી લીધેલા ગરીબો તરફ તેમની ઘણી દુઃખી હાલતમાં કીર્તિ કે હોદ્દાને ખાતર એકાદ તુચ્છ કકડો ફેંકી દેવો એજ જાણે કે મોટું ધર્મ-દાન ન ગણાતું હોય, એમજ એ બિચારાઓ સમજે છે; પરંતુ ખરી ઉદારતા શું છે તે તમે જાણો છો ? દીન-ગરીબ અને પતિત-નીચે પડેલા લોકો તરફ સાચી લાગણીથી જે જુએ છે, તેજ ખરો ઉદાર મહાત્મા છે !

હિંદુસ્થાનના રાજારજવાડાઓ ! ધનાઢ્યો ! ધર્મગુરુઓ અને રાજકર્તાઓ ! થોડાંજ વર્ષોમાં શું પરિણામ આવશે તેનો તમને ખ્યાલ છે ?

આજ અસંખ્ય જાતિભેદ અને ચોકાધર્મથી શું પરિણામ આવ્યું છે તે જાણો છો ? એ સાચું છે કે, યુરોપઅમેરિકાની જેમ અસંખ્ય હડતાળો નથી પડતી, પરંતુ આખો દેશ દુર્બળ અને મૂંગા ઢોરથી પણ વધારે બીકણ બની ગયો છે. હાલના જરીપુરાણા થઇ ગયેલા ન્યાત-જાતરૂપી વસ્ત્રની નીચે શું છે ? ગરીબ અને ભૂખે મરતા સાક્ષાત્ નારાયણસ્વરૂપ હિંદી ખેડુતો !

કટોકટીના સમયમાં આપણે જન્મેલા હોવાથી દેશસેવા કરવાના પ્રસંગ જોઇએ તેટલા છે. આજ તમને દેશધર્મ આજ્ઞા કરે છે કે, રાષ્ટ્રીય બંધુભાવ આગળ તીવ્ર જાતિભેદને ગૌણ માનો ! પોતાનાં નાનાંમોટાં સઘળાં બાળકો પર એકસરખો પ્રેમ રાખનારી માતાના જેવું આપણા અંતઃકરણને બનાવવું એજ જીવનની સફળતાનો સાર છે.

અને એ જીવન સફળ કરવા કાજે તમે જીંદગીને તિલાંજલિ આપવા તૈયાર છો એટલી શક્તિ અને હિંમત તમારામાં હોય તો ઉઠો અને ગરીબોના ઉદ્ધારક બનો !

૮૪–वाळाना अनुभवेला उपायो

(१)

(લેખકઃ–શ્રી. જદુરામ રવિશંકર ત્રિવેદી)

૧–જ્યાં ડાંગર પાકે છે ત્યાં ક્યારડાઓમાં આસોથી માગશર સુધી ડાંગરના છોડવા ઉભા હોય છે. તેની ઉપર લટકતો કોશેટો હોય છે. તે કોશેટાને સૂકવી વાટીને, ગોળમાં તેની ૭ ગોળી બનાવવી અને દરરોજ ૭ દિવસ સુધી રોજ સવારના દાતણ કરીને એક ગોળી ખાવી. એના ઉપર પરેજી પાળવી પડતી નથી. આ એક અકસીર ઉપાય છે. એક કોશેટાની ૭ ગોળીજ આ દરદ મટાડવા-માટે પૂરતી છે. આ દવાથી વાળો ફરીથી થશે નહિ.

૨–ખાદીઆના તોલો ૦। થોડા દહીં સાથે દિવસમાં ત્રણ વાર ત્રણ દિવસસુધી ખાય તો વાળો ગળી જઇ આરામ થાય છે.

૩–વાળાના મોઢા ઉપર ભેરવશીંગ (કૌચાની શીંગ)ની રૂવાંટી ચીમટાવતી ઉપાડી મૂકવી; એટલે વાળો તુરત બહાર નીકળે છે.

૪–એળીઓ, હીંગ, અફીણ, કબૂતરની હગાર (ચરક), આ ચારેને સરખે વજને લઇ અરીઠાના પાણીમાં વાટી વાળા ઉપર ચોપડવી. તે પર આકડાનું પાન બાંધવાથી ૨૪ થી ૩૬ કલાકમાં વાળો નીકળી પડે છે. આ દવાથી ઘણાજ માણસોના વાળા મટયા છે.

૫–સરગવાના ઝાડનાં મૂળીઆં છાશમાં ઘસી જે જગોએ વાળો નીકળ્યો હોય, તે જગાએ જાડો લેપ કરવાથી વાળો બળી જશે.

૬–અમરવેલ, તાતણા જેવી પીળા રંગની વેલ થોરની વાડો ઉપર થાય છે તે, વાટીને તેની લુગદી જે જગાએ વાળો થયો હોય તે જગ્યાએ મારવાથી વાળો મટી જાય છે અને એની મેળે બહાર નીકળી જાય છે.

(તા. ૧૨–૯–૧૯૨૬ના "ગુજરાતી"માંથી)

(૨)

(લેખકઃ-શ્રી. કાલીદાસ રાજાભાઈ)

૧-ભીણો હરમો નામે ઝેરી વનસ્પતિ થાય છે, તે એટલી બધી ઝેરી છે કે તેની નીચે કોઇ કોઇ વેળા નાના પક્ષીઓ મરેલા જોવામા આવે છે. આ વનસ્પતિના મૂળ કબાડી લોકો વાળા માટે ઘણી વાર વેચવા આવે છે. વાળાવાળી જગો ઉપર આ મૂળ ઘસીને કે વાટીને લગાવતા વાળો પાચ મિનિટમાજ બહાર આવી પડે છે

૨-જે જગ્યાએ વાળો નીકળ્યો હોય તે જગો પર ત્રાબાનું પતરૂં વેહવાળું રાખી તેમાથી વાળાને બહાર કાઢવો. તે જગો પર વિંછીનો ડંખ અપાવવો. ત્રાબાનું પતરૂં રાખવાનું કારણ ફક્ત વાળાવિનાની કોઇ જગો પર વિંછી ડંખ ન મારી શકે તે છે. બની શકે ત્યાસુધી વાળાપરજ ડંખ આવવો જોઇએ

૩-અરીઠા, ઝેરકચોલા, અફીણ, ખાખરાનાં બીજ, (પિત્તપાપડો), સાદું કપૂર અને ગુગળ વગેરેને વાટી, પીંપળાના પાન પર લેપ કરી લગાવતા વાળો બહાર આવી પડે છે.

૪-ભેરવશિંગ(કૌચા)ની રૂવાટી પાડી વાળા ઉપર દબાવવી, જેથી વાળો બહાર આવી પડે છે.

ઉપરના ચાર ઉપચારો અમારા જાતિ અનુભવના છે.

વાળો ખરાબ પાણી પીવાથી અને તામસી ખોરાક લેવાથીકોપે છે. વાળાનુ દર્દ ચોમાસાની બેસતી ઋતુમા ઘણું ભયંકર નીવડે છે. વાળાની પીડા હજાર મૃત્યુની પીડા બરાબર છે, માટે સંભાળીને રહેતા અને ખાનપાનનો યોગ્ય વિચાર કરી ચાલતા એ પીડા દૂર થાય છે.

(તા. ૨૫-૭-૨૬ ના 'ગુજરાતી'માથી)

૮૬–છોકરા–છોકરીઓની સેળભેળનાં ફળ

મીસ મેયોએ "મધર ઇંડિયા" અને 'દેવતાઓના ગુલામ' નામના પુસ્તકો હિંદુસ્થાનની અને હિંદના રહેવાસીઓની હીનસ્પતિ અને માનહાનિ કરવા માટે પ્રસિદ્ધ કર્યાં તેનો જડબાતોડ જવાબ આપનારા પુસ્તકો હિંદમા પણ પ્રગટ થયા છે, જેમા હિંદી સંસ્કૃતિ અને હિંદુ ધર્મની સર્વોપરિતા પ્રતિપાદન કરવામા આવી છે. મિ. કનૈયાલાલ ગૌતને "દેવતાઓના ગુલામ"ના જવાબમા "અંકલ શૅમ" લખ્યું છે. તેમા અમેરિકા પૈસાનું ગુલામ હોવાનું જણાવ્યું છે અને પૈસાની ગુલામીને લઇને સૌંદર્યના લીલામ, સુંદર સ્ત્રીઓની ખરીદી, અત્યાચાર, નશાખોરી, હરામખોરી અને વ્યભિચારનું બજાર તેજ જણાવ્યા છે. કૉર્ટના જજ લીડસેને જણાવ્યુ છે કે, સેંકડે ૪૫ છોકરીઓ અમેરિકામા સ્કૂલ છોડતા પહેલા વ્યભિચારી થઇ જાય છે. અમેરિકન યુવતીઓના સબંધમા ડૉ૦ બર્નાર્ડ મેકફેડન જણાવે છે કે, કાચી ઉમરની છોકરીઓ વ્યભિચાર કરે છે. "કૅરોલીના મેગેઝીન" નામના પત્રે જાહેર કર્યું છે કે, ત્યાંનો દરેક માણસ ઓછામા ઓછી ૬ છોકરીઓ સાથે વ્યભિચાર કરે છે અને સેંકડે ૮૭ છોકરીઓ ભ્રષ્ટ થાય છે અને ૧૦૦ મા ૬૦ તો એવી હોય છે કે પહેલી મુલાકાતેજ બગડે છે. કેટલીક છોકરીઓ અનેક છોકરાઓ સાથે વ્યભિચાર કરે છે, જેથી કુમારાવસ્થામા ગર્ભવતી થાય છે અને ગર્ભ પાડવામા આવે છે. અમેરિકામા દર વર્ષે આ પ્રમાણે ૨॥ લાખ ગર્ભપાત થાય છે

("વૈદ્ય કલ્પતરુ"ના એક અંકમાથી)

૮૭–तुलसीकृत रामायण मधु है.

(લેખક –શ્રી પંડિત રામનરેશજી ત્રિપાઠી)

આજ સે તીનસૌ વર્ષ પહલે તુલસીદાસરૂપી મધુપ ને સંસ્કૃત કે અનેક રામાયણ, પુરાણ, કાવ્ય, ઇતિહાસ, નાટક, સ્મૃતિ, ઉપનિષદ્ ઔર સંહિતારૂપી અત્યંત સુંદર ફૂલો કા મધુર રસ એકત્ર કર કે રામચરિતમાનસરૂપી જો મધુ તૈયાર કિયા થા, વહ આજ તક હિંદુઓ કે ઘર ઘર મે મૌજૂદ હૈ, ઔર જિતના હી વહ પુરાના હોતા જાતા હૈ, ઉતના હી ઉસકા સ્વાદ અધિક મધુર હોતા જાતા હૈ જૈસે મધુ અનેક શારીરિક વ્યાધિયો ો નાશ કરને મે ઔષધિયો કો સહાયતા પહુચાતા હૈ, વૈસે હી રામચરિતમાનસરૂપી મધુ અનેક માનસિક વ્યાધિયો મે નાશ કરને મે સહાયક હોતા હૈ

કેવલ અયોધ્યાકાડ હી કી રચના મે તુલસીદાસજી ને ડેઢસૌ સે અધિક સંસ્કૃત ગ્રથો કા રસ ગ્રહણ કિયા હૈ

× × × ×

ખોજને સે રામચરિતમાનસ કે સબ દોહો, સોરઠો, છદો ઔર ચૌપાઇયો ‑ મૂન સંસ્કૃત-ગ્રંથો મે મિલ જાયગે યહ દેખ કર મહાન્ આશ્ચર્ય હોતા હૈ કિ તુલસીદાસજી ને સંસ્કૃત ગ્રંથો કા કૈસા સૂક્ષ્મ અધ્યયન કિયા થા કહી કહી તો એક દોહે મે દો-દો ગ્રંથો કે શ્લોકો કા અનુવાદ મિલતા હૈ અબ યહ પ્રશ્ન સ્વભાવત સામને આતા હૈ કિ ક્યા સંસ્કૃતિ કે સંપૂર્ણ ગ્રંથ તુલસીદાસ ો કો કઠસ્થ થે ? હમ જિતને હી ગહરે જાતે હૈ, ઉતના હી ઇસ અદ્વિતીય રામાયણ કી અદ્ભુત પ્રતિભા દેખ કર ચકિત હો જાતે હૈ સંસ્કૃત નંદન-કાનન મે વિચરણ કર તુલસીદાસરૂપી મધુપ ને સમસ્ત ફૂલો કા રસ લે કર જો મધુ તૈયાર કર કે હિંદૂ-જાતિ મ દાન કિયા હૈ, ઉસકી તુલના સંસાર કે કિસી દાન સે નહી કી જા સકતી *

("કલ્યાણ"ના રામાયણાંકમાંથી)

---

*સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયમાં તુલસીકૃત રામાયણ હાલ મળતી નથી ૧૯૮૯ના જેઠ-આષાઢમાં નવી આવૃત્તિ નીકળવા સંભવ છે.

८८—वेल्स साहब का सार्वभौम धर्म

એચ. જી. વેલ્સ સાહબ અંગ્રેજી કે બડે પ્રસિદ્ધ લેખક હૈ. ઉનકા કહના હૈ કિ યદિ ઇન (અનેક) ધર્મોં મેં પારસ્પરિક વિરોધ હૈ તો ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ ઉનમેં દોષ (પીછે સે) ઉત્પન્ન હો ગયે હૈં. એક ધર્મ દૂસરે ધર્મ પર વિજય પ્રાપ્ત કર પૃથ્વી પર ફૈલ જાયગા, યહ આશા હમેં નહી રખની ચાહિયે. સત્ય કી પ્રચંડ અગ્નિ મેં જલ કર જબ સબ દોષમુક્ત હો જાવેંગે તબ સભીમેં એક હી સત્ય કા પ્રકાશ લક્ષિત હોગા. જો લોગ યહ સમઝતે હૈં કિ ધર્મ ઔર વિજ્ઞાન મે વિરોધ હૈ વે અભી ભ્રમ મેં પડે હુએ હૈં. અતઃકરણ કી ભાવના સે ધર્મ ને જિસ સત્ય કા પ્રતિપાદન કિયા હૈ ઉસીકો ઇતિહાસ ઔર વિજ્ઞાન ભી સિદ્ધ કર રહે હૈં. વહ સત્ય યહ હૈ કિ સભી મનુષ્ય એક કુટુંબ હૈ ઉનકા મૂલ એક હૈ. ઉનકા વ્યક્તિગત જીવન, ઉનકા રાષ્ટ્રીય ઔર સામાજિક જીવન, સભી મિલ કર માનવજીવન કે અંતર્ગત હો જાતે હૈં. અપને ગ્રંથ કે અંત મેં વેલ્સ સાહબ ને ભવિષ્ય મેં એક સાર્વભૌમ ધર્મ કા દર્શન કરાયા હૈ. આપકા કથન હૈ કિ વિશ્વ–સામ્રાજ્ય મેં એક હી વિશ્વધર્મ હોગા વહ ન તો જટિલ રહેગા ઔર ન સંકુચિત. વહ સરલ ઔર વિશાલ હોગા. વહ ન તો ઇસાઇ–ધર્મ હોગા, ન ઇસ્લામ–ધર્મ ઔર ન બૌદ્ધ–ધર્મ. વહ પવિત્ર ઔર નિર્દોષ ધર્મ હી હોગા. ઉસમેં બૌદ્ધ ધર્મ કે અષ્ટ ઉપાય રહેગે, ઇસાઇ ધર્મ કા સ્વર્ગરાજ્ય રહેગા, ઇસ્લામ ધર્મ કા ભ્રાતૃભાવ ઔર ગીતા કા નિષ્કામ કર્મ રહેંગે.

ભવિષ્ય કા યહ સુખસ્વપ્ન કિસકો આહ્લાદકારક ન હોગા?

("સરસ્વતીના" એક અંકમાથી સારાંશ)

૮૧–તહેવારોની આવશ્યકતા

આપણા હૃદયમા એ પ્રશ્ન ઉઠવો સ્વાભાવિક છે કે વર્ષભરમા આટલા બધા તહેવારો કે જેને વ્રતો અથવા પર્વો કહીએ છીએ, તેની શી આવશ્યકતા છે ? અમારા તુચ્છ વિચાર પ્રમાણે તો હિંદુજાતિને સગઠિત કરવામા, ભેદભાવ મટાડવામા અને ઉચ્ચ આદર્શોના અનુકરણથી પોતાને ઉચ્ચતમ બનાવવામા ખાસ ઉપયોગી થવા માટેજ એ તહેવારોની ઉત્પત્તિ થઇ છે આપણા પૂર્વજોએ માત્ર ઉપયોગિતાવાદી બનીનેજ તેની રચના કરી નથી, પરંતુ તેમણે મહત્ત્વવાદને પોતાનું લક્ષ્ય બનાવ્યુ હતુ. તેઓ મહત્ત્વવાદી હતા, તેથી માત્ર પોતાના ચિત્તને શાંતિ આપવા માટે તેનો પ્રચાર કર્યો નથી; પણ વર્તમાન અને ભાવી પ્રજાના ભલા માટેજ આ તહેવારોની રચના કરી હતી જે સમયે આ તહેવારોની રચના આપણા પૂર્વજોએ કરી, તે સમયે તેમની સમક્ષ હિંદુસંગઠનનો ઘણોજ આવશ્યક પ્રશ્ન ઉભેલો હતો તે સમયે ભારતવર્ષ પર વિદેશીઓના હુમલા થવા લાગ્યા હતા; હિંદુઓમા પણ ફાટફૂટના બી વવાઇ ચૂક્યા હતા; ભારતીય રાજાઓ ભારતવર્ષની બહારના દેશો ઉપરનો અધિકાર ગુમાવતા ચાલતા હતા; હિંદુઓના ધર્મગ્રથો વિધર્મીઓ બાળી નાખતા હતા; લક્ષ્મી પણ લૂંટારાઓ દ્વારા બીજા દેશોમા ચાલી જતી હતી; અને વૈદિક કાળના ઉચ્ચ ભાવ, પવિત્રતા, સચ્ચરિત્રતા, સત્યપ્રેમ, સહાનુભૂતિ તથા એકતાનો હ્રાસ થઇ રહ્યો હતો. અસ્તુ. ભારતની ભાવી અવદશાનુ ચિત્ર તે ઋષિમુનિઓને દેખાવા લાગ્યુ અને તેમ થતું અટકે, અથવા બને તેટલું ઓછું થાય, એવા હેતુથી જેમ જેમ જરૂર પડતી ગઇ, તેમ તેમ એ પર્વોની સંખ્યા પણ વધતી ગઇ.

તહેવારોનો ઉદ્દેશ જાતિને પરસ્પર એકતા તથા પ્રેમસૂત્રમા બાધવાનોજ હોઇને એજ દૃષ્ટિથી આ અસંત સુંદર તથા સરળ ઉપાય યોજેલો છે. આપણે વ્રતને દિવસે ઉપવાસ અને પરમાત્માનું

ભજન તથા પૂજન કરીએ છીએ; તેથી શરીર તથા મન બન્નેની શુદ્ધિ થાય છે અને શરીરના રોગોનો નાશ થાય છે. વળી એથી એકસાથે હળીમળીને કાર્ય કરવામા અમૂલ્ય શિક્ષણ મળે છે; સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમપૂર્વક ભેટવાનો સુઅવસર મળે છે; અને સૌ ભાઇઓ સાથે મળીને પોતાની જાતિ અને દેશની અવસ્થા ઉપર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિનો ધર્મ છે કે, તે પોતાની શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની સાથે સાથે પોતાનાં ભાઇબહેનોને પણ ઉન્નતિને માર્ગે લઇ લઇ જાય, અને એ ઉદ્દેશ્ય આપણે તહેવારોદ્વારા સિદ્ધ કરી શકીએ છીએ. પરંતુ એમા શ્રદ્ધા તથા પ્રેમની આવશ્યકતા છે.

કોઇ પણ જાતિના તહેવારો, તે જાતિના ચારિત્રના ઉજ્જવળ ઉદાહરણરૂપ હોઇને તેની યાદીદ્વારા તે રસ્તે આગળ વધારનારે છે. જો કોઇ જાતિ પોતાના ચારિત્રને ભૂલી જાય તો તેણે પોતાના આગલા ઇતિહાસમાની મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટનાઓને જોવી જોઇએ, તેના ઉપર વિચાર કરવો જોઇએ તથા તેમાથી શિક્ષણ અને પ્રેરણા લેવાં જોઇએ. બીજો ઉપાય એ છે કે, તે પોતાના જાતીય તહેવારોને શ્રદ્ધાપૂર્વક ઉજવે, કે જેથી તેમના પૂર્વજોનાં ચિત્ર–ચરિત્ર તેમની આખો સામે રહ્યા કરે. પોતાના જાતીય તહેવારોને ભુલાવી દેવા એ પોતાની જાતિના જીવનનેજ ભુલાવી દેવા જેવું અને મૃત્યુ તથા પતનના મુખમા જલદીથી પડવા જેવું છે.

બીજાં પર્વો ઉપરાત વર્ષમા ૨૪ એકાદશી આવે છે. એ એકાદશીઓના માહાત્મ્યની વિચિત્ર કથાઓનું ગમે તેમ હોય, પરંતુ એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરવાથી શરીર તથા મન શુદ્ધ થાય છે; તેજ, બળ અને વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે; ભગવાનનું ભજનપૂજન કરવાથી મનની શુદ્ધિ થઇને પવિત્ર વિચારો ઉપજે છે.

૧૦–કુટેવો ટાળી સુટેવો પાડવાની ખાસ યુક્તિ

(લેખક–શ્રી. ચુનીલાલ ધ. પટેલ)

(મનુષ્ય એવા શક્તિમાન છે કે તે જે ધારે તે કરી શકે છે, એટલુ જ નહિ પણ બીજાઓ પાસે પણ તેમ કરાવી શકે છે. આ દિશામા અમેરિકામા એક સામાન્ય મનુષ્યે પ્રયત્નપૂર્વક કેવુ કામ કરવા માડયુ છે, તે વાચીને વાચક પોતાના જીવનમા પણ અનેક પરિવર્તનો કરી શકે છે.)

થોડા વખત પહેલા અમેરિકાના અગ્રગણ્ય કેળવણીકારો એક પ્રશ્નને છણવા ભેગા થયા હતા. "ચારિત્ર્ય કેમ ઘડવુ ?" એ મહાન પ્રશ્ન તેમની આગળ મુકાયો હતો ઘણી વિચારશ્રેણીઓ ઉપર વિચાર ચલાવવામા આવ્યો, પણ કોઇએ દઢતાપૂર્વક તેમ ન કહ્યુ કે તેની રીત રામબાણ ઇલાજ છે

છતા એ દેશમા એક માણસ એવો છે, કે જેની ચારિત્ર્ય ઘડવાની રીત દરેક ઘર, નિશાળ કે કેદખાનામા અજમાવવી જોઇએ છે. તેનુ નામ જે. ફ્રેંક રાઇટ, ડી સી. એસ. છે.' ડી. સી. એસ. નો અર્થ થાય છે "ડૉકટર ઑફ કૉમન સેન્સ" (સામાન્ય બુદ્ધિનો વૈદ્ય). આ ઉપાધિ તેણે એક કેદખાનાના કેદીઓ પાસેથી મેળવી છે, કારણ કે તેણે તેમને ખરા રસ્તે ચઢાવ્યા હતા.

આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલા ફ્રેંક રાઇટ રેલ્વેમા એક સામાન્ય ઇજનેર હતો. રાઇટ કહે છે કે, તે વખતના રેલ્વે કામદારો બે વાતમા મશહૂર હતા. એક જૂઠા સમ ખાવા અને બીજી દારૂ પીવા-ની ના ન કહેવી. રાઇટ પોતે આ બે બાબતમા મશહૂર હતો અને વધારામા દિવસની ૨૦ સીગાર પણ ફૂંકી જતો. ડૉકટરોએ તેને સલાહ આપી કે જો તે બીડી પીવાનુ નહિ છોડી દે તો મરી જશે અને જો એકદમ છોડી દેશે તો પણ તે મરી જાય એવો સભવ છે. ધર્મગુરુઓએ તેને કહ્યુ કે, જો તે જૂઠા સમ ખાવાના નહિ છોડી દે તો નરકમા જશે. તેણે ઘણા વર્ષ સુધી આ બંને

કુટેવો છોડવાના ધીમે ધીમે પ્રયાસો કરવા માંડયા, પણ નિષ્ફળ નીવડયો. કોઇ પણ માણસ એમ સફળ થયોજ નથી અને થશે પણ નહિ તમારે જે કોઇ નવી ટેવ પાડવી હોય તો ખરો રસ્તો એ છે કે તેની આજેજ શરૂઆત કરો

એક દિવસ રાઈટને વિચાર થઇ આવ્યો કે, જે જીંદગીનો તે સરમુખત્યાર નાવીક છે તે પોતે ચલાવના એક એન્જીન જેવી છે તેણે ખૂબ વિચાર કર્યો તો માલૂમ પડયુ કે, એન્જીન એ મનોબળ છે. સ્ટીમ (વરાળ) એ ઇચ્છાશક્તિ છે, અને ઇજનેર પોતે એ સારૂં નરસુ સમજવાવાળુ હૃદય છે આ વિચાર પછી તેણે કુટેવોના ઠેકાણે તંદુરસ્તી, જ્ઞાનતંતુઓની મહાશક્તિ, પૈસાનો બચાવ અને છેવટે કુટેવો છોડી દેવાથી કેટલો મોભો જળવાશે વગેરે વિચારોથી પોતાનુ મગજ ભરી દઇ સૂઇ ગયો આ વિચારો તેણે પોતાના મગજમા એટલી મજબુત રીતે ઘુસાડી દીધા કે સંસારમા ઉઠતા તેણે અજાયબી સાથે જોયુ તો તેની બીડી પીવાની આદત એની મેળે નાબુદ થઇ ગઇ હતી સત્ય એ છે કે તમારા મગજમા ખરા વિચારો ભરો તો ખોટા વિચારો એની મેળે ભાગી જાય છે અથવા અંદર પેસી શકતા નથી

બીજા શબ્દોમા કહીએ તો રાઇટને હવે પ્રકૃતિનુ અનાદિકાળનુ એક મહાન તત્ત્વ હાથ લાગ્યું હતું. મનોબળ એ બીજુ કશુજ નથી, પણ સારી અથવા નરસી ટેવો છે, અને ટેવો એ આપણે કેવા વિચારો કરીએ છીએ એ ઉપર બંધાય છે અને વિચારો! વિચારો સારા યા નરસા લાવવા એ આપણા હાથની વાત છે આમ જો કોઇ સંપૂર્ણપણે જોઇ શકે તો તે પોતાની જીંદગીને કાબુમા રાખવાનુ બળ મેળવેજ

રાઇટે આ પ્રયોગ કેટલાક મિત્રો ઉપર અજમાવ્યો, અને તે વિજયી નીવડયો પાછળથી તેણે કેદખાનાના કેદીઓ ઉપર આ રીત અજમાવી, અને એથી હજારો કેદીઓ સુધરવા માંડયા એવા સુધરેલા કેદીઓમાથી ભાગ્યે પાંચ ટકા જેટલા બીજી વાર ગુન્હો

કરી કેદખાનામા ગયા હશે. ઘણાખરા તો કામધંધે વળગી જઇ ખરા શહેરીઓ બની ગયા.

સાત વર્ષ સુધી રાઇટે આ પ્રમાણે કેદીઓમા કામ કર્યા પછી કોઇએ તેને કહ્યું કે, જો આ પ્રયોગ કેદખાનામા સફળ નીવડયો છે તો શા માટે નિશાળના છોકરાઓ ઉપર ન અજમાવવો જોઇએ? અને એ રીતે ગુન્હાના મૂળનેજ શા માટે ન છેદવું?

પરિણામે રાઇટને નિશાળના વિદ્યાર્થીઓ ઉપર આ અખતરો અજમાવવાની તક મળી. છેલ્લા ૧૦ વર્ષમા રાઇટના આ (પાથ ફાઇન્ડર્સ) માર્ગશોધકોએ ૭૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની રીતથી વાકેફ કર્યા છે. રાઇટની ડેટ્રોઇટમાં મોટી ઑફિસ છે, અને તેની રીતનું શિક્ષણ પામેલ શિક્ષકો તેમાં કામ કરે છે. દર અઠવાડિયે વિદ્યાર્થીઓ અને કેદીઓમાથી તેને ૫૦,૦૦૦ કાગળ મળે છે. સોળ વર્ષ થયા એ એવું સ્થળ ખોળી રહ્યો છે કે જ્યાં તે પોતાની રીત સફળ કરી શકયો ન હોય. તેની રીત શિક્ષિત કે અશિક્ષિત, ગરીબ કે તવંગર, યુવાન્ કે વૃદ્ધને એકસરખી રીતે લાગુ પડે છે.

ત્યારે તમે આતુરતાથી પૂછશો કે "રાઇટ આ લોકોને શું કરે છે?" અમે પણ અમારાં બાળકોને શિખામણ તેમજ ચેતવણી વારંવાર આપીએ છીએ, પણ આવું સારૂં પરિણામ આવતુ નથી.

પણ તમોએ કોઇ વખત તમારા બાળક સાથે બાળક બની તેની ભેગા બેસી વાતો કરી છે? આની અસર કેવી થાય છે તેનો તમને ભાગ્યેજ ખ્યાલ આવી શકે. "ખરી લાગણીવાળા સમાજ સેવકો—સાચા માર્ગશોધકો—ખરા કર્મયોગીઓ" એમની રીતજ એવી હોય કે, તેઓ બાળક સાથે બાળક બની તેમની ચાલતી જીંદગીના પ્રશ્નો વિષેજ વાટાઘાટ ચલાવે. જ્યારે વર્ગમા આ "માર્ગશોધક" આવે છે, ત્યારે બાળકો રાજી રાજી થઇ જાય છે શા માટે? કારણ કે એની આગળ બાળકને પરીક્ષાઓ પસાર કરવાની હોતી નથી, તેમજ નથી હોતું તેને કોઇ લડનાર કે તેની કોઇ ટીકા કરનાર; કોઇ જાતના માર્ક કે નંબર પણ હોતા નથી. બાળક સ્વતંત્ર—ભયથી

મા જીંદગીનું સંરક્ષણ અને બચાવના વિચારો બરાબર દસાવે છે આવા વિચારોની મદદથી કોઇ પણ માણસ દુષ્ટ કર્તવ્ય કરતો અટકી જાય એ સ્વાભાવિક છે એક એવો ભયંકર માણસ હતો કે તેની પાસે જવુ હોય તો ભરેલી રિવોલ્વર જોઇએ. પણ તે "માર્ગશોધક" ના શિક્ષણમા રસ લેતો થયો અને પરિણામે હાલ તે ૬૦૦ માણસના કારખાનાનો ઉપરી બન્યો છે રાઇટ આવા જીંદગીના ઉંધા પાટલે બેસી ગયેલા ખુનીઓને ખરા રસ્તે વાળી ઉત્તમ શહેરીઓ બનાવ્યા છે

રાઇટ શીખવાડે છે કે, દરેક મનુષ્યને અમુક વખત અને શક્તિ વાપરવાના હોય છેજ. અને જીંદગી એક એવો ભંડાર છે કે તેમા સઘળી ચીજો સમાયલી છે. જેઓ એમ પુછે છે કે, જીવવાનું સાફલ્ય શું ? તેઓએ જાણવું જોઇએ કે, મનોબળ કેળવો, સારી ટેવોના વિચાર કરો-ટુંકામા ચારિત્ર્ય કેળવો. જો તમારા જ્ઞાનતંતુઓમા સારા વિચારો ઘર કરી રહ્યા હશે તો તમો લોકોપયોગી કામ કરવા જરૂર પ્રેરાશો *

("નવયુગ"ના એક અંકમાથી)

(પણ આવા લેખો હાલના પોથાપંડિતો કે વિલક્ષણ શિક્ષણ મા ખુંપેલા શિક્ષકો માટે અત્યારે તો ભાગ્યે કામ લાગે. તેમને ઉંડી બુદ્ધિ સાથે સ્નાનસુતક નહિ એટલે એ વિલક્ષણ શિક્ષણ વડે ઉગતી પ્રજાના મગજ અને બુદ્ધિને રહેંસી નાખનારા કારખાના કસાઇખાના-સ્કૂલ, બોર્ડીંગ ઇત્યાદિરૂપે જ્યા ત્યા ચલાવતા જણાશે પણ સાવચેત ! દુનિયા કમાય સદા ઠગાયલી રહી નથી અને રહેવાની નથી ! અને સેવા નહિ પણ શત્રુનુ કામ તેમણે બજાવ્યું હતુ એ ખરી વાત આખરે તરી આવશે.

અવગુણસાગર ભિક્ષુ-અખંડાનંદ)

---

* અંગ્રેજી ઉપરથી

૬૧–વ્રતો અને તહેવારો તંદુરસ્તી અને માનસિક શાન્તિ માટે છે.

(ઑક્ટોબર-૧૯૨૯ના "વૈદ્યકલ્પતરુ"મા લખનાર શ્રી. "જે")

હિંદના વ્રતો, ઉત્સવો અને તહેવારો દેખાદેખી, રૂઢિ અને શ્રદ્ધાથી પળાય છે અને ઉજવાય છે. તે બધામા ગૂઢ તત્ત્વો અને વિજ્ઞાન છે અને બાર મહિનાના તહેવારોમા શ્રાવણ મહિનાના તહેવારોનુ વધારે મહત્ત્વ છે તથા ધાર્મિક સ્વરૂપે વેદ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. નિત્યની સધ્યામા અઘમર્ષણ મંત્ર એવું સૂચવે છે કે, પૃથ્વી વગેરે પરમેશ્વરે ઉત્પન્ન કરેલ છે બાર મહિનાના નામો, ઋતુ વગેરે જ્યોતિષશાસ્ત્રને અનુરૂપ છે. શ્રાવણ સુદ ૧૫ ના રોજ-પૂર્ણિમાને રોજ શ્રવણ નક્ષત્ર હોય છે એટલા માટે શ્રાવણ માસ એવું નામ આપવામા આવ્યુ છે અને પૂનેમનું નામ શ્રાવણી રાખવામા આવ્યું છે. માણસમા ચાર વર્ણ છે.-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. શ્રાવણી તહેવાર બ્રાહ્મણોનો છે, વિજયાદશમી ક્ષત્રિયોની છે, દિવાળી વૈશ્યોની છે અને હોળી શૂદ્રોની છે મતલબ એ છે કે, શ્રાવણીમા વેદોનુ અધ્યયન થવું જોઇએ એટલે વેદ ભણવા અને ભણાવવા જોઇએ. શ્રાવણી પૂર્ણિમાને દિવસે ઉપાકર્મ, રક્ષાબંધન અને શ્રાવણી કર્મ કરવામા આવે છે. દૈવયોગે પૂર્ણિમાને દિવસે ચંદ્રગ્રહણ કે સંક્રાંતિ હોય છે તો ઉપાકર્મ, રક્ષાબંધન વગેરે શ્રાવણ સુદ ૫ ને રોજ કરવામા આવે છે. ઉપાકર્મ સાથે રક્ષાબંધન સંકળાયેલીજ છે, એમ ગૃહ્યસૂત્ર કહે છે. શ્રાવણીને દિવસે ઉપાકર્મ કર્યા પછી આચાર્યોને ત્યા વેદાધ્યયન થતુ જે પોષી પૂર્ણિમાએ સમાપ્ત થતુ. ઉપાકર્મમા પંચગવ્યો (ગાયનુ દૂધ, દહીં, ઘી, મૂત્ર અને છાણ) એટલા માટે વપરાય છે કે તેથી આતરિક અને બાહ્યશુદ્ધિ થાય છે. ગાય જંગલમા ચરીને અનેક વનસ્પતિ ખાય છે અને તેમાથી છાણ બને છે. માટે છાણ (ગોબર) ને પવિત્ર ગણ્યુ છે. દર્ભના સપ્તર્ષિમા કશ્યપ, ભરદ્વાજ, ગૌતમ, અત્રિ, અરુંધતી સાથે

વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્ર, એમ સાત ઋષિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામા આવે છે શ્રાવણમા વર્ષાઋતુની પ્રબળતાથી દૂર્વા, અઘેડો (અપામાર્ગ) અને બીજી દૈવી વનસ્પતિઓ પુષ્કળ થાય છે દૂર્વા અમૃત છે, અપામાર્ગ અને કુશ (દાભડો) અનેક રોગો તથા પાપોનો નાશ કરે છે આ પાપનાશક વસ્તુઓ છે માર્જન કરવાથી સ્વચ્છતા, શીતળતા અને પ્રબળતા પ્રાપ્ત થાય છે પંચગવ્યથી વાત, પિત્ત અને કફના રોગો, રક્તદોષ, ભ્રમ, શ્રમ, વિષમજ્વર, અર્શ, સગ્રહણી, ગુલ્મ, પાંડુ, શૂળ, ખુજલી, શ્વાસ, આમજ્વર, અજીર્ણ, સોજા, મુખ અને નેત્ર રોગ, અપસ્માર વગેરે મટે છે, દેહશુદ્ધિ થાય છે; નેત્રનું તેજ વધે છે. બુદ્ધિ તેજ થાય છે, ભૂતબાધાનુ નિવારણ થાય છે, આયુષ્ય વધે છે; મગળરૂપ હોઇ હૃદય હિતકારી થાય છે અને અમૃતસમાન ગુણ કરે છે. માટી અને ભસ્મથી ચામડી સાફ થઇ કુષ્ઠરોગ મટે છે તથા દાહ, દુર્ગંધ અને વાતાદિ રોગો નાશ પામે છે

આ બધી વાતો પાશ્ચાત્ય રગે રગાયેલા આપણા દાક્તર સાહેબો ને ગળે નહિ ઉતરે, પણ આજ બાબત અમેરિકા અથવા યુરોપમાથી જાહેર થાય તો ડૉક્ટર સાહેબો કહેશે કે, નવી શોધ બહાર પડી છે' છાણમા જતુઓ નાશ કરનારૂ તત્ત્વ છે એમ અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વિજ્ઞાનશિરોમણિ ડૉ. અબ્રહામ લિંકને જાહેર કર્યું છે વર્ષાઋતુમા પિત્ત સચય થાય છે તે આ ક્રિયાથી નાશ પામે છે. આ તો ઉપાકર્મનુ વૈદ્યક વિજ્ઞાન થયુ, પણ તેનુ તાત્ત્વિક વિજ્ઞાન તો ઘણુ છે રક્ષાબધન ઉપાકર્મ થઇ રહ્યા પછી બપોર પછી થવુ જોઇએ સરસવ, ચોખા અને સુવર્ણની એક પોટલી બનાવી તેને રેશમી દોરે બાધી પૂર્વદિશા તરફ ઉભા રહી મ ત્રવડે હાથે બધાવવી. બલિરાજાને રક્ષા બાધવાથી તે મહાબળવાન અને દાનવીર થયા હતા પ્રાચીન કાળમા રાજાઓ રાખડી બધાવી રણ સગ્રામમા સીધાવતા હતા અને વિજય મેળવતા હતા

ભારતીય વીરાગનાઓ વિધર્મીઓના આક્રમણ વખતે ધર્મદૃષ્ટિએ રાખડી બાધી અત્યાચારીને ભાઇ બનાવી દેતી અને એ

પ્રમાણે પોતાનું પતિવ્રત પાળી લેતી હતી.

વ્રતો અને તહેવારોના માહાત્મ્યો બતાવનારાં અનેક પુસ્તકો બહાર પડયા છે, એટલે આ ઠેકાણે તે બધાનું વર્ણન અશક્ય છે; પણ મુખ્ય તહેવાર નમુનારૂપે અત્રે લખ્યો છે. જૈનધર્મના પર્યુષણ પર્વ પણ શ્રાવણ માસમા આવે છે મુસલમાનોના પેગંબરની જન્મ તિથિ અને પારસીઓના કેટલાક તહેવારો પણ શ્રાવણમાસમા આવે છે. હિંદુઓ શ્રાવણ માસને પવિત્ર માસ ગણી એક વખત જમે છે. સ્ત્રીઓ ગાયોની પૂજા કરે છે. શ્રાવણના મેળાઓનુ રહસ્ય પણ ઘણું ઉંડું છે.

સુધરેલા વાતાવરણે જનોઇ અને શિખા (ચોટલી) કઢાવી નાખી નેકટાઈ અને બાબરી દાખલ કરી છે, જે બ્રાહ્મણો સુધી પણ પહોચી છે. 'સાપ ગયા અને લીસોટા રહ્યા' એ હિસાબે હવે બધું "હાકયે રાખો" જેવું ચાલે છે. જંતુવાદના આ જમાનામા હોટેલો, થીએટરો, રેલ્વે ટ્રેનો અને ધર્મશાળાઓ જતુઓ ફેલાવે છે. જમતી વખતે નાહવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ બહારના સસર્ગવાળા કપડા બદલવાનું અને હાથ, પગ અને મો જે સૌથી વધારે અસ્વચ્છ હોય છે તે પણ ધોવાનું આળસ કહો કે ફેશન કહો તેણે ઘર ઘાલ્યુ છે, પરિણામે દર્દો અને અકાળ મરણો વધ્યે જાય છે.

ચાહે કોઇ ચિત્ર હો, ચાહે ફોટો ઔર ચાહે કોઈ મૂર્તિ, જિસકે દ્વારા હમારે હૃદય મેં કિસી ઉદાર વિચાર કા સંચાર હોતા હૈ; જો કિસી વીર કૃત્ય કો પ્રદર્શિત કરતી હૈ અથવા હમેં પ્રકૃતિ કે કિસી ગંભીર તથ્ય કા દર્શન કરાતી હૈ અથવા જો સામાજિક જીવન કી એક ઝલક હમારે સામને ખીંચ દેતી હૈ, વહ વાસ્તવ મેં હમારી શિક્ષયિત્રી હૈ, ઉસસે હમ શિક્ષા ગ્રહણ કર સકતે હૈં. આત્મ-શિક્ષા કા ઇસસે બઢ કર ઔર દૂસરા કોઇ સાધન નહીં. ઐસે ચિત્રો ઔર મૂર્તિયોં કો અવશ્ય ઘર મેં રખના ચાહિયે. ગૃહ ઉનકે કારણ અધિક સુખપ્રદ ઔર ચિત્તાકર્ષક માલૂમ હોતા હૈ. —સ્માઇલ્સ

९२-प्राचीन भारत की कुछ ग्रंथ-विभूति

ઇસ બાત કા સાક્ષી ઇતિહાસ હૈ કિ હમારે અધિકાંશ બહુમૂલ્ય પ્રાચીન ગ્રંથ જલા-જલા કર હમ્મામ ગરમ કિયે ગયે હૈં એક બાર નહીં, અનેક બાર હમારે પૂર્વજોં કી કીર્તિ ઔર ઉનકી પ્રતિભા કા પ્રમાણભૂત સાહિત્ય નષ્ટભ્રષ્ટ કર ડાલા ગયા હૈ જો કુછ ગ્રંથ ભી બચ રહે, તો ઉન્હેં વિદેશી વિદ્વાન કૌડિયોં કે મોલ અપને દેશોં કો લે ગએ યહી કારણ હૈ કિ જબ વિદેશી જાતિયોં કે ઘમંડી લોગ હમેં અસભ્ય ઔર આવિષ્કાર કી શક્તિ સે રહિત કહ કર હમારા ઉપહાસ કરતે હૈં, તબ હમ ઉનકો મુહતોડ જવાબ દેને લાયક કુછ પ્રમાણ અપને પાસ ન પા કર ચૂર રહ જાતે હૈં વિદેશિયોં કી બાત જાને દીજિયે, નઈ શિક્ષા-દીક્ષા પાએ હુએ અધિકાંશ આધુનિક હમારે દેશી ભાઈ ભી યહ વિશ્વાસ કરતે ઔર કહતે હૈં કિ ભારત મેં પારલૌકિક ઉન્નતિ ચાહે જિતની હુઈ હો, પર આજકલ કે યોરપ ઔર અમેરિકા મેં જો નવીન-નવીન આવિષ્કાર હુએ ઔર હો રહે હૈં, વૈસે આવિષ્કાર હમારે યહાં કભી નહીં હુએ મગર અસલ મેં બાત ઐસી નહીં હૈ યહાં પહલે જમાને મેં જિતને ઔર જૈસે આવિષ્કાર હો ચૂકે હૈં ઉતને ઔર વૈસે આવિષ્કાર પાશ્ચાત્ય જગત મેં ઇસ સમય ભી નહીં હો સકે હૈં હમારે યહાં બહુત સમય પહલે વાયુયાન, બેતાર કે તાર ઔર અદ્ભુત અસ્ત્રશસ્ત્ર આદિ કા આવિષ્કાર ઔર પ્રચાર હો ચૂકા થા

એક પ્રાચીન પુસ્તકાલય મેં, ભારત મેં હી, ઐસે પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથ અબ તક સુરક્ષિત હૈં, જિનસે હમારે ઇસ કથન કી સત્યતા સિદ્ધ હોતી હૈ કલકત્તે કી અમૃત-બાજાર-પત્રિકા ને ઉસકે સંબંધ મેં જો કુછ પ્રકાશિત કિયા હૈ, ઉસકા સારાંશ યહાં પર દિયા જાતા હૈ

નિજામ કે રાજ્ય (હૈદરાબાદ-દક્ખિન) મેં પથ્થરઘાટી નામ કા એક સ્થાન હૈ વહાં કે જાગીરદાર ડૉક્ટર સૈયદ મહમ્મદ કાસિમ કે યહાં એક બહુત પ્રાચીન પુસ્તકાલય હૈ ડૉ० એસ બેન્કોવારાવજી ને એક પત્રિકા મેં ઉક્ત પુસ્તકાલય કા સંક્ષિપ્ત

परिचय छपाया है. यह पुस्तकालय उस समय से स्थापित है, जब बिजापुर-साम्राज्य का आरंभ भी नहीं हुआ था. सैयद साहब के पूर्वपुरुष बिजापुर के राजघराने के मान्य पुरोहित रहे हैं. सेना में उन्हें ऊँचे पद मिलते थे वे लोग ही इस पुस्तकालय के स्वामी, संस्थापक और संरक्षक थे. समय-समय पर अप्राप्य प्राचीन पुस्तकें इसमें एकत्र की गइ हैं. डॉक्टर साहब स्वयं एक बडे भारी विद्वान हैं. कइ देशों की यात्रा और सैर कर आये हैं. इन्होंने भी पुस्तकालय में बहुतसी दुर्लभ प्राचीन हस्तलिखित पुस्तकें ला कर जमा की हैं. पुस्तकालय में धर्म, दर्शन, कला-कौशल, विज्ञान, इतिहास, ज्योतिष, सामुद्रिक-शास्त्र, वैद्यक, रसायन आदि की अनेक इतनी प्राचीन पुस्तकें हैं जो ताड के पत्तों पर लिखी हुइ हैं-अर्थात् जब कागज का आविष्कार नहीं हुआ था, तब की लिखी हुइ हैं. भारत में प्रचलित प्रधान-प्रधान सभी भाषाओं की पुस्तकों का संग्रह है. कुछ पुस्तकें तो बहुत ही प्राचीन-वैदिक युग की समझी जाती हैं. भारत के और किसी पुस्तकालय में ऐसी प्राचीन और अद्भुत पुस्तकें नहीं हैं. कुछ पुस्तकों के विषय तो आश्चर्य में डाल देनेवाले हैं. यथा-(१) मृतक शरीर को हजारों वर्ष तक अविकृत अवस्था में रखने का मसाला, इसका पूर्ण वर्णन है. शायद भारत से ही मिसर ने 'ममी' की प्रक्रिया सीखी होगी. (२) बेतार का तार, पुस्तक में लिखी तरकीब से पथ्थर की दो शिलाएं बना कर चाहे जितनी दूर पर रख कर उनके द्वारा बातचीत की जा सकती है. लिखा है, इस उपाय से हजारों कोस के फासले पर वार्तालाप किया जा सकता है. (३) इच्छानुसार पेड से रंगीन रूइ पैदा करना. (४) भूगर्भ का ज्ञान, इसि विषय की पुस्तक में पृथ्वी के भीतर स्थित मोती, धातु या प्राचीन गडे हुए धन आदि का पता लगा कर उन्हें निकाला जा सकता है. (५) विचित्र शीशा बनाने की विधि; जिसके द्वारा देखने से पानी के भीतर सब चीजें स्पष्ट दिखाइ

દેતી હૈ. (૬) બર્ફ બરમાને કી પ્રક્રિયા. ઇસકે અનુસાર ગર્મિયે મે બર્ફ બરસાઇ ઔર સરદિયોં મેં ગિરતી હુઇ બર્ફ બંદ કી જા સકતી હૈ. (૭) પહાડોં કો જમી દોજ કરને કી વિધિ. (૮) નીચે સે ઉચે-ઉચે પહાડોં પર પાની પહુંચાને કે ઉપાય. (૯) લોહા ગલાના. (૧૦) હજારોં સાલ તક બરાબર પાની કો એક-સા ગરમ રખના. (૧૪) મોતી આદિ રત્નોં કો ગલા કર ચાહે જિસ આકાર બના લેના (૧૨) મનુષ્ય કી ૧૦૦૦ વર્ષ કી આયુ કર દેના. (૧૩) અન્ન કો હજારોં વર્ષ તક સુરક્ષિત રખના. (૧૪) છઃ મહીને તક કુછ ન ખા-પી કર સ્વસ્થ ઔર શક્તિશાલી બને રહના. (૧૫) બે શુમાર આહાર કરને પર ભી અજીર્ણ ન હોના. (૧૬) પ્રાચીન દુર્બોધ ભાષાઓં કો પઢના ઔર ઉનકા અર્થ સમઝ સકના. (૧૭) પત્થર, હડ્ડી ઔર લોહે પર વૈસી હી ચિરસ્થાયી પાલિશ કરના, જૈસી કિ સારનાથ મેં નિકલે હુએ એક ખંભે પર હૈ

ઇસ પ્રકાર કી અનેકોં અદ્‌ભુત પ્રક્રિયાઓં ઔર કલા-કોશલોં કી બાતેં ઉન પુસ્તકોં મેં વિધિસહિત લિખી હુઇ હૈં. પુસ્તકાલય મેં પ્રાચીન કાલ કી સોને, ચાદી ઔર તાંબે કી મુદ્રા ઔર રંગ-રંગ કે ઐતિહાસિક પત્થરોં કા ભી અચ્છા સંગ્રહ હૈ. એક ઔષધ-કોષ ભી ૪૦ ભાષાઓં મેં હૈ, જો હૈદરાબાદ કે નિઝામ કો સમર્પિત હૈ.

હિંદી-સાહિત્ય-સમેલન કો ઉચિત હૈ કિ વહ અભી અપને કિસી પ્રતિનિધિ કો ઇસ પુસ્તકાલય કે નિરીક્ષણ કે લિયે ભેજ કર ઉસકે દ્વારા ઇન અદ્‌ભુત પુસ્તકોં કી ઐસી સૂચિ તૈયાર કરાવે, જિસમેં ગ્રંથ ઔર ગ્રંથકર્તા યા સંગ્રહકર્તા કા નામ, ભાષા, વિષય ઔર પૃષ્ઠસંખ્યા લિખ લી જાય. ઉસકે બાદ સંગ્રહાલય કી સ્થાપના હોને પર ઉન ગ્રંથોં કી નકલ કરાને કા ઉદ્યોગ ભી કિયા જાય. કાશી કી નાગરી-પ્રચારિણી સભા કો સુવિધા હોગી. આશા હૈ, હમારી પ્રાર્થના કે અનુસાર શીઘ્ર કુછ આયોજન હોગા.

× × × ×

("માધુરી"ના એક અંકમાંથી)

९३—भारत के कुछ अद्भुत पदार्थ

(લેખકઃ-શ્રી. સંતરામ)

સકલ પદારથ હૈ જગ માહીં, કર્મહીન નર પાવત નાહીં.

યહ કથન જિતના હમ ભારતનિવાસિયો પર ચરિતાર્થ હોતા હૈ, ઉતના શાયદ હી કિસી દૂસરે દેશવાલોં પર હોતા હો. ભારતમહી નાના દુર્લભ રત્નોં સે ભરી પડી હૈ; પર હમ લોગ અપની અજ્ઞતા કે કારણ ઉન રત્નોં કો પ્રાપ્ત નહીં કર સકતે. વિદેશી આતે હૈં, અટક ઔર બ્રહ્મા કે ભૂગર્ભ સે લાખો મન મિટ્ટી કા તેલ નિકાલ લે જાતે હૈં. કાસ્મીર કી ભૂમિ તેલ ઔર કોયલે સે પરિપૂર્ણ હૈ; પર હમમેં ઉનકો પ્રાપ્ત કરને કી બુદ્ધિ નહીં. જો ભારતવસુધરા આજ હમારે લિયે નરક બન રહી હૈ, અંગરેજોં કી બુદ્ધિ ઔર વિજ્ઞાન કે પ્રતાપ સે વહી ઉનકે લિયે કામધેનુ હૈ. યહ ઉનકે લિયે મર્ત્યલોક મેં હી સ્વર્ગ કા સુખ દેનેવાલી હૈ. કહને કા તાત્પર્ય યહ કિ ઇસ દેશ મેં અનેક ઐસે દુર્લભ પદાર્થ પાયે જાતે હૈં જિનકા જ્ઞાન હો જાને સે હમ અસીમ લાભ ઉઠા સકતે હૈં. ઇસ લેખ મેં મૈં દો-તીન ઐસી હી વસ્તુઓં કા વર્ણન કરના ચાહતા હૂં.

૧-વિષ ચૂસનેવાલા સાંપ કા મનકા અથવા મણિ

યોં તો મૈંને બહુત દિનોં સે સુન રક્ખા થા કિ સાંપ કે સિર મેં એક મનકા યા મણિ હોતા હૈ. વહ રાત કો દીપક કે સમાન પ્રકાશ દેતા હૈ. કિસીકો સાંપ કાટ જાય તો વહ મનકા ઉસકે વિષ કો ચૂસ લેતા હૈ ઔર રોગી ચંગા હો જાતા હૈ; પર મૈં ઇસે એક કોરી ગપ હી સમઝતા થા. મુઝે ઇસકી સત્યતા પર વિશ્વાસ ન થા; પરંતુ હાલ મેં મુઝે સાંપ કા મનકા દેખને કા સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત હુઆ હૈ.

લાહૌર મેં પંજાબ પબ્લિક લાઇબ્રેરી નામ કા એક પુસ્તકાલય તથા વાચનાલય હૈ. ઉસકે સહાયક પુસ્તકાધ્યક્ષ શ્રીયુત રામલભાયા નામ કે એક સજ્જન હૈ. યહ મનકા ઉન્હીં કે પાસ હૈ. આપ ઉસે એક છોટીસી ડિબિયા મેં રખતે હૈં. ડિબિયા મેં મનકે કે અતિરિક્ત એક છોટાસા કાઠ કા ટુકડા ઔર ગીદડ-સીંગી ભી

રહતી હૈ. યે દોનો ચીજેં ભી આપકો ઉસી સંપેરે ને (મદારી ને) દી હૈં, જિસને સાપ કા મનકા દિયા થા. ઇસ કાઇખંડ મેં યહ વિશે પતા બતાઇ જાતી હૈ કિ જહાં સાપ ડંસે ઉસ ઘાવ કે ગિર્દ ઇસસે લકીર ખીંચ દેને યા ઇસે બાંધ દેને સે વિષ ઉસી અંગ યા સ્થાન મેં બંદ હો જાતા હૈ—શરીર કે શેષ ભાગ મેં નહીં પ્રવેશ કરતા

મનકે કા રંગ શર્બતી હૈ. દેખને મેં વહ અંગૂઠી મેં જડને કા નગીનાસા માલૂમ હોતા હૈ. વહ અર્ધાંગાકાર એક બહુમૂલ્ય સુંદર પથ્થર દેખ પડતા હૈ. બિલકુલ ઠોસ હૈ. વજન મેં કોઇ ૭ માશે હોગા. કોઇ સૂક્ષ્મ છિદ્ર નંગી આંખ સે ઇસમેં નહીં દિખાઈ દેતા

ઇસ બાત કા કૈસે વિશ્વાસ હો કિ યહ મનકા સર્પ કે વિષ કો ચૂસ લેતા હૈ? ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં શ્રીયુત રામલભાયાજી ને કહા કિ મુઝે સ્વયં ઇસકા વિશ્વાસ ન થા. મૈંને સપેરે સે ઇસકા પ્રમાણ માંગા. ઉસને એક વિષૈલા નાગ નિકાલા. વહ નાગ શૂં શૂં શબ્દ કે સાથ બહુત ઉછલ-કૂદ કર રહા થા, પરન્તુ જ્યો હી ઉસને ઉસ મનકે સે ઉસે છૂ દિયા વહ શાંત હો કર બિલકુલ લેટ ગયા. અમા ઉસને મનકા અપની હથેલી પર રખ કર ઉસ સાપ કો, ભી ઉસી હથેલી પર રખ લિયા. સાપ બિલકુલ હિલા-ડુલા નહીં. વહ મુરદે કે સદૃશ વૈસા હી પડા રહા. ફિર ઉસને સાપ કો ભૂમિ પર રખ કર મનકે કો ઉસસે દૂર થૈલી મેં બંદ કર દિયા. અબ સાપ મે પહલીસી સ્ફૂર્તિ આ ગઈ. વહ ફુંકાર કરતા હુઆ ઇધર ઉધર દૌડને લગા. જબ સપેરે ને ઉસે પકડને કી ચેષ્ટા કી તબ ઉસને ઉસકી ઉંગલી કો કાટ ખાયા. સપેરે ને ઝટ વહી મનકા નિકાલા ઔર દૂસરે હાથ મેં પકડ કર સાપ કે કાટે હુયે સ્થાન સે કુછ દૂર પર રક્ખા. મનકા અપને આપ હાથ સે છૂટ કર ઉસ ઘાવ પર જા, ચિપકા. થોડી દેર બાદ વહ ફૂલ ગયા. અબ સપેરે ને ઉસે ઉઠા કર નિચોડ ડાલા. નિચોડને પર ઉસમેં સે પાની કે રંગ કી દો-તીન બૂંદેં ગિરી. નિચોડને કે બાદ ઉસને દુબારા ઉસે ઘાવ પર લગાયા. અબકે ભી ઉસને થોડા-સા વિષ ચૂસા. પરંતુ આશ્ચર્ય કી

બાત યહ થી કિ મનકે મે કોઇ છિદ્ર નહીં થા ઔર ફિર ભી વહ વિષ ચૂસ લેતા થા.

સંપેરે ને શ્રીયુત રામલભાયા સે કહા કિ આપ સ્વયં ઇસકા પરીક્ષણ કર કે દેખિયે. મૈં યહ સાપ આપકે હાથ પર રખતા હૂ. યહ આપકો કાટેગા. ફિર આપ મનકા લગાઇયે, આપકો પતા લગ જાયગા કિ વહ કૈસે વિષ ચૂસતા હૈ. પરંતુ ઐસા ભયંકર પરીક્ષણ કરને કા સાહસ ઉન્હેં ન હુઆ.

શ્રીયુત રામલભાયાજી બહુત સજ્જન પુરુષ હૈં. ઉન્હેં ઇસ મનકે કે સંબંધ મે જૂઠ બોલને કી કોઇ આવશ્યકતા નહી. વે ચાહતે હૈ કિ કિસીકો ઇસકે અદ્દ્ભુત ગુણો કે સબંધ મેં કિસી પ્રકાર કા સંદેહ હો તો વહ પરીક્ષણ કર કે દેખ લેં. દુર્ભાગ્ય સે કિસીકો સાપ કાટ જાય તો વે અપના મનકા ઉસ પર લગાને કો તૈયાર હૈં.

ઇસ મનકે કી ઉત્પત્તિ કે સબંધ મેં સપેરે ને ઉન્હેં બતાયા થા કિ હિમાલય મે એક વિશેષ પ્રકાર કા સર્પભક્ષી બકરા હોતા હૈ. વહ સાપ કે બિલ પર મુહ રખ કર ઇસ જોર સે હવા ખિંચતા હૈ કિ સાપ બાહર આ જાતા હૈ. સાપ કો ખા કર જબ બકરા જુગાલી કરતા હૈ તબ જુગાલી કા ઝાગ કભી કભી મુંહ સે નિકલ કર પથ્થર પર ગિર જાતા હૈ. વહા જમ કર વહ ઠોસ હો જાતા હૈ વહી જમા હુઆ જુગાલી કા ઝાગ યહ મનકા હૈ. માલૂમ નહીં ઇસ કથન મેં કિતની સચાઇ હૈ કમ સે કમ મનકે કો દેખ કર યહ કહના કઠિન હૈ કિ યહ ઝાગ કા બના હૈ.

૨-સંજીવની બૂટી

રામાયણ મેં કથા હૈ કિ જબ લક્ષ્મણજી બર્છી લગને સે મૂર્ચ્છિત હો ગયે થે, તબ હનુમાનજી ઉનકે લિયે હિમાલય સે સંજીવની બૂટી લાયે થે. ઇસ બૂટી મેં વિશેષતા યહ થી કિ વહ રાત્રિ કે સમય દીપક કે સમાન પ્રકાશ દેતી થી. ઇસકે પ્રયોગ સે લક્ષ્મણજી કા ઘાવ થોડી હી દેર મે ભર ગયા થા.

મુઝે સન ૧૯૧૨ મેં રામપુર બશહર કી રિયાસત મે જાને

કા મૌકા મિલા થા. યહ રાજ્ય સીમલા સે કોઇ સૌ મીલ કી દૂરી પર હિમાલય કે ગર્ભ મેં હૈ. ઇસમેં બડેબડે ગગનચુમ્બી પર્વત-શિખર હૈ વે સદા બર્ફ સે ઢકે રહતે હૈં. ઉન પર નાના પ્રકાર કી જડી-બૂટિયાં ઉગતી હૈં. રાજધાની રામપુર બશહર મેં એક હાઇસ્કૂલ હૈ; પર જિન દિનો કી બાત મૈં કરતા હૂં ઉન દિનો વહ હાઇ નહીં, મિડલ થા. ઉન દિનોં ઉસમેં એક હિંદૂ અધ્યાપક થે. ઉનકા નામ તો ઇસ સમય મુઝે યાદ નહીં, લોગ ઉન્હેં "નેગી" કહ કે બુલાતે થે. ઉનકે પિતા કિસી સમય રિયાસત મેં તહસિલદાર થે. ઇન નેગી મહોદય ને મુઝે બતાયા થા કિ એક સમય કી બાત હૈ, એક લકડહારા ઉપર બર્ફોની ધાર કે નિકટ લકડી કાટ રહા થા. કાટતે કાટતે કુલ્હાડા ઉચટ કર ઉસકે પૈર પર જા લગા. ઇસસે પૈર કટ ગયા. લકડહારે કો ઉઠા કર ઘર લાના પડા; પરંતુ જ્યો હી વહ ઘર પહુચા ઉસકા ઘાવ બિલકુલ ભરા હુઆ પાયા ગયા. કારણ હુઢને પર પતા લગા કિ જિસ લકડી કો વહ કાટ રહા થા ઉસકે હી રસ મેં ઘાવ કો ઇતની જલદી ભર દેને કી તાસીર થી. કુલ્હાડે કે સાથ ઉસકા રસ લગા હુઆ થા. પૈર મેં જબ કુલ્હાડા ઘુસા તબ વહ રસ ભી સાથ હી ઘાવ કે ભીતર ચલા ગયા, ઇસસે વહ શીઘ્ર હી ભર ગયા.

નેગી મહાશય ને મુઝે યહ ભી બતાયા કિ જો લકડી ઉસને કાટી થી જબ હમ ઉસે ઘર લાયે તબ વહ રાત કો ચમકને લગી. જિતને દિન વહ હરી રહી બરાબર ચમકતી રહી; પરંતુ ઘર કી સ્ત્રિયાં ને ઉસે જાદૂ કી લકડી સમઝ કર કુછ દિન બાદ દૂર જંગલ મેં ફેંકવા દિયા.

૩-સાત દિન ભૂખ ન લગને દેનેવાલી બૂટી

ઉસી વર્ષ મુઝે કોટગઢ (સીમલા) મેં મેકમિલન નામ કે એક યૂરેપિયન મહાશય મિલે થે. આપ ઇસાઇ પ્રચારક થે ઔર જડી-બૂટિયો દ્વારા રોગો કી ચિકિત્સા ભી કરતે થે. આપને મુઝે બતાયા કિ ડોડરા કુઆર કે હિમમય પ્રદેશ મેં એક બૂટી હોતી હૈ

ઇસે ખા લેને સે ૭-સાત દિન તક ભૂખ નહી લગતી ઔર શરીર કી શકિત ભી જ્યો કી ત્યો બની રહતી હૈ મર્ફીની ભાનૂ શીત કાલ મે ઇસી બૂટી કો ખા કર જીના હૈ સન ૧૪ કી બાત હૈ, લાહોર કી કચહરી કે ડાયરેક્ટર મે એક મુસલમાન સજ્જન સબ-પીરટ માસ્ટર થે, વે બહુત દિન તક વનો ઔર પર્વતો મે ઘૂમ ચુકે થે ઉન્હોને એક બાર સુનાયા કિ આબૂ પર્વત કે જંગલો મે ઘૂમતે ઘૂમતે એક દિન મૈ રાસ્તા ભૂલ ગયા ભટકતે ભટકતે મૈ એક કુટિયા કે પાસ જા નિકલા વહા તીન સાધુ ધૂની રમાયે પેડો કે નીચે બૈઠે થે મૈંને જા કર પ્રણામ કિયા ઔર વન સે બાહર નીકલને કા માર્ગ પૂછા સબસે વૃદ્ધ સાધુ ને કહા જરા ઠહર જાઓ, હમારા શિષ્ય તુમ્હે બાહર છોડ આયેગા તુમ અકેલે બાહર ન જા સકોગે મૈંને કહા-મહારાજ! મુઝે ભૂખ બહુત સતા રહી હૈ સાધુ ને અપને એક સાથી કો કહા લાને । કહા વહ શીઘ્ર હી જા કર છોટે કેલે કે આકાર કે ચાર ફલ લે આયા ઉસકો ઉસને આગ મે દબા દિયા થોડી દેર પક જાને પર ઉન્હે નિકાલ લિયા તબ એક ફલ એક ચોડે પત્તે પર રખ કર ઉનને મુઝે દિયા ફલ ભુન કર ફટ ગયા થા, ચીરને પર ઉસમે સે ચાવલ કે દાને ઐસે નિકલે, મૈંને ઉનકો ખાયા વે બડે હી સ્વાદિષ્ટ થે મૈ સમઝતા થા કિ ઇન થોડે સે ચાવલો સે મેરા કુછ ન બનેગા, પરન્તુ જબ ખાને બૈઠા તબ વે ભી સારે ન ખાયે જા સકે પેટ ભર ગયા મૈંને ઉન ફલો કો ઢુંઢને કા બહુતેરા યત્ન કિયા, પર મુઝે ઉનકે પેડ કહીં ન મિલે

ઇસ પ્રકાર કે અનમોલ પદાર્થ ન માલૂમ ઇસ દેશ મે કિતને હૈ, પર ખેદ હૈ, ઇનકા જ્ઞાન બહુત કમ લોગો કો હૈ યદિ યે વસ્તુયે સુલભ હો તો જનતા કા બહુત બડા ઉપકાર હો સકતા હૈ

('સરસ્વતી'ના એક અંકમાંથી)

१४–भारतवर्ष के आधुनिक साधु

(લેખક–શ્રી આનંદીપ્રસાદ શ્રીવાસ્તવ)

ઔર દેશો કી અપેક્ષા ભારતવર્ષ મે સાધુ બહુત અધિક હૈ ઉનમે કુછ ઐસે ભી હોગે જિનકી માનસિક ઉન્નતિ કુછ હુઇ હૈ, પરન્તુ ઇતને સાધુઓ કે રહતે હુએ ભી–અર્થાત્ ઇતને ઐસે મનુષ્યો કે રહતે હુએ ભી–જિનકે ન સ્ત્રી હૈ, ન બચ્ચે હૈ, ન ઘર કી ફિક્ર હૈ, ન ઋણ કા સોચ હૈ, જો સર્વથા નિશ્ચિત હૈ ઔર મૃત્યુ કે લિયે સર્વદા પ્રસ્તુત હૈ—ભારતવર્ષ કી યહ દશા હૈ વહ પરતન્ત્રતા કિ બેડિયો સે જકડા હુઆ હૈ, સામાજિક બુરાઇયો કા કેન્દ્ર હૈ, દરિદ્રતા કા ઘર હૈ, અજ્ઞાન કા અડ્ડા હૈ, ઇસકા ક્યા કારણ હૈ?

ક્યા ભારતવર્ષ કે સાધુ જૈસા અપનેકો સમઝતે હૈ, નિતાત નિસ્પૃહ જીવ હૈ? ક્યા ઉન્હે સચમુચ કોઇ મોહમમતા નહી હૈ? ક્યા વે કામ–ક્રોધ આદિ કો જીતે હુએ હૈં? ક્યા વે સચમુચ સાંસારિક વૈભવ કો અસાર સમઝતે હૈ? ક્યા વે સચમુચ ઇતને ઉચે ઉઠ ગએ હૈ કિ ઉન્હે સારે સસાર કી રાજનૈતિક સમસ્યાએ લડકો કે ખેલ કે સમાન ઉપેક્ષણીય સમઝ પડતી હૈ? ક્યા વે સચમુચ ઐસે હૈં કિ યદિ ઉન્હે સારે સસાર કી સપત્તિ મિલ જાય તો ઉસકો વે તૃણ કે સમાન ત્યાગ કર દે? ઇન પ્રશ્નો કા ઉત્તર ઇતના સ્પષ્ટ હૈ કિ ઉસકે લિખને કી આવશ્યતા નહી યદિ ઐસા હોતા તો ભારતવર્ષ મે ગૃહસ્થો સે બઢ કર હજારો અખાડે ન હોતે ઇન અખાડો મે દાતો સે કૌડિયા પકડી જાતી હૈ, એક બડા ધર્મ પત્ની–વિહીન કુટુબ રહતા હૈ, જિસકે સદસ્ય આપસ મે એકદૂસરે સે મમતા રખતે હૈ, આપસ મે એકદૂસરે કા પક્ષપાત કરતે હૈ–ઉનકે ઉચિત યા અનુચિત કાર્યો મે ઉનકા સાથ દેતે હૈ. યદિ ઐસા હોતા તો હજારો કી સખ્યા મે સાધુ યા મહત વ્યભિચાર દોષ સે દૂષિત ન પાએ જાતે—મહતો કી રખેલિયા, ઉનકી તરુણ ચેલિયા ન હોતી, ઔર ન હોતી ઉનકે યહા ભ્રૂણ–હત્યાએ આદિ,

જિનકા નામ લેને મેં ભી લજ્જા આતી હૈ. યદિ યહી બાત હોતી તો ભારતવર્ષ મેં હજારો-લાખો કી સંખ્યા મેં સાધુઓ મેં મુકદ્દમેબાજી ન હોતી; છોટે-છોટે ભૂમિખંડો કે લિયે ઉનમેં લડ઼ાઈ ન હોતી, એક-એક પૈસે કે લિયે ઉનમેં તકરાર ન હોતી.

જબ યહાં કે સાધુ ધરેલૂ, છોટે-છોટે ઝગડો કો ઇતના મહત્ત્વ દેતે હૈં, તબ વે સંસાર કી સમસ્ત રાજનૈતિક સમસ્યાઓ કે ખેલ ક્યા સમઝેંગે? ઇન સબ બાતો પર ધ્યાન દેને સે ઐસા જાન પડતા હૈ કિ ભારતવર્ષ કે અધિકાંશ સાધુ ધર્મ કા ઢોંગ કરનેવાલે, કપટી, અનાચારી, ઉદ્દંડ આદિ વિશેષણો સે વિભૂષિત કિયે જાને યોગ્ય હૈ.

હમ પૂછતે હૈં કિ જબ યે સાધુ ભારતવર્ષ કી રાજનૈતિક સ્થિતિ કી ઉપેક્ષા કરતે હૈ—કહતે હૈં કિ હમ તો પારલૌકિક યા આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ કરનેવાલે જીવ હૈ, હમકો ઇન ઝગડો સે કોઇ સરોકાર નહીં; તબ ઇન્હેં જનતા કે ધન પર-સાર્વજનિક સંસ્થાઓ કી જાગીરો પર-બસ બેદરદી સે લડ્ડૂ-પૂડી ઉડાને કા ક્યા અધિકાર હૈ? ઇતના હી નહી, ઇનકો જનતા સે ભિક્ષા માગને કા ભી કોઇ અધિકાર નહીં હૈં જિસ દેશ મે આધે આદમિયો સે અધિક કો દિનભર મેં આધા પેટ ભોજન નહી મિલતા, જિસ દેશ કે પુરુષો ઔર સ્ત્રિયો કો તન ઢંકને કે લિયે વસ્ત્ર પ્રાપ્ત નહીં હોતે, જો દેશ સામાજિક બુરાઇયો કે રોગ સે પીડિત હો કર અત્યંત કાતરતા કે સાથ કરાહ રહા હૈ, ઉસ દેશ કી દશા સુધારને સે જિન્હેં મતલબ નહીં હૈ ઉનકો ઉસ દેશ કી અકાલ-પીડિત, વસ્ત્રહીન, દુ:ખી જનતા સે ભિક્ષા માગને કા ક્યા અધિકાર હૈ? ભિક્ષા માગના તો દૂર રહા, ઉન્હે ઉસકે જંગલો કી એક પત્તી તોડને તક કા અધિકાર નહી. અતએવ ઇન સાધુઓ કો ચાહિયે કિ પારલૌકિક યા સૂક્ષ્મ આધ્યાત્મિક ભોજન સે અપના ઉદર-પોષણ કરતે હુએ ઔર સૂક્ષ્મ પારલૌકિક વસ્ત્રો સે ગરમી-સરદી સે અપને શરીરો કી રક્ષા કરતે હુએ હમ લોગો કી આંખો સે ઓઝલ હો કર હી અપને ગૌરવમય જીવન કો વ્યતીત કરેં. હમ

ઉનકી દંભમય ગર્વોક્તિયો, ઉનકે કપટપૂર્ણ વ્યવહારો ઔર ભારતવર્ષ કી દરિદ્ર જનતા પર ભારસ્વરૂપ ઉનકે નિકમ્મે જીવન સે તંગ આ ગયે હૈ હમ બહુત દેખ ચુકે ઔર સુન ચુકે, અબ હમારા યહી પ્રયત્ન હોના ચાહિયે કિ હમ ઉનકે નૃશંસ સંગઠનો કા નાશ કરને કે લિયે ઉદ્યત હો જાવેં ઔર એકસ્વર હો કર જનતા સે યહ પ્રાર્થના કરે કિ વહ ઇનકે પાલનપોષણ કા ભાર ગ્રહણ કર કે ઇન્હે નિકમ્મા, આલસી ઔર અનાચારી બનાને કા ભીષણ પાપ અપને સિર પર ન લે.

ભારતવર્ષ કે સાધુ પારલૌકિક કલ્યાણ ઔર આધ્યાત્મિક જીવન કી દુહાઇ દે કર ભારતવર્ષ કો ઠગના ચાહતે હૈં જિસ સમય રાજ્ય મે અનાચાર કી વૃદ્ધિ હોતી થી, ઉસ સમય ઔર સબ કામ છોડ કર રાજ્યવ્યવસ્થા કા પરિમાર્જન કરના હમારે યહા કે સાધુઓ કા સનાતન નિયમ રહા હૈ. વેણુ-વધ કી ભીષણ ઘટના હમ લોગ ભૂલ નહીં ગયે હૈં. મહર્ષિ જનક કા સબમે બડે સંન્યાસિયો મેં હોતે હુએ ભી રાજકાર્યસંચાલન હમેં સ્મરણ હૈ. હમ ઝૂઠે સંન્યાસ કે શબ્દ સે અબ પ્રભાવિત નહીં હો સકતે.

કલ્યાણ દો પ્રકાર કા હોતા હૈ, એક ઐહિક ઔર દૂસરા પારલૌકિક પ્રેય ઔર શ્રેય દોનો હમારે સાધ્ય હૈં. યહ સ્પષ્ટ હૈ કિ જિસમેં પ્રેય-સાધન કી શક્તિ નહી હૈ, ઉસમેં શ્રેય-સાધન કી શક્તિ કા હોના અસંભવ હૈ હમારે યહા કે સાધુઓ કા યહી ભ્રમ હૈ કિ વે પ્રેય-સાધન મેં અશક્ત હોતે હુએ ભી અપનેકો શ્રેય-સાધન કે યોગ્ય સમઝને લગતે હૈં.

જિસકો હમારે સાધુનામધારી પુરુષ ત્યાગ સમઝતે હૈં વહ ત્યાગ નહીં હૈ—વહ હૈ નિતાત અભાવ. વે અપની તુલના કરતે તો ઉન પ્રાચીન મહર્ષિયો સે હૈં, જિનમેંસે કિસીને અરબો કી સંપત્તિ પર લાત મારી થી, કિસીને રાજ્યપાટ કા પરિત્યાગ કિયા થા, કિસીને અપની અપૂર્વ અર્જનશક્તિયોં કો તાક પર રખ કર સંન્યાસ ગ્રહણ કિયા થા; પરંતુ અબકે સાધુ ઐસે હૈ કિ

ઉન્હોને એક કૌડી નહીં લાગી; ત્યાગ કી બાત તો દૂર રહી,
ઉનમેંસે અધિકાશ મે ચોરી કા ભાવ ગુપ્ત-રીતિ સે વિદ્યમાન
રહતા હૈ. વે ચાહતે હૈં દૂસરે કા ધન હડપ કરના, દૂસરે કી સ્ત્રી
કો હથિયા લેના. જહાં તક હમ સમઝતે હૈં ઉનમેંસે અધિકાશ
ઐસે હૈં જિનસે સભી નૃશસ કાર્ય હો સકતે હૈં. ઇસ લિયે જનતા
કો ચાહિયે કિ અબ વહ ગેરુઆ વસ્ત્ર કા આદર કરના છોડ દે,
જટા સે સશંક રહે ઔર દાનસ્વરૂપ ઉન્હેં એક પાઇ ભી ન દે.

યદિ યે સાધુમહંત વાસ્તવ મે સાધુ હોતે તો વે ભારતવર્ષ
કો ઇસ દીન-દશા મેં ન રહને દેતે. સાધુ યદિ પારલૌકિક યા
આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ મેં ભી દત્તચિત્ત રહે તો ઉસકા હૃદય સાધુ
હી હોગા, ઉસમેં દયા ઔર સેવા કા ભાવ ભરા હોગા વહ અપની
સાધના સે બચા હુઆ સમય સેવાકાર્ય મે હી વ્યય કરેગા. યદિ
ભારતવર્ષ કે સાધુઓ મેં સાધુ-હૃદય હોતા તો ભારતમાતા કો
વે ઇસ ઉપેક્ષા કી દૃષ્ટિ સે ન દેખતે-જબકિ વે ઉસકે વાયુ, અન્ન
ઔર જલ સે જીવન-યાપન કર રહે હૈં, તો વે અવસ્ય હી ઉસકી
સહાયતા કરને પર કટિબદ્ધ હો જાતે, ઉનકી સંખ્યા પર્યાપ્ત હૈ.
વે લગભગ પૌન કરોડ હૈ. ઉનકે શિર પર કિસી પ્રકાર કા બોઝ
નહીં હૈ. યદિ વે સંગઠિત હો કર ઇસ બાત કે લિયે તત્પર હો
જાય કિ હમ ભારતવર્ષ કી રાજનૈતિક અવસ્થા સુધારેંગે-હમ
ઉસકી સામાજિક બુરાઇયા દૂર કર દેંગે તો વે બહુત-કુછ કામ કર
કે દિખલા સકતે હૈં.

સાધુઓ પર જનતા કા અબ ભી બહુત વિશ્વાસ હૈ. ઉસી
વિશ્વાસ કા લાભ ઉઠા કર યદિ વે જનતા સે કહે કિ તુમ્હારે ભીતર
અમુક સામાજિક બુરાઇયા હૈ, તો જનતા ઉનકી બાતો કો અવસ્ય
માનેગી. ઉનકે વેશ મે યહ શક્તિ હૈ કિ વે જનતા સે જો ચાહેં,
કરા સકતે હૈ. મહાત્મા ગાંધી કો જનતા ને જો આદર દિયા હૈ, વાસ્તવ
મેં ઉસકા એક મુખ્ય કારણ યહ હૈ કિ વહ ઉન્હેં મહાત્મા સમઝતી હૈ.

જિસ સમય પૌન કરોડ સાધુઓ કા સગઠિત સમુદાય ભારત-

વર્ષ કી વર્તમાન દુર્દશા કા ચિત્ર ઉસકી દુખિત જનતા કે સામને રક્ખેગા—જબ વહ અપને કરુણ સ્વર સે ભારત–માતા કી દુખ–ગાથા ઉસકો સુનાયેગા, તબ ઉસકે લિયે ક્યા ન હો સકેગા?

હમ ભારતવર્ષ કે સાધુઓ કે વિરોધી નહી હમ દેખતે હૈં કિ વે કુમાર્ગ પર જા રહે હૈ, ઇસી લિયે હમે યહ અપ્રિય–સત્ય કહના પડા. હમ ચાહતે હૈ કિ હમારે સાધુ અપની શ્રેષ્ઠતા કી રક્ષા કરે. જો એક સમય હમ લોગો કે શિર કે મુકુટ થે, વે આજ વૈસે નહી રહે હૈ. ઉનકો ચાહિયે કિ સસાર કો દિખલા દે કિ વે જનતા કો ઠગને કે લિયે ગેરુઆ વસ્ત્ર નહી ધારણ કિયે હૈં, વરન્ વે સચ્ચે સાધુ હૈ ઔર ઉનકે સગઠિત સમુદાય કે એક ભી પ્રાણી કે જીવન–ધારણ કરતે હુયે સસાર મે ઐસી કોઇ શક્તિ નહી, જો ભારતવર્ષ પર અત્યાચાર કર સકે કોઈ ઐસી સામાજિક બુરાઇ નહી જો હિંદૂ–સમાજ કા રક્ત–શોષણ કર સકે. ઇતના હી નહી, ઉન્હે તો ઇસ બાત કી મહત્ત્વાકાક્ષા હોની ચાહિયે કિ વે ભારતવર્ષ કી દશા કો પૂર્ણરૂપ સે સુધાર કર અપને અપૂર્વ આધ્યાત્મિક પ્રકાશ સે સારે સસાર કો ભર દેગે—ભારતવર્ષ કે આધ્યાત્મિક સદેશ કો સસાર કે કોને–કોને મે પહુચા દેગે

(સપ્ટેમ્બર–૧૯૨૯ ના "ચાઁદ"માંથી)

૧૫–भारत में खिस्तीओं की लोकसेवा

પાશ્ચાત્ય દેશો મે જહા જનસમાજ કી સેવા અનેક પ્રકાર સે કરને કી પ્રબલ ઇચ્છા હૈ વહા અનેક પ્રકાર કે મિશન અર્થાત્ સેવા કરને કી સમિતિયા દેખને ઔર સુનને મે આતી હૈં અનાથ બાલકો કા પાલન–પોષણ કર બડે કરને કા મિશન, અસહાય સ્ત્રીપુરુષો કે રક્ષણ કરને કા મિશન, અધો તથા બહરે ગૂગો કો શિક્ષા દેને કા મિશન, માતાએં દિન મેં કામ પર જાતી હૈં ઉનકે બાલકો કે સમ્હાલને કા મિશન, છોટે છોટે બાલકો મે શક્તિ સે બાહર કામ

ને કરાને દેને કા મિશન, બાલકો કો ઘૂમાને લે જાને કા મિશન; ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર કે જનસમાજ કે કષ્ટનિવારણુ કે લિયે મિશનો કે વિષય મેં હમ સુનતે હૈં. હમારે દેશ મેં ભી ઐસી જનસમાજ-ઉપયોગી સંસ્થાએ સ્થાપિત હોને લગી હૈ ઔર યહી દેશ કે અભ્યુદય કા શુભ ચિહ્‌ન હૈ અછૂત જાતિયો કે લિયે સ્વદેશી સમિતિ કામ કરને લગ ગઇ હૈં. દુષ્કાલ આદિ દૈવી આપત્તિયો કે સમય આપને પરોપકારી પુરુષો કો ગાવ ગાવ ઔર શહર શહર ઘૂમતે હુએ દેખા હોગા. શિક્ષા કે લિયે–વિશેષ કર સ્ત્રી શિક્ષા ફૈલાને કે લિયે કુછ સંસ્થાએં વર્ષોં સે પરિશ્રમ કર રહી હૈ; કિતની હી સંસ્થાઓ કે સભાસદ તો મરણાન્ત દેશોપકાર કરને કા વ્રત ધારણુ કર યથાશક્તિ દેશહિત કે કાર્ય કર રહે હૈં. યે સબ બાતે હર્ષજનક હૈ, પરંતુ ઇતને સે હી સંતોષ નહીં હો સકતા. અભી યહ માર્ગ બહુત દૂર ચલને કો હૈ. અભી તો નગર નગર–ગાવ ગાવ મેં સામાજિક સેવા કી સંસ્થાએં સ્થાપિત કરની હૈ; અભી પ્રત્યેક સ્થાન પર પ્રાથમિક શિક્ષા, સાર્વજનિક ઔર અનિવાર્ય શિક્ષા કી સંસ્થાએં સ્થાપિત કરની હૈ; અભી તો અપઢ સ્ત્રિયો કે લિયે મોહલ્લે મોહલ્લે–ગલી ગલી પાઠશાલાએં ખોલની હૈ; અભી તો જંગલો મેં બસનેવાલે ભીલ, કોલ, સંથાલ ઇત્યાદિ જાતિયો કી સ્થિતિ સુધારને કે લિયે સંસ્થાએં સ્થાપિત કરની હૈ; અભી તો રોગિયો કી સેવા કરને મેં આનંદ માનનેવાલે સત્પુરુષો કી આવશ્યકતા હૈ; અભી તો નીચ જાતિ તક કે રોગિયો કો ઢૂંઢ ઢૂઢ કર ઉનકી શુશ્રૂષા કરનેવાલે ડાકટરો તથા સેવિકાઓ (નર્સ) કી આવશ્યકતા હૈ; અભી તો સેર મેં તોલા ભર ભી કામ નહી હુઆ, અભી તો બહુત કુછ કાર્ય કરના હૈ

મૈં કુછ કાર્યવશ નાસિક ગયા થા. વહા સાર્વજનિક તથા ધાર્મિક સંસ્થા કૌન કૌનસી હૈં યહ પૂછા તો માલૂમ હુઆ કિ કોઢ સે દુખિત રોગિયો કા ભી એક આશ્રમ હૈ મૈંને જા કર ઉસકો દેખા તો બહુત હી આનંદિત હુઆ મુઝે આનંદ ઇસ લિયે હુઆ કિ પરોપકાર કે લિયે જીવન બિતાનેવાલે અનેક પ્રાણિયો કો પરમે-

શ્વર ઉત્પન્ન કરતા હૈ, ઐસે એક પ્રાણી સે મેરી જાન પહચાન હુઇ વહ મનુષ્ય જિસકો કિ હમ વિદ્વાન કહતે હૈં ન થા. ઉસકા પહરાવ સે વહ નીચ વર્ણ કા માલૂમ હોતા થા, પરંતુ ઉસકા ધાર્મિક જીવન બહુત ઉચ્ચ શ્રેણી કા જ્ઞાત હોતા થા. વહ આશ્રમ કી રક્ષા કરને વાલા પદ્રહ રૂપયે માસિક કા એક દેશી ઇસાઇ થા. પાઠકવૃંદ! ઉસકે સાથ મૈંને ૫ મિનિટ તક વાર્તાલાપ કિયા તો ઐસા માલૂમ હુઆ કિ વહ દૈવી પ્રકૃતિ કા મનુષ્ય હૈ. સાધારણ દૃષ્ટિ સે વહ ગરીબ હોને પર ભી વહ ઉદાર વિચારો મેં અમીર થા. આપ લોગ ઐસે સંકીર્ણ હૃદય કે ન હોગે જો માન લો કિ પરમાત્મા કો કેવલ હિંદુ હી પ્યારે હૈ, ઔર જાતિ કે મનુષ્ય પ્યારે નહીં હૈં.

ઇસ આશ્રમ મેં કોઢ રોગ મે દુખિત ૩૬ પુરુષ વ ૪૦ સ્ત્રિયો ઔર એક વર્ષ કી એક લડકી થી. પુરુષ તથા સ્ત્રિયો કે રહને કે સ્થાન અલગ અલગ થે. સબકે અલગ અલગ રહને તથા રસોઇ કરને કી કોઠરિયા થીં, બાડે કે બીચ મેં એક છોટાસા બગીચા થા. સ્થાન બહુત હી સ્વચ્છ, સુંદર તથા ચિત્તાકર્ષક થા. બગીચે કે એક તરફ પુરુષો કા ઔર દૂસરી ઓર સ્ત્રિયો કા અસ્પતાલ થા. કંપાઉંડ મેં એક ગિર્જા ઔર એક રક્ષક કા ઘર થા. મૈં સાયંકાલ કે સમય ગયા થા. ઉસ સમય સબ લોગ ભોજન કર કે નિશ્ચિંત બૈઠે થે. સ્ત્રિયાં કે ઝુંડ મે દો સ્ત્રિયો ઇશ્વર કે ભજન ગા રહી થીં ઔર શેષ સુન રહીં થીં. ગીતો મેં ઇસા મસીહ ને કયા કયા કષ્ટ મનુષ્યો કે લિયે સહે ઇન બાતો કા વર્ણન થા. મૈં ઇસાઇ ન થા તથા વહ ગાયન મેરી માતૃભાષા મેં ભી ન થા તો ભી ઉસને મેરે હૃદય પર બહુત પ્રભાવ કિયા.

આશ્રમ કા રક્ષક મુઝકો સબ બાતેં બતાતા જાતા થા મૈને ઉસે ઉસ રોગ સે મુક્ત દેખ કર પ્રશ્ન કિયા કિ 'કયા આપકો ઇસ રોગ કે ચેપ લગને કા ભય નહીં હૈ?' ઉસને ઉત્તર દિયા કિ પ્રભુ કે કામ મેં-પ્રભુ જો સબકે અંતઃકરણ મેં વાસ કરતા હૈ ઉસકી આજ્ઞાપાલન મેં-ભય કિસ બાત કા? જબ મૈને ઉસકી ઉદાર બુદ્ધિ

કા બખાન કિયા તબ ઉસને લજ્જિત હો કર કહા કિ જબ કોઇ મેરી પ્રશંસા કરતા હૈ તબ મેરે મન મેં બડા ઉદ્વેગ હોતા . શીઘ્રતા સે યહ કહ કર વહ પુરુષો કે સાથ પ્રાર્થના કરને કે લિયે, આજ્ઞા માગ કર, ચલા ગયા. અપને દેશ કે સુશિક્ષિતો મેં, સમાજ કે નેતાઓ મેં, જાતિયો કે અગ્રપુય પુરુષો મે ઐસી નમ્રતા, ઐસા સેવાભાવ, ઐસી અભેદબુદ્ધિ હો જાય તો ઉસ દીન દેશ કે ભાગ્યોદય હોને મેં કયા દેર લગ સકતી હૈ?

યહ આશ્રમ કિસને બનવાયા? કિસકી ઓર સે ઇસકા પ્રબંધ હોતા હૈ? કેવલ ઇસાઇ ધર્મ પ્રસરિત કરને કે હી લિયે બનવાયા ગયા હૈ કયા? ઐસે પ્રશ્ન સહજ હી મન મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં. ઇન પ્રશ્નો કે ઉત્તર સે જ્ઞાત હોતા હૈ કિ એક 'મિશન-ટુ-લેપર્સ' અર્થાત્ કુષ્ઠરોગિયોં સે સંબંધ રખનેવાલી એક સંસ્થા હૈ વહી ઇસકા પ્રબંધ કરતી હૈ. ઉસકા મુખ્ય આફિસ સ્કાટલૈન્ડ કે એડિનબરો નામક નગર મે હૈ. ઔર દૂસરા લંડન તથા ડબ્લીન નગર મેં હૈ. ઉસ મિશન કે ઉદ્દેશ્ય નિમ્નલિખિત હૈ:—

(ક) કુષ્ઠ રોગ કે રોગિયો કો ઇસાઇ ધર્મ કા ઉપદેશ દેના.

(ખ) ઉનકી અસહ્ય વેદના કમ કરને કે લિયે ઔષધિયો કા પ્રબંધ કરના

(ગ) ઉનકે જીવન કી આવશ્યકતાઓ કો પૂરા કરના.

(ઘ) કુષ્ઠ રોગ સે દુખિયો કે બાલકો કો ઉનકે માતાપિતા સે પૃથક્ રખ ઉનકો ઉસ રોગ કે ચેપ સે બચાના.

ઇન ઉદ્દેશ્યો કો પૂરા કરને કે લિયે મિશન કી ઓર સે આશ્રમ સ્થાપિત કર તથા આવશ્યકતાનુસાર ધન વ્યય કે લિયે દે કર કેવલ દેખભાલ હી કે લિયે દૂસરે મિશનો કો ભી સૌંપ દેતે હૈં. ઉસ મિશન કા સબ વ્યય ગ્રેટબ્રિટેન ઔર આયર્લૈંડ કે મુખ્ય મુખ્ય નગરો મેં સે તથા અન્ય દેશો મે સે ચંદા લગા કર કામ મેં લાતે હૈં. સન્ ૧૯૧૩ ઇસ્વી મે ઇસ પ્રકાર કુલ રૂ. ૯૪,૦૦૦ ભિક્ષા માગ કર ઇકઠ્ઠે કિયે ગયે થે. ઇસકે સિવાય જિન નગરો મેં મિશન કી સંસ્થાયેં

હૈં વહા કે રાજ્યો કી ઓર મે સહાયતારૂપ ૧,૩૬,૦૦૦ રૂપયે મિલે થે. કુલ વ્યય ૫,૪૫,૦૦૦ રુપિયા હુઆ થા.

અબ હમ યહ બતલાના ચાહતે હૈ કિ ઇસ મિશન કી સંસ્થાયેં કહાં કહાં પર હૈં? કિતને રોગિયો કો આશ્રય દેતી હૈ? કિતને રોગિયો કો ઇસ ભયંકર રોગ સે બચાતી હૈ? પહલે ઇસ મિશન કા નામ 'હિંદુસ્થાન ઔર પૂર્વ દેશો કે કુષ્ઠરોગ સે પીડિત રોગિયો કા મિશન' થા. ગત વર્ષ મેં સેવા કા કાર્ય પૃથ્વી કે અન્યાન્ય દેશો મે ફૈલાને કે ઉદ્દેશ્ય સે મિશન કા સંક્ષિપ્ત નામ 'કોઢ સે પીડિત રોગિયો કા મિશન' રખ દિયા. ગત વર્ષ મેં ઇસકા વિશાલ ક્ષેત્ર મધ્ય અફ્રીકા, ડચ ગયાના, દક્ષિણ અમરીકા તથા ઇરાન દેશ મે ઉસ રોગ સે પીડિત રોગિયો કે સેવાર્થ પહુંચાયા ગયા થા

ભારતવર્ષ મેં ઇસ મિશન ને અપને ફંડ સે ૩૯ સ્થાનો મેં આશ્રમ બનવાયે હૈ ઔર ઉનકા વ્યય વહ સ્વયં હી ચલા રહા હૈ.

કિન કિન પ્રાંતો કે કિન કિન નગરો મેં કિતને રોગિયો કો ઇસસે લાભ પહુચ રહા હૈ ઉનકા બ્યૌરા નિમ્નલિખિત હૈ:—

બંબઈ—બેલગાવ ૧૮, મીરજ ૬૩, નાસિક ૯૨, પોલાદપુર ૧૪૭, પૂના ૭૫, પુઈ ૯૭, શોલાપુર ૫૨=૫૪૪

બંગાલ—આસનસોલ ૧૩૫, બાકુડા ૧૩૬, રાનીગંજ ૨૮૬=૫૫૭

મદ્રાસ—અસેબી ૩૯, કાલીકટ ૯૮, રામચંદ્રપુર ૧૧૨, મદૂરા ૯, મંગલોર ૨૦, નેપુર ૫૦, સેલુર ૭૦, વિજ્યાનગરમ્ ૧૧=૪૦૯

બિહાર ઉડીસા—ભાગલપુર ૧૩૫, લોહરડગ ૨૦, મુજફ્ફરપુર ૬૦, પુરુલિયા ૭૧૪=૯૨૯

બ્રહ્મદેશ—માડલા ૧૫૮, મુલમીન ૫૬=૨૧૪

પંજાબ—બાબલખન ૨૫, રાવલપિંડી ૧૬૪, સપાટૂ ૯૫, તરનતારન ૧૮૨=૪૬૬.

મધ્યપ્રાંત—ચંપા ૧૬૪, ચંદખુરી ૪૧૨, ધનતરી ૧૩૯, કોઠારા ૪૫, મુંગેલી ૯૪, પાટપાડા ૨૬=૮૮૦

સંયુક્ત પ્રાંત—ચાદગ ૬૮, મેરઠ ૪૫, નૈની ૨૬૮, રૂડકી ૫૯=૪૪૧

મધ્યભારત-ધાર ૨૫.

સર્વ પ્રાંતો સે આધિક સંખ્યા બિહાર-ઉડીસા કે આશ્રમોં મેં હૈ, જહાં કી કુલ સંખ્યા ૯૨૯ હૈ. વહા કેવલ પુરલિયા કે હી આશ્રમ મેં ૭૧૪ રોગી રહતે હૈં. દ્વિતીય નંબર, મધ્યપ્રાંત કા હૈ, જિસમેં કિ ચંદ્રખુરી કે હી આશ્રમ મેં ૪૧૨ રોગિયો કો આશ્રય મિલતા હૈ. પાઠક! એકાદિ કોઢી કો ભિક્ષા કે લિયે સડક પર બૈઠા હુઆ દેખ કર આપકો કિતની ઘૃણા આતી હૈ? તથા આપ કિતની દૂર ઉસસે હટ કર ચલતે હૈં? જિનકે દ્વારા ઐસે સૈકડોં રોગિયોં કી જહાં રાત્રિદિવસ સેવા હોતી હૈ, અન્નજલ વસ્ત્રાદિ દિયે જાતે હૈં. તથા નિયમિત રીતિ સે ધર્મશિક્ષા પ્રતિદિવસ મિલતી હૈ વે કિતની પ્રશંસા કે યોગ્ય હૈં? ઔર ઇશ્વર કા કિતના આશીર્વાદ વે પ્રાપ્ત કરતે હોગે?

આપસે એક રોગી કી સેવા તો દૂર રહી, એક રોગી કે આરોગ્યાર્થ વ્યય હોનેવાલે ૭૫) રૂ. વાર્ષિક ભી ન દિયે જાવેંગે? કદાચિત્ આપ કહિયેગા કિ યે તો ઇસાઇ મત ફૈલાને કે લિયે ઇતના કષ્ટ સહન કરતે હૈં ઔર વ્યય કરતે હૈં તો આપકા દ્વિગુણિત કર્તવ્ય હૈ કિ ઇનકી સેવા કરેં. જિનકા સંસાર મેં સબ તિરસ્કાર કરતે હૈં, ઉનકે પાસ બૈઠ કર મધુર સ્વર મેં ધર્મોપદેશ કરના ઔર ભજનગાયન કરના, ઔર ઉનકે જીવનરૂપી નિર્જલ અરણ્ય મેં ઉનકો મધુર અમૃત-વચન સે સંતોષ દેના ક્યા કુછ કમ પ્રશંસા કી બાત હૈ? વિદેશી ઔર વિધર્મી ઇસાઇ લોગ યદિ ઐસે આશ્રમ સ્થાપિત કરેં, તો ક્યા ભારતીય મનુષ્યો કા કર્તવ્ય ઐસી સંસ્થા સ્થાપિત કરને કા નહીં હૈ? ઈશ્વર ને પરોપકાર કા કિસી વિશેષ મત કે લોગો કો હી ઠેકા નહીં દિયા હૈ. મનુષ્યમાત્ર કા યહ કર્તવ્ય કાર્ય હૈ કિ વહ દીનદુખિયોં કી સહાયતા કરે.

ઈસ-મિશન કે આશ્રમ ચીન, જાપાન, કોરિયા, ફિલિપ્પાઇન દ્વીપ, ડચ ગયાના, મધ્ય આફ્રિકા ઇત્યાદિ પ્રદેશોં મેં હૈ, પરંતુ વે ભારતવર્ષ સે બહુત કમ સંખ્યા મેં હૈં.

કુલ આશ્રમો કી સંખ્યા ૫૦ હૈ, જિનમેં કુલ ૪૮૫૨ રોગી અપના કષ્ટમય જીવન બિતાતે હૈ

અપને આશ્રમો કે સિવા અન્ય આશ્રમો કો ધન સે સહાયતા દેને કા ભી કામ યહ મિશન કરતા હૈ, ઔર ઇસ પ્રકાર ભારતવર્ષ ઔર અન્ય દેશો કી ૩૬ સંસ્થાઓ કો સહાયતા દેતા હૈ, જિસસે ૬૭૦૦૦ રોગિયો કા ઔષધિ આદિ કા પ્રબંધ હોતા હૈ. બંબઇ કે માટુંગા વિભાગ કે આશ્રમ કો યહ મિશન ૩૬૦) રૂા. કી સહાયતા દેતા હૈ માટુંગા કે આશ્રમ મેં ૩૫૦ રોગી રહતે હૈ. ઉસકા વ્યય બબઇ મ્યુનિસિપૈલિટી ઔર બંબઇ સરકાર ઔર એક મ્યુનિસિપલ કમિશ્નર કે એકત્રિત ફંડ કે વ્યાજ સે ચલતા હૈ.

સન્ ૧૮૭૪ ઇસ્વી મેં ઇસ મિશન ને પંજાબ પ્રાત કે અમ્બાલે નગર મેં થોડે સે રોગિયો સે યહ સંસ્થા આરંભ કી થી. આજ ઇસ સંસ્થા કો સ્થાપિત હુએ ૪૦ વર્ષ હો ગયે. ઉસકા સ્થાપક વી. બેલી નામ કા એક સદ્ગૃહસ્થ હૈ વહ અબ ભી વૃદ્ધાવસ્થા મેં સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કા કાર્ય કરતા હૈ ઇતના હી નહી ગત વર્ષ ઉસને ઔર ઉસકી પત્ની ને ચીન, જાપાન, કોરિયા ઇત્યાદિ દેશો મેં ભ્રમણ કિયા થા. જિસ મનુષ્ય ને અપને જીવન મે ઇતને મહાન્ પરોપકાર કી સંસ્થા કો સ્થાપિત કર વિદેશો મે ઉસકો પ્રસરિત કિયા વહ ધન્ય હૈ.

સન ૧૯૧૧ કી રિપોર્ટ સે જ્ઞાત હોતા હૈ કિ સમસ્ત ભારતવર્ષ મેં ઇસ રોગ સેપીડિત રોગિયો કી સંખ્યા ૧,૦૯૦૦૦ થી. યહ સંખ્યા ઠીક સખ્યા સે કુછ કમ હૈ. ઇસકા કારણ યહ હૈ કિ લોગ ઇસ રોગ કો પ્રારંભ મેં છિપાને કા યત્ન કરતે હૈં. વીસ વર્ષ તક કે રોગિયો કી સંખ્યા ૯૨૫૫ થી ઔર ૨૦ સે ૪૦ વર્ષ તક કી અવસ્થાવાલોં કી સખ્યા ૪૨,૦૦૦ થી. કિતને હી લોગ તો યહ સમઝતે હૈ કિ યહ રોગ અસાધ્ય હૈ ઇસકે રોકને કા કેવલ એક યહી ઉપાય હૈ કિ રોગી ને જનસમૂહ સે અલગ રખના તથા ઉસકા સસર્ગ ન્યૂન કરના. બડે બડે નગરો મેં એસે ભીખ માગનેવાલે રોગિયો કે લિયે કાનુન બન ગયે હૈં; પર વે બહુત નર્મી સે કામ

મેં લાયે જાતે હૈં. ઐસે રોગી સ્ત્રીપુરુષોં કી સંતાનોં કો ઉનકે માતા-પિતા સે પૃથક્ રખના ઉચિત હૈ. યહ રોગ પૈતૃક નહીં હૈ, ઇસ લિયે બચપન હી સે બાલકોં કો ઉનકે માતાપિતા સે અલગ રક્ખા જાવે તો સંસર્ગ દોષ સે વહ રોગી નહી હોગા. ઐસા કરને સે ઘર મેં એક મનુષ્ય કે રોગી હોને સે સબ મનુષ્ય રોગી નહી દિખાઇ દેંગે. ઇસ મિશન કી ઓર સે ઇસ પ્રકાર ૫૫૦ રોગી માબાપો કે બાલક પૃથક્ રક્ખે જાતે હૈં ઔર વે બડે હો કર અપના નિર્વાહ સ્વયં કરને જાતે હૈં.

મેં ઇશ્વર સે કેવલ યહી પ્રાર્થના કરતા હુઆ કિ હમારે દેશ મેં ભી ઐસે મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોં જો ઇસ પ્રકાર કે રોગિયો ઔર દુઃખિયોં કી સેવા કરના અપના કર્તવ્ય સમઝે તથા હમારે ધની ભાઇ અપને દ્રવ્ય કા ઐસે નિષ્કામ સેવા કે કાર્યોં મેં ઉપયોગ કરના સીખેં અપને લેખ કો સમાપ્ત કરતા હૂં.×

(સ્વદેશબાંધવ"ના એક અંકમાંથી)

(પોતાને ધાર્મિક માનનારા અમો હિંદુઓ ખરૂં જોતાં એવા ધર્મહીન થઇ ગયા છીએ કે, સ્વધર્મને યથાવત્ સમજવાની પણ ઇચ્છા નહિ, ત્યાં પ્રયત્ન અને આચરણની તો વાત શી?

લી૦ અવગુણસાગર-ભિક્ષુ અખંડાનંદ)

× અર્થાત્ ‘કષ્ટ મેં ફસે હુએ મનુષ્યો કો દુઃખ સે મુક્ત કરના, માર્ગ સે ભૂલે હુએ મનુષ્યોં કો માર્ગ પર ચલાના, ભૂખોં કો અપની રોટી મેં સે ભાગ દેના, ઇસસે અપના હી હિત હોતા હૈ; ક્યોં કિ વિરાટરૂપ ઈશ્વર કે શરીર કે હમ સબ અંગમાત્ર હૈં.

१६–आपणी शरम क्यारे भागे ?

(સરદાર વલ્લભભાઇના એક ભાષણનો સાર)

"મને કોઇ પૂછે કે, આપણને શરમાવનારી વસ્તુ કયી? તો હુ કહુ કે, મિશનોના દવાખાના મિશનના દવાખાનાએ આપણા ઉપર ઉપકાર ઘણો કર્યો છે, પણ આપણને સૂઝતુ નથી કે, ૬૦૦૦ માઇલથી આવેલા માણસો સેવાવૃત્તિથી આપણા ઉપર કેટલો જમાવટ કરે છે અને કેટલો પ્રેમ ખેચે છે! આપણે આપણુ કેમ નથી કરી શકતા? આપણી પાસે ડૉકટરોનો ટોટો નથી. યુનિવર્સિટીમાથી, જેમ મશીનમાથી ટંકશાળમાના સિક્કા નીકળે છે તેમ ડીગ્રીવાળા નીકળે છે; તેમને કયા નાખવા તેની સૂઝ પડતી નથી. આપણા દેશના ડૉકટરો કુશળ અને બાહોશ તૈયાર થયેના છે. જે ડૉકટરો રોજની સેકડો કે હજારો ફી લઇ કામ કરનારા છે તેમણે સમજવુ જોઇએ કે, જો મિશનના પરદેશી માણસો હિદુસ્થાનના જીલ્લે જીલ્લે, તાલુકે તાલુકે થાણાની જમાવટ કરે છે તો તમારો હિદુસમાજ તરફ, દેશ તરફ ધર્મ છે કે હજારો–લાખો કમાવાની આશા છોડો. હિંદુસમાજ અનાથ થઈ પડયો છે. આપણી પાસે પૈસો હોય તો મફત દવાખાના કાઢીએ તે નકામા છે. પ્રાણ રેડી પ્રજાનું કલ્યાણ કરનારા માણસો નથી, ત્યા કામ આગળ ચાલનાનું નથી. ગુજરાતમા હુ જોઉ છુ કે, પરદેશથી મોટા મોટા બાહોશ ડૉકટરો–સ્ત્રીઓ પણ આવીને દુ:ખી માણસોની સારવાર કરે છે. જયા ઘણા ભિખારી છે ત્યા આપણે પૈસાદાર થઇને શુ? જયા કરોડો ઝુંપડીમા વસે છે ત્યા હવેલીઓમા ઉઘ કેવી રીતે આવવાની? હુ નડીઆદ, આણુદ, બોરસદ જાઉ છુ ત્યારે મને કંપારી થાય છે કે, ગુજરાતના પ્રખ્યાત ડૉકટરો આ ન કરી શકે? ગુજરાતમા એકજ દાતનો ડાકટર છે, જેણે પોતાનુ સર્વસ્વ અર્પણ કરી પોતાનો પ્રાણ ભરૂચમા રેડયો છે. ભરૂચ જીલ્લા ઉપર તેણે પ્રેમની એવી જાળ પાથરી છે કે ભરૂચ તેનો પડતો બોલ ઉપાડે છે જો આપણા કળવાયલા, પ્રવીણ, બાહોશ નવજુવાનો મોહ છોડી સમાજસેવામા પડે તો આપણી શરમ ભાગે.

૧૭–ઠંડે છીંટે

બોલે ભાઇયો! ભલા બતાઓ તો, તુમ્હારા દયાલુ પરમ પિતા હિંદૂ હૈ યા મુસલમાન? બૌદ્ધ હૈ યા પારસી? યહૂદી હૈ યા ઇસાઇ? ફિર તુમ 'કુછ' બન કર' અપને પવિત્ર પિતૃકુલ મે કયો કલંક લગાતે હો?

ધર્મવીરો! જરા આખ ખોલો; પહચાનો, યે તુમ્હરે પ્યારે ભાઇ હી તો હૈં. હા, ઉસી જગત્પિતા કે પ્યારે પુત્ર, જિસકા દુલાર-પ્યાર પાને કો તુમ આજ ગલી-ગલી કી ખાક છાનતે ફિરતે હો!

તુમ્હારી યહ કૈસી પિતા કી પૂજા હૈ! ભાઇ કા રક્ત પી કર અપને શ્રદ્ધેય પિતા કે પૈર પખારને જા રહે હો ન?

દયાલુ પિતા તુમ્હારી યહ દુશાલે કી મહંગી ભેટ પસંદ ન કરેગા. યહ જાનતે હો ન ભાઇ! કિ ઇસ કિંમતી દુશાલે કા એક એક રેશા ઉસકે સૈકડાં દુર્બલ બચ્ચો કી રક્તહીન નસો સે ખિંચ-ખિંચ કર તૈયાર હુઆ હૈ?

અરે, યહ કિસ સહોદર ભાઇ કે રુધિર સે રંગ લાયે હો અપની તેજ્ તલવાર' તુમ્હારી ધાર્મિક દૃષ્ટિ મેં પરમ પિતા કે આંસુઓ કા કયા કુછ ભી મૂલ્ય નહીં હૈ?

તુમ્હારા પરમપિતા ઉસ અધજલી ઝોપડી કી ટૂટી ખટિયા કે પાસ ખડા કબ સે તુમ્હારી રાહ દેખ રહા હૈ, તુમ યે રેશમી ગદ્દે કયા ઉસીકે લિયે બિછા રહે હો ઇસ મૌજમહલ મેં? મિત્ર! યે મુલાયમ ગદ્દે તુમને અપને હી ભાઇયો કે કફન કે ટુકડો સે તૈયાર કિયે હૈં ન?

'કંચન કી કટોરી મેં' યહ કેસરિયા દૂધ કિસે પિલાને જા રહે હો? સાવધાન! ઇસમેં તુમ્હારી સગી બહનો કે કલેજે કા ખૂન મિલા હુઆ હૈ. તુમ્હારા પ્રેમી પિતા ઇસે કૈસે પિયેગા?

ઔર કયા સુબૂત ચાહતે હો? હમારી આસ્તિકતા કા યહી સબસે બડા સુબુત માના જા સકતા હૈ, કિ આજ હમ પશ્ચાત્તાપ કી પુનિત વેદી પર અપને હૃદય કે કુછ વેદનાભરે ગરમ ગરમ આંસૂ ચઢા રહે હૈં. હમ અપને રૂઠે રામ કો રો-રો કર ?

સકેંગે ભાઇ! હમારા તો કુછ ઐસા હી વિશ્વાસ હૈ હમ અગ ઔર ક્યા પ્રમાણ પેશ કરે તુમ્હારે ઇજલાસ મે અપને આત્મવિશ્વાસ કા?

ભાઇ! તુમ બડે ભોલે હો! ન જાને, કિસ અજ્ઞાત આલીશાન મકાન કી ખોજ મે પરેશાન હો રહે હો! દયાલુ સ્વામી કા સ્વાગત ક્યા ઇસ મૌજૂદા ઝોપડી મે ન હો સકેગા? અરે, ઇસીકો બનાઓ, ઇસીકો સજાઓ।

ભાઇ! યહ સબ ઉસ વિશ્વેશ કે દયા–દરબાર મેં હાજિર હોને કી હી તૈયારી કર રહે હો ન! તો ફિર અપના યહ રંગીન મજહબી લિબાસ ઉતાર ડાલો. વહા તો, બસ, 'મનુષ્યતા' કી એક સાદી સફેદ ચદ્દર ઓઢ કર જાઓ.

મત ઘિનાઓ છૂને સે; ધો દો ન પ્રેમપૂર્વક અપને ઉજલે હાથોં સે ઇસ પ્યારે બધુ કા ઘિનૌના ઘાવ તનિક દેખો તો, ઇસ સડે ઘાવ કે મવાદ મેં હો કર તુમ્હારે પરમ પિતા કી પ્યારભરી નજર તુમ્હારે ઉપર ક્યા છન–છન કર નહીં પડ રહી હૈ?

ધ્વંસ કરના આસાન હૈ. સર્જન કરો, તો હમ તુમ્હે પુરુષાર્થી માને. હા ભાઇ! એક બાર તો દુનિયા કો વિનાશ મેં સે વિકાસ કી એક પ્યારી ઝલક દિખા દો પર યાદ હૈ ન–યહ પુરુષાર્થપ્રદર્શન કેવલ પ્રભુકૃપાસાધ્ય હૈ.

મિત્ર! ક્યો કિસી ગરીબ કા જી જલાતે હો? વહ તેજ આચ ક્યા કભી તુમ્હારે અંતરતલ તક નહી પહુચતી? યદિ નહીં, તો 'અભેદવાદ' કા થોથા પ્રચાર કર રહે હો?

એક બાર સ્વાર્થત્યાગ કર તો દેખો પડતા હૈ દૂસરો પર ઇસકા કુછ પ્રભાવ યા નહી? નિશ્ચય હૈ, કિ વે લોગ ભી તુમ્હારે આત્મત્યાગ કા અનુકરણ કરેગે ઔર ઇસ પ્રકાર તુમ ઉસ પ્રશસ્ત પથ પર પહુચ જાઓગે, જહા પરાર્થ હી સ્વાર્થ બના જાતા હૈ.

મિત્ર! અપની અતરાત્મા કા અનાદર ન કરો; ક્યોં કિ ઇસકા સ્પષ્ટ અર્થ હૈ જગત્ કા તિરસ્કાર ઔર ઇશ્વર કા વિદ્રોહ! તુમને ઇસકા ક્યા કોઇ ઔર અર્થ સમઝા હૈ? ("કલ્યાણ" માંથી)

९८–गीताग्रंथ की एक बडी विशेषता

(લેખક–શ્રી. બલદેવપ્રસાદ મિશ્ર)

યો તો ગીતા અર્જુન કો મહાભારતયુદ્ધ મે પ્રેરિત કરને કે લિયે કહી ગઈ હૈ, પરંતુ ઈસી પ્રસગ મે ભગવાન્ ને મનુષ્યતા તથા માનવધર્મ કા ઇતના અચ્છા ઔર ઐસા પૂર્ણ વર્ણન કર દિયા હૈ કિ યહ ગ્રથ એક સુદર માનવધર્મ–શાસ્ત્ર બન ગયા હૈ ઔર ઇસી દૃષ્ટિ સે ઇસ ગ્રથ કી આજ દિન ઇતની મહત્તા હૈ. ઉન્હોને અપને ઇસ માનવધર્મ–શાસ્ત્ર કો ઇતના અવિરોધી બનાયા હૈ કિ અદ્વૈતવાદી શકરાચાર્ય, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી રામાનુજાચાર્ય, શુદ્ધાદ્વૈતવાદી વલ્લભાચાર્ય, દ્વૈતાદ્વૈતવાદી નિમ્બાર્કાચાર્ય, દ્વૈતવાદી મધ્વાચાર્ય આદિ સબ આચાર્યો ને પરસ્પર વિરોધી સિદ્ધાત રખતે હુએ ભી ઇસ ગ્રથ કો એકસમાન પ્રામાણિક માના હૈ તથા ઈસિગે અપને અપને ઢગ સે સમઝાને કી ચેષ્ટા કી હૈ ઇતના હી નહી, આસ્તિક ભક્તિવાદી, નાસ્તિક સાખ્યવાદી, ધર્મિષ્ઠ કર્મવાદી, વેદાતી જ્ઞાનવાદી તથા યોગી ધ્યાનવાદી ઇત્યાદિ સભી હી ઇસમે સમાન આનદ કા અનુભવ કરતે હુએ અપની અપની રુચિ કી બાતે પાતે હૈં. યહ અવિરોધી સિદ્ધાત ભી ઇસ ઢગ પર પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ કિ પ્રત્યેક વાદ કી અપૂર્ણતા ભી દૂર હો ગઈ હૈ ઔર સબ વાદો કા સમન્વય ભી હો ગયા હૈ. યહી ગીતા–ગ્રથ કી એક બડી વિશેષતા હૈ ઇસમે ષડ્દર્શનો કે સિદ્ધાત રહતે હુએ ભી એક ઐસી નવીનતા આ ગયી હૈ, જિસને ઉન છઓ દર્શનો કી અપૂર્ણતા દૂર કર કે ઉન સબકા સમન્વય કર દિયા હૈ ઔર ઉસ સમન્વય સિદ્ધાંત કો બડા હી મનોમોહક રૂપ દે દિયા હૈ.

ગીતા ને ઇસી વિશેષતા કે સાથ મનુષ્યજીવન કા ધ્યેય તથા ઉસ ધ્યેય કી પ્રાપ્તિ કે સાધનો કા નિરૂપણ કિયા હૈ ઉસકે અનુસાર મનુષ્યજીવન કા ધ્યેય 'પરા શાતિ' તથા 'શાશ્વત સ્થાન' હૈ .

("કલ્યાણ'ના ગીતાંકમાંથી)

९९–एक साचा अहिंसावादी महात्मानी जरूर

(લેખકઃ–શ્રી. લાભશંકર લક્ષ્મીદાસ)

કાળીને નામે રોજ ચાલતી લોહીની નદીઓ અટકાવો!

મહાત્મા ગાંધીજી કલકત્તામા કાળી માતાજીનું મંદિર જોવા ગયા હતા. તે વખતે તેમણે માતાજીને ભોગ આપવા માટે જતું ઘેટાંનું એક ટોળું તથા પોતાની આગળ વહેતી લોહીની નદી જોઈ, તેથી તેમને ઘણો ખેદ થયો હતો. તેનું અસરકારક વર્ણન તા. ૯–૪–૧૯૨૭ના 'ઇંડિયન નેશનલ હેરલ્ડ'માં છપાયું હતું.

મનુષ્યોનાં ખૂન—માતાજીને જનાવરોનો ભોગ આપવાના રિવાજને પરિણામે વખતે વખતે ધર્માંધ માણસો પોતાના સગા તેમજ બીજા મનુષ્યોના માતાજીને નામે ખૂન કરે છે, અને તેવા ખુનીઓને ફાંસી અથવા જન્મદેશનિકાલની સજા થાય છે, અને તેના સત્તાવાર દાખલા આ બાબતના એક ખાસ અંગ્રેજી હેન્ડબીલમા મેં આપ્યા છે.

ઈશ્વરી ઇન્સાફી કાયદો—ઉપર પ્રમાણે જે હતભાગી આત્માઓ માતાજીને નામે મૂગા પ્રાણીઓ તેમજ મનુષ્યોની હિંસા કરીને તેમના શાપ લે છે, તેઓ કર્મના ઇશ્વરી ઇન્સાફી કાયદા પ્રમાણે પોતાના મરણ પછી નરકમા ત્રાસદાયક પીડા સહન કરવાને લાયક થાય છે.

પ્રાર્થના—લાખો પ્રાણીઓની તેમજ ઘણા મનુષ્યોની હિંસા અટકાવવાનો, તથા લાખો આત્માઓને નરકની ત્રાસદાયક પીડાથી બચાવવાનો આ સવાલ છે. તેનો ખ્યાલ કરીને કોઇ મહાત્મા કલકત્તે જઇને બંગાળી હિંદુઓને કર્મ તથા પુનર્જન્મનો ખ્યાલ આપીને કાળી માતાજીને નામે જાનવરોની હિંસા કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવી માતાજીને માત્ર મેવા–મિઠાઇ તથા ફળોનો ભોગ આપવાનો, ઠરાવ કરવા માટે અપીલ કરે, અને તેથી તેઓ મહાપુણ્ય મેળવે એવી મારી પ્રાર્થના છે.

વાંચનાર! તમેજ એવા મહાત્મા થશો?

१००–श्रीरामायणनुं महत्त्व

प्रीति करैं रामायण माहीं, तेही सम भाग्यवंत कोउ नाहीं ॥

"રામાયણ, એ જગતમા જેનો જોટો મળતો નથી એવો અનન્ય સાહિત્યગ્રંથ છે." **વિવેકાનંદ**

"રામાયણથી ભારતવર્ષનો સ્વાર્થપરાયણતાનો દોષ જેટલો દૂર કરાયો છે; તેટલો કોઇ પણ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી પણ દૂર કરાયો નથી." **બંકિમચંદ્ર**

"કાવ્યનાં બંને અંગ–કવિ અને નાયક–ની બાબતમા રામાયણના જોટાનો કોઇ પણ ગ્રંથ કોઇ દેશમા મળે તેમ નથી રામચંદ્ર સમાન પ્રખર સામર્થ્યવાળો તથા ઉદાત્ત નીતિવાળો કોઇ પણ પુરુષ જગતભરના ઇતિહાસમા દેખાતો નથી, તેમ મહર્ષિ વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસજી જેવી દિવ્ય પ્રતિભા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળા કવિ પણ કોઇ જણાતા નથી. હોમર તથા વર્જીલના "ઇલિયડ" તથા "ઇનીડ" અને મિલ્ટન કવિનો 'પૅરેડાઇઝ લૉસ્ટ' પાશ્ચાત્યોમા ઉત્તમ ગણાય છે; પરંતુ એ બધા ગ્રંથો કરતા રામાયણ ગ્રંથ કેટલો બધો શ્રેષ્ઠ છે? કદાચ કોઇ કાવ્ય–શક્તિમા હોમર વગેરેને વાલ્મીકિની બરોબરીએ બેસાડે; પણ તેઓના કાવ્યનાયકો ઍકિલિસ વગેરે નીતિની દૃષ્ટિએ તો રામાયણના રામચંદ્રાદિ કરતા બહુ ઉતરતા છે. સારાંશ કે, રામાયણ માટે આર્ય લોકો જે અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે." **ચિંતામણ વિ. વૈદ્ય**

"રામાયણ એ કહેવામાં તો એક મહારાજાનું જીવનચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમા તો એ ગ્રંથ આ સંસારના મળનો નાશ કરનારા અગ્નિરૂપ છે. એ અંધકારમા પ્રકાશ, સ્ત્રીઓનો ધર્મ, પુરુષોનું પૌરુષ, બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતેજ, ક્ષત્રિયોનો ક્ષાત્રધર્મ, વૈશ્યોનું ધન, શૂદ્રોનો ધર્મ અને ગૃહસ્થાશ્રમી નરનારીઓનો સુખદીપક છે. એ ગ્રંથરૂપી તેજસ્વી દીપક હાથમા રાખીને જે કોઇ તેના પ્રકાશમા ચાલે છે તે જીવનયુદ્ધમા કદી પણ હારવાનો નહિ." **સંતરામ શર્મા**

"રામાયણને વાંચીને અમે કંઇકના કંઇક બની રહીએ છીએ.

અમારામા ઉચા ઉચા ખ્યાન ઉપજે મનુષ્યના ભૂષણરૂપ સદ્‌ગુણો આવી હાજર થાય છે સત્યાચરણ, પિતૃભક્તિ પતિવ્રતાધર્મ, પતિ-કર્તવ્ય, પિતામાતાનો સ્નેહ, વિનય, ધીરજ, દયા, સારાશ કે માનુષી ગુણોનુ એવુ કોઇ ચિન્હ નથી કે જેનુ યથાર્થ રૂપ કવિએ પોતાની જાદુભરી કલમ વડે આમા આલેખ્યુ નથી" મિ. ગ્રેફ્ટ

"એમા સ્ત્રીસમાજની શક્તિ, પવિત્રતા તથા મહત્તા વિષે જેવો પ્રકાશ સમાયેલો છે, તેવો બીજા કાઇ પણ ગ્રથમા નથી દેખાતો"

'મે મારી કોમના કેટલાય વિવાહોમા કન્યાઓને રામાયણ દહેજમા આપી છે, કે જેથી તે પતિવ્રતાધર્મ પાળનારી ચઇને સ્ત્રીજાતિની મહત્તા માટે ગર્વ રાખે આથી જોકે મારી જ્ઞાતિએ તો મને કલકિત કરવાનુ બીડુ ઉઠાવેલુ, પરતુ મે સ્પષ્ટ કહી દીધુ કે, રામાયણ કઇ માત્ર હિદુસમાજનો ગ્રથ નથી પણ આખી દુનિયાના માણસોની સપત્તિ છે × × હાલમા પશ્ચિમની સભ્યતાએ ભારતીય આદર્શની ભવ્યતાને ટાળવા-ભૂસવામા કસર નથી રાખી, અને તેથી અમારી નૈતિક શક્તિ પ્રાય બધાજ ધર્મકાર્યોને માટે ક્ષીણ થતી ચાલી છે" સૈયદ કાસીમઅલી

દૂસરે કો દુખ દેને કે લિયે જો ઔરો કી સહાયતા કે લિયે પ્રાર્થના કરતા હૈ, ઉસસે હમારા કુછ સબધ નહી સ્વજાતિ કો અન્યાય-યુદ્ધ મે પ્રવૃત્ત દેખ કર જો સ્વજાતિ કા પક્ષ લે કર યુદ્ધ કરતા હૈ, ઉસકે સાથ હમ ના કુછ સબધ નહી અન્યાય કી પ્રતિજ્ઞા કર કે અધર્મયુદ્ધ મે જો પ્રાણ ગવાતા હૈ, મુહમ્મદ અપને દલમે ઉસકી ગણના ન કરેગા —હજરત મુહમ્મદ (સલ૦)

× × × ×

૧૦૧—પાટણનું આયુર્વેદ વિદ્યાલય

ગુજરાત અને કચ્છ–કાઠિયાવાડમાં આયુર્વેદના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે પાટણની શેઠ ઉજમશી પાનાંબર આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલય જાણીતી સંસ્થા છે. હિંદમાં આયુર્વેદની પડતી થઇ હોય અને હજુ પણ તેના વિકાસમાં નડતર થતી હોય તો તેનાં અનેક કારણોમાં રાજ્યાશ્રયની ખામી એ મુખ્ય કારણ છે, તેમાં કંઇજ શક નથી. હિંદનાં મોટાં દેશી રાજ્યો પણ આયુર્વેદના પુનરૂદ્ધાર માટે ઘણુંજ થોડું કરે છે; જો કે તેમાં અપવાદ માત્ર માઇસોર અને વડોદરા રાજ્ય છે. શ્રી. મહારાજા સાહેબે આયુર્વેદના પ્રચાર માટે તેનો શાસ્ત્રીય અને સુધરેલી પદ્ધતિએ શિક્ષણપ્રબંધ કરવાની આવશ્યકતા જોઇ, પાટણના સ્વ. શેઠ ઉજમસીભાઇએ રૂ. ૧ લાખની સખાવત આપતાં તેટલીજ રકમ આપી. એ સંસ્થા સરકારે ચલાવવાનું માથે લીધું છે અને તે સંસ્થામાંથી દર વર્ષે પાંચ-સાત વિદ્યાર્થીઓ જે ચોથા વર્ષની ઉત્તમ કક્ષામાંથી પસાર થઈ નિષ્ણાત લાયક વૈદ્યો તરીકે બહાર પડે તેમને રાજ્ય તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન પણ આપવામાં આવે છે. તે માટે શ્રી. સરકારનો ગુજરાતી સમગ્ર આયુર્વેદપ્રેમી પ્રજાએ આભાર માનવો ઘટે છે. આ સંસ્થા સારા નિષ્ણાત શિક્ષકો અને બોર્ડની દેખરેખ નીચે ચાલતી હોઇ તે ગુજરાતમાં સારી પ્રસિદ્ધિ પામી લોકપ્રિય થતી જાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે; પરંતુ આવી ઉપયોગી સંસ્થાનો જેટલા ઉત્સાહથી લાભ લેવો જોઇએ તેટલો લેવામાં આવતો નથી એ તેના પરિણામ ઉપરથી જોઈ શકાશે. ચાલુ વર્ષની પરીક્ષામાં ચોથા વર્ષમાં ૭ વિદ્યાર્થીઓ, ત્રીજા વર્ષમાં ૭, બીજામાં પણ ૭ અને પહેલા વર્ષમાં માત્ર ૪ પાસ થયા છે. આ પરિણામ જોતાં સામાન્ય રીતે હજુ ચાર–પાંચ વર્ષ સુધી દર વર્ષે પાંચ કે છથી વધારે વૈદ્યો તૈયાર થઇ નીકળે એમ લાગતું નથી. તો આવી મોટી અને ઉપયોગી સંસ્થાનો આ રાજ્યનાજ નહિ, પરંતુ સમગ્ર ગુજરાતના વૈદ્યોએ તેમજ એ ધંધામાં હિત ધરાવનારાઓએ વધારે લાભ લઇ આત્મહિત સાથે આયુર્વેદનો

અમારામા ઉચા ઉચા ખ્યાલ ઉપજી મનુષ્યના ભૂષણરૂપ સદ્‌ગુણો આવી હાજર થાય છે સત્યાચરણ, પિતૃભક્તિ પતિવ્રતાધર્મ, પતિ કર્તવ્ય, પિતામાતાના સ્નેહ વિનય, ધીરજ દયા, સારાશ કે માનુષી ગુણોનુ એવુ કોઇ ચિત્ર નથી કે જેનુ યથાર્થ રૂપ કવિએ પોતાની જાદુભરી કલમ વડે આમા આલેખ્યુ નથી મિ. ગ્રેટ

'એમા સ્ત્રીસમાજની શક્તિ, પવિત્રતા તથા મહત્તા વિષે જેવો પ્રકાશ સમાયેલો છે, તેવો બીજા કાઇ પણ ગ્રથમા નથી દેખાતો'

'મે મારી કોમના કેટલાય વિવાહોમા કન્યાઓને રામાયણ દહેજમા આપી છે, જેથી તે પતિવ્રતાધર્મ પાળનારી થઈને સ્ત્રીજાતિની મહત્તા માટે ગર્વ રાખે આથી જોકે મારી જ્ઞાતિએ તો મને કલકિત કરવાનુ બીડુ ઉપાડેલુ પરતુ મે સ્પષ્ટ કહી દીધુ કે, રામાયણ કઇ માત્ર હિ દુસમાજનો ગ્ર થ નથી પણ આખી દુનિયાના માણસોની સપત્તિ છે × × હાલમા પશ્ચિમની સભ્યતાએ ભારતીય આદર્શની ભ યતાને ટાળવા-ભૂસવામા કસર નથી રાખી, અને તેથી અમારી નૈતિક શકિત પ્રાય બધાજ ધર્મકાર્યોને માટે ક્ષીણ થતી ચાલી છે" સૈયદ કાસીમઅલી

દૂસરે કો દુખ દેને કે લિયે જો ઔરો કી સહાયતા કે લિયે પ્રાર્થના કરતા હૈ, ઉસસે હમારા કુછ સબધ નહી સ્વજાતિ કો અન્યાય-યુદ્ધ મે પ્રવૃત્ત દેખ કર જો સ્વજાતિ કા પક્ષ લે કર યુદ્ધ કરતા હૈ, ઉસકે સાથ હમારા કુછ સબધ નહી અન્યાય કી પ્રતિજ્ઞા કર કે અધર્મયુદ્ધ મે જો પ્રાણ ગવાતા હૈ, મુહમ્મદ અપને દલ મે ઉસકી ગણના ન કરેગા —હજરત મુહમ્મદ (સલ૦)

× × × ×

૧૦૧–પાટણનું આયુર્વેદ વિદ્યાલય

ગુજરાત અને કચ્છ–કાઠિયાવાડમા આયુર્વેદના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે પાટણની શેઠ ઉજમશી પીતાબર આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલય જાણીતી સંસ્થા છે. હિંદમા આયુર્વેદની પડતી થઇ હોય અને હજુ પણ તેના વિકાસમાં નડતર થતી હોય તો તેના અનેક કારણોમા રાજ્યાશ્રયની ખામી એ મુખ્ય કારણ છે, તેમાં કઇજ શક નથી. હિંદનાં મોટા દેશી રાજ્યો પણ આયુર્વેદના પુનરૂદ્ધાર માટે ઘણુંજ થોડું કરે છે; જો કે તેમા અપવાદ માત્ર માઇસોર અને વડોદરા રાજ્ય છે. શ્રી. મહારાજા સાહેબે આયુર્વેદના પ્રચાર માટે તેનો શાસ્ત્રીય અને સુધરેલી પદ્ધતિએ શિક્ષણપ્રબધ કરવાની આવશ્યકતા જોઇ, પાટણના સ્વ. શેઠ ઉજમસીભાઇએ રૂ. ૧ લાખની સખાવત આપતા તેટલીજ રકમ આપી. એ સસ્થા સરકારે ચલાવવાનુ માથે લીધું છે અને તે સંસ્થામાથી દર વર્ષે પાચ-સાત વિદ્યાર્થીએ જે ચોથા વર્ષની ઉત્તમ કક્ષામાથી પસાર થઈ નિષ્ણાત લાયક વૈદ્યો તરીકે બહાર પડે તેમને રાજ્ય તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન પણ આપવામા આવે છે. તે માટે શ્રી. સરકારનો ગુજરાતી સમગ્ર આયુર્વેદપ્રેમી પ્રજાએ આભાર માનવો ઘટે છે. આ સસ્થા સારા નિષ્ણાત શિક્ષકો અને બોર્ડની દેખરેખ નીચે ચાલતી હોઇ તે ગુજરાતમાં સારી પ્રસિદ્ધિ પામી લોકપ્રિય થતી જાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે; પરંતુ આવી ઉપયોગી સંસ્થાનો જેટલા ઉત્સાહથી લાભ લેવો જોઇએ તેટલો લેવામા આવતો નથી એ તેના પરિણામ ઉપરથી જોઈ શકાશે. ચાલુ વર્ષની પરીક્ષામાં ચોથા વર્ષમા ૭ વિદ્યાર્થીએ, ત્રીજા વર્ષમા ૭, બીજામા પણ ૭ અને પહેલા વર્ષમા માત્ર ૪ પાસ થયા છે. આ પરિણામ જોતા સામાન્ય રીતે હજુ ચાર–પાંચ વર્ષ સુધી દર વર્ષે પાચ કે છથી વધારે વૈદ્યો તૈયાર થઇ નીકળે એમ લાગતુ નથી. તો આવી મોટી અને ઉપયોગી સંસ્થાનો આ રાજ્યનાજ નહિ, પરંતુ સમગ્ર ગુજરાતના વૈદ્યોએ તેમજ એ ધંધામા હિત ધરાવનારાઓએ વધારે લાભ લઇ આત્મહિત સાથે આયુર્વેદનો

પુનરુદ્ધાર કરવાના શ્રી સરકારના અને સ્વ શેઠ ઉજમશીના હેતુ એને સફળ કરવા જાહેર વિનતિ કરીએ છીએ

(તા ૧૩-૬-૨૮ના "સયાજીવિજય"માંથી)

१०२–आ ते कारखानां के कसाइखानां?

ઇંગ્લાંડની નદીઓનાં પાણી ઝેરી થતાં જાય છે!—નદીઓના પાણી ચોખ્ખા રાખવાની લડત ચલાવનારી એક સોસાઇટી ઇંગ્લાંડમા સ્થપાઇ છે અને એ સસ્થા કહે છે કે, આજે ઇંગ્લાંડની નદીઓના પાણી પીના જોખમભરેલા થયા છે, ગાયોના દૂધ ઉપર એ પાણીની ખરાબ અસર થવા લાગી છે, નદીઓની ખીણોમા ઉગતો ઘાસચારો નાશ પામવા લાગ્યો છે, નદીઓના પાણીમા નાહવાનુ અને તરવાનુ પણ જોખમભર્યું બન્યુ છે, નદીકાંઠાના વૃક્ષો સૂકાઇ જવા લાગ્યા છે, પખીઓ નદીકાંઠાને હવે તજી દેવા લાગ્યા છે અને નદીઓના પાણી એવા ઝેરી થયા છે કે તેમા નાહવાથી આંખ અને નાક ઉપર ખરાબ અસર થાય છે। નદીના પાણી ઝેરી થવાનુ કારણ એ છે કે, ઇંગ્લાંડમા નદીઓના કાંઠાપર જુદા જુદા ઉદ્યોગોના કારખાના છે અને એ કારખાનાઓના મેલા પાણી તથા કચરો નદીઓમા વહાવી દેવામા આવે છે। અમદાવાદની કેલીકો મીલનુ ગંદુ પાણી અને અમદાવાદની ગટરોનુ ગંદુ પાણી સાબરમતી નદીમા જવા દેવામા આવે છે તેનુ શુ?

(આગળ મળમૂત્રાદિ જમીનમા ખાતરરૂપે ભળતા, તે પાશ્ચાત્ય સુધારાના આંધળા અનુકરણે હવે ગંગાયમુનાદિ મહાપવિત્ર નદીઓમા તેના કિનારે આવેલી સુધારક મ્યુનિસિપાલિટીઓની ગટ દ્વારા પધરાવાય છે અને નદીઓનુ પાણી પીનારા કરોડો મનુષ્યોની નેસ્ત થાય છે કે હાનિ થાય છે, તે વિચારવાની પડી છેજ કોને। આ વિલક્ષણ શિક્ષણ સુધારાને નામે કુધારા ન વર્તાવે તો શુ કરે!

ખરાબ ભિક્ષુ-અખંડાનંદ)

१०३–महाभारत शामाटे वांचवुं–वसाववुं ?

મહાભારતરૂપી જે મહાસાગરના એક સ્વલ્પ અંશરૂપ 'ભગવદ્‌ગીતા' જગતભરના વિદ્વાનોને પોતાના અલૌકિક જ્ઞાનગૌરવથી ચકિત કરી રહી છે; જે મહાસાગરમાથી બીજાં પણ એવાં એવાં અનુપમ રત્નો મળ્યા છે કે જે નિત્યપ્રતિ લક્ષાવધિ અધિકારીજનોનાં હૃદયને કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિના અનેરા પ્રકાશથી અજવાળી રહ્યાં છે; જે મહોદધિના એક અગત્યના ખંડરૂપ "શાંતિપર્વ"માં લહેરાઇ રહેલું ધર્મામૃત, તેમા નિમજ્જન કરનારા લાખો ધર્મપ્રેમી હૃદયોને શાંત, પવિત્ર અને ચારે પદાર્થને પાત્ર બનાવતું આવ્યું છે; જે મહાન ગ્રંથનો અદ્‌ભુત પ્રકાશ હજારો વર્ષથી આર્ય નૃપતિઓની પરંપરાને રાજધર્મ અને વીરરસના ઉત્તમ આદર્શ દર્શાવતો આવ્યો છે; જે મહાન ગ્રંથની ઓજસ્વી કથાઓએ શતાવધિ નૃપતિઓને અને લક્ષાવધિ ક્ષત્રિયોને પ્રભાવિત કરીને પરમાર્થના ધર્મપથે પળાવ્યા છે; જે મહાગ્રંથના પ્રભાવે વિકટ સમયમા પણ પ્રતાપ, ગુરુ ગોવિંદ અને શિવાજી જેવા મહાવીરોને અપૂર્વ ચેતના અને અદ્‌ભુત પરાક્રમ આપી અપાર બળવાળા શત્રુદળો સામે અડગભાવે ઉભા રાખ્યા છે; જે મહાન ગ્રંથની જ્વલંત પ્રેરણાઓથી પ્રેરાઇને લક્ષાવધિ ક્ષાત્રકુળદીપક વીરાત્માઓએ આ નશ્વર જગતપ્રત્યેના મોહ–મમતા છોડી દીધા છે અને પોતાના પ્રચંડ શરીરોને પ્રભુત્વવાને સ્વધર્મપાલનના મહાયજ્ઞમા હોમી દઇ વીરગતિને પ્રાપ્ત કરી છે; જે મહાન ગ્રંથ ભારતવર્ષની હાલની દીનહીન દશામા પણ વિદ્વાનથી માંડી એકુત સુધીના અને રાજાથી માંડી રંકપર્યંતના કોટચવધિ સંતાનોને આર્યોની અસામાન્ય જાહોજલાલીની યાદ આપતો થકો તેમના એક મણિખચિત સ્મારકસ્તંભરૂપે ભારતવાસીઓને 'उत्तिष्ठत जाग्रत, प्राप्य वरान्निबोधत' ઇત્યાદિ ભાવના ઉત્તેજક મહામંત્રો સ્થળે સ્થળે સુણાવી રહ્યો છે; અને જે મહાન ગ્રંથ દેવર્ષિ, બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ અને ચારે વર્ણાશ્રમના અનેકાનેક મહાત્માઓના ચરિત્રારૂપી મહામણિઓથી સુશોભિત હોઇને તેમના

વ્યવહાર તેમજ પરમાર્થને લગતા અનેકાનેક પ્રોત્સાહક અનુભવોથી અને ઉન્નતિપ્રદ ઉપદેશોથી ભરપૂર છે, આવો આ આર્યોના આદર્શભૂત જ્ઞાન ચારિત્ર્યથી શોભી રહેલો મહાસાગરસમો મહાભારતગ્રંથ, પોતાના સમગ્ર સ્વરૂપમા પ્રત્યેક હિંદુ–આર્યના ગૃહને સુશોભિત કરે, ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ આપ્યા કરે અને ઉન્નતિપરાયણ રાખ્યા કરે, એવુ કોણ નહિ ઇચ્છે ?

મોટા સાત ભાગોમા પૃષ્ઠસંખ્યા ૫૨૦૦, મૂલ્ય રૂ. ૩૬,

૧૦૪–एक क्षत्राणीनी वीरता

રંગપુર (બંગાલ)મા એક ૨૭ વર્ષની તરુણ ક્ષત્રિય વિધવા ઉપર એક મુસલમાનના ખૂનનો કેસ ચાલતો હતો. તેનો ફેસલો કોર્ટે તા ૪ થી જુલાઇએ આપ્યો છે, અને તેમા તે વિધવાને કોર્ટે નિર્દોષ જાહેર કરી છે

આ વીર ક્ષત્રાણી વિધવાની પડોશમા એક રોતુન મુહમ્મદ નામનો મુસલમાન રહેતો હતો તે આ અબળા ક્ષત્રાણી પર કુદૃષ્ટિ રાખતો હતો. જ્યારે આ વીર ક્ષત્રાણી પોતાના ધર્મ પર અટલ છે એમ તેને લાગ્યુ ત્યારે તેણે એક દિવસે રાતના એકલી જોઇ બળાત્કાર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ક્ષત્રિયાણીએ પોતાના બચાવનુ કઇ પણ સાધન ન જોયુ ત્યારે તેમણે ચંડિકા સ્વરૂપ ધારણ કર્યુ અને તે દુષ્ટનુ ગળુ પકડી જમીનપર પછાડયો અને તરતજ તેની ગરદનપર એક છરો એવો તો જોરથી માર્યો કે મસ્તક ધડથી જુદુ થઇ ગયુ પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરીને ઉપર્યુક્ત ઘટના પોલીસ ચોકી પર જાતે હાજર થઇ સંભળાવી દીધી

અદાલતમા પણ એટલી દૃઢતાપૂર્વક બધી વાતોનો સ્વીકાર કરી જ્યુરી અને ન્યાયાધીશને ધર્મ અનુસાર ચૂકાદો આપવાની વિનતિ કરી જ્યુરી અને ન્યાયાધીશના એકમતે તેને નિર્દોષ જાહેર કરી છોડી મૂકવામા આવી છે (આષાઢ–૧૯૮૫ ના "ક્ષત્રિય"માથી)

१०५–अरीठां

(લેખકઃ–શ્રી ભાઇશંકર ગૌ. સિહોરી)

આપણી ભારતભૂમિમા ઉત્પન્ન થનારી ઔષધિઓ કોડીને મૂલ્યે યુરોપમા મોકલીએ છીએ અને ત્યાથી તે ઔષધિઓનું રૂપાતર થઇને ફરી ભારતમા આવે છે અને તે લાખો રુપિયાથી વેચાઇ ભારતની સમૃદ્ધિ ત્યા ચાલી જાય છે આપણા હિંદી ભાઇઓ અમૃતતુલ્ય ઔષધિનો લાભ લેવાનું જાણતા નથી અગર તો ચાહતા નથી; પરંતુ વિલાયતી ઓસડોની સુદર લેબલવાળી સુદર શીશીઓ તેમને આજી નાખે છે. આ સ્થિતિ દૂર કરવાના પ્રયત્નતરીકે અને સર્વસાધારણના ઉપયોગ માટે સુજ્ઞાત વૃદ્ધ વૈદ્યોએ ઔષધિનો પરિચય કરાવવો જોઇએ. હુ તેવી એક ઔષધિ વિષે અહી લખું છું

અરીઠા એ પ્રસિદ્ધ ફળ છે બૈરાઓ પણ તેનો નાહવા ધોવા વગેરેમા પુષ્કળ ઉપયોગ કરે છે એ ફળની છાલમા ૧૧ાા ટકા સાબુ, ૧૦ ટકા શર્કરા અને ૨૦ ટકા કફઘ્ન પદાર્થ છે એ સિવાય તેના બીજમા રંગ વગરની ચરબી છે તેથી તે વડે **પહેલા વર્ગનો સાબુ** બનાવી શકાય તેમ છે. અરીઠાના પાનમા પારાને એક કલાક ઘુંટવાથી પારો ભસ્મ જેવો થઇ જાય છે અરીઠાના ગુણ ઉષ્ણ, કડવા, ચીકણા, કફઘ્ન, વાતહર અને વામક છે. વધારે માત્રામા દેવાથી **રેચક** અને **વામક** બન્ને ગુણો દેખાડે છે તે અગ્રેજી એપીકાક્યુઆના અને સિનેગાથી ઉત્તમ છે. તે દેવાથી **ઉર** નીકળી જાય છે અને નિર્બળતા આવતી નથી અધિક માત્રા દેવાથી એપીકાની પેઠે સદ્યોમારક નથી. તેનો લેપ **પીડાને** મટાડે છે અને **સોજાને** ઓછો કરે છે. માત્રા ૫ રતીથી ૧૦ રતી સુધી અને તેથી પણ વધારે આપી શકાય છે **શ્વાસરોગમા** ફેફસામા કફ જામી જવાથી દાક્તર લોકો સિનેગા અને ઇપીકા આપે છે. તેનાથી નબળાઈ આવે છે, પણ અરીઠા દેવાથી કફ પાતળો પડીને જલદી નીકળી જાય છે અને કેટલેક વખતે શ્વાસ પર પણ સારો ફાયદો થાય છે. **અજીર્ણથી** ઉત્પન્ન થયેલ **પેટપીડ**મા ફળની અંદરની ગોટલી બે રતી વજને આપવાથી તે શાત પડે છે અને અરીઠાના

ફળના નસ્યથી **શ્વાસવેગ** શાન્ત પામે છે અફીણ ખાનાર માણસને અરીઠા ખવરાવવાથી **અફીણનું ઝેર** આશ્ચર્યકારક રીતે નાશ પામે છે. અફીણના મોટા ગોળા પર થોડા અરીઠા વાટી પાણીમા મેળવી ચોપડવાથી થોડી વારમા અફીણ રાખ જેવુ થઇ જાય છે. અરીઠા થુંક વધારનાર છે. તેના ફળનુ ચૂર્ણ ખાવાથી **શ્વાસકાસ** મટાડે છે તથા **હરિત્પાંડ** મટાડે છે. મૃગી (**ફેફરૂ**)મા તેના ચૂર્ણનું નસ્ય દેવાથી તુરત ચૈતન્ય આવે છે. **બાળકની હેડકી** બંધ કરવાને અરીઠાનું ફળ તેના ગળામા બાંધવું જોઇએ. સર્પ કરડતાજ ૬ માસા અરીઠાની છાલને પાણીમા મંથન કરી વખતોવખત પીવરાવવાથી **સર્પવિષ** નાશ પામે છે. જ્યાસુધી વિષ પૂરેપુરૂં ન ઉતરે ત્યાંસુધી કલાકે કલાકે તે પાવુ જોઇએ. **વિપૂચિકા(કોલેરા)માં** અરીઠાનું મંથન કરેલ પાણી દેવાથી વમનમા વધારો થઈ ઝાડા ઓછા કરે છે, અને પછી વગરદવાએ વમન પણ બંધ થઇ જાય છે. સ્ત્રીઓના અપતંત્રક **હીસ્ટીરિયા** રોકવા માટે ફળનુ નસ્ય અને બાફ આપવા જોઇએ. વિષયુક્ત જીવડા કરડવાથી તેના **દંશ** ઉપર અરીઠાને સુરકામા ઘસીને ચોપડવું જોઇએ; તેમજ **ગલગંડના સોજાપર** તેનો લેપ કરવો જોઇએ. **પ્રસૂતા સ્ત્રી** કષ્ટ પામતી હોય અને પ્રસવ થતો ન હોય તો અથવા ઋતુઅવરોધને માટે અરીઠાની મજ્જાનિવર્તી યોનિમા રાખવી. મજ્જામા પણ ફળના જેવા ગુણ છે.*

("વૈદ્યકલ્પતરુ"ના એક અંકમાથી)

१०६—आ ते ज्ञातिवरा के आवरूना कांकरा ?

યુવાનો એટલે આવતી કાલના વારસો! ઘરડાઓ એટલે ગઇ કાલના માનવી. આવતી કાલે શું થશે? આ સવાલનો જવાબ આજના કામ ઉપર છે. જેણે આજ ગુમાવી તેણે કાલ ગુમાવી. ઘરડાઓ આજ ગુમાવવા બેઠા છે, યુવાનોને તેમ કરવું નહિ પાલવે!

* અરીઠા સબંધી તેમજ બીજી પણ સેકડો ઔષધીઓ સંબંધી ઉપયોગી હકીકતો આર્યભિષક્‌મા છપાયલી જણાશે.

જગત સૂઝે છે, દેશભરના યુવાનો આગળ ધપે છે, ત્યારે હિંદુસમાજના જાળા કોણુ ખ ખેરશે ? કોણુ સાફ કરશે ? મસીદના હોજનું પાણી બળાત્કારે હોઠે અડે એટલે વટલાય ! કોલેરા, મરકી, ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝાના રોગે ઘણી અકસ્માતથી મરણુ પામે એટલે ચૂડા ભાગવાના શરૂ થાય ! પાડાને દુઃખ અને પખાલીને ડામ ! પ્રભુના બે પગ, બે કાન, બે હાથવાળા બાળકોને ન અડકાય અને કૂતરા, બિલાડા, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી જેવા ગાયભક્ષકોની નીરાતે પગચંપી થાય અને આ બધું શાસ્ત્રને નામે ! હિંદુધર્મને નામે ! પિતૃલોક અને સ્વર્ગમા જવા સારૂ ડબ્બો (રીઝર્વ) મળે, પાપના ઢગલામાં દટાયેલાઓને પૃથ્વી ઉપર ઝ પવા વારો નહિ પણુ બાપડાને પરભવમા સુખ આપવા સારૂ પાછળ રહેલાઓ 'ઘી–દૂધ'ના અભિષેક જેવા ન્નાતિવરા કરે અને આ બધું શાસ્ત્રને નામે ! ઉજળા હિંદુ ધર્મને નામે !

આ બધો દંભ, પોપલીલા, અને નાટક કયા સુધી નભવાના ? કયાસુધી ટકવાના ? કયા સુધી આવા સેતાની ચરખામા સમાજને પીલાતો જોયા કરવાનો ? વેદ–ઉપનિષદનુ ધોળું પૂઠું કે કાળું પૂઠું છે તેનુ ભાન નહિ, સ્ત્રીની લાજ લૂટાતા ઘરખૂણો ખોળે, મંદિરના દેવને બહાને માલમતીદાના સગ્રહસ્થાન રચવા માટે, આવા રામજી રામજી ભુક્કાચોરોની કપની શાસ્ત્રની, ધર્મની વાતો કરે તેમને કયા સુધી બરદાસ કરવાના છો ?

શરીરની રક્ષા કરવા, ધર્મની ધજા ફેરવવા અને સાચાં શાસ્ત્રોની ઝાંખી કરવા માટે રાક્ષસી ન્નાતિવરા બંધ કરો ! શુ આટલો સહેલો ઉપાય પણુ નથી સૂઝતો ? તો એમજ કહોને કે અમારે મરી જવુ છે દુનિયામા મરદ થવાનુ તમને મન નથી, પણુ નપુસક રહેવાનું ગમે છે !

યુવાનોની આખમાથી અગ્નિના તણખા ઝરે, રૂઢિના જાળા કાપવાની તુમાખી આવે, પોપલીલાના પાખડીઓને ફેંકી દેવાનુ બાહુબળ આવે, અને હિંદુત્વની સડી રડી ભાવનાને જાગ્રત કરવાનો જુસ્સો આવે એજ પ્રભુપ્રાર્થના અને એજ ઇચ્છા !

(મહમદવાડી યુવકમંડળ–વડોદરાની એક પત્રિકામાથી)

१०७–सर्पविषना असरकारक उपायो

कोष्ठदाह रुजाध्मान मूत्रसंग रुगान्वितम् ।
विरेचयेच्छरुद्वायु संग पित्तातुर नरम् ॥

અર્થાત્ જે સર્પના વિષથી કફવૃદ્ધિ થાય, શરીર ઠંડુ થવા માડે, મોથી લાળ વહે અથવા કફ ભરાવાથી ગળુ રોકાઇ ગયુ હોય, રોગી પૂરો બેહોશ બની ગયો હોય અથવા થોડુ ભાન હોય, તો તેને આકરી–ઉગ્ર દવા આપીને ઉલટી કરાવવી અને જે સર્પ કરડવાથી વાયુ અથવા પિત્ત વધે અને પેટમા દાહ, પીડા અને આફરો થઇ આવે, ઝાડા–પેશાબ બધ થાય કે વાયુ સરે નહિ તેને જુલાબ કરાવવો.

૧–**મહાત્મા ગાંધીજી** ‘ આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન”મા એવા ભાવનું લખે છે કે—સાપ કરડે તે ભાગથી ઉંચે રૂમાલ કસીને બાધી દેવો. અને તે મજબૂત પેન્સિલ કે લાકડાના કટકાથી વળ દઇને સખત બાધવો, કેમકે એથી નસો વાટે ઝેર ચઢતું અટકે છે. આટલુ કર્યા પછી ઝીણી અણીવાળા સ્વચ્છ ચાકુની (અથવા સાફ અસ્તરો કે નરેણીની) અણીથી ડખવાળી જગાએ અર્ધોક ઇચ જેટલો છેદ કરી લોહી કાઢવુ, અને એ છેદમા (ઉપલી વીછીની દવા પૈકી એકની) પરમેગનેટ પોટાશની કાળી બારીક ભૂકી ચોળી દેવી. આ **કાળી ભૂકી સાપ ઉપર મહા ભારે અને અચૂક ઈલાજ** ગણાય છે

૨–શખ, અફીણ, મોરથુથુ, ઉચો એળીઓ, ફટકડી, શુદ્ધ કરેના ઝેરકોચલા, નવસાર, હુક્કાની ચીકટ એ સર્વ બરાબર લઇ, બારીક પીસી, કપડેથી ચાળી શીશીમા ભરી રાખવુ જ્યા સાપ કરડયો હોય તે જગાએ નરેણીથી ચીરો કરી ત્યા એ ચૂર્ણ મમળાવાથી સઘળુ વિષ પાણીરૂપે થઇને નીકળી જાય છે. બેભાન હોય તેને આ સુઘાડ વામા આવે છે, અને પાણીમા ઘોળીને પીવડાવી પણ શકાય છે ×

૩–પાંચ તોલા ઝેરકોચલાને ૪૦ તોલા પાણીમા દોલાયન્ત્ર વડે

× ખુર્જાનિવાસી શ્રી કૃપાલ કરશર્મા વૈદ્યગ્રથિત સાર્પવિજ્ઞાનીય પ્રથમ ખડમાથી આમાનું ઘણુ ખરુ લીધુ છે. એમા સાપના ઉપાય ...ત બીજી પણ ખાસ જાણવા જેવી હકીકત હોઇ મૂલ્ય ૧ા છે

ધીમી આચમા બાફી તેને છોલી બારીક વાટી સુકાવી લેવું આ ચૂર્ણ મે અથવા ત્રણ રતી લઇ પાણીમા ઘોળીને ગમે તેના ભારેમા ભારે સર્પવિષના રોગીને પાવાથી સર્પવિષ દૂર થાય છે. બેભાન રોગીના શરીર પર આ ચૂર્ણ માલીશ પણ કરાય છે.

૪–૮૦ તોલા તાજી લીલી ભાગ વાટી તેના ૪ તોના મુરદાસિંગનું સપુટ બનાવી તેને ગજપુટ પ્રમાણે અગ્નિ આપવો. એમ પાચ વખત કરી મુર્દાસિંગની ભસ્મ તૈયાર થાય તે ૪–૮ રતી વિષ દૂર થતા સુધી પાણી સાથે અર્ધા અર્ધા કલાકે આપવી.

૫–અરીઠાના ફળની છાલની પાણીમા ઝીણી લુગદી કરીને તે પાણીમા ખૂબ ચોળી તથા ગાળીને તે પાણી આખે આજવાથી અને પાવાથી સર્પવિષ અવશ્ય દૂર થાય છે. જો રોગીનો શ્વાસ બધ થયો હોય તો તેના માથાના વાળ કઢાવી નાખી અરીઠાની લુગદી તાળવે ને માથે ચોપડવો. અજનથી વિષ ઉતર્યા પછી આખો રાતી થઇ બળે છે તે માખણ કે ઘી બે ત્રણ રોજ આજવાથી મટી જાય છે વિષ ઉતરતાજ આખોમા ઘી ચોપડવાથી એ પીડાજ થતી નથી

૬–સર્પવિષના રોગીને વખતસર બીજુ ઔષધ ન આપી શકાય તો કોઇ આરોગ્ય ને બળવાન માણસના મૂત્ર વડે સાપે કરડેલી જગ્યા વારવાર ધોવી તથા તેને પણ નરમૂત્ર ઝેર ઉતરતા સુધી વારવાર પાવુ નિઘટુમા પણ નરમૂત્રને ઝેરનાશક, રસાયણ, તથા ખાસ વાપરવા લખ્યુ છે

૭–આમલસારા ગધકને શુદ્ધ કરી એથી બમણા આકડાના દૂધમા ઘુંટીને સૂકવવુ એમાથી એક માસો લઇ ગાયના ૪ માસા ઘીમા ચટાડવાથી ઉલટી અને ઝાડા બન્ને થઇ સાપનુ વિષ ઉતરે છે.

૮–ઇસુરાડ (મરાઠી ઇસરમૂલ સસ્કૃતમા ઈશ્વરી)ના મૂળના એક તોલા રસમા થોડાક મરી મેળવીને પાવાથી અને રોગી બે ભાનીને લીધે દવા ન પી શકે તો તેના બે–ચાર ટીપા નાકમા નાખવાથી તે તુરત સચેત થશે, એટલે તેને આ દવા પાવાથી સાપે કરડેલો રોગી મરતો નથી આ વનસ્પતિના ૨–૩ પાદડા પાણીમા વાટી પીવડાવવાથી મૂઢગર્ભને ફાયદો કરે છે, અને વિના કષ્ટે પ્રસવ થાય છે

૯–ઢોરને સાપ કરડે તો અરીઠાનુ પીણુ આજવુ તથા અરી-

દાંની ઝીણી લુગદી કરી પાણીમાં લેઈને ગાળેલું પાણી ૧ શેર સુધી પાવું.

૧૦–વૈંજની એટલે પીળાં ફૂલવાળી સહદેવી ૨ તોલા લઇ, તેને ૧ તોલો કાળાં મરી સાથે પીસીને, સાપ કરડયો હોય તેને વારંવાર પાવાથી લાભ થાય છે. એનું સેવન ચાલુ હોય તે દરમિયાન રોગીને પાણી બિલકુલ પાવું નહિ; પાણીને બદલે તેને દૂધ પાવું. બિજનોર જીલ્લાના તેલીપુરા ગામના રહીશ ઠાકુર વજરાજસિંહજી કહે છે કે, અમે આ પ્રયોગથી સર્પવિષના પચાસ રોગીઓને આરામ કર્યો છે.

૧૧–પંદર તોલા ઠંડુ દૂધ લઇ, તેમાં, કપડેથી ચાળેલું દૂધિયા વજનું ૨ તોલા ચૂર્ણ ભેળવીને તે પાવાથી ઉલટી થઇ ઝેર ઉતરશે.

૧૨–જાંબુના ઝાડની લીલી છાલ ૩ તોલા, ફટકડી ૩ માસા, મોરથુથુ ૩ માસા, કાળા મરી ૨ માસા, એ સર્વને ૨૦ તોલા પાણીમા વાટી, ગાળીને પીવડાવવાથી ઉલટી અને દસ્ત થઇ ઝેર ઉતરશે.

૧૩–ભાગરાના પંચાગનો રસ ૫ તોલા, કાળાં મરી ૨ માસા, ફટકડી ૬ માસા, એ સર્વને થોડા પાણીમા વાટી ગાળીને પૂરેપૂરી સ્વસ્થતા આવતાં સુધી તે પાયા કરવાથી વિષનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે.

૧૪–ફટકડી ૩ માસા, મોરથુથુ ૩ માસા, કાકડાશિંગી ૩ માસા, એ સર્વ લીમડામાથી ઝરતા રસ ૩ તોલામાં વાટી, ગાળી, મીઠા ના પાણીમાં ધોળાને પાવાથી ઉગ્ર સર્પવિષનો નાશ થાય છે.

૧૫–તગર ૪ તોલા, ઉપલેટ ૪ તોલા, ઘી ૮ તોલા, મધ ૮ તોલા, એમાંથી પહેલી બે ઔષધિઓ ખાંડી ઘી અને મધમાં અનુક્રમે મેળવી વારંવાર ચટાડવાથી સર્પવિષનો રોગી અવસ્ય બચે છે

૧૬–તમાકુના ૨ તોલા પાંદડાં ૧૫ તોલા પાણીમાં વાટી–કચરીને તે પીવડાવવાથી ઉલટી થઈ સર્પવિષ દૂર થાય છે.

૧૭–પીપળાની લીલી છાલ ખૂબ કૂટી તમાકુની પેઠે હુક્કામા પાવી; અને રોગી બેભાન હોય તો હુક્કાની નેહ તેના નાકે (શ્વાસ લેવાય) તેમ લગાડવી.

૧૮–ડૉકટરો, કેલોમેલ નામે પારાની દવા જુવાન માણસને બેથી અઢી રતી પાંચ તોલા લિંબુના રસમા આપે છે. એની એક માત્રાથી દસ્ત ન થાય તો બે–ત્રણ કલાકને અંતરે એવીજ બીજી એક યા બે માત્રા આપવાથી દસ્ત થઇ સર્પવિષ ઉતરે છે.

१०८–अहंकार न करवा विषे

જો કહતા 'હમ કરતે'· વો દુઃખ ભરતા હૈ,
જો કરતા જગકે કાર, વહી કરતા હૈ. ટેક.
જો કહતા હમને ભેદ પઢે હૈં ચારી,
ઉસકો કહતે હરિ ઉસકી મતિ હૈ મારી.
કોઇ કહતા હમ ક્ષત્રી હૈ હમી બ્રહ્મચારી,
સબ અહંકારમેં ફૅસે હુયે નરનારી.
જો અહંબુદ્ધિકો તજે કરે નાચારી,
ઉસકો મિલતે ઇક પલભરમેં ગિરિધારી.
જો નિષ્કામ પુજા કરે વહી તરતા હૈ,–જો૦ ૧
જો કહતા હમ તો નિત્ય દાન કરતે હૈં,
ઉસકો પરમેશ્વર નહીં માન કરતે હૈં.
જો દેત વસ્તુ મનમેં ગુમાન કરતે હૈં,
વો સ્વર્ગ છોડ ફિર નરકપાન કરતે હૈં.
જો અહંકાર તજિ હરિકા ધ્યાન ધરતા હૈ,
ઉસકા વો સ્વામી આદર માન કરતા હૈ.
જો કરતા હૈ સો વહી વહી કરતા હૈ,–જો૦ ૨
જો કહતા હમ હૈં બડે કવીશ્વર જ્ઞાની,
ઉસકો હરિ કહતે ઈસકી મિથ્યા બાની.
કોઈ કહતા હમ હૈં બડે બીર બલવાની,
ઉસકો હમ કહતે યહ તો હૈ અભિમાની.
કોઈ બનકે બૈઠે રાજા ઔર કોઇ રાની,

ઈસ પૃથ્વીપર હૈ બડે બડે અભિમાની.
ઈસ અહંકારસે અપના દિલ ડરતા હૈ,—જો૦ ૩

જો કહતા મૈંને બડા જંગ જીતા હૈ,
વહ મરતા હૈ ફિર કભી નહીં જીતા હૈ
જિસ જિસકે મનમેં અહંકાર જીતા હૈ,
વહ દો દિનમેં દુનિયાસે હો બીતા હૈ.
અબ દેવીસિંહ દિલ ફૂટા હુઆ સીતા હૈ,
જો કામ કિયા પ્રભુકો અર્પણ દેતા હૈ
કહે બનારસી હરિભક્ત વો ન મરતા હૈ,—જો૦ ૪

१०९–भारतके समर्थ–सुधारक जीव

(લેખક–શ્રી શંકરલાલ શર્મા 'વિશારદ')

સમરથ લોગ આજ ભારતકે, સચ્ચે વહી કહાતે હૈ,
દેશ જાતિ ગૌરવ નિજકા તજ, પરકો જો અપનાતે હૈ
રીતિ નીતિ નિજ ભાષા છોડી, વેર પરાય મનાતે હૈં,
સુન અપનેકો 'ભારતવાસી' અતિશય વે સકુચાતે હૈં
ઘૃણા દ્વેષ થૂ છી છી કર, નિજ ભાઈકો ઠુકરાતે હૈ,
ગૌરપ્રભુ કો લખ કર માનો, ઈશ્વર મિલ જાતે હૈ
નખ સિખ ધારે વસ્ત્ર પશ્ચિમી, ખદ્દર સુન કુઢ જાતે હૈ,
દેશ જાતિકી સેવા–પથસે, શુભ વિચાર મુડ જાતે હૈ
હિંદૂ હિંદી વેદ શાસ્ત્ર સુન, ક્રોધાનલ વર્ષાતે હૈ,
નાસ્તિક ભાવ ભરી ગપ–ગીતા, સુનકર અતિ દર્પાતે હૈ
રામકૃષ્ણ શિવ શિવા નામ સુન, અચરજમય અકુલાતે હૈ,
લૉર્ડ દેવ મિસ દેવીકે વે, પરમ ભક્ત કહલાતે હૈ
સર્વ ભાવસે પરમ યે, ભારતવાસી અનુસરતે હૈ,
પુચ્છવિષાણહીન પશુ જૈસે, પ્રમુ દલા વિચરતે હૈ.

("વિશ્વમિત્ર"ના એક અંકમાથી)

૧૧૦–સંતોના સાદ

ગુરુ લોભી શિષ્ય લાલચી, દોનું ખેલે દાવ;
દોનું બૂડે બાપડે, ચડે પથરકી નાવ.
પુરા સદ્‌ગુરુ ના મિલા, રહા અધુરા શિષ્ય;
સ્વાંગ જતિકા પહેરકે, ઘરઘર માગે ભીખ.
તિમિર ગયા રવિ દેખતે, કુબુધ ગઇ ગુરુજ્ઞાન;
સંપત ગઈ અતિ લોભસેં, ભક્તિ ગઇ અભિમાન.
કામી ક્રોધી લાલચી, તાસેં ભક્તિ ન હોય;
ભક્તિ કરે કોઈ શૂર નર, જાત બરન કુલ ખોય.
જીન ઘર નૌબત બાજતી, હોતે છતીસ રાગ;
વો મંદિર ખાલી પડે, બૈઠન લાગે કાગ.
એક દિન ઐસા આયગા, સબતેં પડે બિછોહ;
રાજા રાની છત્રપતિ, ક્યોં સાવધ નહીં હોત.
કબીર મંદિર લાખકા, જડીયા હીરા લાલ;
દિવસ ચાર કા દેખના, બિખર જાયગા કાલ.
કબીર શેરી સાંકડી, ચંચલ મનુવા ચોર;
ગુન ગાવે લેલીન હોય, મનમેં હૈ કછુ ઓર.
સંગત ભઈ તો કયા ભયા, હિરદા રહ્યા કઠોર;
નવ નેજા પાની ચડે, પથર ન ભીજે કોર.

समाप्त

સારા–માઠા પ્રસંગે જ્ઞાન–લ્હાણી

ગરીબોને ગરીબાઇમાથી ખેચી કાઢવાની, દુઃખીઓના દુખ ટાળવાની, બોજાવાળાનો બોજો ભુલાવવાની અને બિમારોને તેમનુ દર્દ ભુલાવવાની સારા ગ્રંથોમા જેવી શક્તિ છે તેવી બીજા કશામા નથી. પણ દેશદશા એવી છે કે વાચી જાણે તેવા પણું ઘણાખરાઓ આવા ગ્રંથ મેળવી શકતા નથી. માટે તેઓમા જ્ઞાન–ચારિત્ર્યવર્ધક વાચન મફત ફેલાવવું એ પણ સમજુ દાતાઓની ફરજ છે.

પોતે જ્ઞાનસિદ્ધ થઇને બીજાઓને જ્ઞાન આપવુ એ તો કોઇક થી બને, પરંતુ મહાત્માઓના જ્ઞાન–ચારિત્રવર્ધક સદુપદેશો અને જીવનચરિત્રોના ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કોઇ બીજાઓને આપી શકે

કોઇ કોઇ ઉદારાત્મા આ રીતે પણ ધનનો કઇંક સદુપયોગ કરે છે; પરંતુ વર્તમાન દેશદશા જોતા તો આ પ્રકાર સૌ કોઇએ સારી પેઠે ચાલુ કરી તથા વધારીને ઉમદા રૂઢિરૂપે બનાવવો જોઇએ.

સારામાઠા પ્રસંગે બીજો ખર્ચ થોડો ઘટાડીને પણ સ્થૂળ ભોજન સાથે માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ અને જ્ઞાન–ચરિત્રવર્ધક ઉમદા પુસ્તકો પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, કુટુંબી, મિત્ર, જ્ઞાતિબંધુ, ગામ લોકો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ અપાય તો તે ગમે તેવા બાહ્ય મિષ્ટાન્નથી તો બહુ વધારે ઉપકારક થાય એ ખુલ્લુ છે

ઇચ્છા હોય તો "અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારક નિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ" કે એવું કાંઇ મુખપૃષ્ઠ પર છપાવીને, રબરસ્ટાંપથી છાપીને કિંવા હાથે લખીને આપી શકાય, કે જેથી જનસેવા થવા સાથે, તે તે પ્રસંગ અને વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ પાર પડે.

માટે આ સસ્થાના અને બીજા ઠીક લાગે તે તે ખાસ ઉપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યા આવતા નાનામોટા પ્રસંગે વહેચીને ધનના સદુપયોગ સાથે જ્ઞાનચારિત્ર જેવી ઉત્તમ વસ્તુના પ્રચારનુ શ્રેય દરેક સમજુએ મેળવવું ઘટે છે.

आ संस्थाना तैयार ग्रंथो

૧-પોરટેજ ઉપરાત રજીસ્ટર તથા વી પી. ખર્ચ જુદું લાગે છે. ૨-મંગાવેલામાના જે પુસ્તકો ન આવે તે ખલાસ સમજવા ૩-મૂલ્ય પ્રથમ મોકલીને કમમા કમ ૮-૧૦ ના પુસ્તકો રેલરસ્તે મંગાવવાથી વધારાના પેકીંગ વગેરે બદલ ાત્ર ચઢશે છતા કુલ ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે ૪-આમા પુસ્તકોની છાપેલી કિંમત લખી છે. પણ અમદાવાદના કાર્યાલય માટે ઘણાખરા પુસ્તકોની કિંમત થોડી ઘટાડેલી તે હજી જારી હોઇ જુદા હેંડબીલમા છાપેલી છે. અને રૂ ૧૦૦)ના લેવાથી એમા પણ ૬| ટકા કપાશે ૫-મુબઇના કાર્યાલયમા વધારાના ખર્ચ બદલ આ પુસ્તકોની કિંમત છાપ્યા મુજબની અથવા બહારગામ મુજબની રખાઈ છે; અને કમમા કમ ૨૫)ના લેવાથી તેમાથી દોઢ આના મુજબ કપાશે. ૬-જે પુસ્તકની તરત માટે અથવા અમુક મુદત માટે કિંમત અરધી, પોણી કે કાંઇ પણ ઓછી રખાય, તેમા કમીશન કપાશે નહિ, તથા મુબઇના કાર્યાલયમા ખર્ચ જોગી વધુ કિંમત રહેશે ૭-આ સસ્થામા મળતી આખ, વીછી-સાપ તથા દાદરની દવાના લાભ તથા વાપરવાની અને બનાવવાની વિધિ વગેરે જુદુ છાપેલું મળશે.

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો	મુબઇમા મૂલ્ય	અમદાવાદમા
સંપૂર્ણ મહાભારત-શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાતર ...	૩૬	...૩૨
શ્રીવાલ્મીકિ રામાયણ-ઉત્તમ ભાષાતર-૩૨ ચિત્રો.	૬	... ૫।
તુલસીકૃત રામાયણ-ઉત્તમ ભાષાતર-૩૨ ચિત્રો ...	૪	... ૩॥
મહાભારતનું શાંતિપર્વ-ઉત્તમ ભા૦, નવી આવૃત્તિ	૫	.. ૪॥
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ	૨।	... ૨
શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-બે ભાગમા	૧૦	... ૮
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્‌ગીતા-નવી આવૃત્તિ.	૨।	.:. ૨
શ્રીભગવતી ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાતર	૪॥	... ૪

શ્રીમદ્‌ભાગવત-ઉ૦ ભા૦,૧૯ ચિત્રો,નવી આવૃત્તિ ૩॥ ..
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બંને ભાગ ભેગા.. . ... ૨॥ ..
મહાભારત અને રામાયણવિષે કેટલાક વિચાર ... ૦॥≈..
શ્રીમહાભારત વિષે ખાસ જાણવા જેવા વિચાર ... ૧॥ ..
ધર્મતત્ત્વ-બંકિમચરિત્ર સાથે ... ... ૦॥।..
યોગતત્ત્વ ... ... ૧। ..
સ્વામી રામતીર્થ-ચાર ગ્રંથમાં ભાગ ૧ થી ૧૩ ... ૮। ..
સ્વામી વિવેકાનંદ-ગ્રંથ પહેલો ભાગ ૧-૨-૩ ... ૨। ...
" " ગ્રંથ ૨ જો ભાગ ૪-૫ ... ... ૨। ...
" " ભાગ ૬-૭ ૦॥।, ભાગ ૮મો ૧॥, ભાગ ૯મો ૨
" " ભા. ૧૦મો ૦॥।, ભા ૧૧ મો ૧॥≈, ભા. ૧૨-૧૩
પ્રભુમય જીવન-સુધારેલી ૫ મી આવૃત્તિ ... ... ૦।~ ..
શ્રીસુબોધ રત્નાકર-નવી આવૃત્તિ ... ... ૦॥। ...
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ-ગુ.ભાષાંતર સાથે ... ... ૦)~॥ ૦
ઉપદેશસારસંગ્રહ-ભાગ ૧,૨ ભેગા ... . ૧ ...
શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા-ગુ. સરલાર્થ સહિત પાકું પૂંઠું ... ૦)≡॥
" " " સાદું પૂંઠું ... ૦)≈॥
" " " મોટા અક્ષર... ૦।≈॥
" " શ્રીધરી અનુસાર અર્થ સાથે ૦।~॥
" " માત્ર સરલાર્થ ... ... ૦)≈॥
પંચરત્ન ગીતા-સરલાર્થ સાથે મોટા અક્ષર... ... ૦॥≈...
" " મધ્યમ અક્ષર પાકું પૂંઠું ... ... ૦॥~...
ભગવદ્‌ગીતા-મૂલમાત્ર-મધ્યમ અક્ષર ૦।, મોટા અક્ષર
પંચરત્નગીતા-મૂલમાત્ર-નાના, મધ્યમ, મોટા અક્ષરમાં ૦।, ૦।≈,
આર્યધર્મનીતિ અને ચાણકયનીતિસાર-સાદું પૂંઠું ૦।~ પાકું

સંત-મહાત્માઓની વાણી

અખાની વાણી-મનહર પદ સાથે ... ... ૧॥ ...
પ્રીતમની વાણી-સર્વથી મોટો સંગ્રહ... ... ... ૧॥ ...

છોટમની વાણી-જુદા જુદા ત્રણ ગ્રંથોમા ... ૩॥ ...૨॥=
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ ... ... સાદુ પૂંઠું ૦। પાકું ૦॥=

પઢિયારકૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનું વિમાન .. ૧= ૧। | સ્વર્ગની કુંચી ૧= ... ૧।
સ્વર્ગનો ખજાનો .. ૧= ૧। | સ્વર્ગનો પ્રકાશ ૧= ... ૧।

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

સોનેરી સૂચનો અને સુવિચાર સામગ્રી ...૦)–॥
સુખી જીવનનાં સાધન ... .. ૦॥= ...૦॥=
સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર ...૧ ... ૧
ભાગ્યના સહાયો ... ... ૧॥ ...૧॥
આગળ ધસો-નવી આવૃત્તિ... ... ... ૧॥ ...૧॥
આર્યોના સંસ્કાર અથવા હિંદની વિદ્યાકળા ...૦॥ ...૦॥
શુભસંગ્રહ-ભાગ પહેલો ૦।, બીજો ૨॥, ત્રીજો ૧॥, ચોથો ...૧॥
,, ,, પાચમો ૧॥, છઠ્ઠો ૧॥, ૭ મો ૧॥, ૮ મો છપાય છે.
આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા-જુદા જુદા બે ગ્રંથોમા .. ૨।= ... ૨)=
બંકિમનિબંધમાળા-ધર્મતત્ત્વ સાથે . ... ૧॥ ... ૧॥

ઈતિહાસ અને વૈદક સંબંધી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-બે મોટા ગ્રંથોમાં... ... ૧૦ ...૮॥
આર્યભિષક્ અથવા હિંદનો વૈદરાજ-આઠમી આવૃત્તિ ૩॥ .. ૩
વૈદક સંબંધી વિચારો—૧૬૫ લેખોનો મોટો સંગ્રહ ૧॥ ...૧॥
આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત ... ... ૦।= .. ૦।

મહાન સમ્રાટ્ અકબર	૧	૧
વીર દુર્ગાદાસ અથવા મારુ-સરદારો	૦॥	૦॥
શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત	૧॥	૧
મુસ્લીમ મહાત્માઓ	૧	૧
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-ત્રણ ગ્રંથોમાં ...	૬	૫
મહાન સાધ્વીઓ-ઉત્તમ ૧૫ ચરિત્રો	૧	૧
દાનવીર કાર્નેગી	૧	૧
કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય	૧॥	૧
નેપોલિયન બોનાપાર્ટ	૨॥	૧॥
	૩	૨॥

ખાસ બોધપ્રદ ટૂંકી વાર્તાઓ

ટૂંકીવાર્તાઓ ગ્રંથ પહેલો-ભાગ ૧ થી ૪ (૬૬ વાતો)	૨	૧॥
ટૂંકીવાર્તાઓ ગ્રંથ બીજો-ભાગ ૫ થી ૭ (૫૭ વાતો)	૧॥	૧
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી	૦)॥	૦)॥

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૯ ખરા બનાવોનો સંગ્રહ ...	૦।	૦।
બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ... ...	૦।	૦)
બાળકોની વાતો-રસિક વાતચીતરૂપે ૨૧ પાઠ ...	૦)॥	૦)
સુબોધક નીતિકથા-નવી આવૃત્તિ	૦।≈	૦।≈

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી-૨૬ સુંદર ચિત્રો ...	૧)	૦॥
શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી-૩૬ " " ...	૧)	૦॥

શ્રીકૃષ્ણમુરારી અને દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ-ત્રિરંગી મોટાં ચિત્રો દરેકના ૦

જ્ઞાનપટ અને સોપાનપટ ખાસ સુધારાપૂર્વક છપાયેથી મળશે. પાકું ૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલ

અમદાવાદ-ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, ભ ૧॥ ... ૧

મુંબઇ-કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ, ત્રીજે માળે. ૧॥ ... ૧

નીચેના ગ્રંથો ઉતારણ સુધી વધુ સસ્તા મળે

પુસ્તકોના નામ	કદ	પૃષ્ઠ	મૂલ્ય	અર્ધું
૧-આર્યભિષક્ અથવા હિંદનો વૈદ્ય	૧॥।×૧૦	૮૫૬	૩ ૩)	૧।
૨-વૈદ્યક મૂળ ધર્મ વિચારો અથવા ઉત્તમ લેખકો ઉમેરા	૫×૯	૭૮૦	૧॥	०।
૩-સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ-ગ્રંથ પહેલો	,,	૬૦૦	૨)	૧)
૪-સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ-ગ્રંથ બીજો	,,	૫૭૬	૨॥	०॥
૫-કાવ્યના સ્થાનો	,,	૫૬૪	૧॥	०॥
૬-સુખ, સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ ઈત્યાદિ	,,	૮૦૦	૧)	०॥
૭-આર્યધર્મનીતિ	૫×૬॥	૨૪૦	०।-	०)-
૮-પ્રભુમય જીવન	,,	૨૦૮	०।	०)॥
૯-સુબોધક નીતિકથા	,,	૨૪૦	०)-	०)॥
૧૦-આરોગ્યવિષે જ્ઞાન(ગાંધીજીકૃત)	,,	૧૮૪	०।	०।=
૧૧-સારોસ્વપ્નો અને સુવિચાર નામયા	,,	૨૨૮	०॥,	०। ની

૧૨-૧૩-ભગવદ્‌ગીતાના શ્લોક અને અર્થવાળા પાકા પુંઠ્ઠા ०)=ને બદલે ०)=॥ થી તથા માત્ર સરવાર્થના ०)- ને બદલે ०)-॥ થી તથા ૧૪-ભાગળનો ૧॥ને બદલે ૧થી તેમજ ૧૫-સુખી જીવન સાધન ०॥=ને બદલે ०॥ થી ૧૯૮૮ની ઉતરાણ સુધી મળશે

ઉપલું મૂલ્ય અમદાવાદના કે મુંબઈ ઈત્યાદિ બહારના જે જે સ્થળોમાં ખર્ચ જોઈએ જેટલું વધુ લેશે તે વાત જુદા હિસાબમાં જાણવી.

ઉપલાસાના અથવા આ સસ્તાના પાંચ રૂપિયા પુરાંતે ઉપરના ક્રમ ૨ પ-૭ના રેલરસ્તે મગાવનારો ખર્ચ ઓછો થશે અગર પણ એમાં મૂલ્ય ઉપરાંત પેકીંગ ઇ૦ના ०|= વધુ મોકલવા

સજ્જનો, આ પુસ્તકમાંથી તથા હૃદય ઠેકાણેથી સાપ-વિંછીની દવા સ્ત્રીઓના ખૂન, ખરાબ વાચનના નુકસાન, પૈસો મેળવ શોખ અને બધા ગતિ, એ કુગ્રીનત્વના નુકસાન, ઇત્યાદિ જે જે જાણતા આપ ઉપકારક જણાય, તે તે મિત્રને પ્રેમથી સમજાવતા રહે તથા વાતે વાત કહેતા રહો એવી ખાસ ભલામણ છે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ